

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2017/1–2

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2017

Kiadó — Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Szeged

www.heh.hu

Alapító

† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő — General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár,
Érszegi Géza, Kiss Ulrich, Lakatos Andor, Mészáros István, Mózessy Gergely,
Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László, Szabó Ferenc,
Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;*

AUSTRIA: Szabó Csaba; GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Molnár Antal, Németh László Imre, Somorjai Ádám, Tóth Tamás;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

EFO Nyomda

www.efonyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

KÁDÁR Tamás	(III.) János nyitrai püspök (1302–1328) életútja <i>The Profession of John (III) Bishop of Nyitra (1302–1328)</i>	5
LÖFFLER Erzsébet	Pyrker érsek velencei évei (1820–1827) <i>Archbishop Pyrker's Years in Venice</i>	22
KOVÁCS Kálmán Árpád	Az „Erősítsük iskoláink református öntudatát!” programja a 19–20. század fordulóján <i>The Program Entitled „Let's Strengthen the Calvinist Character of Our Schools!” at the Turn of the 19th and 20th Centuries</i>	35
SZÉKELY Tibor	A kizárt és elbocsátott központista kispapok titkos szemináriumának létrehozása, működése, felderítése és felszámolása (1959–1961) <i>The Establishment, Functioning, Exploration and Liquidation of the Secret Seminary of Ordinands Excluded and Dismissed from the Central Seminar (1959–1961)</i>	48
WODITSCH Péter	Jugoszláviai magyar jezsuita jelenlét 1970 és 1975 között. <i>The Presence of Hungarian Jesuits in Yugoslavia Between 1970 and 1975: the Mission of Bácska-Bánát</i>	82

FORRÁSOK – SOURCES

ADRIÁNYI Gábor	Az 1928. évi kalocsai egyházmegyei zsinat <i>The Synod of the Diocese of Kalocsa in 1928</i>	92
BÁLINT László	„Kerekes” fedőnevű ügynök listája <i>The List of Agent with the Code-name “Kerekes” (Wheeler)</i>	125

MÓDSZERTAN, ADDATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

BUBNÓ Hedvig	Emlékezés Sz. Jónás Ilonára (1929–2017)	131
--------------	---	-----

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK
BOOK REVIEW

- SOMORJAI Ádám OSB Újabb chrestomátiák az Apostoli Szentszék és
Csehszlovákia kapcsolataira 1917–1928 között 137
- Inkább létezni, mint látszani. Ullman Péter Ágoston premontrei szerzetes
emlékezései. Ism: *Somorjai Ádám OSB* 144

KÁDÁR TAMÁS

(III.) JÁNOS NYITRAI PÜSPÖK (1302–1328) ÉLETÚTJA

I. Károly (Róbert) király (1301/1308–1342) a trónriválisai ellen, az egyeduralomért folytatott hosszú küzdelmében, később, az uralkodói hatalma általános elismertetéséért tett erőfeszítései során, majd a tartományuri rend felszámolásáért vívott még inkább elhúzódó, közel másfél évtizedet felölelő harcaiban – mint az talán széles körben ismert – a Szentszék támogatása mellett elsősorban a magyar egyház vezetői, a főpapi kar néhány tagjának elszánt és hathatós segítségére támaszkodhatott. A hazai prelátusok köréből az időszerű egymást követő esztergomi érsekein: Bicskei Gergely, Bő nembeli Mihály és Tamás metropolitán kívül az Anjou-házbeli király alighanem János nyitrai püspöknek köszönhetette a legtöbbet, iránta való, a kezdetektől rendületlen elkötelezettségéért és áldozatkész hűségért, illetve ezzel szoros összefüggésben, Csák nembeli Máté hatalmaszkodásainak első számú elszenvetőjeként, a főpapok közül bizonyosan tanulmányunk főszereplője volt kénytelen a messze legnagyobb árat fizetni.¹ A püspököt Máté, valamint bűntársai előbb kiűzték családi birtokaiból, majd, már püspöksége idején alkalmasint Nyitra városából is, végül pedig 1318 tájára csaknem teljesen elpusztították János székvarosát és egyházmegyéjét is. Az uralkodó halálának egyértelmű, „kézzelfogható” kinyilvánítása nem is várható magára: I. Károly már püspöksége legelején a nyitrai főpásztornak – és általa utódainak – adományozta Nyitra vármegyét, így János lett az első nyitrai örökös ispán. E rendkívüli jelentőségű *donatio*, illetve következményei, annak ellenére is, hogy az ispáni hivatalból és a vármegye birtoklásából eredő jogokat, valamint bevételeket valójában maga János sem élvezhette még Csák Máté halála után sem, utódai pedig az örökös ispáni címet sem viselték a 14. század legvégéig, nemkevésbé pedig, hogy közel három évtizedes püspöksége egészen a 18. század elejéig az addigi leghosszabb főpapi kormányzás volt a nyitrai egyházmegye történetében, önmagában is érdemessé teszük (III.) János eseménydús életének és politikai pályafutásának bemutatását.²

1 FRANKÓI Vilmos: *Magyarország összekötése a Római szent-székekkel*. I. Bp., 1901. (a továbbiakban: FRANKÓI 1901), 107–118.; STRÁNSKY, Albert: *Dejiny biskupstva nitrianskeho od najstarých dob až do konca stredoveku*. In: *Dejiny biskupstva nitrianskeho*. Trnava, 1933. 146–147.; RÁCZ György: *Az Anjou-ház és a Szentszék (1301–1387)*. In: *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Szerk. ZOMBORI István. Bp., 1996. (a továbbiakban: RÁCZ 1996), 58.; KARLINSZKY Balázs: *A veszprémi székeskáptalan 1082. évi birtokösszeírását tartalmazó hamis oklevél keltezése*. In: *Fons*, 2016. (23.) 65–85. (a továbbiakban: KARLINSZKY 2016), itt: 81.

2 A középkorban csak – az épp egy évszázaddal később működött – utóda, Hinkó 23 éves püspöksége (1405–1428) közelítette meg János nyitrai főpapi kormányzásának időtartamát. Az egyébként több magyarországi egyházmegyéhez képest is rekordnak számít a középkorban; Kalocsán 23, Esztergomban és Csanádon 25, Váradon pedig szintén 26 év a leghosszabb kormányzati időszak 1526 előtt. Vö. ZSOLDOS Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Bp., 2011. (História könyvtár. Kronológiák,

János püspökké választása előtti egyházi pályafutásáról sajnálatos módon nincsen biztos információnk. Az bizonyos, hogy világi klerikusként, nem pedig valamely szerzetesrend tagjaként lett Nyitra főpásztor, utóbbi esetben forrásaink ugyanis *frater Johannes* (János testvér) néven emlegetnék, erre ellenben egyetlen példát sem találunk. Felvethető ugyanakkor, sőt, véleményünk szerint igen számottevő a valószínűsége, hogy vele azonosíthatjuk ama János nyitrai prépostot, aki – a kor szokása szerint mester (*magister*) címmel – 1298. november 4. és 1299 vége között a helyi Szent Emmerám és Szórád-székeskáptalan négy oklevelében is szerepel, mint az irat első számú kiadója.³ A nyitrai egyházban egyedüli kivételként a bő 40, 1526 előtt Magyarországon működött székes- és társaskáptalan közül – feltehetően már kevéssel a 17. század eleji kezdetek óta – nem prépost állt a kanonoki testület élén, hanem előbb, így a vizsgált időszakban, és jóval utána is, az olvasókanonok, később pedig az egyben a püspök hivatali helyetteseként is funkcionáló helynök (*vicarius*) irányította a káptalant. Legjobb tudomásunk szerint a 12. század dereka–második fele és 1780 között a szóban forgó János volt – akit tehát mi azonosnak vélelmezünk az I. Károly-kori nyitrai főpappal – az egyetlen ismert személy, aki préposti címmel és rangban vezette a Szent Emmerám-egyházat.⁴

János származását illetően – vonatkozó források hiányában – szintén nem tehetünk érdemleges kijelentést. Annyi mindenesetre bizonyosnak tartható, hogy a legtöbb korabeli főpaphoz hasonlóan nemesi jogállású és vagyonos, több földbirtokkal rendelkező család szülőtte volt. I. Károly 1302 közepe táján, javára kibocsátott adománylevelében – sajátos név nélkül – említi atyját, anyját, fi- és nőtestvéreit, valamint más, közelebbi és távolabbi rokonait, eszerint egyfelől 1301 körül, vagy legalábbis kevéssel az előtt szülei valószínűleg még éltek, másrészt népesebb família, illetve rokonság tagjának mondhatta magát.

János születésének időpontját, minthogy a püspöki székbe jutásakor tudomásunk szerint nem merült fel életkori kánonjogi akadály, sőt, mint láttuk, korábban alkalmasint a nyitrai préposti hivatalt is betöltötte egy ideig, 1272 elé tehetjük. Az 1260-as évek elejénél korábbi időpont, tekintve, hogy abban az esetben legalább 70–73 éves korban, az akkori fogalmak szerint valóságos aggastyánként fejezte be volna igen mozgalmas, hányattatásokkal teli életét, illetőleg mert az idevonható statisztikai adatok ezt legalábbis nem

adattárak 11.; a továbbiakban: ZSOLDOS 2011) 79–103.; ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I. Bp., 1996. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.; a továbbiakban: ENGEL 1996) 63–80.; C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526*. I. *Főpapok és bárók*. Bp., 2016. [Magyar történelmi emlékek. Adattárak.] 27–57.). Az új időtartamcsücsöt csak Erdődy László Ádám püspök (1703–1736) „állította be” Nyitrán.

3 1298. nov. 4.: *Hazai okmánytár*: (*Codex diplomaticus patrius Hungaricus*.) VIII. Szerk. NAGY Imre. Bp., 1891. 381–382.; 1299. máj. 14.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomatai Levéltár (Budapest; a továbbiakban: DL) 75 515.; 1299.: DL 102 731. (közvetlen okmány); *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. VI/2. – VIII/7. Studio et opera Georgii FEJÉR. Budae, 1830–1842. (a továbbiakban: CDH) VI/2. 216.

4 A középkori magyar egyházszervezet káptalanjaira: C. TÓTH Norbert: *A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437*. Bp., 2013. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 4.); a nyitrai székeskáptalan korabeli szervezetére és vezetőire ld. *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápi tizedjgyékek alapján feltüntetve*. I. Szerk. ORTVAY Tivadar. Bp., 1891. 77–78.; VAGNER József: *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*. Nyitra, 1896. (a továbbiakban: VAGNER 1896) 3., 15., 71.; KOSZTA László: *A nyitrai püspökség létrejötte*. (Nyitra egyháztörténete a 9–13. században.) In: Századok, 2009. (143.) 259., 301–302.

támogatják, aligha jöhet szóba.⁵ A későbbi főpap – mint azt a már hivatkozott 1302. évi, javára kelt királyi *privilegium* előadja – a legelső között, még azt megelőzően csatlakozott Károly szerfelett erőtlén és kis létszámú táborához, hogy a herceg szülőházából, Nápolyból Magyarországra érkezett. A hálás uralkodó oklevelében a következő szavakkal emlékezett meg állhatatos és a végsőig elkötelezett párthíve érdemdús szolgálatairól és áldozatvállalásáról:

„A Krisztusban tisztelendő atya, János, Isten kegyelméből nyitrai püspök, kedvelt hívünk, aki akkor még kisebb tisztséget viselt, amikor még Szicíliában, nagyatyánk országában voltunk, majd pedig [püspökké való] megválasztása idején, legfőképp akkoron, amikor a nagytiszteletű férfiúval, Gergely választott esztergomi érsek úrral együtt a Magyar Királyság főpapjainak, báróinak és nemeseinek tanácsából és hozzájárulásával Magyarországra, királyságunkba jövetelünk érdekében kegyes és hű szolgálatokat tett, amelyek miatt nagy nélkülözést és fáradtságot szenvedett el, és számtalan más szolgálatot nyújtott, amelyeket külön-külön hosszú lenne elősorolni, és unalmas lenne leírni, mindazonáltal a sok közül néhányat belefoglalunk levelünkbe. Először is koronázásunk előtt, majd azután, hogy az isteni kegyelem jóváhagyásával magyar királyságunk trónját elnyertük, e tiszteletre méltó atya szívós és áldozatos hűséggel ragaszkodott hozzánk, fáradhatatlanul és szakadatlanul, változás nélkül oldalunkon állt; nyitrai egyházát püspökké választása idején országunk ellenségei, uralmunk vetélytársai, és azon vidék hatalmasságai csaknem három éven keresztül a tizedekben, az adókban, birtokokban és valamennyi egyéb jogban megkárosították, így az szármalmas pusztulásnak indult. Mindezek által ugyanezen egyház szinte helyrehozhatatlan elhagyatottságra és végső elgyengülésre jutott, ílymódon hosszú idő múltán sem volt képes visszanyerni egykori ép állapotát. Ugyanebben az időben e tiszteletre méltó atya, jóllehet az egyháza által elszenvedett, az ímént előadott jogtalanságok és kártételek miatt az övéivel egyetemben többszörösen nélkülözésbe, szegénységbe és nyomorúságba jutott, és a védelemnek hatásos vigaszát országunk kiterjedt viszálya okán nem kapta meg tőlünk, minket soha el nem hagyott. Továbbá maga a püspök úr az evangélium tanítása, Isten és az igazság szerint a mi támogatásunk mellett kitartott, ezzel – a királyi felségünket megillető hűségért – apját, anyját, fivéreit, nővéreit, közeli és távoli atyafiait és önnönmagát miattunk romlásnak, támadásnak, pusztításnak és a szerencse határtalan kiszámíthatatlanságának kitéve. Közülük néhányat a felbecsülhetetlen vagyoni veszteségeken túl a kínzások, megaláztatások, a verecségek és a megvetés tettek próbára, néhányukat pedig karddal megöltek a hűségért...”⁶

Nem elképzelhetetlen, hogy az adománylevélben elbeszélte érdemeket, szolgálatokat és eseményeket a királyi kancelláriája egy kicsit eltúlozta és kiszínezte, a leglényesebb elemek valóságtartalmát azonban nincs okunk megkérdőjelezni; így mindenekelőtt kétség sem férhet hozzá, hogy János – Gergely választott esztergomi érsek – oldalán tevékeny részt vállalt Károly magyarországi pártjának szervezésében és gyarapításában, a herceg Dalmáciába érkezésének előkészítésében, hamarjában végrehajtott esztergomi megkoronázásában, majd pedig rengeteget tett uralma belföldi elfogadtatásáért. Caroberto Magyarországra hozataláról legkésőbb 1299 szeptembere óta folytak intenzív tárgyalások a nápolyi Anjou uralkodópár, valamint a herceg magyar trónkövetelő-

5 Azon késő középkori magyarországi, nem erőszakos módon meghalt püspökök átlagéletkora, akiknek születési és elhalálzási dátumát is ismerjük (22 személy): 57 év. Ld. FÜGEDI Erik: *A XV. századi magyar püspökök*. In: Történelmi Szemle, 1965. (8.) 478.

6 CDH VIII/1. 95–96.

ként való felléptetését támogató, itteni híveik között.⁷ Az akkor csupán 12 esztendőes pretendens végül 1300 augusztusában szállt partra Spalatóban, minimális fegyveres kíséret élén, de – az időközben eltelt közel egy év dacára – a III. András király elleni hatalomszerzési akciót nem készítették elő megfelelően, ilyenformán a herceg András 1301. januári haláláig kénytelen volt a Délvidéken vesztelve kivárni a helyzet jóra fordulását. Idézett forrásunk sajnos nem árulja el, hogy János pontosan mikor csatlakozott Károly kíséretéhez, illetve később kialakult udvarához Magyarországon, az viszont majdnem bizonyos, hogy első, 1301 májusára tehető koronázásán ő is jelen volt Esztergomban.⁸

Lehetséges, hogy János ekkor már a nyitrai egyházmegye élén állt – ez esetben pedig esetleg az is feltételezhető: tevőlegesen, Bicskei Gergely segédjeként, közre is működött I. Károly puccszerű, és a törvényes koronázás százados iratlan jogszerűségi feltételeit figyelmen kívül hagyó királlyá avatásában. Első ízben 1302. január 24-én szerepel nyitrai püspökként, de tekintve, hogy előde, Paska jóval korábban, 1297 augusztusában mutatható ki utoljára, őt magát pedig első főpapkénti felbukkanásakor Niccolò Boccasini ostiai és velletri püspök-bíboros, szentszéki legátus egyszerűen püspökként, nem pedig *episcopus postulatus*, vagy *episcopus electus* (felmentéskéréssel választott, illetve választott püspök) címmel említi, nyitrai főpápszorrá választása már jóval korábban, akár 1301 tavasza előtt is megtörténhetett.⁹ A pápa általi megerősítés, illetve annak az érintett általi kézhez kapása ugyanis általában legkevesebb két–három hónapot vett igénybe, gyakorta előfordult azonban a fél, vagy az egy évnél is tovább húzódó szentszéki jóváhagyás (*approbatio*); de amennyiben – élve ezen, vélelmezhető jogositványával – a pápai követ erősítette meg választását, az aktusra szintén sor kerülhetett jóval a január végi időpontot megelőzően is, lévén Boccasini bíbornok 1301. szeptember vége tája óta már Magyarországon tartózkodott.

Jánosban a jelek szerint VIII. Bonifác pápa oldalkövete is megbízható és készséges támogatóra talált. A nyitrai főpap hűsége, érdemei annál is inkább nyilvánvalóak és értékesek voltak, mert a magyar püspöki kar egy kisebb, néhány fős csoportja még 1304 derekán is erősen húzódozott nem csupán a király pártjához való csatlakozástól, de uralmának egyértelmű elismerésétől is. Aligha véletlen, hogy Jánost első püspöki felbukkanásakor, 1302. január utolsó napjaiban Pozsonyban, a kardinális-legátus oldalán találjuk. Az említett 24-én kelt követi oklevél tanúsága szerint a bíboros, illetve annak kancellárja, Altegradus de Lendenaria kérdésére, jelesül, hogy a szepesi prépost személyének kiválasztása a magyar király, avagy a szepesi társaskáptalan tagjainak joga-e, a szintén jelen lévő Pál pécsi és Antal csanádi püspökkel, valamint Szerafin pozsonyi préposttal egyetértésben úgy nyilatkozott: az vitathatatlan módon a kanonoki testületet illeti, a felettesi megerősítés pedig az esztergomi érsek jogköréhez tartozik.¹⁰ Boccasini követ nyár eleji

7 *Magyar diplomacziái emlékek az Anjou-korból*. I. Szerk. WENZEL Gusztáv. Bp., 1874. (Magyar történelmi emlékek. Negyedik Osztály. Diplomacziái emlékek. I.) 137–138., 139–141.

8 KÁDÁR Tamás: *Harcban a koronáért. I. Károly (Róbert) király uralkodásának első éve 1305 végéig*. In: *Történeti tanulmányok*. XXIII. Szerk. BÁRÁNY Attila, BACSA Balázs Antal. (Acta Universitatis Debreceniensis. Series Historica LXVII.) Debrecen, 2015. 42–111. (a továbbiakban: KÁDÁR 2015), itt: 42–44.

9 ZSOLDOS, 2011. 93. Abban az esetben, ha Jánost valóban a szentszéki legátus erősítette meg a nyitrai püspöki székben, az nagy valószínűség szerint 1301. okt. 25., a Boccasini által elnökölt budai zsinat megnyitását követő hetekben történhetett. A zsinatra ld. KÁDÁR 2015. 64–65.

10 *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*. II. Ordine chron. disposit, dissertationibus et notis illustravit Ferdinandus Knauz. III. Collegit it edidit Ludovicus Crescens Dedek. Strigonii, 1882–1924. (a továbbiakban: MES II–III.) II. 502., regesztája: *Anjou-kori Oklevéltár*. (*Documenta res Hungaricas tempore regum*

Bécsbe távoztáig János gyaníthatóan többnyire a legátus társaságában, Pozsonyban időzött, így – bár azt pozitív forrásadat nem támasztja alá – feltételezhetjük, hogy részt vett a püspök-bíbornok második, a nyugati határszéli városban májusban vagy február végén lefolyt országos zsinatán.¹¹ Hogy 1302 folyamán sok időt töltött Boccasini mellett, annál is inkább valószínűsíthető, mert székhelye és egyházmegyéje több éve állandó pusztítás színtere volt, és az országrész roppant hatalmú ura, Csák nembeli Máté, valamint annak nemkülönbén erőszakos familiárisai miatt alkalmasint neki magának is komoly veszéllyel kellett számolnia. A Károly iránti feltétlen és példamutató lojalitás jutalma és a kiállt viszontagságok, veszteségek és megpróbáltatások, illetve az egyházmegyéjét ért számtalan jogtiprás és kártétel utáni kárpótlás – szerfelett bőkezű uralkodói kegyenylvánítás formájában – nem is késedelmeskedett sokáig: a király valamikor 1302 májusa és szeptember 10. között, a fentebb idézett oklevelében örökös *donatioként*, neki és általa egyházának adományozta Nyitra vármegyét.¹²

A *pivilegium* szövege csak harmadszori átírásból, Telegdi Csanád esztergomi érsek és főpaptársai 1337. évi *transcriptum*ából ismert, és hitelességét – mindhárom átírásával egyetemben – jelenkori kiadója, Vincent Sedlák szlovák medievista professzor megkérdőjelezte.¹³ A magunk részéről az oklevél eredetiségével kapcsolatban felmerült aggályt megalapozatlannak látjuk, több okból kifolyólag is. Egyfelől az első átírás (szövege szerint legalábbis) olyan főpapi kiadóktól származik, akik már a királyi adománylevél készültkor is hivatalukban voltak, sőt azt még ugyanabban az évben, talán csak néhány nappal, vagy héttel a kibocsátását követően adták ki, ráadásul az uralkodó – szokás szerint – említés tesz az ország prelátusainak, tehát a későbbi átíróknak, a felségi kegyenylvánítással való határozott egyetértéséről is, de a második *transcriptum* kiállítására is csak 11 évvel később került sor.¹⁴ Az ekkori átírók közül csak Imre váradi püspök viselte egyháznagyi méltóságát 1302-ben is, és jöllehet ő kétségkívül nem szerepelt az oklevél előszöri főpapi hitelesítői között, a rendkívül fontos, országos jelentőségű intézkedésről bizonyosan tudomással kellett bírnia. Másfelől, és talán érdemes lett volna ezzel kezdenünk: 1302-es *privilegiumát* I. Károly maga is átírta és megerősítette 1313. augusztus 10-én, sőt ugyanez év november 1-jén egy külön, szövegében az előbbivel nagyrészt megegyező oklevélben hasonlóképp Jánosnak és utódainak adományozta Nyitra vármegyét – következésképp a további gyanakodásnak aligha van helye.¹⁵

János püspök számára első alkalommal Gergely esztergomi választott érsek és *administrator*, István kalocsai metropolita, Mihály zágrábi, Pál pécsi és Miklós boszniai püspökök I. Károly Buda, illetve ott székelő riválisa, Vencel-László király elleni támadása körüli napokban, 1302. szeptember 10-én, Óbuda mellett írták át a rendkívüli értékű oklevelet. A *transcriptum* kibocsátására vélhetően személyesen János kérte fel kollégáit,

Andegavensium illustrantia.) I–XII. Szerk. KRISTÓ Gyula (I–VI., VII.), BLAZOVICH László (VII–VIII., X.), GÉCZI Lajos (VII., IX–X.), ALMÁSI Tibor (XI.). Bp. – Szeged, 1990–2001. (a továbbiakban: AO) I. 165. sz.

11 AO I. 181., 223. sz.; FRAKNÓI 1901. 111.; KÁDÁR 2015. 66.

12 CDH VIII/1. 94–98., kivonata: AO I. 278. sz.; KÁDÁR 2015. 70.

13 *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae.* I–II. Ad edendum preparavit VINCENT SEDLÁK. Bratislavae, 1980–1987. (a továbbiakban: RDES I–II.) I. 90–91.; II. 479.

14 1313. aug. 8.: CDH VIII/1. 511–512., regesztája: AO IV. 580. sz.

15 1313. aug. 10.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomatikai Fényképgyűjtemény. (Budapest; a továbbiakban: DF 273 068. kiadatlan okmány), regesztája: AO IV. 582. sz.; nov. 1.: RDES II. 485–486., tartalmi kivonata: AO IV. 622. sz.

és valószínűleg a hadjáratra egy kisebb, jórészt rokonaiból és Nyitra megyei nemesekből szervezett kontingenst is magával hozott Buda alá.¹⁶ A püspökről ezt követően két évig nincs hírünk, csak 1304. augusztus 24-én találkozunk vele ismét, Károly és I. Rudolf osztrák és stájer herceg pozsonyi tárgyalásán és szövetségkötésekor. A fejedelmi rokonok között létrejött, a cseh uralkodó és fia, Vencel-László magyar király ellen irányuló szövetséghez a Károly kíséretében jelen lévő világi és egyházi előkelők is csatlakoztak, és erről a hercegnek, illetve testvéreinek – esküvel megerősítve az ígért támogatást – az említett napon oklevelet is kiadtak. Bö nembeli Mihály esztergomi és István kalocsai érsek, Péter erdélyi, Teodor győri és Miklós boszniai püspökök, valamint Aba nemzetségbeli Omodé, Rátót nembeli Lóránd nádorok és Csák Ugrin mellett János maga is a kibocsátók között szerepelt, és ő is ráfüggesztette pecsétjét a szerencsésen, eredetiben és jó állapotban fennmaradt – ma a bécsi Österreichisches Staatsarchivban található – okmányra.¹⁷ János *sigillum*a hasonlóképp megőrződött, ráadásul szintén megkímélt, szép állapotban. E példányon kívül püspöki pecsétjének egyéb, javarészt ép lenyomata nem ismert.

A pozsonyi uralkodói találkozó és szövetségkötés után János újfent eltűnik forrásainkból. Csak 1307. május végén bukkan fel ismét, a Tamás esztergomi érsek elnökletével a Komárom megyei Udvardon tartott főegyházmegyei zsinaton. A *synoduson* Tamás érsek, Péter pécsi, Márton egri püspök és János megújította és megerősítette a Bicskei Gergely *administrator*; Boccasini pápai legátus és Mihály esztergomi érsek által a budai „szakadárak, eretnekek” és renitens polgárok irányában kihirdetett *excommunicatio*t és a Buda városára kimondott *interdictum*ot.¹⁸ Másrészről általánosan, mindenkit intettek, hogy engedelmessédjék a királynak, az azt megillető jogokat és szolgálatokat teljesítse számára, mert ellenkező esetben készek egész Magyarországot *interdictum* alá vetni, továbbá a lázadókkal és a bitorlókkal szemben kereszteshadjáratot hirdetni. Szigorú végzeményük és az ügy érdekében tett egyéb lépéseik jelentős részben járultak hozzá a király uralmának kiterjesztéséhez és megszilárdításához. Jánost 1308. május 1-jén megint Pozsonyban találjuk: Tengerdi Teodor győri, Imre váradi és Henrik wrocławwi püspökkel 40 napi bűnbocsánatot adott a Bécsben újonnan emelt Boldog Szűz Mária-kápolna felkeresőinek.¹⁹

1308 novembere óta a néhány napja Budára érkezett új szentszéki legátus, Gentile Partino da Montefiore, Hegyi Szent Mártonról címzett presbiter-bíboros oldalán folytatta munkáját Károly királyságának megerősítése és egyháza jogainak helyreállítása érdekében. November 10-én az Esztergom közelében fekvő kékesi pálos monostorban jelen volt a bíbornok és az uralkodó legveszélyesebb ellensége, Csák nembeli Máté valóban történelminek mondható, sikeresen, megegyezéssel zárult találkozásán. A tartományúr Károlyt elismerte urának és az ország törvényes királyának, megígérte, hogy annak bároival békét köt, és alighanem egyéb reménykeltő vállalásokat is tett.²⁰ János Gentile bíboros, a főpapi kar tagjai, valamint a bárók egy népes csoportja társaságában részt vett

16 KÁDÁR 2015. 70.

17 CDH VIII/1. 160–161., regesztája: AO I. 644. sz.

18 RDES I. 219–221., regesztája: AO II. 172. sz. A zsinat egyháztörténeti kérdéseire: SZUROMI Szabolcs Anzelm: *Szemponok az 1307. évi udvardi zsinat kánonjogtörténeti vonatkozásaihoz*. In: *Iustum aequum salutare*, 2013. (9.) 3. sz. 105–110.

19 A Bécsben őrzött oklevél kiadatlan, kivonata: AO II. 352. sz.

20 *Acta legationis cardinalis Gentilis. (Gentilis bíbornok magyarországi követségének okiratai 1307–1311.)* Edidit et collegit Antonius PÓR. Budapestini, 1885. (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. I/2.; a továbbiakban: AG) 110–112., regesztája: AO II. 482. sz.; KRISTÓ Gyula: *Csák Máté*. Bp., 1986. (Magyar História. Életrajzok; a továbbiakban: KRISTÓ 1986.) 123–126.

a novemberi országgyűlésen, Károly november 27-én, a pesti domonkos kolostorban történt királlyá választásán, majd a legátus által összehívott és december 5. tájáig ülésezett vegyes zsinaton is.²¹ 1309. májusától szintén az ország kormányzati magterületén, az úgynevezett *medium regni*-ben tartózkodott, így május 8-án Budán szemtanúja lehetett egyházmegyéje legkíméletlenebb zsarnoka, Csák nembeli Máté és a király egyetlen találkozásának, és immár személyes, de – miként azt sokan, talán vele együtt, előre megjósolták – kérészetű kibékülésének. Jelen volt Károly király második, 1309. június 15-én, a budai Boldogságos Szűz-egyházban végbement megkoronázásán is, amelynek jogszerűségéről, illetve a királyavatáson használt új korona törvényes voltáról kilenc nappal később, ugyancsak Budán Tamás érsekkel és főpaptársaikkal együtt oklevelet bocsátott ki.²² Még július 14-én is a Duna-menti székvárosban volt, ekkor mint az esztergomi metropolita által kiküldött bíró intézkedett a veszprémi káptalan egy tulajdonjogi perében. Feltétlen említést érdemel, hogy az ügy kapcsán kiadott perhalasztó oklevelében nem címezte magát örökös ispánnak, ami legalábbis kelt némi gyanakvást a tekintetben, vajon valóban már ez idő szerint is megillette-e a *comes perpetuus Nitriensis* titulus, azaz csakugyan hiteles-e az 1302. évi királyi *privilegium*.²³

1310. május 3-án Pozsonyban, az uralkodó színe előtt – és feltehetően János jelenlétében – keresztkomája, Menold fia „Vörös” Ábrahám előkelő neki, illetve általa a nyitrai püspökségnek adományozta két Keresnyen nevű, később Bars megyéhez csatolt birtokát.²⁴ A következő évek folyamán nagy figyelmet fordított az általa, illetve elődei által a nyitrai egyház javára elnyert *donatiók* megerősítésére. 1312. január 13-án az esztergomi székekáptalannal IV. Béla királynak a bányai vám tizedéről szóló, 1267. évi zárt oklevelét íratta át. 1313. június 10-én szintén Esztergomban, nemkülönben a helyi káptalan írta át számára III. Luciusz pápa év nélküli *privilegiumát* és Lodomér esztergomi érsek 1285-ben kelt oklevelét Preznóc, Bossány és Kerencs falvak *decimájáról*, valamint a tapolcsányi és a korosi egyházak jövedelmének negyedéről, amely adományokat egyidejűleg Tamás érsek is jóváhagyott.²⁵ Az utóbbi oklevelek átírását bizonyosan személyesen ő, míg a bányai vámmal kapcsolatos okmányt nagy valószínűség szerint hasonlóképp saját maga kérte az említett hiteles helytől. Ezen oklevelekben sem címezik Nyitra megye örökös ispánjának, ami azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy nem is illette meg a titulus. Két hónappal később, augusztus 8-án – a talán Tolna, vagy esetleg a Vas megyei Gencsel azonosítható – „Gemch mezőn” Tamás esztergomi érsek és négy püspöktársa alighanem szintén személyesen általa előadott kérelmére átírta számára Károly király 1302. évi, valamint Gergely választott esztergomi metropolita és a főpapi kar további öt tagja ugyanazon év szeptemberi oklevelét.²⁶ Tamás és kollégái *transcriptuma* úgyszintén nem nevezi Jánost örökös ispánnak, ilyenformán az oklevelek hitelességének kérdésében

21 1308. nov. 27.: AG 115–119., kivonata: AO II. 494. sz.; dec. 4.: AG 125–126., regesztája: AO II. 503. sz.; FRANKÓI 1901. 127–128.

22 1309. máj. 8.: CDH VIII/1. 341–344., regesztája: AO II. 634. sz.; jún. 15.: AG 304–306., tartalmi kivonata: AO II. 668. sz.; jún. 24.: AG 352–353., regesztája: AO II. 674. sz.; KRISTÓ 1986. 129–131.

23 DF 287 826. (kiadatlan okmány), regesztája: AO II. 695. sz.

24 RDES I. 332., regesztája: AO II. 878. sz. A két település ma Malé Kršteňany, Veľké Kršteňany; Kis-, Nagykeresnye, a Trencsényi kerületben, Szlovákiában.

25 1312. jan. 13.: RDES I. 408., regesztája: AO III. 215. sz.; 1313. jún. 10.: MES II. 682–683., regesztája: AO III. 533. sz. Bánya ma Banka, Nagyszombati kerület; Preznóc ma Práznovce; Kerencs ma Krnča, mindkettő Nyitrai kerület; Bossány ma Bošany, Trencsényi kerület; valamennyi Szlovákiában.

26 CDH VIII/1. 511–512., kivonata: AO III. 580. sz.

a címhasználat vizsgálata nincs segítségünkre. Augusztus 10-én a király is átírta és megerősítette számára kilenc évvel korábbi megyeadományát, majd november 1-jén, Budán a kegynyilvánításról egy újabb, az előző kiadványaival tartalmában teljesen megegyező *privilegiumot* állítatott ki János részére.²⁷ Az oklevél keltekor a püspök ugyancsak Budán időzött, ahol az egyházszervezet vezetői és minden bizonnyal számos báró, valamint világi előkelő részvételével e napokban közös gyűlés zajlott. A főpapok 1-jén levélben fordultak a pápához, hogy írjon Károly királynak, és levelében tegye tárgyá: a Máté által – az esztergomi főegyháznak és az alá tartozó püspökségeknek – okozott károkért a tartományúr javaiból és vagyonából biztosítson kárpótlást.²⁸

Minden bizonnyal ezen időszak, a király harmadik, 1310. augusztusi koronázását követő évtized lehetett püspöksége egyik legviszontagságosabb és legszomorúbb szakasza. Máté, annak szövetségesei és familiárisai nap mint nap, módszeresen és kivételes kegyetlenséggel rabolták-dúlták-pusztították birtokait, jövedelmeit csaknem teljesen elbitorolták, az iránta hűsége keveseket tűzzel-vassal üldözték, sőt úgy tűnik, nemegyszer testi épsége, élete is veszélyben forgott. Alkalmassint 1313 nyara és október vége között, gyaníthatóan inkább október folyamán – mintegy törvénytíprásai és gatzetteik betetőzéseként – a trencsényi oligarcha egyik főembere, Kacsics nembeli Mihály fia Simon Nyitra városát és várát is megtámadta és elfoglalta, majd azokat átadta Máténak.²⁹ Aligha tévedünk, ha ezen események bekövetkezte, illetve az azt megelőző, éveken át tartó fenyegettség és a nyitrai egyház legértékesebb okleveleinek János általi átíratása, valamint az újabb királyi *privilegium* kieszközölése között szoros összefüggést feltételezünk. Elképzelhető továbbá, hogy ezen túrheterlen mértékű, a korabeli anarchikus viszonyokhoz képest is kirívónak számító hatalmaskodások abban is közrejátszottak, hogy 1313 vége és 1316 késő ősze között ismét nem hallunk a püspökről. János csak 1316. november 8-án bukkan fel újra forrásainkban, amikor is Esztergomban Tamás esztergomi érsekkel és Miklós győri püspökkel fejenként 12–12 napi bünbocsánatot adtak mindazoknak, akik a pozsonyi Szent Megváltó-egyházban a Boldog Szűz hajnali vagy kora reggeli miséjén részt vettek.³⁰

Székvárosa még ekkor is a tartományúr kezén volt – vélhetően emiatt, jobbra kényszerűségből vendégeskedett több ízben is Esztergomban és környékén. Nyitra a várral és a püspöki falvakkal és más birtokokkal együtt Máté jóvoltából visszakерült Mihály fia Simonhoz, aki miután kirabolta és feldúltá, ismét a nagyúrnak adta át azokat.³¹ Máté ekkor Bogár fia Márton, Detriket: gimesi várnagyát, Leannak mondott Tamást és Móric fia Mihályt küldte sereggel Nyitrára, akik parancsa szerint újfent kifosztották és felgyújtották a várost, valamint a várát, az erősség falait és tornyait pedig a földdel tették egyenlővé. Az esztelen pusztítás és a lángok martaléka lett a székesegyház és a káptalan épülete is, teljes berendezésükkel egyetemben. Az ott őrzött könyvek, püspöki és hiteleshelyi iratok, főpa-

27 1313. aug. 10.: RDES I. 480., regesztája: AO III. 582. sz.; nov. 1.: RDES I. 485–486., kivonata: AO III. 622. sz.; HORVÁTH Richárd: *Győr megye hatóságának oklevelei (1328–1525)*. Győr, 2005. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, tanulmányok 1.; a továbbiakban: HORVÁTH 2005) 17.

28 MES II. 688–689., regesztája: AO III. 623. sz.; ENGEL Pál: *Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323)*. In: Századok, 1988. (122.) 89–146. (a továbbiakban: ENGEL 1988), e helyt: 104.

29 CDH VIII/1. 181–183., regesztája: AO V. 49. sz.

30 RDES II. 78., regesztája: AO IV. 350. sz. János, két főpaptársához hasonlóan, ezúttal használta örökös ispán címét.

31 CDH VIII/2. 182.; KRISTÓ 1986. 195.

pi *plenariumok*, keresztek, miseruhák, egyéb papi öltözetek, kelyhek, harangok, ereklyék, oltáréktímenyek, valamint Szent Szórád és Benedek vértanúk maradványai szintén megsemmisültek, ami által a püspökség és a káptalan óriási, sok tekintetben pótolhatatlan, becsült összértékben legalább 2000 márkányi kárt szenvedett.³² János Kaacsics nembeli Mihályt vandál büntetéért csakhamar kiközösítette, de urával, Csák Mátéval szemben egyelőre nem nyúlt az egyházi fenytékek igen hatásos eszközhöz. Ez amúgy sem volt szükséges, mert az oligarchát Gentile da Montefiore bíbornok-legátus 1311. július 6-án már *excommunicatio*val sújtotta, tartományát pedig általános tilalom alá vetette.³³

1317. szeptember 4-én az Esztergommal átellenben fekvő Kakaton a nyitrai egyház feje Tamás esztergomi érsek, István veszprémi és László pécsi püspökök előtt székeskáptalana képviselőivel – egyúttal bemutatván az annak kiközösítéséről szóló oklevelet – hivatalosan is tiltakozott a Mihály által elkövetett jogtalanságok miatt.³⁴ Kevés-sel ezután Tamás érsekkel, fegyvereseik élén maga is Komárom alá vonult, ahol legkésőbb szeptember elejétől az uralkodó vezénylete alatt országos, illetve a személyesen III. Frigyes német király által parancsnokolt osztrák és stájer segédcsoportokkal is kiegészült had ostromolta a Csák nemzetségbeli Máté kezén lévő várat. Az erősségektől október eleje táján sikerült elfoglalni, de ezzel a részleges eredménnyel a Máté elleni nagyszabású hadművelet be is fejeződött, és – a vélelmezhetően az október 20. előtti napokban – a király és trencsényi nagyrú átmeneti kompromisszumra lépett egymással.³⁵ A megegyezés, amely egyes vélemények szerint – egy formális hűségnyilatkozat fejében – az oligarcha kezén hagyta Nyitrát és a püspökség birtokait, gyaníthatóan sokakban visszatetszést, mi több, talán egyenesen felháborodást keltett az uralkodó hívei körében. A klérus vezetőinek, köztük elsősorban a Máté hatalmasodásai révén leginkább érintett Tamásnak és Jánosnak különösen oka volt nehezményezni azt. Elégedetlenségüknek alighanem hangot is adtak, Károly azonban, a tiltakozások ellenére, akár a velük való konfliktus árán is, egyelőre fenn kívánta tartani a megállapodást. A prelátusoknak más miatt is okuk lehetett neheztelni az uralkodóra, és azt minden bizonnyal még fájóbb, keserves csalódást keltő tapasztalásként élték meg: Károly ugyanis az egyház jogainak és javainak védelmét nem csupán egyes oligarchákkal, de a hűségén lévő bárókkal, sőt még kormánya tagjaival szemben sem tekintette elsődleges feladatának.³⁶ Az uralkodó olyannyira nem tartotta belpolitikája zsinórmértékének az egyházi birtokok és kiváltságok feltétlen oltalmát és helyreállítását, hogy – igaz, méltányolható stratégiai megfontolás nyomán – maga is figyelmen kívül hagyta az esztergomi metropolita örökös ispáni címét, illetve jogait; tudniillik Esztergom feltehetőleg 1314 elején történt visszafoglalása után a várat és a megye felszabadított részeit nem adta át az érseknek, majd, legkésőbb 1315-ben, Rátót nembeli Domonkosra bízta azokat.³⁷ Az elégedetlen prelátusok, élükön az esztergomi érsekkel

32 CDH VIII/2. 181–182.; KRISTÓ 1986. 195.

33 FRAKNÓI 1901. 130–131.; KRISTÓ 1986. 136–137.

34 CDH VIII/2. 92–94., regesztája: AO IV. 561. sz.

35 1317. szept. 30.: *A Pécz nemzetség apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrzett oklevelei*. I. 1241–1526. Sajtó alá készítette KAMMERER Ernő. Bp., 1906. (a továbbiakban: *Apponyi*) 47–79., regesztája: AO V. 583. sz. János az oklevélben használja örökös ispáni titulását. A harcselekményekre és az alkura ld. ENGEL 1988. 119–120.; KRISTÓ Gyula: *Az Anjou-kor háborúi*. Bp., 1988. (a továbbiakban: KRISTÓ 1988) 51.

36 ENGEL 1988. 120.; RÁ CZ 1996. 62.; ZSOLDOS Attila: *A magyar király és főpapjai a vienne-i zsinat évtizedében*. In: *Peritia linguarum. A vienne-i zsinat és a nyelvek oktatása*. Szerk. MARÓTH Miklós. Pülszcsaba, 2013. (*Studia Philologica*. II.) 213–224. (a továbbiakban: ZSOLDOS 2013.), itt: 213–215.; KARLINSZKY 2016. 82.

37 ZSOLDOS 2013. 219.; KARLINSZKY 2016. 82.

– és alkalmasint Jánossal – hamarost szervezkedésbe kezdtek, és 1318. február végén Kalocsán valamennyi hivatalban lévő magyarországi főpap részvételével tanácskozársra gyűltek össze, hogy közösen keressenek orvoslást, illetve lépjenek fel egyfelől az oligarchák és más laikus személyek a magyar egyházszervezet egészét és tagjait érintő jogtiprásai, másrésről I. Károly – véleményük szerint – túlon túl pragmatikus, egyes világi hatalmasoknak elfogadhatatlan engedményeket tevő, illetve az egyházak régi kiváltságait gyakran ignoráló politikájával szemben.³⁸ Az egybegyűlt prelátság megerősítették a köztük fennálló szövetséget, esküt tettek, hogy kölcsönösen segítik egymást, az egyházi javak és jogok elfoglalói és fosztogatói ellen közösen lépnek fel, a népeiket jogtalan adókkal vagy szolgálatokkal megterhelőkkel szemben pedig – rangtól, és viselt méltóságtól függetlenül – kiközösítést alkalmaznak. Megfogadták: akik közülük az egyházak üldözőihez csatlakoznának, azokat esküszegőknek fogják tekinteni, és a Szentatyához fordulnak, hogy büntetésül fossa meg őket tisztségüktől.

A kalocsai tanácskozáson egy kendőzetlenül konfrontatív lépésre is sor került: március 3-án János – főpaptársai egyetértésével – hivatkozással arra, hogy Boccasini és Gentile oldalkövetek, valamint az ország főpapjai az egyházi tulajdon és jogok bitorlói és megkárosítói, kivált pedig Máté vonatkozásában hasonlóképp járt el, a tartományurat és több rokonát, illetve familiárisát kiközösítette.³⁹ Az *excommunicatio*t kihirdető oklevélben a nyitrai püspök az oligarcha és tettestársai valóban megdöbbentő és véget érni nem akaró bűnlajstromát közli, egyebek mellett a következőket. A nagyúr Nyitra városát és várát elfoglalta, kirabolta, az egész várost elhamvasztotta, falait és tornyait lerontatta, ami által legkevesebb 2000 márkát okozott; Cseke, Körtvélyes, Bille püspöki falvakat kifosztotta, felégette, a nyitrai egyház trencsényi udvarházát és birtokát Paska püspök halála óta jogtalanul kezén tartja. Nemkülönben elfoglalta Jeszenca, Biccse, „Micca”, Apul, Opka, Csápor és Davarcsány, Nagy- és Kiskereskény püspöki falvakat, illetve földeket, csakúgy mint a székeskáptalan Drágfalva, Szulóc, Dubnica és Podluzsán nevű birtokait.⁴⁰ A tizedek beszédét megakadályozza, azokat többnyire egészében saját részére hajtja be, miáltal 15 év alatt minimálisan 4500 márkát okozott. A püspöki székhöz tartozó vármokot szintén lefoglalta, a bevételeiket, amelyek évente 200 márkára rúgnak, János hivatalba lépése óta ő élvezi. „Német” Miklós nevű szerviense Nyitrán elrabolt 70 ökröt, egy másik familiárisa, hrussói László, a püspököt szkacsányi és emekai jobbágyainak kifosztásával és a termés learatásával mintegy 60 márkával károsította meg, öt jobbágyot pedig megölt.⁴¹ Cseke Pál, Máté officialisa, ura parancsára egy tornyot körülsáncoltatott Nyitrán, és ezen erősségből hatalmaskodva 200 márkát okozott, va-

38 ENGEL 1988. 123.; ZSOLDOS 2013. 213–214.

39 CDH VIII/2. 170–181., kivonata: AO V. 48. sz. Rác György találékony meglátása szerint Máté kiátkozása, minthogy a nagyúr az idő szerint – legalábbis színlag – éppen a király hűségén volt, a kárára, feje felett megkötött kompromisszum miatt okkal neheztelő János részéről I. Károly bosszantása végett is történt (RÁCZ 1996. 63.).

40 A nyitrai székeskáptalan egy 1322. évi, Károly királynak küldött jelentésében már legkevesebb 3000 márkára taksálta az egyházakat Nyitra város és vár elpusztításakor ért kár összértékét. Ld. AO VI. 778. sz.

41 A különböző hatalmaskodások során érintett fenti települések: Cseke ma Čakajovce, Cseke; Körtvélyes ma Hrušovany, Nyitrakörtvélyes; Bille ma Belince, Belinc; Csápor ma Cabaj-Čápor, Cabajcsápor; a két Kereskény ma Krškany, Kerskény; Emeka ma Janíkovce, Nagyemőke; az egykori Apul a mai Tvrdošovce, Tardoskéd mellett feküdt; Davarcsány ma Nyitra város része; Szulóc ma Súlovce, Szulóc; Dubnica és Podluzsán és valószínűleg Drágfalva is Súlovce területébe olvadt; valamennyi a Nyitrai kerületben; Opka valószínűleg a mai Kajal; Nemeskajal (Nagyszombati kerület) északi határában feküdt; „Micca” ma Trenčianske Mitice, Trencsénmitta része; Jeszenca ma Jasenica, Jeszenca; Szkacsány ma Skačany,

lamint ugyancsak megölt öt püspöki jobbágyot. A már említett Kacsics nembeli Simon, amikor a püspökség falvainak feldúlására indulván találkozott vele, Máté jelenlétében fennhangon gyalázta a főpapot, és karddal meg akarta ölni. A nyitrai és a tapolcsányi sánc megerősítésére, hadi szerkezetek szállítására különböző várak ostrománál, továbbá mezőgazdasági munkákra Máté официálisai és várnagyai, azon hazug állítással, hogy a báróhoz tartoznak, a püspök jóformán minden népét igénybe vették, jobbágyságait javaikkal együtt erőszakkal áttelepítették a nagyúr által újonnan alapított falvakba, ahol a tizedeket szintén nem engedi beszélni. Móka fia István rátört János szakacsányi házára, az ottani püspöki jobbágyok közül többeket megsebesített, majd ura parancsára Nyitrán és Szakacsányban elfoglalt és azóta is birtokol minden püspöki tulajdont. Máté az egyházi személyek felett is uralkodik, a püspököt megakadályozza abban, hogy papjait látogassa, abból Jánost teljesen kirekesztve, lényegében korlátlan főpapi jogkört gyakorol; Nyitra megye valamennyi ügyét saját bírósága elé vonja, és jöllehet már több alkalommal is oklevélben ígérte meg, hogy felhagy e rendszeres jogsértéssel, azt nem teljesíti. A familiárisai részéről a nyitrai főpapot, illetve az annak testvéreit és szervienseit ért jogtalanságok ügyében nem jár el, a döntéshozatalt egyre halogatja, de ellenkező esetben haladéktalanul intézkedik, és az ilyen perekben nem elfogulatlan, igazságos bíró módjára ítél. Jánost mintha csak szolgálja lenne, saját költségén, mint egy futárt küldözgeti ide-oda. A püspök tehetősebb jobbágyságait Nyitra megszállása és elpusztítása után elfogta, váltságdíjért kínoztatta; a püspökség, valamint a káptalan birtokain különböző adókat vetett ki. Jánostól túszoikat és hűségesküt követelt; a kiközösítése és a tartományára kihirdetett *interdictum* hatástalanítására hitehagyottakat, gyilkosokat, törvénytelenen kívüli papokat és világiakat gyűjtött egybe, akik – a többszöri fenyítések dacára – istentiszteleteket tartottak és kiszolgáltatták a szentségeket. Azon klerikusokat, akik az egyházi büntetéseket betartották, Máté fennhangon káromolta és pocskondiázta, javaikat, oltárkellékeit elvette, egyházaikból kizáratta; számos konvent és káptalan pecsétjét elkobozta, és az előbbieket hitehagyott álpapjainak adta, a pecsétnyomókat pedig maga használta fel, hamis iratok hitelesítésére.⁴²

A fennebbi bűnök említett elkövetőit, továbbá Lóránd kaszai, Endre litvai, János zöldvári, Detrik gimesi várnagyokat, Ablancot, valamint Máté vejét, Desohot a püspök az oligarchához hasonlóan szintén *excommunicatio*val sújtotta, a Máté uralma alá tartozó országrésznyi területre pedig *interdictum*ot hirdetett ki. Az elvben rendkívül súlyos, a korban valóságos szuperfegyvernek számító egyházi büntetések azonban, csakúgy, mint a tartományúrra kimondott korábbi egyházi fenyítések csaknem teljesen hatástalanok maradtak. Máté – a püspök által hitehagyottnak és törvénytelennek minősített – papjai és szerzetesei, élükön János régi ellenségével, István szkálai bencés apáttal, akit a főpap egyébként épp e magatartásáért korábban szintén kiközösített, alighanem különösebb aggály nélkül, továbbra is megtartották az istentiszteleteket, illetve kiszolgáltatták a szentségeket a nagyúr, családja és ugyancsak *excommunicatio*val sújtott szövetségesei, valamint familiárisai számára, és valószínűleg az általános tilalomra vonatkozó rendelkezést is sokfelé figyelmen kívül hagyták, vagy csak részben alkalmazták a tartományuraság területén.⁴³ Az oligarcha és János püspök kapcsolata ugyanakkor, legalábbis némely ér-

Szakacsány; mindhárom a Trencsényi kerületben; Biccse ma Bytča, Nagybicse néven, a Zsolnai kerületben fekszik; valamennyi említett település Szlovákiában található.

42 AO V. 48. sz.

43 CDH VIII/2. 179–180.

dekes jelek erre látszanak mutatni, mindvégig meglehetősen sajtáságos volt. Mint láttuk, dacára, hogy Máté a legszélsőségesebb erőszak alkalmazásától sem riadt vissza, sőt azzal lényegében kezdettől fogva, rendszerszerűen élt roppant tartományúri magánhatalma kiterjesztése érdekében, másfelől törvénytírássainak egyik, ha nem épp legnagyobb kárvallottja pedig a nyitrai püspökség volt, az oligarcha és János személyes viszonya hosszú időn át, talán egészen 1318 elejéig – minden sérelem, megaláztatás ellenére – kétségkívül feszült, de mindazonáltal viszonylag rendezett maradt, vagy legalábbis a főpap nem mert, vagy nem kívánt nyíltan és főként visszavonhatatlanul szembefordulni Mátéval. A nagyúr kiátkozását hírül adó kalocsai oklevél tanúsága szerint János feltehetően több alkalommal is találkozott az oligarchával, aki jóformán úgy tekintett rá, mintha csak udvari papja vagy káplánja lenne, és világi személy létére különböző, magas méltóságát súlyosan sértő feladatokat szabott ki neki, amelyeket a püspök – talán még a székvárosa elfoglalása, barbár lerombolása és felégetése utáni időben is – hathatós védelem, kormányzati segítség híján kénytelen volt teljesíteni.⁴⁴ Máténak ugyanakkor, noha János gyaníthatóan nemegyszer megmakacsolta magát, és nyíltan, kivételes bátorsággal szembeszöglött vele, feltehetően eszébe sem jutott olyasmire vetemedni, mint vezető familiárisa, Kacsics nembeli Simon, aki, miként szölkünk róla, az idézett irat szerint csaknem nekitámadt a püspöknek, hogy megölje, de végül, talán épp Máté jelzésére visszakozott, és csupán veretes káromkodásokkal teli, gyalázkodó szóáradatot zúdított rá. Mindezek fényében kevésbé lepödhettünk meg azon, hogy püspöke példája nyomán, hasonlóképp engedve a nyers hatalmi erőszaknak és elnyomásnak, a nyitrai székeskáptalan is leginkább bölcs belátással viszonyult a trencsényi nagyúrhoz. 1312 közepén, a rozgonyi csata körüli hetekben-hónapokban a testület tagjai egyfelöl készségesen hajtották végre Máté egy birtokba iktatásra vonatkozó utasítását, és az ügygel kapcsolatban készült kiadványaikban, noha a tisztséget jóval korábban, III. András országlása idején viselte utoljára, nádornak és – amellet – nagyságos/dicső férfiúnak (*magnificus vir*), illetve egyenesen csak uralkodóknak kijáró titullal: nagyságos fejedelemnek (*magnificus princeps*) nevezték.⁴⁵

A kalocsai főpapi tanácskozást követően ismét hosszabb ideig nincs hírtünk János tevékenységéről. Neve csak 1320 novemberében tűnik fel ismét a forrásainkban: a hónap első hetében, Székesfehérvárott – szokatlan módon a király távollétében – tartott országgyűlés felső klérusbeli résztvevői között. A gyűlés alighanem még akkor is ülésezett a városban, amikor november 12-én János és a többi jelen volt kilenc prelátus, megtekintve Székesfehérvár IV. Béla által kibocsátott vámmmentességi *privilegiumát*, közös oklevélben – kiközösítés és vagyonelkobzás terhe mellett – tiltotta meg az ország valamennyi hatóságának és méltóságviselőjének, hogy a fehérvári polároktól bárhol vámot szedni merészljen.⁴⁶ János, másnap, nemkülönben Fehérvárott, László pécsi és Benedek csanádi püspökkel is kiadott egy oklevelet, amelyben átírták a veszprémi főpásztor az esztergomi érseki szék elleni panaszát.⁴⁷

Nem sokkal később, a következő év tavaszán óriási jelentőségű változás történt János, illetve lepusztított egyházmegyéje életében: 1321. március 18-án meghalt az ország-

44 CDH VIII/2. 177.

45 1312. máj. 26.: *Hazai oklevéltár. 1234–1536*. Szerk. NAGY Imre, DEÁK Farkas, NAGY Gyula. Bp., 1879. (a továbbiakban: HO) 185., regesztája: AO III. 299. sz.; aug. 3.: HO 186–187., regesztája: AO III. 355. sz.

46 CDH VIII/7. 126–127., regesztája: AO V. 927. sz.

47 DF 200 102. (kiadatlan irat), regesztája: AO V. 929. sz.

rész messze földön is méltán rettegett ura, Csák nembeli Máté. A híre a király csakhamar mozgósította haderejét, és seregvezérei már májusban megkezdtek a morva határtól délre a Dunáig, kelet felé pedig Nógrád és Heves megyéig terjedő tartományuraság felszámolását.⁴⁸ Júliusban maga az uralkodó is megindult a főerők élén, de ekkorra már kevés tennivalója maradt. Csapatái viszonylag gyorsan és könnyen, bő három hónap alatt megvívták, vagy megadás révén birtokba vették az oligarcha csaknem valamennyi várát, és ezzel – egy szinte elhanyagolható, az ország északnyugati sarkában húzódó, szűk területű kivételével – az egész tartomány Károly uralma alá került.⁴⁹ János ilyenformán, két évtizeddel püspökké választása után végre ténylegesen is elfoglalhatta tönkretett egyházmegyéjét. Óriási, igencsak küzdelmes munka várt rá, mert püspöki jogainak érvényesítése, a főpapi szék és a káptalan elorozott és idegen kezekben lévő jószágainak, illetve javainak visszaszerzése Máté halála, és bűntársainak elűzése után sem ment egykönnyen, főként pedig egyik napról a másikra. János energiának és bevételeinek túlnyomó részét ezen, számos gonddal járó feladatai mellett minden valószínűség szerint az elmúlt évtizedekben súlyosan megrongálódott székesegyháza és a – hasonlóképp csaknem teljesen megsemmisült – káptalani épületek újjáépítésére, rendbehozatalára fordította. Ekképpen feltehetőleg János személyében tisztelhetjük, legalábbis a pénzügyi háttér biztosítása révén, a nyitrai Szent Emmerám és Szent Szórád-egyház egyik helyreállítóját, aki talán a katedrális 14. századi, sőt talán egész késő középkori arculatának kialakításában is fontos szerepet játszott.⁵⁰ A munkálatok, jóllehet nem maradt fenn az emlékükről az okleveles anyagban, vélhetően utódai idején fejeződtek be.

Sajátságos módon hosszú püspöksége ezen utolsó, békés és lassú gyarapodás jellemezte szakaszát ismerjük legkevésbé. Forrásainkban 1320 vége után csak igen szóróanyagot, a korábbiakhoz képest is ritkábban bukkan fel személyével kapcsolatos érdemi információ. János a püspöki szék javainak visszaszerzésében és gyarapításában is szép eredményeket ért el. 1322. június 25-én a Trencsén megyébe való Ádám fia Smaragd az esztergomi stefanita konvent előtt – mint egy másik, néhány héttel később kelt oklevélből kiderül: nem kis részben Jánosnak köszönhetően – igen tekintélyes, az egyházmegye történetében pedig kivételszamba menő értékű magánadományban részeltette a püspökséget: a trencsényi Püspöki és Nyeste, a Bars megyei Horó, valamint a Nyitra megyében fekvő Kispográny nevű birtokait a nyitrai egyháznak adta.⁵¹ 1323. július 15-én kérésére az uralkodó átírta és megerősítette IV. László király 1288. május 13-i, Nyitra városnak és a hozzá tartozó földeknek és fekvőségeknél a nyitrai egyház javára tett adományáról szóló *privilegium*-át, valamint IV. Béla 1248. szeptember 2-án, a nyitrai polgárok és *hospesek* részére kelt kiváltságlevelét, 1326. július 13-án pedig az oklevelében megnevezett fogott bírák ítéletét helyben hagyva, elődei adománylevelei alapján a Nyitra megyei

48 KRISTÓ 1986. 197., 200–201.; ENGEL 1988. 128., 135.

49 ENGEL 1988. 128.; KRISTÓ 1988. 59–60.

50 A nyitrai székesegyház egyébként 1271-ben és 1273-ban, a cseh–osztrák hadak betörései idején is nagyon súlyos károkat szenvedett, az előbbi alkalommal, módszeres kirablása után a támadók fel is gyújtották (ld. PAULER Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*. II. Bp., 1899.² 287., 309.).

51 1322. jún. 25.: DF 273 441. (közvetlen kiadvány), regesztája: AO VI. 648. sz.; aug. 6.: VAGNER 1896. 398–399., regesztája: AO VI. 727. sz. Püspöki ma Trenčianske Biskupice, Trencsénpüspöki néven Trenčín, Trencsén része; Nyeste ma Horné Naštice, Felsőnezte, mindkettő a Trencsényi kerületben; Pográny ma Pohranice a Nyitrai kerületben, Horó a mai Kalná nad Hronom, Kálna közelében, a Nyitrai kerületben fekszik, valamennyi Szlovákiában.

Csápor birtokot a püspöknek ítélte.⁵² Két héttel később egy másik birtokperében elért siker kapcsán született királyi kiadvány: I. Károly július 27-én a komáromi, Jánosnak már visszaadott Zsitvató nevű fekvőségbe való beiktatására adott utasítást, amit még a nyár folyamán, jogvita nélkül végrehajtottak.⁵³

A helyi birtokügyekben kivívott győzelmek ugyanakkor bizonyosan kárpótolták Jánost azon tetemes veszteségért, amely az országos politikában, annak elszánt hatalomkoncentrációs törekvései nyomán, a király részéről érte. Az oroszlánkörmeit egy-egy ízben már jóval korábban, az első, 1301. évi megkoronázását követő rendkívül válságos időszakban is bátran megmutató, sőt azokat akár még régi, legelkötelezettebb hívei rovására is kipróbáló Károly ugyanis Csák Máté tartományának megszüntetése után, 1321 közepén a jog szerint elvben, mi több, épp az ő sokszor említett *donatio*ja értelmében Jánost illető Nyitra vármegyét nem adta vissza a főpapnak.⁵⁴ A helyzet akár bizonyulhatott volna átmeneti, a terület konszolidációjának és az országgrész teljes körű békéjének megteremtéséig tartó, ilyenképpen tehát a nyitrai püspök által is elfogadható állapotnak, az uralkodó újabb, talán már a nyugat-felvidéki hadjárat idején meghozott döntése azonban kisvártatva rácsfolt az ebbéli esetleges reménykedésre, minthogy az 1321. november 26. és 1322. január 8. közötti napokban Hermány nembeli Lampert országbíró csanádi ispánsága mellé kinevezte nyitrai *comesszé* is. Lampert csakúgy, mint Csanád megyét, a nyitrai ispánságot is honorbirtokként, az országbírói hivatallal járó, önmagában is felettből tekintélyes bevételek kiegészítéseként kapta, ami summázva lényegében azt jelentette, hogy a két megye jövedelmeit ő szedte be, és teljesen szabadon, így saját céljaira is felhasználhatta, illetve Csanád és Nyitra felett teljes körű katonai és bírói fennhatóságot gyakorolt.⁵⁵ A király sérelmes döntése mindazonáltal nem érthette váratlan meglepetésként János püspököt, lévén annak több előzménye is volt. Mint arról szó esett, 1314-ben, Esztergom felszabadítása után, Károly egyaránt nem törődve azzal, hogy Esztergom vármegye – az esztergomi metropoliták által hagyományosan, két emberöltő óta viselt örökös ispáni címe folytán – elvileg Tamás érsek birtoka, a megyét nem adta vissza a főpásztornak, majd azt az ispáni címmel együtt, nemkülönben honorként, Domonkos nádornak juttatta. 1318-ban ugyanígy járt a – nem mellesleg Jánossal azonos időben, mindössze öt évvel korábban a király által – Győr megye örökös ispáni címével jutalmazott Kőszegi Miklós győri püspök: I. Károly tőle egy, a székvárosában tett látogatása alkalmával vonta vissza a valójában talán birtokba sem megyeadományt.⁵⁶ Ezen, nyilván neki is rögvest tudomására jutott események fényében János bizonyosan számolt ilyesféle hátrányos fejleményekkel, és az sem lehet véletlen, sőt, feltehetően nagyon is tudatos körülménynek kell tartanunk, hogy – természetesen az arra vonatkozó felségi kegynyilvánítást írásba foglaló diplomákat leszámítva – csupán egyetlen olyan oklevélről tudunk, amelyben a király örökös ispánnak címezte a püspököt. A szóban forgó ki-

52 1325. júl. 15.: CDH VIII/2. 435–437., kivonata: AO VII. 362. sz.; 1326. júl. 13.: CDH VIII/3. 103–106., regesztája: AO X. 284. sz.

53 DF 270 497. (kiadatlan irat), regesztája: AO X. 311. sz. Zsitvató ma Radvaň nad Dunajom; Dunaradvány része Szlovákiában, a Komáromi járásban.

54 I. Károly első, alkalomadtán még leghűbb bárói érdekeivel is szilárdan szembenemő hatalomérvényesítési politikájára ld. Tóth Ildikó: *Adalékok a Valkó megyei oklevéladás kezdetéhez*. In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*. CXV. Szeged, 2001. 23–31.

55 Lampert 1321. nov. 26-án még nem címezte magát nyitrai ispánnak, a következő év jan. 13-án viszont már viselte a titulust, ld. AO VI. 319., 405. sz.; vö. ENGEL 1996. 158.

56 HORVÁTH 2005. 19.

advány 1317. szeptember 29-én, Komárom várának ostroma idején, az erősség alatt kelt, ahol, miként láttuk, János is hosszabb ideig jelen volt a király táborában.⁵⁷ Maga a nyitrai főpásztor saját, illetve másokkal együtt kibocsátott okleveleiben rendre feltüntette a *comes perpetuus Nitriensis* titulust, bár olyan kiadványára is akad példa, amelyben nem szerepel a cím: jelesül 1320. november 13-i oklevele.⁵⁸ Ennek okát még csak találgatni sem tudjuk, mindenestre talán nem érdektelen hozzátennünk, hogy az iratot a pécsi és a csanádi kollégáival állította ki, akik nem voltak jogosultak örökös ispáni titulusra, így a dolog valamiféleképp akár ezzel is összefüggésben lehetett. Az örökös ispáni címhasználat, illetve a különböző iratkibocsátó méltóságok és szervek János örökös ispáni titulusa vonatkozásában követett gyakorlata kapcsán, bár sajnos csupán egy, ráadásul a király parancslevelén alapuló adattal rendelkezünk, következőképp az releváns megállapítás közzlésére a legkevésbé sem alkalmas, hangsúlyozottan kizárólag csak adalékként mégis érdemes megemlíteni, hogy 1323 júliusában János káptalana is nyitrai ispánnak nevezte Hermány nembeli Lampert országbíró.⁵⁹ Nyitra vármegye birtoklásának és igazgatásának kérdésében Lampert 1324 derekán bekövetkezett elhunytja után sem történt változás, az uralkodó ekkor, valószínűleg szeptember eleje táján, Balázs lovászmester, honti ispánt állította Nyitra élére, aki körülbelül két évig töltötte be a tisztséget.⁶⁰

Felettébb csekély kétségünk lehet afelől, hogy János – két évtizedes hű és áldozatkész szolgálat után – keserűen, fájó csalódásként élte meg a történetet.⁶¹ Az Imre váradi püspök – 1317. novemberi – halála óta a magyar klérus leghosszabb ideje hivatalban lévő, egyben egyik legidősebb főpapjának és talán korelnökének is számító nyitrai prelátus az 1320-as évek elejétől vélhetően egyre kevesebb alkalommal jelent meg a királyi udvarban, Budán, és mindinkább visszavonult az országos politikától is. Életének utolsó éveiből, kivált 1326 nyarat követően, nem is maradt fenn forrásainkban személyével kapcsolatos érdemi információ, csupán a királyi oklevelek méltóságsoraiban találkozunk nevével, mint a székét legrégebb óta betöltő püspök, közvetlenül az érsekek után, azaz a *suffraganeus* (alarendelt) főpásztorok közül első helyen említve, de mindannyiszor örökös ispáni címének kitétele nélkül. 1328. március 9-én szerepel utoljára egy királyi *privilegium* méltóságsorában, 18-án azonban már nem tüntetik fel egy másik uralkodói kegynyilvánítás alkalmával, bizonyosan amiatt, mert legkésőbb ekkorra elhalálozott. Május 1-jén említik először elhunytát, de ezen, egyébként a legmesszebbmenőkig hitelt érdemlő forrás, saját káptalanától származó kiadvány tartalmából is egyértelműen kiviláglik, hogy az már jóval, legalább hetekkel korábban bekövetkezett.⁶² János püspököt minden valószínűség szerint a szokásoknak – és talán végakarátának – megfelelően székesegyházában, elődei sírjai mellett temették el. Nyugvóhelye és földi maradványai a későbbi évszázadok viharaiban nyom nélkül megsemmisültek.

57 Apponyi 45–47., regesztája: AO IV. 578. sz.

58 DF 200 102. (közöletlen diploma), regesztája: AO V. 929. sz.

59 1323. júl. 13.: Bécsben őrzött, kiadatlan oklevél, regesztája: AO VII. 360. sz.

60 ENGEL 1996. 158.

61 Lehetséges, hogy az uralkodó 1323. július derekán Nyitra megye és az örökös ispáni cím elvételéért, azt részint egyfajta kárpótlásnak, néminemű fájdalomdíjnak tekintve, illetve szánva erősítette meg számára IV. Béla és IV. László királyok – az említett, igen értékes adományokról szóló – *privilegiumait*.

62 1328. márc. 9.: CDH VIII/7. 212–215., regesztája: AO XII. 114. sz.), márc. 18.: MES III. 129–130., kivonata: AO XII. 132. sz.; máj. 1.: MES III. 134–135., regesztája: AO XII. 235. sz.

(III.) JÁNOS PÜSPÖK ITINERÁRIUMA (1301–[1302]–1328)

1301. máj. eleje Esztergom? (I. Károly első, Bicskei Gergely általi koronázásán; 8. jegyz.)
1302. jan. 24. Pozsony (10. jegyz.)
1302. szept. 10. Óbuda mellett? (Bicskei Gergely választott esztergomi érsek és más főpaptársai oldalán; 16. jegyz.)
1304. aug. 24. Pozsony (I. Károly király, számos világi és egyházi előkelő oldalán; 17. jegyz.)
1307. máj. vége Udvard (Komárom vm., ma Dvory nad Žitavou, Nyitrai kerület, Szlovákia; főegyházmegyei zsinaton Tamás esztergomi érsek és püspöktársai társaságában; 18. jegyz.)
1308. máj. 1. Pozsony (19. jegyz.)
1308. nov. 10. Kékes (Pilis vm., ma Pilisszentlászló, Pest m.; találkozó Csák nembeli Mátéval Gentile bíboros-legátus kíséretében; 20. jegyz.)
1308. nov. 27., vagy
kevéssel előtte Buda (21. jegyz.)
1308. nov. 27. Pest (I. Károly királlyá választásán; 21. jegyz.)
1308. nov. vége – dec. eleje Buda (a Gentile bíbornok elnökletével lezajlott vegyes zsinaton; 21. jegyz.)
1309. máj. 8. Buda (a király oldalán a székvárosba látogató Csák nembeli Máté fogadásán; 22. jegyz.)
1309. jún. 15. Buda (I. Károly második koronázásán; 22. jegyz.)
1309. júl. 14. Buda (23. jegyz.)
1310. máj. 3. Pozsony? (I. Károly király társaságában; 24. jegyz.)
1312. jan. 13. Esztergom? (25. jegyz.)
1313. jún. 10. Esztergom (25. jegyz.)
1313. aug. 8. „Gemch mező” (talán a tolnai, esetleg a Vas megyei Gencs; Tamás esztergomi érsek és több prelátustársa társaságában; 26. jegyz.)
1313. nov. 1. Buda (főpapi tanácskozáson; 27. jegyz.)
1316. nov. 8. Esztergom (Tamás érsek oldalán; 30. jegyz.)
1317. szept. 4. Kakat (Esztergom vm., ma Štúrovo; Párkány, Nyitrai kerület, Szlovákia; 34. jegyz.)
1317. szept. 30. Komárom vár mellett (a Csák Máté elleni országos hadjáraton, a király és Tamás érsek oldalán; 35. jegyz.)
1318. febr. vége Kalocsa (Fejér vm.; főpapi tanácskozáson az ország csaknem összes prelátusa társaságában; 38. jegyz.)
1318. márc. 3. Kalocsa (uo.; 39. jegyz.)
1320. nov. 8. Székesfehérvár (országgyűlésen; CDH VIII/7. 127; 46. jegyz.)
1320. nov. 13. Székesfehérvár (uo.; 47. jegyz.)

TAMÁS KÁDÁR

THE PROFESSION OF JOHN (III) BISHOP OF NYITRA (1302–1328)

King Charles I (1301/1308–1342), besides the Holy See, could rely on a couple of Hungarian prelates in his fight against his rivals for the throne and later for abolishing the oligarchial system. Apart from the archbishops of Esztergom in this period, the king could probably be most grateful to John, the bishop of Nyitra, who paid a huge price for his loyalty and bravery. The high priest supposedly took the position of the bishop of Nyitra at the turn of 1301–1302, before which he was probably the provost (*praepositus*) of the local chapter for a short while. John was probably present during all three coronations of Charles I (1301, 1309, 1310), and took an active role in the contemporary parliament and synods, but he witnessed several royal military campaigns as well. The grateful monarch donated the county of Nyitra to him and his successors, and so, in principle, John became the first hereditary count (Latin: *comes perpetuus*; Hungarian: örökös ispán) of Nyitra. However, he could not enjoy his rights and incomings as a bishop or as a count at all, because the greater part of his lands was occupied by the oligarch Máté from the kindred (*genus*) Csák. Moreover, around the middle of 1313 the followers of the above lord occupied and destroyed the city and castle of Nyitra as well. It was only after the death of Máté in 1321 that the bishop could occupy his episcopate in reality, which he governed and enriched with care and diligence until his own death in the spring of 1328. It is worth mentioning that the office-holding of John was by far the longest governmental period in the history of the bishopric of Nyitra.

LÖFFLER ERZSÉBET

PYRKER ÉRSEK VELENCEI ÉVEI
(1820–1827)

Pyrker János László, aki 190 éve (1827) foglalta el az egri érseki széket és 170 éve hunyt el, főpapi karrierjét annak a Ferenc császárnak köszönhette, akivel 1814-ben Mariazellben ismerkedett meg, amikor a császár a Napóleon fölött aratott győzelemért adott hálát a kegyhelyen. Az akkor ciszterci előljáró Pyrker meghívta az uralkodót, hogy töltsen az éjszakát a közeli lilienfeldi apátságban.¹ A következő évben a Bécsi Kongresszus idején az uralkodó császári titkos tanácsossá nevezte ki.² Ezt követték a szepesi püspöki, a velencei pátriárkai, majd az egri érseki kinevezések. Pyrker élete végéig háttartalan hálát és lelkesedést érzett az uralkodó iránt, ami a pályafutása ismeretében érthető, mégis furcsa, mert Pyrkernél műveltebb, sokoldalúbb, színesebb egyéniség nem sok volt a birodalomban, a szürke és fantáziátlan császár viszont mindennek az ellentéte volt.

Milyen ember volt ez a „jó Ferenc császár,” ahogy kortársai hívták? Két önmaga által választott jelmondatra alapozta uralkodását, az egyik a „Justitia regnorum fundamentum” (az igazságosság a birodalmak alapja), a másik pedig a „Lege et fide” (törvénnyel és hittel).³ II. Ferenc néven ő volt az utolsó német-római (1792–1806), I. Ferenc néven pedig az első osztrák császár (1804–1835), Magyarország és Csehország királya (1792–1835).⁴

II. József unokaöccse volt, aki tudván, hogy ő a trón várományosa, személyesen foglalkozott nevelésével. Sokat bosszankodott lassúságán és elméjének csekély mozgékonyosságán. Ám Ferenc, aki fiatal korában csak a szórakozást szerette, később hozzászokott az akkurátus munkához.⁵ Abban, hogy osztrák császárrá nevezte ki magát nagy szerepe volt Napóleonnak, aki 1804. május 18-án koronáztatta magát császárrá, és mivel Ferenc előtt már nem volt kétséges, hogy a Német-római Birodalom végnapjait éli, ő is felvette az Ausztria császára címet. Mivel azonban nem szerette volna, ha azt hiszi a világ, hogy Napóleon utánozza, csak a címet viselte, de nem koronáztatta meg magát, csak jóval később. 1806-ban Napóleon fel is oszlatta a Német-római Birodalmat, így Ferenc kényszerűen lemondott erről a császári címről.⁶ Maradt neki egy másik. Az már a sors iróniája volt, hogy 1810-ben kénytelen volt a lányát, Mária Ludovikát a parvenü Napóleonhoz feleségül adni.

1 PELLE 1987. 33.

2 PELLE 1987. 55.

3 HAMANN 1990. 115.

4 *Britannica Hungarica Világenciklopédia* 1996. VI. 582.

5 GONDA – NIEDERHAUSER 1987. 162.

6 GONDA – NIEDERHAUSER 1987. 153.

Tehát, amint fentebb említettük, Pyrker érsek mindhárom egyházmegyéjét a császárnak köszönhette, az ő kegyéből lett 1819-ben szepesi püspök, majd amikor 1820 tavaszán Bécsbe látogatott, és az uralkodó észrevette, hogy – úgymond – milyen rosszat tesz egészségének a zord felvidéki éghajlat, eldöntötte, hogy velencei pátriárkává nevezi őt ki. 1819-ben ugyanis Francesco Milesi halálával megüresedett a pátriárkai szék. Pyrker először vonakodott, másnap azonban igent mondott.⁷ Kinevezése hátterében valószínűleg az állt, hogy egy teljesen megbízható, politikailag kifogástalan emberre volt szükség, emellett kitűnő modora, és egyéni kvalitásai alapján alkalmasnak tartották őt arra, hogy megnyerje a velenceieket az osztrák birodalmi gondolat számára. A császár arra is számított, hogy a többi itáliai püspöki kinevezésnél majd közvetít Bécs és Róma között.⁸ Különösen számított arra, hogy közbenjár Japelli vikárius trevisói püspökké való kinevezése ügyében.⁹ Ezt 1823-ban történt római látogatása során a legnagyobb igyekezete mellett sem sikerült elérnie.¹⁰ Talán említeni sem kell azt a körülményt, hogy az uralkodók többsége (köztük I. Ferenc császár) önkényesen osztogatták a főpapi stallumokat, ugyanolyan természetességgel, mintha azok állami tisztségek lettek volna. A nunciuskal és a Szentszékkel előzőleg soha nem egyeztettek. Róma legfeljebb utólag hagyhatta jóvá a kinevezéseket.¹¹ Noha ez a gyakorlat egyértelműen elítélendő, a katolicizmus sokat köszönhet ebben a korszakban a császár egyházpolitikájának, mert mint Pyrker pátriárka esetében is, többnyire művelt és Isten, valamint az egyház ügye iránt elkötelezett főpapok kerültek ily módon meghatározó pozíciókba. Ferenc visszaállította a római katolikus egyház II. József által megtépázott tekintélyét.

Hogy az érsek milyen nagyra értékelte a rá özőnlő uralkodói kegyet, arról önéletrajza több helyen is tanúskodik, idézzük itt fel az 1835-ös, a császár halálával kapcsolatos naplóbejegyzés néhány mondatát: „S végül elérkezett ez az esztendő is, midőn elveszítettem azt, aki szívemnek a legdrágább volt ezen a földön... Részt vettem a temetésen. Az arcokon bánat ült, én mégis úgy láttam, hogy nem igazi az a bánat, a legtöbben mintha közömbösek lettek volna. Az én fájdalom kimondhatatlan volt! Ótőle kaptam a jólétet, a méltóságot és a kitüntetések, melyekre az olyan születésű ember, mint én soha nem is gondolhatott volna!”¹²

Pyrker érsek velencei kinevezése előtt Laibachban (Ljubljana) együtt ebédelt a császárral, aki egész idő alatt Velencéről beszélgetett vele: „néha halkán a fülembe súgta, hogy a javíthatatlan papok részére ott egy javító intézetet kellene létesíteni, meg hogy a pápánál közbe kellene járnom Japelli vikáriusért, akit ő javasolt a trevisói püspökségre, de a pápa valamilyen oknál fogva nem erősítette meg”.¹³ Ami a javítóintézetet illeti, ezt Pyrker érsek meg is valósította később, egy elhagyott kamalduli kolostorban rendezte be az erkölcs-telen, iszákos, világi ruhát viselő, játékszenvedéllyel küzdő, stb. papok részére.¹⁴

A velencei pátriárka politikai rangban közvetlenül a dózse után következett, közülük sokan nyerték el a bíborosi kalapot, sőt többet pápává is választottak.¹⁵ A patriar-

7 CZIGLER 1937. 74.

8 CZIGLER 1934. 76.

9 PELLE 1987. 50.

10 DOBERSBERGER 1997. 246.

11 HÖLVÉNYI 1987. 162.

12 PELLE 1987. 69–70.

13 PELLE 1987. 50.

14 DOBERSBERGER 1997. 218.

15 BARTALOS 1911. 16.

chátus a legrangosabb egyházi méltóságok egyike, utal a cím apostoli eredetére, vagyis arra, hogy a pátriárka közvetve, vagy közvetlenül valamelyik apostol által alapított egyházmegye feje.¹⁶ Esetünkben a pátriárkaság Szent Márk evangélistától, Aquileiából jött.¹⁷ Jóllehet Márk nem tartozott az apostolok közé, koránál fogva személyesen nem is ismerhette a Megváltót, akkoriban született, mikor Jézus elkezdte nyilvános működését, de Péter és Pál közvetlen kísérője volt apostoli útjaikon. Hozzájuk hasonlóan vértanúhalált halt Alexandriában. Ereklýeit 828-ban kereskedők vitték Velencébe.¹⁸ Egy 450 utáni legenda szerint Aquileiát Szent Márk alapította, valójában az alapítás a 3. század közepén történt, és az 5. században emelkedett érseki rangra, Velence pedig szuffraganeus püspökségként a joghatósága alá tartozott. Később került át az érsekség és patriarchátus Velencébe.¹⁹ Pyrker idejében a patriarchátus 11 suffraganeus püspökséggel rendelkezett.²⁰

Pyrker nagyon aggódott amiatt, hogy milyen lesz a velencei fogadtatás, erről önéletrajza is tanúskodik: „Mindenki nagyon kíváncsi volt, és látni akarta az új pátriárkát, mert fogalmuk sem volt róla, hogy miért éppen Magyarországról nevezték ki? Még szerencse, hogy aznap valami különös jókedv szállt meg, mindenkivel, mint régi ismerőssel beszéltem, tökéletes olaszszággal, így hála az Égnek, megnyertem őket magamnak és eladdig szorongó keblem egyszerre megkönnyebbedett.” Szorongása nem volt alaptalan, mert a pátriárkát korábban a velencei tanács választotta, és a dózsék kegyúri joggal rendelkeztek a Szent Márk káptalana és a székesegyház fölött.²¹

Korábban a velencei pátriárkák címtemploma nem a Szent Márk volt, hanem a San Pietro di Castello, amely akkoriban a város szélén feküdt. Ennek a helyzetnek Ágost leuchtenbergi herceg, Napóleon fogadott fia, itáliai alkirály vetett véget, aki a pátriárkát beköltöztette a San Marcóba. A San Pietrót pedig katonai célokra használta. I. Ferenc nem változtatott később ezen a helyzeten és próbálta rávenni a pápát, hogy adja rá áldását. Ez nem történt meg, ám amikor Pyrker pátriárka megkapta kinevezési bulláját, abban már a San Marco szerepelt, mint címtemplom. A császár általi kinevezést és a San Marco fölötti kegyúri jog megszüntetését a velenceiek nagyon sérelmesnek tartották. A pápa azonban nem tiltakozott, sőt megengedte a káptalan tagjainak azt is, hogy Pyrker bevonulásakor (virágvasárnap) vigyék előtte a keresztet, annak jeléül, hogy elfogadta a császár általi kinevezést. A bíbort azonban nem kapta meg. A bevonulását egy humoros eset is fűszerezte; valaki felkiáltott a tömegeből alsó-ausztriai tájszólással: „Jezzus, ez a mi erdei papunk! Az illető ugyanis egy lilienfeldi favágó volt, aki itt teljesített katonai szolgálatot és a díszes ruha ellenére is felismerte az egykori tümnitzi plébánost.²²

Amikor elfoglalta a pátriárkai széket, nem volt Velencében semmilyen épület, amely a rezidenciája lehetett volna. Annak ellenére, hogy a Canale Grande mentén számos üres palota állt, nem adták át azokat az érseknek a hatóságok. A Dózse palota egyik épület-szárnya lett a patriarchátusi lakosztály, de azt is előbb rendbe kellett hozni. A császár azonban egy nyári rezidenciát adományozott neki, egy pompás palotát, a Villa Giovanelli

16 *Katolikus Lexikon* 1932. III.512.

17 BARTALOS 1911. 16.

18 DIÓS 1984. 173–175.

19 *Magyar Katolikus Lexikon* 1993. I. 365.

20 DOBERSBERGER 1996. 212.

21 BARTALOS 1911. 23–24.

22 DOBERSBERGER 1997. 211.

in Noventát. A palota tele volt freskókkal, rendkívül elegáns volt, a későbbiekben a pátriárka itt fogadta a vendégeit.²³

Első olasz nyelvű prédikációját húsvét vasárnap tartotta kifogástalan stílusban és kiértéssel és egyebek között beszélt Velence dicső múltjáról, Szent Márkról, arról, hogy tervei között szerepel a szegényekről és az elhagyatottakról való gondoskodás. Arról is prédikált, hogy egy püspököt, vagy főpapot senki se tartson idegennek, mert ő a rábízott nyájjal egygyé kíván válni, így – ahogy mondta – a velencei népet teljes szívemből magaménak érzem, és égi-földi boldogulásáért dolgozom.²⁴

Életrajzai és önéletírása arról tanúskodnak, hogy a velenceiek, mint szerzetest szentéletű, csendes, békés embernek tartották, buzgó pap hírében állt. Emellett – mivel jól tudott olaszul – hamarosan tekintélyes szónoknak számított. Két dolgot azonban nem tudtak neki megbocsátani, az egyik az, hogy nem volt itáliai (márpedig ez Velencében sem előtte, sem utána nem fordult elő²⁵), a másik az, hogy rögtön elhatározta, hogy „rendet csinál”, és megkezdte a kánoni látogatásokat. Elsőként a San Pietro Di Castellóban tett látogatást.²⁶ Ez a körülmény a papság részéről kemény ellenállást váltott ki. (Ezt megelőzően utoljára 1805-ben volt Velencében vizitáció.²⁷) Mindenütt megvizsgálta a liturgikus edényeket, az anyakönyveket, a stólakönyveket, a nyilvános misékről vezetett könyveket, egyszerűval mindent. Mindezek rendbetételét még a látogatást megelőzően előírta. Saját bevallása szerint: „az illető helyeken éjjel-nappal dolgoztak, hogy érkezésemig mindent előkészítsenek, ezért egyik kanonokom mondta is tréfálkozva az első plébániatemplom meglátogatása után, hogy a vizitáció félig-meddig már meg is hozta az eredményét.²⁸” Amikor arról ír, amit vizitációi során tapasztalt, tudniillik, hogy a papok és plébánosok vasár-és ünnepnapokon nem prédikálnak, ezért kötelezően elrendelte azt, „...olyasvalami történt, amire nem számítottam: makacsul ellenálltak. Először a lelkészek, majd a plébánosok, egyenként és csapatostúl, szóbeli és írásbeli kifogásaikkal, hogy szándékomtól eltérítsenek. Újra és újra elmagyaráztam nekik, hogy a prédikációnak az istentisztelet lényeges részévé kell lennie, s ennek hasznosságát el is ismerik mindenütt. Velencében különben is el van hanyagolva a gondolasok, a cselédek és a középosztálybeli emberek vallási nevelése. Ezekre az érveimre mindig az volt a válasz, hogy az Velencében soha nem volt szokás”.²⁹ Ráadásul egy-egy kánoni látogatás során a papoknak előtte kellett prédikálnia, és a bérmálkozásra készülő gyermekeket személyesen vizsgáztatta úgy, hogy sohasem annak a gyermeknek tette föl a kérdést, akit a felkészítő pap a válaszára kijelölt.³⁰ Minden kánoni látogatását vasárnapra és hétfőre időzítette, így tudta a vasárnapi prédikációt ellenőrizni és a hívekkel is találkozni.³¹ Jellemző volt az ottani „laza” állapotokra, hogy velencei székfoglalásakor az egyházmegye szemináriumában mindössze hat kispapot talált. 1825-ben az ő erőfeszítései révén az egyházmegyének már több mint harminc papnövendéke volt.³²

23 DOBERSBERGER 1997. 210–211.

24 DOBERSBERGER 1997. 212., PYRKER 1966.

25 CZIGLER 1937. 83.

26 DOBERSBERGER 1997. 216.

27 DOBERSBERGER 1997. 213.

28 PELLE 1987. 51–52.

29 PELLE 1987. 54.

30 PELLE 1987. 54.

31 DOBERSBERGER 1997. 217.

32 DOBERSBERGER 1997. 286.

Látogatást tett szegényházakban is, ahol elképesztő állapotokat talált, az ott lakók valóságos erkölcsi fertőben éltek, rendszeres verekedések közepette, ezen állapotok felszámolása ügyében is intézkedett.³³

Pyrker fenti intézkedései a lakosság szemében többnyire rokonszenvesek voltak, sokaknál azonban ellenérzéseket keltettek, hiszen évszázados beidegződéseket próbált felszámolni. Nem tudta teljes mértékben maga mögé állítani a káptalant sem, hiszen a kanonokok alacsony javadalalmazásán a császár korábbi ígérete ellenére is képtelen volt változtatni. Ezért a szerzetesrendek bevételeit próbálta megnyirbálni, amelyek tagjai szintén megharagudtak rá.³⁴

Feltétlen Habsburg-hűsége is bosszantó lehetett. Pyrker nagy tisztelője volt a császár öccsének, a Milánóban élő Lombard-velencei alkirálynak, Rainer főhercegnek is – akit az olaszok utáltak – és mikor annak felesége 1822-ben gyermeket hozott a világra, szerte az egyházmegyében hálaadó istentiszteleteket rendelt el.³⁵ Legnagyobb melléfogása talán az volt, amikor Marco Fortini papot – mivel az tagja volt a carbonari titkos társaságnak – kiszolgáltatta a császári törvényszéknek, amely halálra ítélte. Az ítéletet csak a legfelsőbb kegyelem változtatta tizenöt év börtönre.³⁶ Az utolsó csepp az volt a pohárban, mikor beszüntette a Szent Márk templom addigi bizánci rítusát. Már a velencei beiktatása során nagyon irritálta az érseket a pompás 14. századi ikonosztáz és a templombelső bizánci jellege.³⁷ El akarta távolítani az ikonosztáz lepleit, (sőt egyesek szerint magát az ikonosztázt is) hogy láthatóvá váljék, mi történik a főoltárnál. Ezt már végképp nem tűrhették, komoly összetűzésbe keveredett a Szent Márk székesegyház építő bizottságával.³⁸

Mindezek ellenére a Velencében töltött hat év Pyrker pályájának csúcspontja volt. Ez az időszak hozta meg költői munkásságának végkifejletét is, és itt tágult ki annyira a látóköre, hogy jelentős művészettörténeti, műértői ismeretekre tett szert.³⁹ Emellett – mint fentebb láttuk – figyelemre méltó egyházszerző tevékenységet is kifejtett.

1823 tavaszán „ad limina” látogatáson volt Rómában, ahol VII Pius pápa fogadta. Apponyi Antal kíséretében érkezett, aki Ausztria szentszéki követe volt. Pyrker titkon remélte, hogy a látogatás meghozza számára a bíbort, ez azonban nem következett be.⁴⁰

Pyrker személye a velencei pátriárkák székében – amint láttuk – sok ellenérzést váltott ki. Már 1823-ben felmerült veszprémi püspökké való kinevezése, ez azonban nem következett be.⁴¹ 1824-ben szóba került az 1822 óta betöltetlen egri érseki szék, mint Pyrker következő állomáshelye. Eltávolítása az egyházmegye éléről azonban nem volt sietős, az uralkodó is azon volt, hogy az ügy elhúzódjon. 1825-ben, mikor Ferenc Itáliában járt, az általa 10 évvel korábban alapított Vaskorona Rendet adományozta a pátriárka érseknek, nyilván azért is, hogy enyhítse az akkor már komolyan szóba került elhelyezés fölötti bánatát.⁴² A Velencéből Egerbe való áthelyezés magának a császárnak sem volt

33 DOBERSBERGER 1997. 220.

34 DOBERSBERGER 1997. 221.

35 BARTALOS 1911. 23–24.

36 BARTALOS 1911. 27.

37 DOBERSBERGER 1997. 212.

38 BARTALOS 1911. 29–31.

39 CZIGLER 1937. 89–90.

40 DOBERSBERGER 1997. 145.

41 DOBERSBERGER 1997. 243.

42 A Vaskorona Rendet I. Napóleon alapította az Itáliai királyságban. Napóleon bukása után I. Ferenc osztrák császár 1815-ben a kitüntetést újjáalapította. Pyrker érsek kitüntetése az Egri Érseki Gyűjteményi Központban található. 07. 4. 1. 07. 4. 2. leltári szám alatt.

ínyére, de meg kellett tennie, ha nem akart önként lemondani a főpapok – amúgy nem szabályos – kinevezési jogáról. Amikor 1825-ben Bécsben végre fejére tették a koronát, a következőt ígerte Pyrkernek: „Diesen Winter bleiben Sie noch in Venedig, und aufs Frühjahr gehen Sie nach Erlau”⁴³ (Ezen a télen maradjon még Velencében, majd tavaszszal menjen Egerbe). Érdekes, hogy Roland Dobersberger, aki Pyrker életének és életművének legalaposabb ismerője, föl sem veti azt a kérdést, hogy a pátriárkát miért helyezték el Velencéből, hanem csak azt taglalja, hogy mire való volt az időhúzás? Ebben szerinte az is közrejátszott — és van is benne igazság —, hogy XII. Leó pápa 1825/26-ra szentévet hirdetett, ami tömeges zarándoklatokkal járt együtt, és ez Metternich kancellárnak és Sedlnitzky belügyminiszternek sok fejtörést okozott. Így megnyugtatóbbnak tartották, ha a császárhű Pyrker pátriárka marad még erre az időre Velencében. Annyira féltek a Rómába özönlő zarándoktótól, hogy Louis Kübeck, Velence rendőrfőnöke azt követelte, hogy tiltsák be a zarándoklatot.⁴⁴ Az is kétségtelen tény, hogy Ferenc udvara sohasem volt híres a gyorsaságról, minden ügyintézés éveig húzódott.

Pyrker pátriárka vizitációs útjai során „kapott rá” a képzőművészeti alkotások gyűjtésére. Még soha életében nem találkozott ekkora mennyiségű műalkotással. Ekkor kezdte felépíteni saját képgalériáját. Tanácsadója Marchese Manfredini (későbbi famagostai és páduai püspök) volt, akinek volt egy villája Pyrker nyári palotája közelében, ahol jelentős képzőművészeti gyűjteményt, illetve kereskedést tartott. Volt szerzetesi, illetve plébániai tulajdonú művekkel kereskedett, vásárlói között számos arisztokrata volt. Pyrker pedig hihetetlen érzékkel ismert föl mindent, ami értékes volt. Nemcsak megvásárolta a műalkotásokat, de meg is mentett minden építészeti alkotást, vagy részletet, kőfaragványt, amit értékesnek ítélt.⁴⁵ Nagyon sokat tett a rossz állapotban lévő Dózse palota megmentéséért is, Roland Dobersberger véleménye szerint megérdemelne egy emléktáblát a palota falán. Az első télen ugyanis, amit Velencében töltött, kigyulladt a palota könyvtárterme, az érsek személyesen is részt vett a tűz oltásában, majd elrendelte a korszerűtlen kályhák eltávolítását. A palota könyvtárosa ódákat zengett az érsekről, aki megmentette a könyvtárat és az épületet.⁴⁶

Már egy-két héttel Velencébe érkezése után megismerkedett Steinbüchel von Rheinwall régiségkutatóval, aki a császári antikgyűjtemény igazgatója volt és munkatársával, Peter Fendi festőművésszel. Ők azért érkeztek Velencébe, hogy átvegyék a Tiepolo múzeum igazgatását. Tőlük kapott Pyrker ajándékba egy illusztrált kézikönyvet Velence múkinceiről.⁴⁷

Velencei tartózkodásának és ott kialakult gyűjtőszenvedélyének köszönhetően Egerbe 192 darabból álló festménygyűjteménnyel érkezett, amelynek nagy részét, 154 darab művet 1836-ban a Nemzeti Múzeumnak adományozott, ez a válogatás igen jelentős műveket tartalmazott. Később kiegészítette az adományt.⁴⁸ Az adomány tartalmazta Luigi Campovecchio, Tiziano, Tintoretto, Canaletto, Tiepolo, Giovanni Guardi, Leonardo da Vinci, Veronese műveit, tehát, 15–18. századi itáliai, továbbá 17–18. századi németalföldi és francia műveket. Nemkülönben ezen művészek tanítványaitól származó műveket. Megjegyzendő, hogy később Egerben is gyarapította gyűjteményét, hiszen a Nemze-

43 DOBERSBERGER 1997. 285.

44 DOBERSBERGER 1997. 285–286.

45 DOBERSBERGER 1997. 222.

46 DOBERSBERGER 1997. 222–223.

47 DOBERSBERGER 1997. 216.

48 SUGÁR 1987. 102.

ti Múzeumnak átadott művek között volt 8 db. Danhauser, 1 Kracker és 1 Markó Károly által festett mű is.⁴⁹

A Velencéből távozó pátriárka érsek számottevő hangszergyűjteményt is hozott magával Egerbe, a halála után felleltározott hangszerállomány a következő darabokból állt: két cremonai hegedű 1688-ból és 1696-ból, vonóval, dupla tokban, egy *violoncello Stradivarius* (valószínűleg ez a Cecília nevű, 2008-ban felbukkant Stradivari), Cremonából, 1698-ból, egy 1804-ben Velencében készült viola, továbbá 4 hegedű, kettő tokban, kettő tok nélkül. 16 tambura, 2 zongora, az egyik Steiner márkájú. Kottákat is hozott: 14 Mozart mű mellett 41 db. egyéb szerző művét.⁵⁰

És ha már a zenénél tartunk, itt kell megemlíteni azt a Magyarországon egyedül fellelhető autográf Mozart levelet, melyhez az érsek ugyancsak Velencében jutott hozzá.⁵¹

Nem sokkal Velencébe érkezése után a pátriárka-érsek Franz Schubertől kapott postán egy küldeményt, amelyben a zeneszerző negyedik dalciklusának kottája volt. *A Vándort*, a *Reggeli dalt* és *A vándor éji dalát* tartalmazta és a műveket a zeneszerző a pátriárkának ajánlotta. Pyrker rögtön köszönő levelet írt, melyet azzal zárt, mennyire büszke arra, hogy a zeneszerző honfitársa lehet.⁵² Sajnos, ezt a füzetet nem hozta magával Egerbe.

Már Egerben kapta meg Goethe neki dedikált művének, az Iphigenie-nek első, 1825-ös weimari kiadását.⁵³ Pyrker nemcsak lelkes műgyűjtő, hanem költő is volt, elbeszélő költeményeit német nyelven írta. A dedikáció így szól: „*Dem Verehrten Dichter der Tunisias. Weimar 28 August 1831. Dankbar W. Goethe*”. (A Tunisias tiszteletreméltó költőjének... hálával.) Hogy valójában Goethe miért volt hálás, azt nem tudni, valószínűleg korábban ő is kapott tiszteletpéldányt a Tunisiasból, Pyrker művéből.⁵⁴

Az egri Főegyházmegyei Könyvtár legszebb, egyben leghíresebb kódexe, az úgynevezett *Hóraskönyv*, amely a Szűz Mária kisoffíciuma. A kódex teljes címe: *Horae beatae Mariae Virginis*, és 1500 körül készült Tours városában.⁵⁵ Gazdagon illuminált, nemcsak iniciálék díszítik, hanem a Szűz Mária életének főbb állomásait ábrázoló egész oldalas miniatúrák is. Pyrker érsek Velencében kapta ajándékba.

Külön kihívás összegyűjteni, hogy milyen könyvtárat hozott magával Velencéből, hiszen az érsek hagyatékában lévő könyvjegyzék mintegy 60 tétele olasz remekírók művei, nehéz azonban ezekről is megállapítani a beszerzés helyét.⁵⁶

Az új kinevezés nem volt minden tekintetben visszalépés, ugyanis a velencei patriarchátus nem járt különösen nagy javadalmazással, mert ahogyan önéletrajzából kiderül, még szepeskaptalani püspökként is több jövedelme volt,⁵⁷ ezért szinte biztos, hogy Magyarország egyik legrangosabb egyházmegyéje, az egri érsekség is nagyobb javadalmazású hely volt, mint Velence, azonban előkelőségben meg sem közelítette azt. Egyébként pedig megtarthatta a pátriárka-érsek címet.

49 HÖLVÉNYI 1987. 225–277.

50 SUGÁR 1987. 125.

51 EFK MS 1039/70

52 DOBERSBERGER 1997. 216.

53 EFK Yy IX. 72. Goethe Johann Wolfgang: Iphigenie

54 EFK Yy IX. 72. Goethe Johann Wolfgang: Iphigenie. Abdruck zur Feier des VII. November. Weimar 1825.

55 EFK U² VI.8.

56 EFK MS 2127/2. Nr.107.

57 PYRKER 1966. 95.

Hogy Pyrker érsek hogyan viszonyult az uralkodói döntéshez, amelyet a Szentszék nyomására kellett meghozni, arról önéletrajzát forgatva lehet következtetni. A főpap rangjához illő méltósággal fogadta a hírt, de úgy tűnik, nem örült neki. Már csak azért sem, mert a képzőművészetek, az építészeti emlékek, a természeti szépségek iránti érdeklődése miatt számára Velence paradicsomi hely volt. 1825-ben már komolyan szóba került elmozdítása, amikor a császár és hitvесе itáliai látogatása során az uralkodó említést tett arról, hogy az 1822-ben megüresedett egri érseki széket szánja neki, mert „nem tesz jót neki a lagúnák levegője” (ahogy korábban a zord felvidéki levegő is ártott neki). Mire Pyrker: „Kijelentettem, hogy én nagyon szívesen maradnék Velencében, de ő indulatosan azt mondta, hogy ismeri ezzel kapcsolatos érzéseimet, s nem szeretné, ha ott tönkremennék.”⁵⁸ Az egri érseki székbe szóló kinevezést I. Ferenc 1826. november 9-én bocsátotta ki.⁵⁹ A hivatalos okmány megérkezése előtt Nádasdy Mihály udvari kancellár magánlevélben értesítette a döntésről. Erről így emlékezett meg naplójában: „Jól lehet, ez a kinevezés már több mint egy éve kilátásban volt, most, amikor már régóta egészséges és életvidám voltam, úgy érintett, oly váratlanul és mélyen megrázóan, hogy azt gondoltam, a Velencétől való elszakadással életemtől is meg kell válnom.”⁶⁰

Később, bizonyára némi megfontolás után így ír erről naplójában: „A császár eme magas és következményeiben oly fontos resolútiója, melyben tudomásomra hozza, hogy eddigi tevékenységemtől vissza kell lépjek, bizonyítja az ő finomlelkűségét, mellyel már egri érseki kinevezésem előtt is volt irányomban, bizonyítja jóindulatú, nemes, atyai szívét”. Majd így folytatja bejegyzését immár az uralkodó, az egyház és Isten akarata iránti engedelmesség jegyében: „Oh, ég és föld Ura, Istene! Porba hullok előtted, hogy kifejezzem a gyenge ember köszönetét a Te irántam tanúsított jóságos gondviselésedért... hogy olyan útra vezettél engem, amelyre császárom kegyéből és bizalmából kerültem, akinek a bizalmából olyan sok jótéteményben részesültem. Nem szolgáltam rá – csak a kötelességemet teljesítettem – mindent a Te kegyelmedből tehettem. Dicsőség és hála néked örökké.”⁶¹

De további naplóbejegyzései arról tanúskodnak, hogy fájdalmasan érintette az áthelyezés. Nem is sietett elhagyni Velencét. Az egri érseki kinevezésről, valamint a velencei utódlásról szóló bullák késedelmesen érkeztek, így maradt régi állomáshelyén, annál is inkább, mert Karintián és Stájerországon keresztül nem akart útra kelni a télies útvisszonyok miatt. 1827 márciusában utazott Bécsbe, ott tájékoztatta a nuncius, hogy XII. Leó pápa betegsége miatt csak májusban ül össze az a konzisztórium, mely a kinevezési okmányokat elkészíti. Úgy döntött, hogy addig visszamegy Velencébe, pedig a császár figyelmeztette, hogy ő nem tenné ezt a helyében. Pyrker azonban úgy értelmezte, hogy a császári vélemény mindössze jó tanács, és útra kelt. „Ez a velencei út nagyon kellemes volt, régi jó barátommal, Matthias Paulus Steindl-lel, aki a bécsi Szent István Székesegyház szuffragáneus püspöke volt, és akit meghívtam magammal, és velem is jött, megnéztük a tengert, Triesztet, Velencét, Észak-Itália legszebb részeit Vicenzától Trientig, azután Tirolt és Salzburgot. Ő volt az egyik legkellemesebb ember, akivel életem során kapcsolatba kerültem.”⁶²

58 PELLE 1987. 56.

59 CZIGLER 1937. 101.

60 HÖLVÉNYI 1987. 162.

61 PYRKER 1966. 142.

62 PYRKER 1966. 143–144.

Naplója tanúsága szerint az egész hátralévő velencei időt Steindl püspökkel töltötte, majd együtt indultak el, és majdnem Bécsig együtt utaztak az új székhely felé vezető úton: „El sem tudom mondani, micsoda fájdalom volt Páduán, Vicenzán keresztül a tirol határig utazni. Kísérőm, Steindl püspök többször is kifejtette, hogy ha hamarabb tudta volna, hogy el akarnak helyezni... kötelességének tartotta volna, hogy mindent megtegyen további maradásomért. Azonban már késő volt.”⁶³

Azon az utolsó estén, melyet Velencében töltött, meglátogatta egyik kanonokja, bizonyos Miani, hogy búcsút vegyen tőle. Elmondta a kanonoknak, hogy „teljesen szíve óhaja ellenére van” hogy a császár kívánságára el kell hagynia Velencét.⁶⁴ Naplójában azzal a gondolattal nyugtázza a lagúnák városában eltöltött hat évet, hogy „Életem legboldogabb idejét töltöttem Velencében.”⁶⁵ Utóda a pátriárkai székben Giacomo Monico lett.

Májustól szeptember elejéig tartózkodott Bécsben, ekkor indult el viszontagságos útjára új székvárosa felé. Hatlovas hintóval utazott, amivel Egerbe való bevonulását tervezte, a pompás paripákat (összesen nyolc állatot) Csehországból hozatta. Egyik éjszakai szálláshelyén, Gödöllőn tűz ütött ki az istállóban, amelyben lovai közül három elpusztult. Már útközben hírét vette annak is, hogy két héttel Egerbe érkezése előtt tűzvész volt a városban, amelyben a település jelentős része elpusztult.⁶⁶

IRODALOM

EÉL. A. N. Egri Érseki Levéltár, Archivum Novum
EFK Egri Főegyházmegyei Könyvtár

BARTALOS Gyula

Pyrker László és a velencei patriarcha-szék. Eger.

CZIGLER Ábel

Felső-eőri Pyrker János László 1772–1847. Budapest.

DIÓS István

1984 *A szentek élete.* Budapest.

DOBERSBERGER Roland

1997 *Johann Ladislaus Pyrker 1772–1847.* St. Pölten – Wien.

GONDA Imre – NIEDERHAUSER Emil

1987 *A Habsburgok.* Budapest.

GUSZMANNÉ NAGY Ágnes szerk.

1997 *Heves megye kézikönyve.* Budapest.

HAMANN Brigitte

1990 *Habsburg Lexikon.* Budapest.

HÖLVÉNYI György

1987 *Pyrker János László egri pátriárka-érsek főpásztori tevékenysége a vizitációs jegyzőkönyvek tükrében.* Pyrker emlékkönyv. Eger.

63 PYRKER 1966. 149.

64 PYRKER 1966. 149.

65 PYRKER 1966. 150.

66 PYRKER 1966. 150.

MAGRINI Luigi

1838 *Telegrafo elettro-magnetico*. Venezia.

PELLE András

1987 *Pyrker János László: Mein Leben – Életem (Válogatás)*. Pyrker emlékkönyv. Eger.

PYRKER Johann Ladislaus

1966 *Mein Leben*. Wien.

SUGÁR István

1987 *Pyrker János László érsek és Eger városa*. Pyrker emlékkönyv. Eger.

Britannica Hungarica Világenciklopédia VI.

1996 Budapest.

Katolikus Lexikon IV.

1933 Budapest.

Magyar Katolikus Lexikon I.

Budapest.

ERZSÉBET LÖFFLER

ARCHBISHOP PYRKER'S YEARS IN VENICE

János László Pyrker (1772-1847) was the abbot of the cistercian monastery in Lower-Austria, in Lilienfeld, when Emperor Franz, with whom he was good friends, made him bishop of Szepes in 1818. In 1820 the emperor assigned him a Venetian patriarch. Behind this lied some political motives: the emperor wanted a reliable archbishop in Venice, which was at the time under Austrian influence, who would win italians for the thought of the Empire. Despite his Venetian acts could be by all means viewed as positive; district restored, faith strengthened; Archbishop Pyrker wasn't popular with italians. Firstly because of being a foreigner, secondly, his undisputed loyalty towards the emperor made him unpopular in North-Italy. Therefore, after his promotion, efforts to remove him became more and more frequent. This finally happened in 1827. Then he was assigned Archbishop of Eger, which he remained until his death.

In spite of all the above, Pyrker enjoyed his Venetian years. He was fond of arts, which passion he could chase unlimitedly there. Her arrived to Eger with a collection of 190 unique paintings, several rare books and valuable musical instruments, all of which he had purchased in Venice.

Pyrker érsek portréja Fotó: Köves-Kárai Petra)

*A Cecília nevű Stradivarius
Fotó: Jan Rohermann*

*Pyrker érsek Vaskorona rendje (az Egri Érseki Vagyonkezelő Központ tulajdona)
Fotó: Löffler Erzsébet*

Részlet a Hórák könyvből (*Horae Beatae Mariae Virginis*) – Fotó: Balogh Ferenc

Részlet a Hórák könyvből (Horae Beatae Mariae Virginis) – Fotó: Balogh Ferenc

KOVÁCS KÁLMÁN ÁRPÁD

AZ „ERŐSÍTSÜK ISKOLÁINK REFORMÁTUS ÖNTUDATÁT!” PROGRAMJA
A 19–20. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Jelen tanulmány a sajtó-, az oktatás- és az egyháztörténet határmezsgyéjén mozog. Annak a kérdésnek újabb szegmensét igyekszik feltárni, miért olyan gyakori jelenség a kor református felekezeti sajtójában, hogy az öntudat megerősítése és az államsegély oly gyakran, és nem is mindig negatív előjellel kerültek egymás mellé. Előre kell bocsátanom, hogy a címben szereplő felszólítást így leírva nem találtam meg, de reményeim szerint meggyőzően bizonyítom majd, hogy olyan jelenségről van szó, melyet hitelesen foglal össze ez az általam szerkesztett jelszó.

De mitől lesz egy iskola „református”? Az már a korszak értelmisége előtt nyilvánvaló volt, hogy a református egyház alapítói-fenntartói szerepe szükséges, de nem elégséges feltétele ennek. Szeremlei Sámuel (1837–1924) bihariószegi, majd hódmezővásárhelyi lelkész szerint „az 1848-i év a bibliai hitéletet már legnagyobb részben kialudva találta”. Az 1850-es évekre rögzült a református egyházi élet válságának érzete. Az 1858-ban Tatay András a bajok fő okát abban látta, hogy a lelkészek néhány évtizede (1830-as évektől) elkezdtek hanyagolni az iskolákat, melyeket egyre inkább a tanítókra hagytak.¹ Az 1850-es évektől általánossá váltak a kemény kritikák a korábban általánosan tanított Heidelbergi kátéval szemben. Nehéznek, bonyolultnak, megtaníthatatlannak nevezték. Kun Bertalan 1855-ös egyházi szónoklattani művében még a tanítókat is alkalmatlannak tartotta arra, hogy a káté ’igazi értelmét’ kitalálják.² A megértés a társadalom szekularizációs változásai miatt vált nehézzé. A korszakban általánossá vált az emberi önbizalom, a hit az emberiség feltartóztathatlan intellektuális és erkölcsi nemesedésében. Gyakran még a mérsékeltőbbek is csak azon az alapon tartottak ki az egyházi tanok mellett, hogy azok valódi érteleme voltaképpen azonos az újkori idealista világképpel. A radikálisok pedig az egyházi tanok olyan mértékű ’leegyszerűsítését’ követelték, hogy azok szimbolikus-vallási nyelven a modern világnézetet fejezzék ki.³ 1858-ban Kolozsvárott jelent meg Nagy Péter teológiai tanár kátéja, melyet azután a Palatinale helyett kezdtek el használni. Ez azonban teljesen az észvallás szellemében írott mű volt, az Apostoli hitvallásból több fontos részt is kihagyott, például a „Szálla alá poklokra ...” kitétel.⁴

1 PEIL 1858. 69–70.

2 BÍRÓ – SZILÁGYI 1949: 366.

3 Ahogyan például Fáy András 1842-es Óramutatójában írja: „Ki lenne képes ma még áhitattal énekelni azt a 38. zsoltárt, amelyik így kezdődik: »Haragodnak nagy voltában ...«, amikor senki nem beszél már olyan Istenről, aki haragszik.” Idézi és magyarázza BUCSAY 1985: 197.

4 BÍRÓ – SZILÁGYI 1949: 366–367.

Ez a fajta gondolkodás hamarosan érezte hatását a reformátusság kegyességi rendjében és hitgyakorlati formáiban is. Ballagi Mór (1815–1891) 1859-ben azzal indokolta a pesti protestáns Árvaház fenntartói választmánya kibővítésének szükségességét, hogy a pesti protestánsok többsége nem ért egyet azzal a szellemmel, melyet az Egylet Skót Misszióhoz tartozó tagjai hoztak be, mert az merően pietisztikus és német. Emellett szükséges a két protestáns hitfelekezet, a polgári állások [értsd: tisztségeket viselő, előkelő társadalmi helyzetűek] és a magyar elem fokozottabb bevonása a vezetésbe. A befolyás megszerzése után döntő változásokat vezetett be az intézmény vallási életében. Importált nézetként, katolicizmusként kárhoztatta a térden állva imádkozást és megtiltotta az árvaházi gondozottaknak a bibliolvasást.⁵

A laicizálódó társadalmi tudás a korábbi hitbéli gyakorlatokat 'felvilágosult' alapon túlzásként, fanatizmusként elutasító hozzáállás azt a panaszt is természetesen elvonta, hogy a tanítók legtöbbször hitbéli tudása nem haladja meg a gyermekeknek írott katekizmusok szintjét. A felvilágosodás neveléstudományi optimizmusától lenyűgözött közvélemény elvből, (túl) liberális alapon utasította el az egyházfegyelem minimumát is. Ennek részeként tanárok (még teológiai intézetiek is) a leglátványosabb módon sülyedhettek a templomkerülés bűnébe.⁶ A szekuláris vélemény szerint ugyanakkor imák és bibliai versek könyv nélküli megtanítása pedagógiai gyalázat és vakhit, amit sürgősen meg kell szüntetni. A dogmatikai tanítást a népiskolából teljesen száműzni kell, és meg kell szüntetni a gyermekek templomba vitelét. Egy 1859-ben megírt lelkészi szakvélemény szerint a gyermekeket az iskolában még az Úri imára sem szabad megtanítani, mert abban „vagnak tételek, melyeknek felfogására a gyermeki értelem elégtelen [...] Nem is gyermekek szájába adta azt nagy mesterünk, a Jézus, hanem ima mustrául [értsd: mintául].” A dicséretes és zoltárok tanításától szintén óvakodni kell, mert azok tanítása „a gyermekek erejét túlterheli, sőt lenyűgözi [értsd: teljesen leköti].” Ilyen körülmények között egyáltalán nem véletlen a jelenség, hogy a nagyobb siker érdekében folyamatos törekvésévé vált a tanítóknak, hogy a vallási helyett inkább világi ismereteket tanítsanak növendékeiknek. A következő években, évtizedekben a régi vallásos nevelés anyagának legnagyobb része fokozatosan kimaradt mind a nép-, mind a középiskolákból. A vallástani vallástörténeti tanítás lett. A templomba járást sok helyen elhagyták. Még a debreceni kollégiumban is megszűntek az esti könyörgések. Egyre több helyen kezdték elhagyni a gyermekek vasárnap délutáni templomi kikerdezését és tanítását. Nem tanítottak zoltárokat, nem olvastak Bibliát. A tanítók ekkor már „teljesen vallás-tudomány és buzgóság nélküliek” voltak. A református felekezeti iskolák legfőbb feladata immár nem a „vallásos lények” nevelése volt.⁷

A változásokkal párhuzamosan a lelkészek a hitközpontú népnevelés helyett egyfajta magasabb társadalmi állásból végzett elitnevelést kezdtek az ideáljuknak tartani. „Ha a korszerű ígéhirdetés lehántja Jézus alakjáról a természetfölötti elemeket, s így végül csak a belső lelki szabadság, az erkölcs feltétlen uralma és az áldozatkészség eszméje marad meg, akkor egy ilyen Jézus elől a modern értelmiség sem fog kitérni.”⁸ Megkezdte hódítását a korban modern teológiának is nevezett teológiai liberalizmus. Ennek hívei arra hivatkoztak, hogy a régi hit és a modern tudomány között áthidalhatatlan űr van, éppen

5 Kovács 2004: 25–27.; 29.

6 PEIL 1858. 1131.

7 BÍRÓ – SZILÁGYI 1949: 354.; 367.

8 Ballagi Mór gondolatai az úgynevezett „modern ígéhirdetés”-sel kapcsolatban: idézi KATUS 2001.

azért ők a hitet a modern tudomány kívánalmainak megfelelően reformálván, ezen ’új reformáció’ következtében az egyházi élet is fel fog lendülni.⁹ Ezzel szemben egy cikk 1863-ban már arról panaszkodott, hogy a lelkészek legnagyobb része teljesen viselkedésében, szokásaiban, öltözködésében és erkölceiben elvilágiasodott. Ezáltal azonban a lelkészi kar nemhogy nem nyert semmit, de elvesztette korábbi egységét [értsd: egyedi, integráns jellegét]. A templomban sem mutat a rajta lévő paláston kívül semmi pásztorit. Istentiszteleti és közéleti magatartása zagyva egyveleg, ezáltal pedig végleg elkopott az a nimbusz, mely korábban övezte.¹⁰ Nem véletlen, hogy a teológiai liberálisokkal szemben az ortodoxok azt hangoztatták, hogy a modern teológia új hite éppen olyan gyenge hit, mint a század elején uralkodó racionalizmus, mely a vallásos érzületet megrontotta.¹¹ Mindez egy „importált túlzó modern teológiai irányzat”,¹² mely az egyházi életben mindössze annyi haszonnal járt, hogy vihart keltett, mely kirángatta a magyar református egyházat letargikus álmából, és megtanította, hogy van benne életerő (ész és szív) igazáért küzdeni.¹³

A népiskolai közoktatásról szóló 1868. évi XXXVIII. törvénycikk, az úgynevezett Eötvös-törvény előkészítése kapcsán a tiszántúli egyházkerület először olyan határozatot fogalmazott meg, mely pozitív módon értékelte a népiskolák távlati államosításának és a felekezeti gimnáziumok állami segélyezésének lehetőségét.¹⁴ Ehhez képest a törvény elfogadása után ugyanazon egyházkerület megváltoztatta korábbi álláspontját, és egy közgyűlési határozatában az Eötvös-törvényt sérelmesnek és módosítandónak nyilvánította. A határozat megfogalmazója Révész Imre tiszántúli püspök volt, aki ezáltal 1870–71-ben egy kiterjedt, főleg publicisztikai síkon zajló polémiát gerjesztett. Ebben Barcza József megfogalmazása szerint: „Paradox módon a teológiai liberalizmus képviselői az evolucionizmus eszméjére jellemző derűlátással üdvözölték az állam szuverenitását – várható következményeivel együtt –, míg főként az ún. debreceni ortodoxia éppen a politikai liberalizmus jegyében tiltakozott ellene.”¹⁵ Barcza felületes megállapításánál sokkal helytállóbb Bíró Sándor értékelése. Szerinte Révész Imre a református iskolák számának kényszerű csökkenésétől tartott, mely veszély a jóval vagyonosabb katolikus egyház iskoláit nem fenyegette. A felekezeti oktatás arányainak megváltozása a katolikus szellem újabb megerősödését eredményezné. Az egyház más vezetői ugyanakkor, főleg a budapestiek, nem osztották ezt az aggodalmat. Ők az állam szabadelvű, részrehajlás nélküli politikájában bíztak, a következmények azonban Révésznek adtak igazat. A református felekezeti iskolák községiesítésének vagy államosításának tendenciája valóban érezhetővé vált. Az (1879-ben kibontakozó) úgynevezett elkeresztelési vita pedig csakhamar mindenki előtt világossá tette, hogy ez a folyamat nem közömbös az ország vallási belbékéje szempontjából sem.¹⁶

Révész Imre „felekezeti mederbe visszaterelt közoktatás”-t követelt, és felvetette a modern osztrák-magyar állam abszolutista (osztrák és klerikális) irányú visszarendező-

9 ZSILINSZKY 1907: 754.

10 BÍRÓ – SZILÁGYI 1949: 365–366.

11 ZSILINSZKY 1907: 754.

12 Ezzel az edinborough-i ösztöndíjas, egyébként a debreceni egyházépítő ortodoxiához sorolt Csiky Lajos tudatosan visszaadta Ballagi Mór 32 évvel azelőtti, a Skót Misszióra tett megjegyzését.

13 *DPL* 1891. 335.

14 *PEIL* 1868. 233.

15 Idézi: BARÁTH 2009: 242.

16 BÍRÓ – SZILÁGYI 1949: 348.

désének lehetőségét. Ilyen alapon írta: „Előjöhet az idő s talán hamarabb is, mint gondolnók, amidőn ismét a protestáns egyházi és iskolai autonómia lesz egyik biztos menedékhelye a szabad gondolatnak és szabad tudománynak a magyar hazában. Jöhetnek még idők, a midőn a békekötetéseket s általában egyházi és iskolai jogaikat a sírból is kikaparnók, ha most eltemetnők.”¹⁷

Szeremlei Sámuel szerint már a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1868. évi szerzői csak a tanszabadság, a tankötelezettség és az önkormányzatiság keretein belül óhajtottak szabad mozgást a felekezeteknek, egyszersmind kimondták, hogy „[...] iskoláinkra a confessionalismus kiváltságait többé nem követelhetjük.”¹⁸ Ballagi Mór szerint: „A felekezeti[ség] az iskolában [...] [a] mai időben [...] szükség nincs.” Nem a törvényhozás szabadelvű áramlata miatt, mely akár múlt is lehet, hanem azért, mert a társadalmi fejlődés a vallásszabadságot az egész világon oly erővel sorolta az egyértelműsített kérdések közé, hogy az nem képes többé tartós izgalmakat az európai emberekben előidézni. Az uralkodó kiváltságos vallás eszméje, ha a középkor némely híveiben még tán él is, szegyenkedve kénytelen magát védni, nemhogy támadólag léphetne fel.¹⁹

Adódik a kísértés, hogy automatikusan azonosítsuk a Ballagi-féle „felekezeti[ség]” és a Szeremlei-féle „konfesszionizmus” kifejezéseket. A szöveg szintű elemzés azonban előhozza a használat árnyalatnyi különbségeit. A felekezeti[ség] Ballaginál a türelmi politikának azt a minimumát jelenti, miszerint a Magyarországon bevett felekezeteknek – a katolikus vallás gyalázása nélkül – joguk van iskoláikban hitvallásaik tanításait védelmezni. Mindennek szerinte addig volt értelme és jelentősége, míg az iskola a mindenfelől fenyegetett vallásszabadságnak szolgált elővédül.²⁰ Vagyis a türelmi politikát meghaladó liberális valláspolitikát, mely a „szabad egyház szabad államban” elve alapján az állam és egyház elválasztására és a vallási semlegesség elve alapján a tényleges felekezeti egyenlősítésre törekszik, szükségtelenné teszi a tananyag felekezeti jellegének rögzítését és az ezt szolgáló intézményrendszer feltétlen fenntartását. A konfesszionizmus Szeremleinél a középkori vallási államot az előző századokban felváltó felekezeti államot jelentette. Szeremlei szerint a vallási és a konfesszionális formát meghaladó modern állam célja nem a vallási, hanem a politikai egység. A modern állam Istentben az ember végső létokát és a népek sorsának intőzőjét tiszteli, de ezen kívül semmi hitvallással nem bír. A felekezetek dogmatikai tételei és ellentétei nem tükrözik az állami létnek, ezeket az egyházak és individuumok hitére és szabadságára bízta.²¹ Létalapjuknál fogva azok konzervatívok, akik zárt testületi életüket és önérdéküket mindennek, de főleg az egységes nemzetállam érdekének megfelelően közérdeknek elébe teszik.²² A modern liberális állam célja a harmonikusan, minden tehetségében kifejlesztett ember kinevelése, amiből a vallás-erkölcsi képzés sem maradhat el.²³ A modern iskola is szeretetre, szelidségre, engedelmessegre, őszinteségre, igazságszeretetre, szorgalomra, hűségre nevel. Ezek olyan bibliai értékek, melyek lényegében megegyeznek az igazi vallásossággal.²⁴

17 PEIL 1870. 490.

18 SZEREMLEI 1870: 19.

19 PEIL 1870. 490.

20 PEIL 1870. 490. Utalás az 1869-es spanyol alkotmányra.

21 SZEREMLEI 1870: 128.

22 SZEREMLEI 1870: 39.

23 Uo. 105–106.

24 Uo. 118–119.

A szabad [értsd: dogmáktól független] gondolkodás és a szabad tudományok [értsd: tudományok függetlensége] Révésznél nagy érték ugyan, de korántsem abszolútum. Így fordulhatott elő az, hogy miközben a protestáns iskolát ezek szülőanyjának és védelmezőjének mondta, egyúttal kárhóztatta is azt a politikai és hittani liberális modernitás-felfogást, mely a szabadságot és tudományt bálványá emelte, és így végső soron érzéketlenné vált vallási alapjai iránt.²⁵ Szeremlei viszont optimista nevelés-felfogást vall, a protestantizmus szellemi helyét pedig a hegeli és a schleiermacheri felfogás szerint határozza meg. A neveléstudomány és a protestantizmus között azért létesült olyan bensőséges rokonság, mert mindkettő az egyéniségen alapul. Egyiknek sincs véges célja, és mindkettő az istenit²⁶ törekszik érvényre juttatni az emberiben.²⁷

Szeremlei ideologikus optimizmusával szemben Révész Imre aggodalmainak nemcsak vallási, hanem politikai oka is volt. A katolikus klérus, a hozzájuk kötődő világiak és Ferenc József következetes és akadályozó ellenállása miatt a dualista egyházpolitikában a „nem bolygatni” elv alkalmazása már jóval a Tisza Kálmán-i korszak előtt, a ’70-es évek elején beköszöntött.²⁸ Ilyen körülmények között nem a teljes (esély)egyenlőség megteremtése, de vérlázító igazságtalanságok elkerülése végett a községek [értsd: önkormányzatok] számára előírni javasolta, hogy a protestáns felekezeti iskolának is tegyenek arányos alapítványokat,²⁹ eszközöljenek számukra adóbehajtásokat,³⁰ és általában tegyék lehetővé, hogy a hiánnyal küszködő felekezeti iskolák a megszüntetés veszélye nélkül államsegélyért folyamodjanak,³¹ mivel az iskolafenntartó protestáns egyháztagok egyúttal egyenlően adózó községtagok és állampolgárok is.³² Végül *Figyelmezőjében* a tiszántúli püspök Ézsauknak nevezte a fizetésük emeléséért iskolai államsegélyt igénybe venni akaró református felekezeti tanítókat, akik egy tál lencséért eladják ősi örökségüket, felekezeti jogukat, szabadságukat.³³

Az 1870–71-es vitában teljesen egyetérthetünk Szeremlei Sámuellel, aki szerint a tiszántúli püspök következtetlenségeinek az az oka, hogy mind teológiai, mind irodalmi [értsd: tudományos] téren éles liberalizmusellenes fordulatot vett.³⁴ Történeti távlatból mérleget vonhatunk Révész Imre azon félelméről, hogy a községiesítési processzus ve-

25 Uo. 88–89.; 118–119.

26 Ezen a helyen a német klasszikus idealisták által átvett és széleskörűen propagált spinozai elvre kell gondolnunk: „Deus sive natura.” Nem véletlen, hogy az ezt átvevő liberális teológiát pietista ellenfelei kezdetől fogva panteista teológiának hívták.

27 Uo. 109–110.

28 Vö. FAZEKAS 2008: 12.; Vö. BARÁTH 2013: 313.

29 Ebben a tiszántúli püspök messze túlmént az 1868. évi LIII. törvénycikk azon rendelkezésén, mely szerint azon vegyes vallású községekben és városokban, melyek házi pénztárukból egyházi célokra, vagy valamely felekezeti iskola javára segélyt szolgált ki, e segélyben igazságos arány szerint minden ottan létező vallásfelekezettel részesítsen, és lényegében azt követelte, hogy a községeket nemcsak a ténylegesen fennálló (status quo), hanem az öröklött (jogilag is rögzített, történeti alapú) egyenlőtlenségek nivellálására is kötelezzék. Végül az 1878:1578. számú VKM rendelet a törvényes rendelkezést erősítette meg: községi jövedelemből fenntartott vallásfelekezeti iskola esetében a segélyezést arányosan kell elosztani az egyes felekezeti iskolák között.

30 Révész ebben a Bach-korszak egyik, pozitívnak tekintett 1850-es rendelkezésének megőrzését követte. Vö. BÍRÓ – SZILÁGYI 1949: 359.

31 Az 1869-es állami költségvetésbe beállított államsegély-összeget még nem szabadott iskolai célra fordítani, tanítók segélyezésére is csak akkor, ha a tanszemélyek egyúttal énekvezéri feladatokat is elláttak.

32 SZEREMLEI 1870: 25.

33 Uo. 54.; 112–113.

34 Uo. 54.

szélyt jelent a protestáns felekezeti oktatásra, ezen keresztül pedig az öntudatra. Meg kell állapítanunk, hogy ez ilyen következetesen és egyértelműen nem következett be. Bár a közsegélyesítési program a vele kivethető községi pótdadó (az állami adóterhek 5%-áig) és az ennek elégtelensége esetén igényelhető községi államsegély már az államosítás előtt készítette elő az utat,³⁵ a helyi vezetés konzervatív alapállása miatt az állam és egyház oktatásügyi elválasztása nem valósult meg következetesen. Az állam – saját rendelkezéseinek alkalmazhatósága érdekében – rá volt a községre és az egyházközségre utalva. Sajátos együttműködési formák is kialakultak, melynek célja a külső források (államsegély) könnyebb bevonhatósága volt. Trefort már 1873-ban szinte feltétel nélküli hatósági támogatást, sőt államsegélyt helyezett kilátásba a felekezeti főhatóságok javára, és iskolák visszafelekezetesítésére is sor kerülhetett.³⁶

Trefort miniszterségével a középfokú oktatás állami rendezéséről szóló törvény is új lendületet kapott. A református egyház megpróbálta megelőzni a várható intézkedéseket, és 1881-ben megalkotta középiskolái egységes szervezeti és tantervi, valamint belrendtartási és fegyelmezési szabályzatát. Az a tény azonban, hogy középiskoláik fenntartásában nem nélkülözhetik az „állam gondozó kezét”, iskolai életükben kompromisszumot kívánt. Végül a benyújtott treforti törvényjavaslat az addig be-terjesztettek közül a lehető legmesszebb menőig ment el az autonómia respektálásában.³⁷ Az 1883. évi XXX. törvénycikkbe belefoglalt középiskolai államsegély ügyét a protestáns teológiai liberalizmus elkötelezett képviselőjének, Kovács Albertnek, a Nemzeti Párt későbbi alelnökének politikai támogatása is egyengette.³⁸ Az államsegély pusztja léte, akármilyen alacsony aránya kötelezte a felekezeti iskolát az állami tanterv bevezetésére és arra, hogy a tanárok létszámát az állami norma szerint szabják meg. Az a helyzet pedig, ha az államsegély aránya túllépte a költségvetés felét, jelentősen nőtt a tankerületi igazgató hatásköre a fegyelmi vagy dologi kérdésekben.³⁹ A hódmezővásárhelyi református főgimnázium évi államsegélyre vonatkozó szerződését 1884-ben kötötte meg a helyi református egyházközség és az állam. Az igazgató 1885. június 21-i beszámolójában nem hallgathatta el, hogy az 1883. évi XXX. törvénycikk egyes paragrafusaiival az állam a felekezeti iskolák életébe „talán kellenél erősebben is belenyúl”, de nem okozott gondot sem az „állami behatóbb felügyelet” gyakorlásából folyó követelmények teljesítése, sem az új tanterv alkalmazása, hiszen „a két [értsd: az 1881-es konventi és az állami] tanterv között nagyon lényeges eltérés ügysem igen volt.”⁴⁰ Az 1883. évi XXX. törvénycikk 47. §-a a fenntartási mellett beruházási államsegély megítélését is lehetővé tette. Ennek alapvetően az osztálylétszám bővítésére kellett szolgálnia, fordítható volt még tanszerekre, bútorokra és iskolai építkezésekre, de semmi esetre sem alumneumi vagy internatusi építkezésre vagy felszerelésre.⁴¹

A kibontakozó államsegélyes iskolapolitika belegyházi kritikájaként is felfogható, hogy Rácz Károly az általa 1884-ben alapított és megszűnéséig szerkesztett, a beszédes *Szabad Egyház* címet viselő lapjában követelte, hogy az ígihirdetés tisztasága érdekében

35 NAGY 2011: 29–31.

36 NAGY 2000: 33.; 40–41.; 42.

37 IMRE – FÖLDESI – VÁRKONYI 1990: 58.

38 PEIL 1904. 82.

39 NAGY 2000: 51.; 53.

40 FÖLDESI – IMRE – VÁRKONYI: 1990: 59.

41 MRE EK 14/1889 (1889. március 11–13.) hivatkozással az 1883:15.465. számú és 1888:39.625. számú miniszteri leiratra.

istentisztelet formájában semmiféle világi emlékünnepele nem szerepeljen, az egyházi iskolákban a hitvallásoknak megfelelő vallási nevelés folyjon, sőt a hitvallások talaján állva csakis a vallás legyen tanításuk központjában. Az egyház oktatásügyi szabadságának megőrzése érdekében még iskolaügye fenntartása érdekében se vegyen igénybe államsegélyt. Követeléseit kortársai általában túlzónak tartották. Hatása alig volt érzékelhető.⁴²

Az 1893. évi XXVI. törvénycikk tanítói államsegélyt fogadott el. Ennek háttérében a tanítói kar azon törekvése állt, mely a tanítószolgálat fizetési minimumát 600 forintban javasolta megállapítani. Az „autonóm intelligencia” igényei mellett Böngérfi János ragadott tollat, és elsősorban a várható bejegyzési ellenkezés ellen fordította érveit. „Mert hogyan neveljen a tanító jellemes embereket tanítványjaiból, midőn az anyagi gondok a földhöz vonják s meggyőződését, szabad akaratát akárhányszor Jákób módjára egy tál lencséért kell áruba bocsátani[a]?” A fővárosi népiskolai tanító, pedagógiai és ifjúsági író érvelésében az a zseniális, hogy megfordítja Révész Imre 23 év előtti érvelését. A tanító nem az örökségét semmire sem becsülő Ézsau, hanem Jábób, aki csellel kénytelen a neki járó örökséget megszerezni.⁴³

Az állami befolyásnak az államsegély útján történő kiterjesztését szolgálta már a törvénycikk azon rendelkezése, mely szerint a segélyezett felekezeti iskolai tanító fegyelmi felügyeleti joga a VKM-ot illeti meg. Ezt egészítette ki az 1896. évi XXVI. törvénycikk azon rendelkezése, miszerint ha az állami szubvenció a 120 koronát meghaladta, a tanító választása csak a VKM jóváhagyásával vált érvényessé. Közben pedig az állam több rendelkezésével⁴⁴ megnehezítette a korábban bevált módszer alkalmazását, a községi erőforrások igénybevételét a felekezeti iskola fejlesztésére. A folyamatot az 1907-es oktatási törvényadás tetőzte be, mely az államsegély kötelező igénybevételének elrendelésével lényegében megszüntette a fenntartók szabad versenyét a magyar oktatásügyben. Ráadásul ekkortól azt az egyházközséget, mely kikényszerítette, hogy miatta kelljen községi iskolát állítani, állami és községi segélye megvonása egyaránt fenyegette.⁴⁵ Ilyen körülmények között kell tehát a református egyházi elit 1893-tól 1914-ig tartó államosításpárti nyilatkozatait értelmeznünk.⁴⁶ Ami így az alábbiakat jelenti: 1.) A reformátusok számára hitelvi és nyelvi okok nem akadályozzák az államsegély felvételét. 2.) A reformátusok osztják a liberális (felekezetszemleges) kultúrnacionalizmus optimizmusát, egyházuk nemzeti jellege nem jelent identitásörző erőt a magyar állami főhatalommal szemben. 3.) Az államosítás annak eszköze, hogy csökkenhessenek a bejegyzési, közegyházi vagy felekezetiként jelentkező, valójában szociális feszültségek.⁴⁷ 4.) A reformátusok tudatában vannak annak, hogy az államsegély lehetősége mindenképpen egy elnyújtott államosítás eszköze. 5.) Az iskolaállamosítással a vallásról leválik az oktatásügy, ami lehetővé teszi az 1848. évi XX. törvénycikk teljes végrehajtását.⁴⁸

42 BÍRÓ – SZILÁGYI 1949: 393.; PEIL 1896. 513.

43 Mózes I. könyve 25. rész 23. verse alapján a gyermekeket még a méhében hordozó Rebekáért közbenjár férje, Izsák, és azt a kijelentést kapja, hogy a „[...] nagyobbik szolgál a kisebbeknek.”

44 VKM 1891:9714. sz. r.; 1888:12845. sz. VKM r.; 1896:42990. sz. VKM r.; 1901:13179. sz. VKM r.

45 NAGY 2000: 41–42.; 69.

46 Kovács Albertét, Szász Domokosét, Baltazár Dezsőt idézik Iratok a nemzeti kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában, (Szerk.: Kemény G. Gábor.) Budapest, Tankönyvkiadó, 1951–1970. 1956. II. 83–84.; BÍRÓ – SZILÁGYI 375. Baráth (2009) 241–242.

47 Vö. NAGY 2011: 29–31.; 33.; 42–43.; 50.

48 Vö. BARÁTH 2014: 71.

Az államsegély visszaszorította a református középiskolákban a hagyományosan alkalmazott praecceptor-rendszer alkalmazását,⁴⁹ ugyanakkor lehetővé tette a református középiskolák tanári állományának és tanári fizetésének a kor színvonalára fejlesztését. Kivétel volt a gimnáziumi vallásanári állás, melyet takarékoság okán továbbra is gyakran egyéb feladatokat is ellátó segédlelkészekkel töltettek be, minimálisnak tekinthető évi 600 forintos díjazással.⁵⁰ Egy vidéki hozzászóló nagyon helyes és méltányos helyzetnek tartotta azt, hogy az állam segítse az anyagi erőiben mindenkor gyöngye református egyházat. Középiskolái fenntartása ugyanis az egyház nagy nemzeti szolgálatot is teljesít, és voltaképpen ezzel az államtól vesz át közfeladatokat. Helyesnek tartaná, ha a főgimnáziumi vallásanár díja a II. osztályú lelkészi állomás jövedelmének felelne meg. A vallásanárok ügyét igazi egyházas buzgósággal ajánlja olvasói figyelmébe „a méltó a munkás a maga táplálékára”, és „aki az evangéliumra tanítatit, közölje mindenét azzal, aki tanítja” igeversei alapján.⁵¹

A középiskolai tanfelügyeletet is ellátó hódmezővásárhelyi Kovács Ferenc felhívta a figyelmet az elmúlt idők két hírére. Ezek a vallásanítási kézikönyvek írására kiírt pályázat és a kisújszállási vallásanár ügyei voltak. Ezek után kiemelte Kiss Áronnak, az 1892. március 31-i a debreceni bölcsészeti fakultást sürgető beszédéből az alábbi gondolatot: „Mi nemcsak a polgári életnek, hanem az egyháznak is neveljük gyermekeinket.” Ez alapján kiemelkedő feladatnak jelentette ki az erkölcsi és a jellemnevelést. Az egyház anyagi helyzete nem éppen fényes, nagy áldozatok hoz iskolarendszere fenntartására, az egyházra visszaháramló haszon vajmi kevés. Pedig az egyház sokkal csekélyebb anyagi áldozattal is biztosíthatná, és ez nagyobb [erkölcsi] haszonnal is járhatna az egyháznak, ha csupán a református növendékek vallásanításáról gondoskodnék, és azt mindenütt megbízható alapra fektetné.⁵² De távol legyen ez tőle, mert akkor az egyház önmagát tagadná meg. A tanítás bármely tárgya szolgálhat, sőt némelyik kiváltképpen szolgál is a valláserkölcsi érzék fejlesztésére. De a közismereti órákon nem ennek elérése az elsődleges cél, hanem a tárgyé. Mellékszálként a valláserkölcsi érzék fejlesztése a tanár egyéni vallásos érdeklődéstől függ. A vallásanárnak viszont feladata növendékei fejlődését követni, és azokkal mindig szerves összefüggésbe hozni és így ápolni a valláserkölcsi oldalt. Ilyen alapvető fontosságú feladat teljesítése okán nem lehet kérdés, hogy helyzetét és bérezését egyenlővé kell tenni a világi tárgyakat oktató tanárokéval.⁵³

A „pedagógia évszázadában” folyamatos vitatéma volt a pedagógiai elv (alkalmazkodás a tanítás alanyához) helyes alkalmazása a vallásanításban. Radácsy Gedeon gyakorló vallásanítókén 1877-ben úgy nyilatkozott, hogy mindig azt az alapelvet tartotta szem előtt, hogy semmi megmagyarázhatatlant vagy a gyermeki felfogás szűk körét meghaladót ne mondjon növendékeinek, mert az ilyenek a lélekre termékenyítőleg nem hathatnak. De olyasmit sem akarna tanítani, aminek növendéke egyszer, a fejlődés egy magasabb fokán, az ellenkezőjéről fog meggyőződni, vagy ami egy másik tantárgy értelmileg

49 Praecceptor-rendszer alatt értjük azt, amikor tehetségesebb felsőbb éves diákokat jelölnek ki az alacsonyabb osztályok tanítására.

50 Pl. *DPL* 1894. 302–303, 316–317.

51 Máté evangéliuma 10. rész 10. vers, Lukács evangéliuma 10. rész 7. vers, Timótheushoz írt első levél 5. rész 18. vers, Galatákhöz írt levél 6. rész 6. vers. Vidéki: A vallásanítás kérdéséhez. *DPL* 1894. 337–338.

52 Értsd: a vallásanárok fizetését megfelelő összegű és kihelyezésű alapítványok kamatai biztosítanák.

53 *DPL* 1894. 316–317.

belátható igazságával ellentétben áll.⁵⁴ Majdnem két évtizeddel később Jámbor Lajos békési népiskolai tanár a pedagógiai elvet éppen fordítottan értelmezte. Még a népiskolai irástanítást is a vallásos nevelés szolgálatába állíthatónak tartotta. A tanító építsen a diákok előzetes képzetekre, arra hogy a jó-rossz, helyes-helytelen, illő-illetlen antitézisekben gondolkodnak. Az Isten, ima, hála, jótétemény, hit, remény, szeretet, könyörületesség, alamizsna, fohász, könyörgés, ének, halál, feltámadás, mennyország, pokol, kárhozat, üdvösség, Jézus Krisztus szavakhoz pedig olyan tapasztalatok vagy koncepciók kötődnek, melyek a vallásos érzület és érdeklődés felkeltésére is kiválóan alkalmasak.⁵⁵

Szalay József 1895-ben a református atyák által elrontott vagy elromolni hagyott védtöltésekkel magyarázta a református körökben aggasztó mértéket öltött nazarénizmus, baptizmus, unitarizmus, szocializmus, sabbatizmus [értsd: adventizmus] és infedelizmus [értsd: egyházelhagyás, vallásnélküliség, felekezetenlküliség] („és még tudná a jó ég, hogy micsoda izmus”) áradását. A nagybecskereki lelkész véleménye szerint a református iskolákat az elemi népiskolától fel egész a teológiáig az jellemzi, hogy nem kerülnek ki innen élő református hittudattal rendelkező, tehát a református hitet tudó, értő s a szerint élni törekvő ifjak. Amikor azután később találkoznak az egyszerű evangéliumi igazságokkal, azok egészen újdonságoknak tűnnek fel előttük, és nagyobb részt szeretettel fogadják ezeket a tanításokat.⁵⁶ Szalay az egyház védtöltésének a helvét hitvallásban letett „szép hit”-et, nevezi, melyet meg is kellene élni. Szerinte a szektásodás egyetlen ellenszere az lenne, ha a reformátusok saját vallásukat megismernék, követnék és megismertetnék, „[...] hisz a szekták az embereket először kálvinistává teszik, helvét hitvallást követővé és csak aztán viszik át az ő speciális tanaira. S az átvitt dühösködik ellenünk, hogy itt nem ösmerhette meg az evangéliumi igazságot. És valóban nehéz a mi egyházainkban azt megösmerni ma, mert mi elrejtjük az evangéliumi igazságokat, a Krisztus által való újjászületés szükségességét, hanem prédikáljuk csak a cselekedetek által való üdvözülés tanát.”⁵⁷

Az iskolaügy előtérbe kerülését jelzik a protestáns sajtó 1895–97-es eseményei. A mérsékelt teológiai liberalizmus képviselője, Szlávik Mátyás, eperjesi evangélikus teológiai tanár a Protestáns Szemle 1895. évfolyamának szemlélőjeként úgy vélte: „Vallási tankönyvirodalmukban a legcsekélyebb haladást is figyelemre kell méltatnunk, mert bizony-bizony nagyon gyengék a vallástani kézikönyveink. Egyik túlságosan elvont, száraz és nehézkes; másiknak teológiai álláspontja esik kifogás alá; harmadik igen hosszú, vagy a helyes paedagogia és didactica mértékét nem üti meg.” Az akkori nagyenyedi vallástanár, későbbi erdélyi püspök Bartók Györgynek (1845–1907) a gimnáziumok I. és II. osztálya számára írt bibliaismereti tankönyve dicséretet és kritikát egyenesen kapott. A szerző ugyanis (helyesen) arra törekedett, hogy a tudnivalók tömördek sokféleségéből azt válassza ki, azt alkossa egységes egészé, ami a tanulóknak a Biblia értelmes olvasásában egyfelől úgyszólván kalauz gyanánt és szövétnekül szolgál, másfelől a kedélyvilágát előkészíti, fogékonyra teszi a Krisztus evangéliumának örömmel való befogadá-

54 PEIL 1877. 690. Megjegyzendő, hogy a liberálisok mindazt, ami nem fért bele a bibliai világképből saját haladásoptimizmusukba, a gyermeknevelés példájával magyarázták. A még gyermekkorú (fejletlen gondolkozású) emberiségnek szükség volt ezekre, ahogy egy felelős szülő is gyakran ijesztéssel fegyvelmez, és mesés történetekkel kerüli el mindazt (pl. a szexualitás kérdéskörét), aminek feldolgozására a gyermeki lélek még alkalmatlan.

55 DPL 1892. 75–76.

56 DPL 1895. 236.

57 DPL 1895. 376–377.

sára, megtartására és gyümölcsözővé tételére. Ami ezen szempontokból fölösleges, azt mellőzni, ami szükséges, azt figyelembe venni igyekezett. Az, hogy az „öreg Károli”-t legtöbbször a mai kor nyelvén szólaltatja meg, szolgálhatna előnyére. A baj azonban az, hogy nemcsak nyelvészetileg modernizálja; de értelmileg is változtat a szövegen, és pedig a bibliai keresztyénség hátrányára. A Bibliával való önkényesen bánásmódja kritizálható teológiai álláspontjára vezethető vissza, mely nem elég bibliatisztelő. Keresztelő Jánossal és Krisztussal például a „Térjete meg ...” helyett így prédikáltat: „Változtassatok meg a ti elméteket...” Még nagyobb baj, hogy hittani álláspontja sem elég biblikus. Jézus neki csak az igazságnak megígért hírnöke, ki a törvényt és a prófétákat betöltötte. Jézus szülői József és Mária voltak Názaretben. A szerző szelvében csak Jézusról beszél, de Krisztusnak még a nevét sem említi; Üdvözítőről, Megváltóról, Isten fiáról szót se ejt; csudateteit szándékosan elhallgatja. Az ilyen Jézus-kép, arra alkalmas, hogy a gyermek lelkét tiszteletre indítsa Jézus emberi nagysága iránt; de hogy a Krisztus mint Üdvözítő iránt vallásos hitet, hódolatot és tiszteletet ébreszteni nem lesz képes. Szlávik szerint Bartóknak nincs pozitív kijelentés-hite, gyenge a christológiája. Szépen ír és tanít a Bibliáról, mint irodalmi műről, de azt az alapvető hitet nem tudja s nem is akarja a gyermekben felébreszteni és megerősíteni, hogy a Szentírás Isten Igéje, melyből Isten lelke szól az emberekhez. A könyvek Könyve és az Élet könyve, a lélek étele és itala, melyből, aki táplálkozik, isteni erőket vesz magába.⁵⁸ Egy M. F. monogramú somogyi lelkész, aki 1893-ban még mindenek előtti stólapénn-kárpótlást követelt, három évvel később már első renden reformált, lángoló hitű, kitűnő, a gyermekek felfogásához alkalmazkodó, kézbe való népiskolai vallástankönyvek megírására kiírt pályázatot szorgalmazott.⁵⁹

Fontos vita zajlott az államsegélyről a belmissziói-ébresztési irányzathoz sorolt lelkészek között is 1896-ban Szabó Aladár nem csekély gúnnyal tett egyenlőségelet Rác Lajos szapárfalvai és Eröss Lajos püspökladányi lelkész között, mint akik egyformán az igazi vagy szigorú kálvinistaság jelének tartják az iskolai célú államsegély visszautasítását.⁶⁰ Szóts Farkas a sárospataki főiskola napirendre kerülő államsegélyügye kapcsán mérlegeli az iskolai államsegély és az államsegélyes, valamint az úgynevezett szabad iskolák viszonyait. Óvatosságra intik a változó politikai viszonyok. A háború készülődés és a Katolikus Néppárt erősödését érzékelve bő negyedszázaddal Révész Imre után ismét konzervatív [értsd: reakcionárius] visszarendeződést vizionál, és burkoltan kifejezi a német szövetségi politikával szembeni ellenérzéseit is. Az „Igénybe vegyük-e az államsegélyt sárospataki főiskolánk érdekében?” kérdésében Buza János sárospataki tanárnak ad igazat, aki a Sárospataki Lapok 1896. évi 50. számában határozott nimmal felelt a kérdésre, és tagadó válaszát „[...] gyönyörűen, erőteljes, szabad, nyílt és igaz hangon indokolja egyházpolitikai és pedagógiai szempontból”. A pesti teológia tanár ezzel egészen századvégi [értsd: dekadens] gondolkodásnak, Mammon-imádásnak, az etikai jelleget kizáró börsziáner [értsd: erkölcsstelen tőzsdelovagra jellemző] felfogásnak nevezi a 47. számban a történelmi hátratételekért kárpótlásul járó, minden tartózkodás nélkül elfogadott anyagi erőgyarapítást. Nem elv az, hogy „a hol a pénz, ott a hatalom és boldogulás.” A lélek erejéből és szellemi szabadságból eredeztetett hatalom-felfogástól ide jutott – úgymond – a magyar protestantizmus! Szóts Farkas szerint az sem argumentum az államsegély mellett, hogy azt az 1883-iki középiskolai törvény már úgyis elsősorban

58 PSz 1895. 536–537.

59 PEIL 1893. 290.; PEIL, 1896. 155.

60 PEIL, 1896. 513.

a reformátusokra szabta. „De aztán legyenek is igazán egyházi iskolák azok a szabad iskolák!” – kiált fel a pesti teológiai tanár. Mert most úgy áll a dolog, hogy úgy az államsegélyes, mint a „szabad” iskolákban ugyancsak sok minden szabad. A hitetlenség és vallástalanság terjesztése a szabadelvűség ürügye alatt pedig a legeslegnagyobb mértékben szabad. Az igazi protestáns felfogás azonban az, hogy a hol az Úr lelke van, ott van az igazi szabadság. „Az egyház által tartatni el az iskolát [úgy], hogy a tanárok sokszor a legélesebb ellentétben vannak a fenntartó testülettel, az egyház iránt per absolute nem érdeklődnek, sőt nem egyszer merőben vallástalanok is: nos, ez olyan abnormalitás, hogy itt már még csak a legközönségesebb ethikus alap sincs meg arra nézve, hogy ezek bármi tekintetben is nevelőleg hathassanak, legfeljebb a stréberkedésre. Akkor már százszor inkább teljesen állami iskolák, a melyekben legfeljebb burokratizmus van; de nincs ilyen karaktertelenség!”

Kórész Endre 1904-ben már úgy vélte, hogy az egyház talán az iskolaügy terén vétkezett a legtöbbet. Jóvá kell tenni mindenképp, hogy sokszor indokoltan, sokszor indokolatlanul mondott le saját veteményszerűségeiről. Az erzsébetvárosi református lelkész szerint még egy-két generáció nőjön fel azzal a se hideg, se meleg vallásossággal, mely a vallást bosszantó tantárgynak nézi, és vége az egyház jövőjének. A protestáns középiskola pedig legyen tényleg protestáns jellegű! Ez jelentse azt, hogy az evangélium szelleme hatja át, magát az egyház munkatársának, és nem vállveregető gyámjának tekinti, magát evangéliumi egyesületi munkával felvértezi.⁶¹

Tanulmányom kezdetén felvettem, az „Erősítsük iskoláink református öntudatát!” programja általam kreált jelszó, mely meggyőződésem szerint mégis valós századfordulós jelenséget takar. Megállapítottuk, hogy a közoktatásügynek a kor színvonalán való fenntartása a református egyház számára kizárólag államsegély igénybevitelével volt lehetséges. Nyilvánvalónak számított, hogy maga az államsegély hordozott bizonyos veszélyt az egyházi autonómiára. A fő bajnak mégsem ez, hanem az igazi evangéliumi hittudat elvesztése számított. Ahhoz, hogy az iskola betölthesse hit- és identitásközvetítő szerepét, az református hittudatot ismét bibliáivá kellett tenni, a hitvallásokat vissza kellett emelni hitörző szerepükbe, és az evangéliumi hitet pozitív módon el kellett választani mind a teológiai, mind a politikai liberalizmustól.

A sajtóvíták során kiérlelődött változások helyi szintre is leszűrődtek. Bányay Sándor, a hódmezővásárhelyi főgimnázium buzgó hitű és evangéliumi lelkületű vallásánára megalakította az RKIE-t, és tanítványai között 1905-ben meghonosította az önálló imádkozást.⁶²

A FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS HIVATKOZÁSOK JEGYZÉKE

BARÁTH 2009 = BARÁTH Béla Levente: *Az elemi és középfokú oktatás helyzete és reformja a Tiszántúli Református Egyházkerületben Baltazár Dezső püspökségének első éveiben*. In: Lukács Olga – Dienes Dénes (szerk.): *A református oktatás a Kárpát-medencében 1690–1918 között*. A Babes-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Kar által szervezett nemzetközi konferencia előadásai, 2009. márci-

61 PEIL 1904. 178.

62 HRE PJKV 44/1933

- us 11–12. Kolozsvár. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár. 23–254.
- BARÁTH 2013 = BARÁTH Béla Levente: *Egyházszervezet és politika: A református egyház szervezeti felépítésének és állami kapcsolatainak áttekintése Magyarországon az 1881/82. évi debreceni alkotmányozó zsinatot megelőző időszakban*. In: Balog Margit – Kókai Nagy Viktor (szerk.) *Újszövetség és eszkatológia*. Tanulmánykötet Peres Imre tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából (Acta Theologica Debrecinensis 4. kötet). Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen. 297–320.
- BARÁTH 2014 = BARÁTH Béla Levente: „*Földbegyökerezés és égbe fogózás ...*”. *A Tiszántúli Református Egyházkerület története Baltazár Dezső püspök tevékenységének tükrében (1911–1920)*. Hernád Kiadó, Sárospatak.
- BÍRÓ Sándor – SZILÁGYI 1949 = BÍRÓ Sándor – SZILÁGYI István (szerk.): *A magyar református egyház története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- BUCSAY 1985 = BUCSAY Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- DPL: Debreceni Protestáns Lap
- FAZEKAS 2008 = FAZEKAS Csaba: *Egyházak, egyházpolitika és politikai eszmék az Osztrák-Magyar Monarchiában*. (Műhelytanulmányok 4.) Miskolci Egyetem Politikatudományi Intézet, Miskolc.
- HRE PJK: Hódmezővásárhelyi Református Egyház Presbiteri Jegyzőkönyvek: Hódmezővásárhely-Ótemplomi Református Egyházközség irattára.
- IMRE – FÖLDESI – VARSÁNYI 1990 = IMRE Mihály – FÖLDESI Ferenc – VARSÁNYI Péter 1990: *A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium*. (Iskolák a múltból) Tankönyvkiadó, Budapest.
- KATUS 2001 = KATUS László: *Egyháztörténet. Vallások és egyházak a polgári Magyarországon*. In: Kettős kötet. *Az Osztrák-Magyar Monarchia (1867–1918)* (Encyclopedia Humana Hungaricana 08.) (Elektronikus könyv) <http://mek.oszk.hu/01900/01905/html/index5.html> (Letöltés dátuma: 2016. március 20.)
- KOVÁCS 2004 = KOVÁCS Ábrahám: *A Budapesti Ev. Ref. Nemetajkú Leányegyház eredete és története 1858–1869*. Harsányi András Alapítvány, Debrecen.
- MRE EK: Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konvent Jegyzőkönyvek
- NAGY 2000 = NAGY Péter Tibor: *Járszalag és aréna. Egyház és állam az oktatáspolitikai erőterében a 19. és 20. századi Magyarországon*. Új Mandátum, Budapest.
- NAGY 2011 = NAGY Péter Tibor: *A növekvő állam árnyékában. Oktatás, politika 1867–1945*. Gondolat, Budapest.
- PEIL: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap
- PSz: Protestáns Szemle
- SZEREMLEI 1870 = SZEREMLEI Samu 1870. (sic!): *A népiskolai kérdésről. Különös tekintettel az 1868. XXXVII. t.-cikkre és a prot. egyház érdekeire*. Szerzői kiadás, Budapest.
- ZSILINSZKY 1907 = ZSILINSZKY Mihály (szerk.): *A magyarhoni protestáns egyház története*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt, Budapest.

KÁLMÁN ÁRPÁD KOVÁCS

THE PROGRAM ENTITLED „LET’S STRENGTHEN THE CALVINIST CHARACTER OF OUR SCHOOLS!” AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES

My study overlaps the histories of media, education and religion. It attempts to answer the question of why the linking of growing self-awareness and subvention (not necessarily an ominous sign) was such a common phenomenon in the Protestant denominational media of the era. Although the program referred to in the title above is a made-up formulation (which is to say, it never appeared in the media as such), it does nonetheless reflect a real turn-of-the-century phenomenon. For the Protestant Church, maintaining the quality of education at the expected level of the era was possible only through subvention. Although subvention carried certain risks to the autonomy of the Church, the main problem was loss of real evangelical faith. So that schools could once again fulfill their roles as purveyors of faith and identity, the program referred to under the formulation of “Strengthening Protestant Faith in Our Schools” attempted to recapture the unique character of the parochial schools that was lost in the mid-19th century. It became necessary to make Protestant faith Bible-based once again. Religious faiths had to reassume their roles as religious preservationists, while also unequivocally separating evangelical faith from both theological and political liberalism. The study closes with the conclusion that the changes born of media debates filtered down to the local level; consequently, their impact could be felt in educational practices by the beginning of the century.

SZÉKELY TIBOR

A KIZÁRT ÉS ELBOCSÁTOTT KÖZPONTISTA KISPAPOK TITKOS
SZEMINÁRIUMÁNAK LÉTREHOZÁSA, MŰKÖDÉSE, FELDERÍTÉSE
ÉS FELSZÁMOLÁSA (1959–1961)

1. A „KISAPLÁZADÁS” ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

*A Magyar Katolikus Püspöki Kar papnevelési konfliktusai*¹ c. dolgozatban bemutatuk a Központi Szeminaristák egységes ellenállását az Opus Pacis (OP) „békepolitikájával” szemben, és szinte kollektív távolmaradásaikat a rendezvényekről.

Vállalták a kollektív büntetést, illetve a Püspöki Karhoz címzett beadványukban kérték (a BM, illetve) az ÁEH által az ordináriusokra kényszerített megtorlásként kizárt 14 társuk visszavételét. Ennek következménye lett mindazok elbocsátása, illetve visszarendelése egyházmegyéjükbe, akik nem írták alá a feltétlen engedelmisségi nyilatkozatot.

Erről az eseményről így számol be a BM 1959. április 22-ei jelentése²: „A Központi Szeminárium hallgatói körében a legutóbbi időkhöz igen széles, reakciós, haladásellenes légkör uralkodott. Magatartásuknak a gyökerei az ellenforradalom előtti időre visszanyúlnak, magatartásukra és tevékenységükre az 1956-os ellenforradalom csak ösztönzőleg hatott.” ...

1959. március 18-án „rendkívüli püspökkari konferenciát hívtak össze a Központi Szeminárium ügyében, amelyen megtárgyalták a hallgatók által benyújtott memorandum és a Központi Szeminárium vezetősége által benyújtott jelentést. A konferencián Grósz érsek, a püspökkari konferencia elnöke kijelentette, hogy „nem használhatnak papoknak olyanokat, akik már kispap korukban sem akartak engedelmeskedni ordináriusaiknak. Vagy alávetik magukat a szeminárium fegyelmének, és akkor engedelmeskednek, vagy elmennek Isten hírével.”

A konferencia „feltétlen engedelmisségi nyilatkozatot” fogadott el:

„Ezt a nyilatkozatot minden kispapnak a püspökével folytatott beszélgetése után kell aláírnia a püspök jelenlétében. A határozatnak megfelelően a konferencia után a Központi Szemináriumban felkeresték a hozzájuk tartozó kispapokat, azonban 79 főből csak 13 fő volt hajlandó a kívánt nyilatkozat aláírására, az aláírást megtagadókkal szemben a püspökök az azonnali hatállyal való elbocsátást alkalmazták. Az azóta eltelt időszak alatt további lemorzsolódások történtek a Központi Szemináriumban, melynek eredményeként jelenleg 9 fő folytatja a tanulmányait.” ...

1 Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 2011/1–2.

2 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-A (245–255 old.) Idézi Sz. T.: „Kisaplázadás” 524. old.
Bővebben és dokumentáltan ld.: www.mek.oszk.hu/09500/09579/

„Összefoglalva: azt állapíthatjuk meg, hogy az ügy lebonyolítása az egyház bomlasztása szempontjából lényeges eredménnyel járt anélkül, hogy akár a belügyi szerveknek akár az Állami Egyházügyi Hivatalnak az élvonalban kellett volna szerepelnie.”

2. A „TITKOS SZEMINÁRIUM” GONDOLATÁNAK FELVETÉSE

1959. március 25-én, a súlyos betegségben elhunyt Kereszti Imre esztergomi teológus temetésén többen találkoztak a Központi Szemináriumból februárban kizártak és márciusban elbocsátottak közül. A résztvevő kispapokból spontán énekkar alakult, amelyet Schimmer József volt VI. éves, a korábbi „cantus magister” vezényelt. Felmerült a gondolat, hogy meg kellene szervezni a közösség összefogását, lelki- és tanulmányi továbbképzésének rendjét, illetve felszentelésüket. Ennek a kispapi mozgalomnak az élére állt Tabódy István, és vállalt részt a szervezésben Rédly Elemér, Hrotkó Géza, Nagy Imre, dr. Schimmer József és még néhányan, elsősorban a már felszenteltek közül.

A volt növendékek értesítést kaptak, hogy rekollekció céljából találkozzanak vasárnap, június 7-én, délután a budakeszi erdő meghatározott pontján. A meghívó arra vonatkozóan tartalmazott utasítást, hogy melyik busszal meddig kell utazni, illetve arra, hogy a megállónál további eligazítást kapnak. A találkozó létrejött,³ és mintegy 40 fős társaság gyűlt egybe a szabadban. A növendéktársak örömmel üdvözölték egymás, majd Tabódy István köszöntötte a megjelenteket. Meghallgatták egy ún. „regnumos pap,” Emödy László elmélkedési /vázlat/pontjait, amelyekről egy félórányi időre elgondolkozhattak. Ki-ki úgy tehetett, ahogy számára megfelelő volt: vagy elsétált az erdőben, vagy leült gondolataival a fák között.

Zárszóként Tabódy István bátorította az egybegyűlteket, hangsúlyozva, hogy „nem hagyhatjuk el magunkat, és a tanulást a szemináriumon kívüli körülmények között is folytatnunk kell. Biztosította a társakat, hogy az Anyaszentegyház továbbra is igényli a kispapság felnövekedését, hogy beállhassanak a „szőlőmunkások” közé.”

A kizárt, illetve elbocsátott

– *hatodévesek* felszentelt papok voltak, a szükséges teológiai tanulmányaikat befejezték, és a Szemináriumban a doktori szigorlatra készültek, illetve még néhány pasztorációs tárgyat hallgattak az Akadémián;

– *ötödévesek* egy kivételével felszentelt diakónusok voltak, és tanulmányaikból csak néhány vizsgájuk hiányzott ahhoz, hogy pappá szentelhetők legyenek, illetve a pasztorációban a szükséges ismeretekkel rendelkezzenek. Ezek szervezett oktatására nem volt szükség, kizárólag annak a néhány vizsgának a megszervezésére, amelyeket még le kellett tenniük;

– *alsóbb évfolyamosok* közül azoknak, akik nem morzsolódtak le a rendkívüli események során, és továbbra is a papi hivatást választották, célszerű volt szervezett kereteket biztosítani a szemináriumon kívüli képzéshez.

Szeptemberben az alsóbb évfolyamosok részére megszervezték⁴ az oktatást. Hrotkó Géza budapesti lakásán találkozott dr. Liptay György, Nagy Imre, Rédly Elemér, dr. Schimmer József és Tabódy István. Megbeszélték a tematikát és az oktatás rendjét. Négy csoportot terveztek, évfolyamonkénti megoszlásban, egy-egy csoporthoz nyolc fő tar-

³ ÁBTLL 3.1.5. O–11522/4 – 177. old. és O–11522/5. 84–85. old.

⁴ ÁBTLL 3.1.5. O–11522/4 –179–180. old.

tozott. Az elsőéveseket Liptay György, a másodéveseket Nagy Imre, a harmadéveseket Schimmer József, a negyedéveseket Rédly Elemér oktatta. Liptay György mellett még három megfelelő vizsgáztatót is felkértek. Az oktatás és vizsgáztatás bizalmasan folyt, mégis kiszivárogtak egyes információk, és ezek megjelentek a titkosszolgálatok részére készült jelentésekben.

Október 7-ei jelentésében „Földes” ügynök beszámolt⁵ egy – az Akadémián történt beszélgetésről, ahol Szörényi professzor megjegyezte, hogy „mindenki tudja, csak az ÁVH nem, hogy ezeket Tabódy lázítja.”

November 11-ei jelentésében „Hívő” utal⁶ Fábián prefektusra, akitől azt hallotta, hogy „egyik volt szeminarista a püspökéhez fordult a szeminárium visszatérése ügyében, de ehhez Tabódyék küldöttet menesztettek azzal az üzenettel, hogy lebeszéljék a központi Szemináriumba visszatéréséről”.

December 14-ei jelentésében⁷ „Hívő” egy a Szeminárium ügyeivel foglalkozó mérnökre hivatkozva írja, hogy Bíró Bertalan nőgrádverőcei plébános „valahol papnövendékeket tanít.” Felvetődik „Hívőben” a gondolat – írja – „hogy nem ő-e az egyike azoknak, akik a Központi Szeminárium volt növendékeit most kint tovább tanítják.”

1960. június 25-én már összefoglaló jelentésben⁸ tekintette át a BM II/5-c alosztálya a Központi Szemináriummal kapcsolatban elért eredményeit. Megállapítja, hogy 1959-ben munkájuk eredményes volt, mert az év eleji 96-os létszámból a tanév végére 12-re apadt a növendékek létszáma.

„A kirúgott kispapok eltávolításuk után is egységben maradtak. Megállapítottuk, hogy a kispapok szervezője Tabódy István, volt horthysta fhdgy, felszentelt V. éves pap, budapesti lakos, volt internált, elítélt, rendőri felügyelet alatt álló személy. ... Adataink szerint Tabódy rendszeresen eligazítja a kirúgott kispapokat és gondoskodik munkahelyükről, és egyházi tevékenységükről. Több jelzés arra utal, hogy a kirúgott kispapok illegális tevékenységet folytatnak, és ennek összefogója Tabódy István.”

„A felsoroltak indokolják, valamint fontosnak tartjuk a III/e rendszabály bevezetését, mert a rendszabály lehetőséget ad: Tabódy irányító szerepének megállapítására; felső kapcsolatának felderítésére; szervező tevékenysége dokumentálására; – illegális tevékenység megállapítására; ügynökjelöltek kiválasztására; – ügynökség ellenőrzésére; – módszereik megismerésére.” A jelentés a továbbiakban részletesen leírja a lehálga-tó berendezés beszerelésének tervezését, végrehajtását Tabódy Bp. Tanács körút 10. sz. alatti albérleti lakásába.

Július 16-án újabb összefoglaló jelentés⁹ készült az egyházi vezetők aktivitásáról, abban a reményben, hogy legalább 40 növendéket visszavehessenek a Szemináriumba. Felveti az állam részéről lehetséges alternatívákat:

„1.) Maguk a püspökök tárgyaljanak a növendékekkel, és állítsák össze a visszavendőkek névsorát, és az ÁEH olyan választ adna, hogy egy részük térjen vissza a Központi Szemináriumba, egy részüket pedig vidéki szemináriumba kell elhelyezni. Ezzel meg lehetne bontani a kispapok egységét.

5 ÁBTL 3.1.5. O–11522/1. – 34. old.

6 ÁBTL 3.1.5. O–11522/1. – 71–72. old.

7 ÁBTL 3.1.5. O–11522/1. – 79. old.

8 ÁBTL 3.1.5 O–11522/4 – 85–87.old.

9 ÁBTL 3.1.5 O–11522/1 – (00019–00022; 116–119. old).

2.) További elzárkózás esetén elképzelhető egy vidéki szeminárium Budapestre telepítése, amellyel az egyház elveszít egy objektumot.

3.) Mindenki térjen vissza a Központi Szemináriumba, jóllehet tudjuk, hogy az Akadémia vezetői és a Szeminárium előljárói az V.-VI. éveseket nem kívánják visszafogadni. Ekkor a növendékek és az előljárók között keletkezik ellentét.”

Augusztus 6-án újabb BM jelentés¹⁰ készült, amely külön fejezetekben számol be az illegális papszentelésekről, az illegális működésekről Budapesten és vidéken, a szervezett továbbképzésről és vizsgáztatásról, valamint az állam és a püspöki kar visszavételi tárgyalásairól, az illegális csoportokkal való kapcsolatokról.

Szeptember 16-án az ÁEH feljegyzést¹¹ készített a Püspöki Kar képviselőivel folytatott tárgyalásról, és összeállította annak a 16 növendéknek a jegyzékét, akiknek a visszavételéről hajlandó tárgyalni (4 Budapestre, 12 vidéki szemináriumokba.)

3. NEMES BALÁZS BESZERVEZÉSE, ÖNVALLOMÁSA

„Kompromittáló adatok” alapján a BM II./5-c alosztálya¹² 1960 októberében beszervezte a 14-es listán „*kizárt*” Nemes Balázs III. éves egri növendéket, akivel terjedelmes önvallomást írtak. (Sikerült fellelni ennek a dokumentumnak az 1960. december 12-én másolt „kivonatát” a H-26390. sz. munkadossziéból.)

Az önvallomás az 1959-es év eseményeiről is beszámolt: az

– oktatásról:¹³

Szeptember 29-én, „ún. kari ülés volt nálam és szétosztották, hogy melyik évfolyamot ki fogja oktatni ... jelen voltak: Tabódy István, Hrotkó Géza, Rédly Elemér, Nagy Imre, Schimmer József. Nálam Liptay úr tartott órát az I. évesek részére. ... Mócsy Imrénél, Petrush Antalnál, Liptay Györgynél és Bálint Atyánál vizsgáztak, és írást is kaptak a vizsgáról. ... A második félévet Schimmer József tartotta a Bakáts tér 2-ben. Tabódy mindig elégedett volt, mert sokat végzett az Úr szőlőjében. Mostmár ha lecsukják is, van a munkájának eredménye.”

– a vizsgákról:¹⁴

„A vizsgákat Klempa veszprémi kormányzó úr elfogadta, amíg Schwarz-Eggenhofer esztogomi kormányzó úr pedig nem. ... A vizsgák elismerését megpróbálják elintézni Endrey püspök úrral. – mondta Tabódy István.”

– rekollekciókról¹⁵ (1959. június 7-én volt a korábban említett első rekollekció a Budakeszi erdőben.)

„Rendszerint havonta volt rekollekció, amit Rózsavölgyi káplán tartott a Gyulai Pál utca 13-ban, Bálint atya a Ferencz körút 18-ban, Tabódy a Vas Gereben utca 2-ben, Werner Alajos Máriaremetén. Kétnapos lelkigyakorlatot november 6-án és 7-én Kerényi Lajos káplán tartott az Uzsoki utca végén lévő plébánián, a lakásán;”

10 ÁBTL 3.1.5 O-11522/1 – (00028-00032; 132-136. old.)

11 MOL-XIX-A-21-008-5-1960/Eln

12 ÁBTL 3.1.5 O-11522/2. – 42-47. old.

13 ÁBTL 3.1.5 O-11522/2. – 44-45. old.

14 ÁBTL 3.1.5 O-11522/2. – 45., 47. old.

15 ÁBTL 3.1.5 O-11522/2. – 44-45. old.

– a papszentelésekről:¹⁶

„Egy diakónust, név szerint Szabó Kornélt Papp Kálmán szentelte Győrben, Shvoy Lajos Balázs Tibort és Fóti Jánost szentelte, a többit Zdravetz püspök úr /azt hiszem Zsámbékon/ március 19-én és április 2-án. Szegedi Lászlót még novemberben vagy decemberben szentelte valamelyik püspök /mert a szentelés előtti éjszaka nálam aludt/. A szenteléseken a püspök előtt – úgy tudom – Tabódy vállalta a felelősséget.”

– a misézésről:¹⁷

„A titokban felszenteltek, aki tudott, elhelyezkedtek templomokban, ahol miséznek, aki pedig nem, azoknak Tabódyék szereztek be kelyheket, miseruhákat, sőt oltárt is, amit házaknál helyeztek el. Az egyik a Lublói utca 7-ben volt. Ott miséztek: Virágh József, Nikovicz Antal és /egy időben, úgy emlékszem/ Nyíredy István is. A másik az Október 6. utca 3-ban volt a III. emeleten, Horváth Józsefnél.”

– visszavétel:¹⁸

„1960. év júliusában összehívták az évfolyamot a Lublói utca 7. sz. alá a visszavétel ügyében. Amint hallottam, arról tárgyaltak /mert én nem voltam jelen/, hogy milyen feltételek mellett mennek vissza. A Központiba csak akkor, ha elismerik a vizsgákat, és néhány előljárót lecserélnek, (történetesen Sempsey László vicerektort, Pfeiffer Jánost), és ha nem kell jární békegyűlésre. Nagy huzavona volt a visszavételnél, mert a szegediek aláírták a nyilatkozatot, és így a többiek is kénytelenek voltak azok miatt így cselekedni.”

– újabb szentelésekről:¹⁹

„Tabódy ígérte, hogy október végén kapjuk meg a hátralévő kisebb rendeket és a szubdiakónátust is, karácsonyra diakónusok és március 19-re papok leszünk.”

Számos ügynöki jelentés tárgyalta 1960-ban a terjedő híreket a titkos papszentelésekről (amelyeket már értékeltünk a „Magyar Katolikus Püspöki Kar a kispapokért és a szemináriumokért” c. tanulmányban. (ld. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 2012./1–4.)

A „kispapi mozgalom” felderítését elsősorban a „Tóth János” fedőnevű ügynök /Nemes Balázs/ jelentéseiből, és a korábban többeknél beépített technikai berendezéseken keresztül nyert adatok alapján állította össze a BM II/5-c alosztálya.

A Központi Szemináriumba telepített „Hívó” fn. ügynök (Dr. Sempsey László) kiválasztásához hasonlóan sikeres beszerzés és telepítés volt „Tóth János” beszerzése és telepítése a „kispapi mozgalom”, vagy a titkos szeminárium vezetőjének közvetlen környezetébe, Tabódy István „bizalmasa” személyében.

4. „TÓTH JÁNOS” ÜGYNÖK JELENTÉSEIBŐL

Október 12-ei jelentésében²⁰ számol be a II/5-c alosztály referense a „Tóth János” fn. ügynökkel megszervezett október 10-ei első találkozásról, amelyen az alosztály vezetőhelyettese is részt vett. „Az ügynök első feladata volt, hogy „tisztázza” Rédly Elemérrel, majd Tabódy Istvánnal azt a félreértést, amelyet levele teremtett arról, hogy nem akarja

16 ÁBTL 3.1.5 O–11522/2. – 45., 47. old.

17 ÁBTL 3.1.5 O–11522/2. – 45. old.

18 ÁBTL 3.1.5 O–11522/2. – 45. old.

19 ÁBTL 3.1.5 O–11522/2. – 46. old.

20 ÁBTL 3.1.5 O–11522/1. – 00065;190. old.

folytatni kispapi tanulmányait. Tabódy elfogadta az ügynök érvelését – írja a referens – és óva intette, hogy a továbbiakban most már teljesen titokban tartsa szülei és polgári ismerősei előtt. ... Tabódy és Rédly Elemér közölte az ügynökkel, hogy tanulmányainak tovább folytatására jelenjen meg 1960. október 15-én Rédly Elemér lakásán, ahol az új továbbképzés megindul. Az addig el nem ismert vizsgáiról Tabódy elmondta ... hogy esküt kell tennie, miszerint a vizsgákat elvégezte. Ha ez megtörtént, akkor Endrey Mihály püspök bizonyítványt fog a részére kiállítani.”

Október 12-én „Tóth János” ügynök is írt jelentést²¹ csoportjának tagjairól, megadva nevüket és lakáscímüket is. Az előadásokat többségében Rédly Elemér és Schimmer József felszentelt papok tartották. Rédly Elemér kizárt szeminarista (VI. éves) Schimmer József felszentelt pap, (működési engedélye nincs). Az illegális szemináriumon ebben az évfolyamban dogmatika, morális, szakramentális, valamint egyházjog és szentírásmagyarázat tantárgyak voltak. A tantárgyakból félévenként kellett vizsgázni. A vizsgáztató dr. Mócsi Imre jezsuita szerzetes, dr. Petruch Antal jezsuita szerzetes, Bálint atya, és dr. Liptay György az Akadémia tanára voltak.”

Október 15-én „Tóth János”. ügynök újra a papszentelésekről²² írt: „Tabódy később, egy összejövétel alkalmával a tenyerét dörzsölgetve újságolta, hogy ismét – nem tudom hány – presbiterrel több van, és hamarosan jön a következő csoport. Tehát valószínű, hogy akkor egyeztek meg a püspök úrral a további szentelések ügyében.”

Október 22-ei jelentésében „Tóth János” ügynök először a rekollekciókról²³ írt részletes jelentést október 19-étől kezdődően, 1960 áprilisával folytatva, május, június, július augusztus, szeptemberig (Kerényi Lajos, Rózsavölgyi káplán, Bálint atya, Werner Alajos, Tabódy István, Liptay György és ismét Tabódy nevének felsorolásával).

Ugyanebben a jelentésben beszámolt „brosúrákról” is, amelyeket kötelező elolvasásra kaptak. „Ezek egyrészt külföldről kerültek az országba magyar fordításban, és voltak itthon készült füzetek is, amelyeket írógépen sokszorosítottak. Pl. XI. Pius „Divini Redemptoris” c. enciklikája a kommunizmussal szemben, vagy egy írás a kínai egyházról. A brosúrákra nagyon kellett vigyázni, 2 példánynál többet nem lehet leírni, mert az sokszorosításnak számít.” Leírja, hogy „nem mind politikai jellegű, hanem voltak a lelkiéletéről szólók: pl. a „Renovatio voti,” vagy a „Szeplőtelen Szűz lovagja”. Halász Pius írása volt: „Az apostolkodás lelkiisége” és „Az út Istenhez”, vagy az „Elmélkedés a szentmiséről és a rózsafüzérről.”

Október 30-ai jelentésében²⁴ „Tóth János” leírja, hogy részt vett „Rédlynél egy összejövetelen, ahol a visszavételekről beszélgettek. „Tabódy volt Esztergomban, ahol rendszeren megvannak a visszavett kispapok.” Szóba került a győri eset, ahol Rédly volt. „A IV-V. évek meghívót kaptak békegyűlésre, de a mieink, Szonner és Lándori nem kaptak, nem is mentek el a gyűlésre. Ott lemondatták a rektort. Valószínűleg ugyanaz várható, ami a Központiban volt.”... „Nemes tovább érdeklődött, hogy miként volt lehetséges nekik aláírni a nyilatkozatot, ami véleménye szerint ugyan olyan, mint 1959 márciusában volt. Rédly azt válaszolta, hogy nem, mert akkor nekünk el kellett volna ítélni a cselekedetet, és abban kifejezetten benne volt az Opus Pacis gyűlésre járás is. Itt más a situáció, mert az, hogy mindenben engedelmessé válnak fogok ordináriusomnak és az előljáróimnak,

21 ÁBTL 3.1.5 O-11522/1. – 00067,192.. old.

22 ABTL 3.1.5 O-11592/1 – (00070;138. old.)

23 ABTL 3.1.5 O-11592/1 – (00084-85; 219-220. old.)

24 ABTL 3.1.5 O-11522/1- (00091-93, -230-233. old.)

az nagyon helyes. Mert tényleg úgy van, hogy engedelmeskednünk kell. De abban, hogy elmész-e a békegyűlésre vagy nem, az nem tartozik az engedelmességhez. Tehát ebben nem volt kifejezeten benne az Opus Pacis gyűlés. Kis idő múlva megjött Szabó László, és elmondta, hogy nem vették vissza a szemináriumba, mert nem hajlandó gyűlésre menni, bár ahogy Brezanóczy kifejtette, ez csak intelligencia kérdése, mer azt meg kell érteni, hogy ezt nem jószántukból követelik ők, hanem így kell nekik megkövetelni.”

„Tóth János” további „napi” (esetenként kettőt is írt) jelentéseiben december 16-ig részletesen beszámolt a találkozókról, dátumáról a megjelentekről. Ezeket is figyelembe véve

*December 24-ei dátummal készült a BM II/5-c alosztályának (utolsó) összefoglaló jelentése*²⁵ a Tabódy István ... által vezetett illegális szervezkedésről:

5. A BM ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉSE:

„A római katolikus egyházon belül lévő reakciós papság bázisát a budapesti Központi Szeminárium hallgatói képezték ... (akiknek) túlnyomó többsége teljes mértékben a reakciós papság befolyása alatt áll, és Mindszenty híveként mindent elkövetett annak érdekében, hogy az ellenforradalmat dicsóítsa, a rendszerváltozást elősegítse. ...

1959 januárjában teljes mértékben kicsúcsosodott a reakciós kispapság ellenséges magatartása. A püspöki kar utasítása ellenére egységesen távolmaradtak a papi békegyűlésekről.

1959 tavaszán a püspöki kar sem tudta már tétlenül nézni a reakciós papság /: kispapság:/ megszervezett nyílt ellenséges magatartását és ezért a hallgatók többségét a szemináriumból elbocsátotta. A püspöki karnak e tevékenységében állami szervezeteink is támogatást nyújtottak, sőt kombinációk útján a magunk részéről elő is segítettük.

A Központi Papi Szeminárium tagjainak ellenforradalom alatt és után elkövetett bűncselekményeiért csak részlegesen történtek felelősségre vonások. ... Az akkori intézkedéseink nem józanították ki e mélyen megfertőzött kispapságot ... és a szervezettebbé lett kispapság lett a bölcsője a jelenlegi – Tabódy által vezetett – illegális szervezkedésnek.”

5.1. Bevezetés

„Az 1959 tavaszán eltávolított kispapok Tabódy István irányításával illegális szervezkedést hoztak létre. A szervezkedés Endrey Mihály püspök utasítása alapján illegális teológiát szervezett, amely tanári karral illegális találkozási helyekkel, technikai és anyagi bázissal rendelkezik. Az illegális teológián tanult titkos úton pappá szentelődtek, és az így felszenteltek különböző plébániákon miséznek, nagyobb szertartásokon asziszisztálnak, illegális hitoktatást, antimarxista propaganda tevékenységet folytatnak. Politikai platformjuk: feltétlen hűség a Vatikánhoz, a papi békemozgalom bomlasztása, népi demokratikus rendszerünkkel szembeni kibékíthetatlenség, tevékenységük kiszélesítése a vallásos nézetek elterjesztése érdekében, a tömegbefolyás szélesítése. A szervezkedés élvezi a reakciós püspökök támogatását és kapcsolatban állnak a Vatikánnal. Nagymeny-

²⁵ ABTL 3.1.5 O–11522/2 – (1–26. old.) /Az eddig idézett ügynöki jelentések vádként fogalmazva köszönnek vissza az alábbiakban./

nyiségű pénzüsszeggel rendelkezik. Ideológiai diverziós tevékenységük folytatására különböző politikai tartalmú broszúrákat sokszorosítanak és terjesztenek. A szervezkedés osztálybázisa: kispolgári, értelmiségi kategóriák. Tevékenységük döntő iránya az ifjúság, de ugyanakkor a r.k. papság felé is irányul, azok megnyerése és aktiválása a vatikáni érdekek szem előtt tartása céljából.”

5.2. Illegális szeminárium létrehozása, irányítása, vezetése, tevékenysége

„1959 tavaszán a Központi Szemináriumból kirúgott kispapok összefogását Tabódy István vállalta. Tekintettel arra, hogy a Szeminárium idején ő volt a „főduktor”, és ellenséges magatartása, valamint személyes „mártír” volta alapon a kispapok vezetőjévé nőtt, ... mindenki tudta, hogy több évet internáló táborban töltött, az ellenforradalom alatt Mindszentyvel tárgyalt, és a többi szeminaristához képest korban kiemelkedő egyén. A szemináriumban megszervezett bojkottnak egyik aktív megszervezője és irányítója volt. ... élt az adott lehetőséggel, hogy az eltávolított kispapokat maga köré gyűjtse, és ezzel kiszélesítse, megalapozza az általa irányított illegális szervezkedést.”

A kispapok Szemináriumából való elbocsátása után Tabódy megkezdte azok összefogását és Budapesten való elhelyezésüket. A kizárt, vidéken lakó szeminaristák részére budapesti albérleti lakásokat szereztek. Rédly Elemér r.k. pap, VI. éves akadémiai hallgató 1960. augusztus 11-én Papp Kálmán győri püspök részére tartott beszámolójában a következőket mondotta:

– A püspök kérdezi: „... ugye lakást mindenki tudott kapni ...

– Rédly válasza: Mi egyszerre 20 albérleti szobát tudtunk kapni ...

– A püspök kérdezi: ... és tudják a bérbeadók, hogy ti papok vagytok? ...

– Rédly válasza: ... tudják igen ... hát ugye jó megmondani, már csak azért is, hogy ők számítsanak rá, ha valami kellemetlenség lenne.”

Az illegális szervezkedés lakások megszerzése mellett arra is törekedett, hogy a kirúgott kispapokat a népgazdaság különböző területein helyezze el.” Így pl. Virágh József, ... Arató László ... Takács László ... Balázs Tibor ... Nyíredy István többedmagával ... (személyi adatokkal, munkahellyel – Szerk.) ... dolgozik.

A szervezkedés az eltávolított kispapok Budapestre való letelepítésén és munkakörülményeinek biztosításán kívül anyagi eszközökkel is támogatta, „Tóth János” fn. ügynökünk beszervezésekor önvallomásában a következőket írja:

„Én Tabódy közreműködésével felkerültem Pestre, ahol munkát és lakást kaptam, és kezdetben támogattak. Előzőleg még kétszer is kaptam csomagban Tabódyéktól 2 pár cipőt és 400 Ft-ot, majd kétszer 200 Ft-ot, és hogy fel tudjak jönni az 1959. június 7-ei rekollekcióra /:illegális összejövetel:/ 500 Ft-ot.”

(„Tóth János” fn. ügynök H–26390 sz. „B” dossziéból kimásolt dokumentum:)

A Budapestre telepített és munkával rendelkező kispapok tovább tanulását most már meg kellett szervezni. Ezért a szervezkedés Endrey Mihály s. püspök irányítása mellett dr. Liptay György teológiai tanár és Tabódy István ... vezetésével 1959 nyarán létrehozták az illegális szemináriumot, amelynek célja, amint Tabódy mondotta:

„Az Isten arra választott ki minket, hogy a katolikus magyar papoknak idővel vezetői legyünk, hogy soha ilyen gaz módon ne járjunk el a papi hivatással, mint ezek, és ezzel az egész rendszerrel, ami most van ezen a téren gyökeresen számoljunk.”

/: Tabódy 1960. IX. 22-én III/ rendszabály 5. ol.:/

Az illegális szeminárium megszervezésére Endrey Mihály s. püspök adott utasítást, amelyet bizonyít Tabódy István 1960. augusztus 3-án Tanácskörü 10. sz. alatt lévő lakásán tartott illegális összejövetelen mondott beszédében:

„Egyébként én referáltam az Endrey püspök úrnak, és a Gondviselés különös kegyelmét láttam abban, mert abszolút nem volt bemajrészva, ... a következőket mondotta: ... miután láttam azt, hogy a püspöki kar speciális helyzeténél fogva nem képes segíteni ezeken az embereken, akik az egyháznak az elitjét, és a leendő egyháznak a gerincét fogják képezni, és akik a legtehetségesebb kispapi anyagai a Magyar Katolikus Egyháznak. Kötelességemnek tartottam, hogy elrendeljem, hogy ezek még tanuljanak. Kötelességemnek tartottam, hogy elrendeljem, hogy ezek még vizsgálzzanak ... Amikor egy ordináriust minden tárgyalás nélkül egyik napról a másikra ki lehet rúgni Vámosmikolára, amikor más ordináriusok úgy érezték, hogy most már én ki vagyok rúgva, és hasamra léphetnek – /szó szerint idézem mondotta Tabódy:/ akkor úgy éreztem, hogy elérkezett az az idő, amikor a Rómából kiadott felhatalmazásokkal élnem kell ...” /:Tabódy 1960. VIII.3.-án III/e rendszabály./

Rédly Elemér VI. éves felszentelt pap, kirúgott szeminarista – Tabódy által vezetett illegális szervezkedés egyik aktív vezetője – Papp Kálmán győri püspöknek tett beszámolója során a következőket mondotta:

„... Püspök atya azért jöttem, hogy a püspök atyának elmondjam a pesti kispapok helyzetéről, amit tudok. /: Az illegális szeminárium:/ ... csak azt kérem, hogy erről ne tessen beszélni nagyon senkinek. Az Endrey püspök úr, amikor látta, hogy a többi püspök úrnak nincs joguk intézkedni a kispapok tanulásával kapcsolatban, akkor ő elrendelte, hogy titokban tanuljanak és vizsgálzzanak le. És hát tanultak is, vizsgáztak is. Majdnem mindegyik rendszeresen.” /:Püspökvár, 1960. VIII. 11-én, III/e rendszabály./

Az illegális szemináriumban a hallgatók évfolyamonként voltak csoportosítva. Mind egyik csoportnak külön csoportvezetője volt. A csoportok külön-külön tartották összejöveteleiket és ezek minden esetben más-más lakáson voltak.”Tóth János” fn. ügynökünk beszervezése során önvallomásban a következőket írta:

„... 1959. szeptember 29-én un. „kari ülés” volt nálam /:Tolbuchin krt. 10. sz./ és szétosztották, hogy melyik évfolyamot ki fogja oktatni. A kari ülésen jelen voltak: Tabódy István, Hrotkó Géza, Rédly Elemér, Nagy Imre, Schimmer József. Nekünk /III. éveseknek/ Rédly Elemér lett az oktatónk. Nálam /:mint az ügynök saját lakásán: Tolbuchin krt. 10./ Liptay professzor úr tartott előadást az I. évfolyam részére.

/: „Tóth János” fn. ügynök H-26390 sz. „B” dossziéjából kimásolt dokumentum.”:/

Az illegális szeminárium tagjai az Akadémia tematikájának megfelelően az év befejezésével vizsgáztak. A vizsgák magánlakásokban, konspirált körülmények között folytak le. Az illegális szeminárium vizsgáztatói: Dr. Mócsy Imre jezsuita szerzetes, dr. Petrush Antal jezsuita szerzetes, dr. Liptay György Hittudományi Akadémiai tanár, dr. Bálint József r.k. káplán, volt teológiai tanárok. Ezt bizonyítja „Tóth János” fn. ügynökünk önvallomása:

„a többiek Mócsy Imrénél, Petrush Antalnál, Liptay Györgynél és Bálint atyánál vizsgáztak, és írást is kaptak a vizsgákról.”

Liptay György Hittudományi Akadémiai tanár a Központi Szeminárium hivatali helyiségében tartott titkos házkutatás során megtaláltuk az illegális vizsgáztatásokkal kapcsolatos sajátkezü feljegyzéseit /: fotokópia mellékelve:/.

Mócsy Imre jezsuita szerzetes 1960. II.17-én délután 3 órakeresésén több személyt vizsgáztatott, akik az illegális szeminárium tagjai. A vizsgára érkező személyekről készült fényképfelvételeket mellékeljük.

Az illegális szeminárium hallgatói a szokásos egyházi tematikai anyagon kívül politikai nevelésük céljából különböző illegálisan készített broszúrákat kaptak. „Tóth János” fn. ügynökünk 1960. okt. 22-én adott jelentésben a fentiekre a következőket jelenti:”

„Általában a broszúrákra nagyon kellett vigyázni, mert ha jól emlékszem még Tabódy mondotta, hogy két példánynál több sokszorosításnak számít, amit a rendőrségnek be kellene mutatni. Ha valakinél elkapnak ilyen broszúrát, az nem tudja honnét való, vagy ki csinálta. ... Az első brosurát, a „Renovatio voti”-t 1959 karácsonyán adták, amikor Kiss Lászlóéknál összejött a kurzus, ... decemberben jártam a Néphadsereg utca 5. számban, akkor kaptam Pápai Lajostól a „szepőlőtelen Szűz lovagja” c. broszúrát, amit ők valami nővérrel gépeltettek. ... Rejtve kellett hoznom, bár hozzáfűzték, hogy nincs benne különösebb, ... Február végén Hrotkó Gézával olvastam a Kínáról szóló broszúrát. Március vagy áprilisban lehettünk, amikor Kiss László eljött hozzám, és hozta a Kínai Egyházzal szóló broszúrát. ... Csak annyit mondott, hogyha elolvastam, akkor inkább küldjem haza, nehogy házkutatásnál megtalálják. ... Talán május vége lehetett, amikor Halász Piusz: „Az apostolkodás lelkesége” és „Út az Istenhez” c. broszúrákat kaptam. Júniusban kaptam meg „Az elmélkedés az élet értelméről és a rózsafüzerről” és a „Szeretet az Isten” c. ... október 17-én fűzött hozzá Rédly annyit, hogy ebből kevés van, és adjam tovább olvasásra, és vigyázzak vele, mert vannak benne „elég rázós” kitételek.”

Az illegális szervezkedés több broszúrát terjesztett, melyek tartalmilag népi demokratikus rendszerünk, a marxista világnézet és a társadalmi fejlődés ellen irányul. Politikai nevelésük fő irányát XI. Pius pápa „Divini Redemptoris” kezdetű körlevele határozta meg, amely a kommunizmus elleni harcra hívja fel a keresztény híveket. Politikai tartalmában ehhez igazodik a szervezkedés által terjesztett broszúrák többsége is. Pl.

„Elmélet az élet értelméről” c. broszúrában a következők olvashatók: „... a fiatalság, ha nem is ateista, és még kevésbé párttag, de nihilista. Szemébe hazudik a párt ... a lélektelen fizikai munka megöl, haza megyek, egyetlen gondom enni és lefeküdni. Az pedig undorral tölt el. Este azzal fekszem, hogy holnap hajnalban kell kelnem, és nyolc órát robotolok. Miért dolgozom? A közösségért? De hiszen az részesül a javakból legkevésbé. ... Istenért? De hát éppen az Isten ellenségének a szerkerét tolom. Jó kedvből? Hiszen nem az én hivatásom, amit végzek. Fizesztésért? De hát olyan keveset kapok. ... Munkaszeretettől? De hát körülöttem mindenki lazálásra készített. Ha akarnék, akkor se tudnék sokat és érdemet, egyéniségemnek megfelelőt alkotni. A munkamorál megszűnt, hát éppen én legyek szorgalmas? ... Csak a kényszer, az összeszorított fogunk, az erőlködés maradt meg. Ezt nem lehet sokáig bírni.”

„Fattyú született a világra, az igazsággal együtt hált a történelem sötét és őrizetlen éjszakáján a hetyke és démoni materializmussal, ezzel az ébredő, vagy éppen kihűlő, népeket kísérő utcalánnyal.”

„Szeretet az Isten” c. broszúrából, /:géppel írva:/

... akik ma nem sereglenek az úton, akik nem így vallják, és nem kiáltják, és azért az útfélre kerültek, jól tudják, hogy Jézus minden követőjének az útja a Golgotára vezet. Hogy aztán ilyen formán ... az egyetemi felvételeken 10 közül egy vallja meg a hitét a Názáreti Jézusban. Egy oda nyilatkozik, hogy gyerekkorában hitt benne, de már régen túl van az ilyesmiken, nyolc pedig szemrebbenés nélkül állítja, hogy semmi köze hozzá. Mindez a fentieknek a birtokában nagyon is érthető, nagyon is természetes, hiszen ki bolond megvallani a Krisztust, ha tudja, hogy állásával játszik, egyetemi felvételét veszélyezteti. Inkább hallgatja esténként a rádiót, jön-e már a szabadítás? Közeledik-e a szabadítás? A templomba még elmennek, míg nem kifogásolják, amíg nem kockáztatnak állást és egyetemet. Ha azonban kifogásolják és megfigyelik, ki lesz akkor bolond kockáztatni? ... /Fotókópiája birtokunkban van./

„a bolsevizmus átöleli szeretet gyűlöletével az egész világot, nemcsak papíron, hanem a valóságban..”

A fentiekén kívül birtokunkban van Halász Piusz által írt 19 kötetes broszúra több kötetre. Így: „Apostolkodás lelkesége”, papi rekollekciós elmélkedések 1–2–3 kötetre, „A Szepőlötelen Szűz lovagja” külföldön kiadott, illegálisan Magyarországra hozott és lefordított, géppel írt kiskönyv. „Egy nap a Krisztussal” c., a „Renovatio voti” c. „A kínai egyház történetéről” c. broszurák” /A felsorolt és idézett broszurák fotókópiái mellékelve./

Összefoglalva megállapítható, hogy az illegális szemináriumon belül terjesztett, sokszorosított broszurák népi demokratikus rendszerünk, a papi békemozgalom ellen, ellenforradalmi, államellenes magatartásra nevelte az illegális szervezkedés tagjait.”

Az illegális szeminárium havonta rekollekciókat és lelki gyakorlatokat tartott, amelynek célja az volt, hogy a szemináriumból kizárt kispapokat „lelki elmélyülésben” részesítsék, és az illegális szervezkedés céljából politikai nevelést kapjanak.” Tóth János” fn. ügynök önvallomásában a következőket írta:

„Rendszerint havonta voltak rekollekcióink, amit Rózsavölgyi káplán tartott a Gyulai Pál utca 13. sz.-ban, Bálint atya /:Dr. Bálint József rk. káplán, teológiai tanár:/ a Ferenc körút 18-ban, Tabódy a Vass Gereben u. 2-ben, Werner Alajos Máriaremetén ...”

Tóth János” fn. ügynök 1960. október 22-én a fenti kérdésben részletes jelentést írt. A jelentés az alábbiakat tartalmazza:

„A múlt év november 8-án volt először rekollekció, Kerényi Lajos tartotta a Kassai téri plébánián. ... Következő: Karácsonykor volt Kiss Lászlónál ... következő január 31-én. Hol, és ki tartotta, nem tudom, mert otthon voltam disznóölésen. ... Február 28-án volt a következő, szintén otthon voltam. ... Volt Rózsavölgyi káplánál a Gyulai Pál utca 13-ban, ez márciusban volt. ... a következő áprilisban volt, ezt Bálint atya tartotta Kiss László lakásán. ... A következőt én készítettem elő, amit szintén Kiss Lászlóknál tartottunk május 19-én fél 5 órai kezdettel. Liptay volt az előadó. ... A következő Mária-remetén volt, Werner Alajos tartotta. Azt hiszem, hogy júniusban volt. ... A következő augusztusban volt, Tabódy tartotta a Vas Gereben u. 2. sz. alatt. Tabódy beszélt a Gondviselés útjáról, hogy nekünk kell bűnhődnünk a múlt papsága miatt ... nekünk kell munkáspapságunkkal kiengesztelnünk az Istent, fáradni a lelkekért. A kényelmet szerető papságnak megmutatjuk, hogy másféle papság van most már Franciaország helyett Magyarországon is.”

Tabódy István 1960. augusztus 3-án a Tanács körút 10. sz. alatti lakásán kb. 16 fő részvételével illegális összejövetelt szervezett. Az illegális összejövetelen a szervezkedés tagjai részére Tabódy előadást tartott, amelyben lényegében a szervezkedés célkitűzéseit és a szervezkedés tagjainak követendő magatartását határozta meg.

„Meggyőződésem, hogyha még továbbra is összetartunk, még továbbra is szeretjük egymást imával, bárhová is vigyen bárkit a sors, és ott az ember tudja azt, hogy nem tudom én a Béci Balassagyarmaton, vagy Te, vagy a Gyuri Újszászon van, és nekem bármi újszászi problémám van, akkor tudom, hogy ott egy erő van, és oda lehet fordulni, és onnét lehet megint továbbcsinálni a dolgokat. Akkor átfogja az egész országot, és áthatja az egész országot ez a gondolat, és nem reménytelen dolog ez. ... Szeretném, ha úgy látnátok a mi jövőnket, hogy egy célunk van, hogy szentéletű papok legyünk, és az egész papságot ilyené igyekezzünk tenni. Csak ilyen testvéreket fogadjunk magunk közé, a papok közül, hogy kialakuljon egy olyan papi réteg, amely komoly imádsággal, komoly lelki összeszedettséggel, a jó Istenbe kapaszkodva elveti azt a hülye ideológiát, hogy nem lehet a vonat alá feküdni, ... a vonat ki fog siklani, azt garantálom ... tehát nincs teljesen materialista ideológia, hogy kevesen vagyunk, tehát nem érdemes. ... A mi hatalmas ellenségeink egymás nyakát fogják kicsavarni, és mi élve ott maradunk győztesen. Tehát semmiféle pesszimizmusra, vagy csüggedésre nincs ok, hanem szilárd helytállásra.”

/:1960. aug. 3-án III/e rendszabály Tabódy:/

Egyes illegális összejöveteleket lefigyeltünk, és az illegális összejövetelekre érkezőkről fotófelvételt készítettünk. Így 1960. VI. 30-án Adriányi /Vit/ Gábor, Bp. II., Mártírok útja 7 sz. II. em. 3. sz. alatti lakásra, az 1960. VIII. 29-én Ruzsina Vilmos, XVI., Tánacsics utca 15. sz. alá, az 1960. IX. 9-én Hevér György, VIII., Kőrös utca 30. II. em. 9. sz. alá érkezőkről.

Összefoglalva megállapítható, hogy a Tabódy István által vezetett illegális szervezkedés összejövetelein népi demokratikus rendszerünk ellen, a papi békemozgalom ellen, a vatikáni érdekek megvalósítása érdekében tárgyaltak. Az illegális szervezkedés vezetői ilyen szellemben nevelték és tanították a szervezkedés tagjait.”

5.3. Illegális papszentelések

„Az illegális szemináriumban végzett papnövendékek Endrey Mihály segédpüspök utasítására 1959 év végén, és 1960. év első felében illegális helyeken pappá szentelődtek. A szervezkedés – adataink szerint – kb. 28 fő illegális szentelést készített elő és hajtott végre. A szentelésekhez Tabódy a Vatikántól kért és kapott engedélyt. Rózsavölgyi László őrizetes 1960. december 16.-i jegyzőkönyvi vallomásaiban ezzel kapcsolatban a következőket vallja:

„Tabódy állítólag Rómától kért utasítást. ... Tabódy szerint kapott is választ a Vatikántól, amelyben hozzájárultak a felszenteléshez.”

Tabódy István 1960. VIII. 3-án Tanács körút 10. sz. alatti lakásán tartott illegális összejövetelen Endrey Mihály püspökkel való tárgyalásáról, amely az illegális szentelésekre vonatkozó utasítással függ össze, a következőket mondotta:

„Most már érkezett az idő, amikor a különleges felhatalmazással élnem kell /:már mint Endrey:/ . Ezért elrendelem, hogy a püspökök a diakó/nuso/kat felszenteljék.”

Rózsavölgyi László őrizetes az illegális szentelésekkel kapcsolatban a következőket vallja:

„1960. februárjában felkeresett Tabódy István és arra kért, hogy beszéljek Endrey püspökkel a Központból korábban kizárt /és *elbocsátott* – Szerk:/ azon kispapok ügyében, akik ezidőszert esedékesek a felszentelésre. Én ezt követően felkerestem Endrey püspököt budapesti lakásán, és továbbítottam Tabódy kérését. ... Az áldozópappá szentelés 1960. március 19-én, Szent József napján történt Tabódy István Tanács körúti lakásán. Meg kell jegyezni, hogy alszerpappá és szerpappá való szentelésnek meg kellett előznie az áldozópappá való szentelést. Valószínűnek tartom, hogy 1960. III. 17-én 18-án zajlott le.” ...

... „az említett illegális pappá szentelésen Zadravecz püspök, Tabódy István, Nagy Imre, egy évfolyamtársa – nevét nem tudom – és én, valamint a felszentelésre kerülő kispapok, név szerint: Somogyi Sándor, Kiss Dénes, Horváth József, Takács János, Virágh József, Nikovicz, Nyíredy és Kelényi voltak jelen. ...”

A fenti illegális papszentelésekkel kapcsolatos dokumentumokat Rózsavölgyi László házkutatása során megtaláltuk. A dokumentumok bizonyítják, hogy Endrey Mihály segédpüspök utasítására lettek illegálisan felszentelve: Horváth József, Kelényi Tibor, Kiss Dénes, Nikovicz Antal, Nyíredy István, Takács János, Virágh József és Somogyi Sándor. A házkutatás során megtaláltuk a felsorolt személyek sajátkezűleg írt nyilatkozatait, amelyek az illegális szenteléssel kapcsolatosak.

Rózsavölgyi László házkutatása során megtaláltunk másik két dokumentumot, amelyek egyrészt bizonyítják, hogy Endrey Mihály Zadravecz István püspököt kéri fel a szentelés végrehajtására, másrészt, hogy Endrey újabb illegális szentelésre ad utasítást. Adataink szerint a megtalált dokumentumokkal összefüggésben az illegális szentelés 1960. IV. 2-án történt. A dokumentumok bizonyítják, hogy Endrey utasítást ad Adriányi Gábor, Bán Zoltán, Juhász József, Lőrincz Sándor, Medveczky Lajos, Orbán János, Rózsa István, Szakál Antal és Tóth László felszentelésére.

Rózsavölgyi László letartóztatásban lévő személy is tudomással bír az 1960. április elején történő illegális szentelésről, de azon személyesen nem vett részt. Rózsavölgyi beismerte, hogy a fenti személyekkel kapcsolatos előkészületekben részt vett, és Endrey Mihály az ő jelenlétében írta alá a megtalált dokumentumokat.

Endrey Mihály tudatában volt annak, hogy az általa szentelésre bocsájtott személyek az államtól működési engedélyt nem kapnak, és azokat kizárólag illegális papi tevékenység folytatására szenteltette. Ezt bizonyítja Rózsavölgyi László őrizetes jegyzőkönyvi vallomása:

„Endrey kijelentette, hogy az általa felszentelésre kerülő papok, természetesen nem számíthatnak arra, hogy az állam elismeri őket, és beosztást fognak kapni.”

Összefoglalva megállapítható, hogy a szervezkedés célkitűzéseinek megfelelően az illegális szemináriumban kiképezte tagjait és azokat illegálisan felszentelte. A tevékenységükkel az illegális hierarchia bázisát növelték, biztosították az illegális tevékenység folytatásához szükséges káderállományt. A felszentelésre került szervezkedési tagok tudatában voltak államellenes cselekedetüknek, melyet bizonyít az a tény is, hogy a szervezkedés vezetői kötelezték nevezetteket a titoktartásra. A titoktartás érdekében a felszentelésre kerülők esküt tettek.”

5.4. Az illegális szervezkedés tagjainak tevékenysége

„1./ Tabódy István több budapesti és vidéki plébániákkal kapcsolatot teremtve rendszeresen gondoskodott arról, hogy a szervezkedés tagjai nyilvános szertartásokat végezzenek, illetve ilyeneken asszisztáljanak. A III/a és a III/e rendszabályon keresztül ezzel kapcsolatban több adatot szereztünk be. Pl.:

- 1960. V. 13-án Tabódy István elvállalja az Ady-ligeti kápolnában a mise és prédikáció megtartását.
- 1960. V. 19-én Tabódy István, Somogyi Sándor illegálisan felszentelt papot kéri, hogy Újpesten Schwarz-Eggenhofer esztergomi ordinárius részére asszisztáljon.
- 1960. V. 25-én Tabódy Liptay György teológiai tanár kérésére Somogyi Sándort küldi az alsónémedi plébániára misézni.
- 1960. VI. 2-án Tabódy Kiss Dénes illegálisan felszentelt pap kérésére a szervezkedés egyik tagját küldi a Rókus kápolnába kíségetésre.
- 1960. VI. 8-án Búvári Imre kéri Tabódy Istvánt, hogy a kelenföldi plébániára nem tud menni misézni, ezért helyette küldje Kerekes Andrást.
- 1960. VIII. 16-án Soroksár-Újtelepről Süle András r.k. pap kéri Tabódyt, hogy a búcsúra küldjön egy személyt asszisztálni.

A szervezkedés az illegálisan felszentelt papok részére állandó misézési helyet szervezett és ebben a budapesti reakciós papság segítette és támogatta.

2./ A szervezkedés vezetősége, tekintettel arra, hogy az illegáció tagjai többsége civil munkahelyen helyezkedett el, és így papi hivatásuknál fogva kötelező szertartásokat sok esetben csak körülményesen tudják elvégezni, ezért három illegális kápolnát szervezett. A kápolnákat berendezési tárgyakkal, a szertartáshoz szükséges kellékekkel látták el. A szervezkedés illegális kápolnái:

- Budapest III., Lublói út 7. sz. Nikovicz Antal, illegálisan felszentelt pap, volt albérleti lakása.
- V., Október 6. utca 3. sz. Horváth József, illegálisan felszentelt pap, volt albérleti lakása.
- V. Tanács körút 10. sz. IV. em. 7. sz. Tabódy István lakása.

3./ A szervezkedés tagjai illegális hitoktatást, a népgazdaság különbözőterületein elhelyezkedve ellenséges antimarxista propaganda és agitációs tevékenységet folytatnak. Adriányi /Vit/ Gábor illegálisan felszentelt pap Endrey Mihály püspöknél tett látogatása során e tevékenységéről a következőkben számolt be:

„Három csoportom van. Hittanosok, van egy kis apáca kollektíva, egy örökfogadalmas szerzetesrend, az Unum, ...azután van egy másik csoportom, amely olyan 16–18 éves fiúk.”

Endrey válasza: „Nagyon jól van ... rendes dolog ... és még azt mondják, hogy megölték az egyházat /:kedélyesen:/ ...” /: Endrey Mihály 1960. XI. 20.III/e rendszabály:/

Rédly Elemér r.k. pap, a szervezkedés egyik aktív vezetője, Papp Kálmán győri püspöknek az illegális szervezkedés tevékenységéről beszámolva a következőket mondotta:

„Papp Kálmán: persze, persze és hát ti ott is dolgoztok, akár mint Te a múzeumban, azért papok vagytok ...

– Rédly Elemér: igen, hát ott is úgy van, hogy jönnek az emberek és kérdeznek, és problémákat vetnek fel, úgy, hogy amikor a szövetkezetben voltam, ott is mindig jöttek és mindig kérdeztek, jöttek problémákkal és ...

– Papp Kálmán: ott is lehet papi ...

– Rédly Elemér: Olyanok jöttek, akik egyébként templomba sohasem jönnek, s ha a pap reverendában van, akkor nem állnak vele szóba, ott pedig, ott a munkapad mellett ott ...

– Papp Kálmán: Ott lehet leghatározottabban prédikálni ...

– Rédly Elemér: Ha ott én mondtam valamit, s hát a meggyőzősére engem oda küldtek, akkor azt elfogadta ...” /:Győri püspökvár, 1960. VIII. 11. III/e rendszabály:/

Az illegális szervezkedés tagjainak agitációs és propaganda tevékenységét bizonyítja Nyíredy István /:Bp. 1937. V.10. a.: Mike Erzsébet:/, illegálisan felszentelt pap, Budapest XI., Bereményi út 15. sz. alatti lakos a bábakórházban és más kórházakban folytatott tevékenységet. A budapesti RFK VIII.-i Kapitányságára Szekér Sándor határőr szds. tettenérés miatt előállította Nyíredy Istvánt. A kapitányság hivatalos jelentésében ezzel kapcsolatban a következők vannak:

„A mai napon 19 órakor megjelent az ügyeleten Szekér Sándor határőr szds. tettenérés miatt előállította Nyíredy István budapesti lakost, aki a bábaképző intézet Röck Szilárd utcai kórházában volt bent, és ott mint papnövendék folytatott agitálást. ... Az előállított személyt kikérdeztem, ... az említett kórházakban több alkalommal is járt, és ott a betegeknek az Isten ígését hirdette, de különösen azoknak, akik súlyos állapotban voltak ...” /:BRFK VIII.-i Kap. X. 12.-i jelentésből Csili Károly r.szds. aláírásával./

Összefoglalva: Az illegális szervezkedés tagjai programjuk és célkitűzésük alapján minden eszközt megragadtak, és megragadnak propaganda és agitációs tevékenységük kiszélesítése érdekében, befurakodva a munkásosztály és az értelmiség soraiba, közvetlenül a munkapad mellett fejtik ki ellenséges tevékenységüket.”

5.5. Az illegális szervezkedés kapcsolatai más illegális szervezetekkel és személyekkel.

„1./ Különös figyelmet érdemelnek azok a jelzések, amelyek Tabódy és a Lénárd Ödön szerzetes által vezetett szervezethez való kapcsolatra utalnak. ... jó lenne kialakítani a két szervezet közötti együttműködést. ... Lénárd a fentiekkel kapcsolatban Némety Ferencnek a következőket mondja:

„– Lehetséges, hogy ki tudok építeni egy vonalat, ... de még kell idő rá, amíg kiderül, ... az ember csak arról tudjon, és abba kapcsolódjon bele – –

– Némety: Tabódy Pistáékhoz közvetlenül ...

– Lénárd: Igen, igen, ... ezek nagyon szépen csinálják, egy olyan kamaszos... és nagyon jól meg van szervezve, ... hogy mennyire képzett erő van mögötte ... és én egy kicsit nyüglődöm a dologgal, mert hiszen én Tabódy Pistát ismerem, de azért ugye ...”

/:1960. VII. 14. III/e rendszabály 0171 :/

Adataink szerint Lénárd Ödön Tabódy István meghívására részt vett az 1960. VI. 30-án Bp. II, Mártírok útja 7. II. em. 3. sz. alatt /: Adriányi /Vít/ Gábor lakása:/ tartott illegális összejövetelen.

2./ A szervezkedés kapcsolatban állt a közelmúltban realizált „Regnum Marianum” illegális szervezkedéssel. A „Regnum” szervezkedés tagjai voltak: Somogyi Sándor

/:Szeged, 1937. a.: Rédly Katalin:/ illegálisan felszentelt pap, Ullmann Péter /: Budapest, 1940. a.: Matyasovszky Mária:/ kizárt szeminaristák. Tabódy István közvetlen kapcsolatban áll Emődy László és Rózsavölgyi László „Regnumi” illegális vezetőkkel. Úgy Emődi, mint Rózsavölgyi előzetes letartóztatásban van és terhelő vallomást tettek a Tabódy által vezetett illegális szervezkedésre.”

5.6. Az illegális szervezkedés kapcsolatai a legális egyházi hierarchiával.

„A szervezkedés rendkívül nagy gondot fordított arra, hogy szélesítse kapcsolatát a római katolikus egyház legális hierarchiájával. Céljuk az, hogy számukra megnyerjenek egyes püspököket és papokat. A szervezkedésnek különösen jó a kapcsolata Shvoy Lajos székesfehérvári püspökkel, aki az illegális szervezkedést, de elsősorban Tabódy Istvánt, tanácsokkal és instrukciókkal látja el

Tárgyalásokat folytattak Papp Kálmán győri, Kovács Sándor szombathelyi Rogács Ferenc pécsi püspökkel és Schwarz-Eggenhofer Artúr esztergomi ordináriussal. Papp Kálmás esetében III/e rendszabály bizonyítja, hogy a püspök bizalmát megnyerték, és a püspök a szervezkedést anyagi és erkölcsi támogatásáról biztosította. /:III./e rendszabály, 1960. VIII. 11. Püspökvár:/

Az eddigi adataink arra is utalnak, hogy a szervezkedés tagjai széles kiterjedésű egyházi kapcsolatokkal rendelkeznek, és azok bizalmát, támogatását élvezik. A kapcsolat széles kiterjedését mutatja az a tény, hogy az illegálisan felszentelt papok, az illegális szervezkedés tagjai rendszeresen miséznek, részt vesznek különböző asszisztenciákban, és mindehhez a támogatást a velük kapcsolatban álló plébánosok és papok biztosítják.”

5.7. Az illegális szervezkedés kapcsolata a Vatikánnal.

„A szervezkedés eddigi adataink szerint kapcsolatban áll a Vatikánnal. A kapcsolattartás módja és formája előttünk ismeretlen, de tudjuk azt, hogy a Vatikán tájékoztatva van az illegális tevékenység működéséről, hogy utasítást adott az illegális szentelésekre, és anyagi eszközökkel is segítette a szervezkedés működését.

Rózsavölgyi László 1960. XII. 16-án jegyzőkönyvi vallomásban a következőket vallja:

„... az előzményekhez tartozott, hogy a Központi Szemináriumból elbocsátott, különböző egyházmegyéhez tartozó V. éves szeminaristák még 1960. elején saját egyházmegyéjükhöz fordultak a felszentelés végett, azonban mindenki elutasító választ kapott. 1960 februárjában napirendre került e kispapok kérdése is. Mivel ennek a kérdésnek az elintézése nem volt egyszerű, elég sokáig húzódott a felszentelés. Annyit tudok ezzel kapcsolatban, hogy Tabódy állítólag Rómától kért utasítást az ügyben. Tabódy szerint kapott is választ a Vatikántól – szerinte szóban – amelyben hozzájárultak a felszenteléshez. Azt hogy milyen úton, és kitől kapta a szóbeli üzenetet, nem tudom. Az biztos, hogy 1960. III. 20-a előtt már eldőlt a kérdés, és Tabódy közölte velem, hogy megkapta az engedélyt a felszenteléshez.

Hozzáfűzte²⁶ a beszélgetésünkhöz azt is, hogy Rómától ugyanakkor 100 ezer forintot is kapott a kispapok részére. ...”

„A „Regnum ügy” realizálása során őrizetbe került Rózsavölgyi László. Cellatársának elmondotta, hogy Endrey Mihály c. püspök egy jelentést készített a bécsi nuncius részére. A jelentést a Műszaki Egyetem egyik rajztanára, aki a közelmúltban szemkezelés céljából Bécsbe utazott, vitte ki. A nyomozás során megállapítottuk, hogy az Endrey által kiküldött személy azonos dr. Barton Alfréd műszaki egyetemi rajztanárral. Nevezett valóban a közelmúltban járt Bécsben szemkezelés végett, és a Műszaki Egyetem rajztanára. A nyomozás során azt is megállapítottuk, hogy Barton Alfréd a bécsi pályaudvaron elutazása előtt egy egyházi személlyel tárgyalt, aki különböző csomagokat és leveleket adott át.

A fenti adatokon kívül Lénárd Ödön III/e, Tabódy István III/e rendszabályok adatai utalnak arra, hogy Tabódy illegális tevékenységéről, vagyis a szervezet tevékenységéről tájékoztatta a Vatikánt, ahonnan utasításokat is kapott.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a szervezkedés külföldi hatalom érdekében és annak anyagi támogatásával folytatja államellenes tevékenységét. Bizonyoságot nyert, hogy a szervezkedés Vatikán utasítására és sugalmára folytatja felforgató tevékenységét, amely egyrészt Népköztársaságunk ellen, másrészt a r.k. egyház állammal megegyező vezetői ellen irányul.”

26 A Vatikáni Levéltár szabad kutathatóságáig nem lehet eldönteni Tabódy „vatikáni engedély”-ének kérdését. A bizonytalanságokat az alábbi szempontok indokolják:

1./ Tabódy 1960. augusztus 3-án, lakásán tartott összejövetelen elmesélte, hogy „referált” Endrey püspöknek. {feltehetőleg egy évvel korábban!} aki a MKPpK tehetetlenségét látva, sőt saját helyzetében ellenségességet tapasztalva („más ordináriusok ...hasamra léphetnek”) úgy érezte, hogy „elérkezett az idő, amikor a Rómából kiadott felhatalmazásokkal élnem kell”... Tehát Endrey püspök tisztában volt speciális delegációs joghatóságával.

2./ Nem vonva kétségbe Tabódy szavahihetőségét Endrey püspökkel való személyes találkozás/ai/t illetően, és a szóban kért és – a bécsi nuncius által a francia követségem keresztül – kapott szóbeli vatikáni felhatalmazás kérdésében, de a peranyagban az szerepel, hogy a Vatikánból egyetlen egy szóbeli válasz érkezett: „Mindeki cselekedjen lelkiismerete szerint” (ÁBTL 3.1.5 V146787/8. 13.old). Az őrizetben lévő Rózsavölgyi László vallomása szerint: „...1960. februárjában felkeresett Tabódy István és arra kért, hogy beszéljek Endrey püspökkel a Központból korábban kizárt /:és elbocsátott:/ azon kispapok ügyében, akik ezidőszerezt esedékesek a felszentelésre. Én ezt követően felkerestem Endrey püspököt budapesti lakásán, és továbbítottam Tabódy kérését. ... Az áldozópappá szentelés 1960. március 19-én, Szent József napján történt Tabódy István Tanács körúti lakásán. Meg kell jegyezni, hogy alszerpappá és szerpappá való szentelésnek meg kellett előznie az áldozópappá való szentelést. Valószínűnek tartom, hogy 1960. III. 17-én 18-án zajlott le.” ...Rózsavölgyi szerepének jelentőségét az is kifejezi, hogy vallomása szerint a szentelési okmányok aláírása Endrey püspöknél az ő jelenlétében történt, és a szentelésen is jelen volt. ... Az anyagi támogatás kérdésében rendszeresen ment jelentés (Id. u.ott 8.old.) és érkezett a pénzbeli támogatás.

3./ A „Regnum ügy” realizálása során Rózsavölgyi László őrizetbe került. Cellatársának elmondotta, hogy Endrey Mihály c. püspök egy jelentést készített a bécsi nuncius részére. A jelentést a Műszaki Egyetem egyik rajztanára vitte ki, aki a közelmúltban szemkezelés céljából Bécsbe utazott. Tehát a jelentést – írásban – Endrey püspök készítette és illegális úton ki is küldte.

4./ Grösz érsek a MKPpK nevében állásfoglalást kért (MOL XIX–A–21–a–K–28–2/1960/Eln.) a titkos szentelésekről a vatikáni Államtitkárságtól, de választ nem kapott.

5.8. A szervezkedés vezetői

„A szervezkedés jól megszervezett, centralizált vezetéssel rendelkezik és vezetői a r.k. egyház reakciós papjainak képzett egyénei. Az illegális szervezkedés vezetői:

1./ Dr. Endrey Mihály r.k. s.püspök /:1905 Szentendre, a: Péterfy Julianna, apja: Eipel József:/ Jelenleg vámosmikolai és budapesti lakos. ...

1957-ben esztergomi speciális delegátussá nevezte ki a Vatikán az állam és az egyház közös megállapodása alapján.”

„Államunk ehhez a kinevezéshez azért járult hozzá,²⁷ hogy ezzel is elősegítse Endreynek az eddig „loyálisnak” mutatkozó tevékenységét. Ezen beosztásban kezdettől mint probléma merült fel a dekrétummal sújtott papok ügyének rendezése. Ettől az időtől kezdve Endrey kétkulacsossága, fondorlatossága teljes mértékben megmutatkozott. ... a vele kapcsolatos problémát úgy oldotta meg, hogy 1958-ban lemondott speciális delegátusi beosztásáról. Államunk Endrey lemondását elfogadta. ...”

Endrey lemondása után Vámosmikolára került, az ottani plébániára. Budapesten fönntartotta régi lakását, ahová hetenként rendszeresen feljár és megbeszéléseket folytat ... Endrey egyik irányítója és vezetője az egyházi reakció tevékenységének, és a kialakulóban lévő illegális egyházi hierarchiának.²⁸

2./ „Tabódy István /:1921. IV. 1. a.: Trinkl Hermin:/ r.k. pap, ... büntetett előéletű, Budapest, V., Tanács körút 10. sz. alatti lakos. Jelenleg mint s. munkás dolgozik a Közlekedési Múzeumban. ...”

„Az ellenforradalom alatt Tabódy a Központi Szemináriumban volt. Tevékenységéről ... a Főv. Bíróság Népbírószági Tanácsa 7 hónapi (3 év próbaidőre felfüggesztett) börtönbüntetésre és 1000 Ft pénzbüntetésre ítélte.

Tabódy az előzetes letartóztatásból szabadulva ismét visszatért a Központi Szemináriumba, és ott Shvoy Lajos székesfehérvári püspök egyenes utasítására???²⁸ „főduktorra”

27 Endrey Mihály kinevezésével kapcsolatban nincs tudomásunk az egyház és az állam egyeztetéséről, ellenkezőleg váratlanul történt az után, hogy az Egyházügyi Hivatal 1957. február 5-én elrendelte (K-54/1957.Eln.) dr. Szabó Imre esztergomi s. püspök, budapesti helynök kényszerlakhelyre költözését. A főegyházmegye püspök nélkül maradt. Grósz érsek február 9-én (E-18/1957) közli az EH elnökével: „Van szerencsém értesíteni, hogy az Apostoli Szentszéktől kapott felhatalmazás értelmében dr. Endrey Mihály felszentelt püspököt, egri segédpüspököt, az esztergomi főegyházmegye apostoli delegátusává kinevezem, és meghagytam neki, hogy a főegyházmegye kormányzását teljes püspöki jogkörrel mielőbb vegye át.” (ld. MOL XIX-A-21-a-K-72/1967. Eln.).

Az iktatószámok folyamatossága mellett nem volt fellelhető Endrey állami megerősítése, csak a BM március 18-ai jelentésében (ABTL 3.1.5 O-13405/2 (234-235. old) egy utalás, hogy „a lojális szárm megerősítésére a BM operatív szerve és az EH elérte ...

28 Ennek ellentmond az, hogy Shvoy püspök 1958. szeptember 12-én kelt, Potyondy Imre rektornak címzett /ikt. sz. nélk./ levele, amelyben arra kéri a rektort, hogy: „Kérem Rektor Urat, szíveskedjék Tabódy Istvánt minden szerepléstől távol tartani.” Hogy Tabódyt az 1958-as novemberi események és az ÁEH elnöknel történt szereplése után a Szemináriumból kimentse, december 20-ai levelében – hivatkozva 2523/1958. sz. rendelkezésére – január 1-jei hatállyal kihelyezte a Budafok-belvárosi plébániára kisegítőnek, de utasította, hogy már a karácsonyi ünnepekre jelentkezzen Dr. Ásguti Ádám főesperesnél. Erről az intézkedéséről ugyanolyan dátummal tájékoztatta a rektort. A püspöki pecséttel is ellátott levél bizonyítja a hivatalos intézkedést, amely szerint: „Kérem, hogy részére ezzel kapcsolatban további eligazítást adni szíveskedjék.” (Idézi: Sz. T.: *Az Opus Pacis és a Központi Szeminárium kispapjai*. Budapest, 2001. 59-61. old. ld. www-mek.oszk.hu) Arra nem emlékszem, hogy a rektor végrehajtotta volna, mert Tabódy nem távozott a Szemináriumból.

tették meg. 1959 januárjában ellenséges magatartása miatt az ÁEH utasítására a Szemináriumból 13 társával eltávolították.”

3./ „Dr. Liptay György /:Kispest, 1921. a.: Haránt Mária:/ r.k. teológiai tanár a Hittudományi Akadémián, értelmiségi családból származik, apja állatorvos volt, Budapest II., Vezér utca 14. sz. alatti lakos. ...”

Liptay aktív vezetője a Tabódy István által szervezett illegális szervezkedésnek. Rendszeresen tart előadásokat az illegális szervezkedés tagjai részére és az illegális szeminárium vizsgáztató professzora. Adataink szerint az illegális szemináriummal kapcsolatos szervező munkát Tabódy közösen végezte Liptay Györggyel.”

4./ „Halász /Hopp/ Ferenc, „Pius atya” /: Pécs, 1909. XII. 19. a.: Fazekas Katalin, apja Halász /Hopp/ Ferenc:/ csatka r.k. plébános, csatka lakos. Halász iparos családból származik, apja kéményseprő mester volt. Középiskolai tanulmányait Pécsen végezte. 1928. augusztus 29-én a cisztercita szerzetesrend novíciusa lett. ... Teológiai tanulmányait Rómában végezte. Rómából haza kerülve mint teológiai tanár Zircen tanított a ciszterci szerzetesrendben.”

„Halász Pius által írt brosúrák társadalmi veszélyessége igen nagy, vallási mezbe bűjtatva népi demokratikus rendszerünk ellen izgat, és azokat illegálisan terjeszti az ifjúság körében. Rendkívül nagy aktivitással dolgozik, és az illeg. összejöveteleken tartott előadásaiban, beszédeiben nagy hatást gyakorol a jelenlévőkre.

5./ Rédly Elemér /Bp. 1943. XI.6. a.: Császár Margit:/ r.k. pap, volt VI. éves Hittudományi hallgató, értelmiségi családból származik, jelenleg a Közlekedési Múzeumban s. munkásként dolgozik, Bp. XI., Ménesi út 72. sz. alatti lakos.

Rédly Elemér iskoláit Budapesten, Szentendrén és Pannonhalmán végzett diák, a bencés szerzetesrend tagja volt. 1953-ban a győri papnevelő intézetbe került, ahonnan 1958-ban Budapestre, a Központi Hittudományi Akadémiára küldték teológiai tanulmányainak tovább folytatására. 1959-ben ellenséges magatartása miatt többbedmagával a Hittudományi Akadémiáról elbocsátották. ...”

Rédly Elemér a Tabódy által vezetett illegális szervezkedés egyik aktív vezetője. Rendszeresen, hetenként tart előadást az illegális szeminárium V. éves hallgatói részére. Tabódy az illegális szervezkedés vezetésében Rédlyt helyetteseként kezeli.

6./ Somogyi Sándor /:Szeged 1937. II. 7. a.: Rédly Katalin, apja: dr. Somogyi József./ Illegálisan felszentelt pap, értelmiségi származású, jelenleg állás nélküli, Budapest VI., Rudas László u. 81. sz. alatti lakos./ Somogyi Sándor tanulmányait a piaristáknál végezte, majd a Központi Szeminárium növendéke volt. ... az ellenforradalom alatt részt vett a „Keresztény Ifjak Szövetsége”-nek a megalakításában. Az ellenforradalom után a Központi Papi Szeminárium teológusa volt, ahonnan 1959 márciusában ellenséges magatartása miatt elbocsátották.

A Szemináriumból való elbocsátása után aktív szervezője és segítője a Tabódy által vezetett illegális szervezkedésnek. Tagja volt a Regnum illegális szervezkedésnek is. /: Rózsavölgyi László és Emődi László örizesek jegyzőkönyvi vallomása./ 1960. március 19-én illegálisan pappá szentelték, amelynek dokumentumai birtokunkban vannak. /:Fotómásolatok mellékelve./ Somogyi összekötő szerepet töltött be a „Regnum” illegális szervezkedés és a Tabódy által vezetett illegális szervezkedés között.

7./ Zadravetz István /:Csáktornya, 1884. VI.20. a.: Bernát Katalin, apja: Zadravetz Elek./ volt horthysta tábori püspök, zsámbéki lakos.

Zadravetz a ferences szerzetesrend teológiai tanára volt. Büntetett előéletű. A Budapesti Népbíróság 4 évi fogházra és 10 évi politikai jogvesztésre ítélte háborús és népelle-

nes büntett miatt. A Tabódy által vezetett illegális szervezkedés aktív vezetője. Nevezett hajtotta végre az illegális papszenteléseket, amelyet bizonyít Rózsavölgyi László jegyzőkönyvi vallomása és a házkutatás során talált dokumentumok fotómásolatai.”

5.9. Az illegális szervezkedés tagjai

A jelentés itt felsorolja 36 volt központi szemináriumi növendék névsorát, születési helyét, időpontját, anyja nevét, státuszát, származását, lakáscímét, munkahelyét és foglalkozását./

VI. évesek: Hrotkó Géza, Nagy Imre,

V. évesek: Arató László, Balázs Tibor, Bán Zoltán, Bohán Béla, Fóti János, Juhász József, Krichenbaum József, Lőrincz Sándor, Mádi György, Medveczky Lajos, Orbán János, Rózsa István, Rubint Ferenc, Szabó Kornél, Szakál Antal, Szegedi László, Székely Tibor, Tóth László, Adriányi /Vit/ Gábor.

IV. évesek: Horváth József, Kelényi Tibor, Kiss Dénes, Nyíredy István, Takács János, Virágh József,

III. évesek: Kerekes András, Kiss László, Pomeisl Imre, Nikovicz Antal, Szabó László, Takács László, II. évesek: Györkös János, Ruzsina Vilmos.

5.10. A BM összefoglaló javaslata

„A Tabódy által vezetett illegális szervezkedésről megállapítható, hogy az 1956-os ellenforradalom alatt megfertőzött kispapság képezi a szervezkedés káderállományát. A szervezkedés a r.k. egyházreakciós vonalának bázisa. ...” A fentiek alapján javasoljuk Tabódy István által szervezett illegális szervezkedés realizálását.”

Aláírás: Berényi István r. örgy. s.k., Szeifert József r. örgy. s.k., Hollós Ervin r. alezds.)

6. HÁZKUTATÁSOK

6.1. Az illegális szervezkedés vezetőinél

December 29-ei dátummal már „javaslat” készült²⁹ a BM II/5-c alosztályon a „Kizár-tak” fn ügyben operáció végrehajtására az őrizetbe kerülő személyek és azokkal kapcsolatos házkutatásokhoz.

1. Tabódy István /:személyi adatok, priusz, státusz, lakcím, foglalkozás:/ ... albérletben lakik özv. Döbrössy Károlynééknál, akinek 4 szoba összkomfortos lakásuk van társbérletben Petrassek Lajossal.

A lakás valamennyi helyiségében házkutatást kell tartani, mert a lakásban lakók mind jó viszonyban vannak Tabódy Istvánnal, támogatják és segítik illegális tevékenységét.

Az operáció végrehajtásához öt elvtársra van szükség és egy gépkocsira.

„A házkutatás során a szervezkedéssel kapcsolatos összes dokumentumok keresése szükséges, így: névsorok, latin nyelvű nyilatkozatok, külföldi levelezések, Endrey Mihály

²⁹ ABTL 3.1.5. O–11522/3 – 1–7. old.

által irt, vagy aláírt okmányok, Vatikánból érkezett, vagy küldött latin nyelvű iratok, levelek, különböző brosrák /:géppel sokszorosított füzetek, könyvek, stb.:/, anyagi eszközök: pénz, valuta, betétkönyv, IKKA utalvány, arany, ezüst /:a megengedett mennyiségén fölüli:/, írógépek, magnetofon szalagok, magnetofon.”

1.a./ Matyasits Ferenc, Révfülöp ... nevezett személy és annak felesége Tabódy rona. ... A BRFK Pol.Ny. Oszt. V. alosztályán dolgozó egyik elvtársat, aki korábban a „Matyasits villában” járt, és az ottani körülményeket jól ismeri. Az akcióhoz egy gépkocsira és 3 elvtársra van szükség.

1.b./ Tabódy István munkahelyén tartandó kutatás ... egyidőben végre kell hajtani – a szervezkedésben részvevő – Rédly Elemér és Kelényi Tibor munkahelyének átkutatását is. A munkahelyen történő kutatáshoz két elvtársra és egy gépkocsira van szükség.

Tabódy István őrizetbe vételéhez és a vele kapcsolatos házkutatáshoz szükséges

Operatív tiszt: 10 fő, Gépkocsi 2

2./ Halász /Hopp/ Ferenc /, „Pius atya” /:személyi adatok, lakcím:/ csatkaí plébános. A plébánia valamennyi helyiségében /:a káplán szobában is:/ le kell folytatni a házkutatást. A kutatás során a fentebb felsorolt anyagokon kívül külön figyelmet kell arra fordítani, hogy Halász Pius végezte a szervezet tagjai között terjesztett illegális brosrák nagy részének készítését és sokszorosítását. Az ezzel kapcsolatos jegyzeteket, az elkészített brosrák példányait, a szerkesztéshez szükséges kellekeket le kell foglalni. Halász Pius őrizetbe vételéhez és a házkutatáshoz szükséges:

Operatív tiszt: 3 fő, Gépkocsi 1

A Budapestről kiküldött brigádon kívül szükséges, hogy az akcióban a Veszprém-Megyei Pol. Ny. Oszt. három beosztottja is részt vegyen.

3./ Somogyi Sándor /:személyi adatok, lakáscím:/ ... Somogyi Sándor összekötő szerepet töltött be a „Kizártak” és a „Regnum Marianum” szerveződés között. Ezért a házkutatás során a „Kizártak” ügyben található dokumentumokon kívül figyelmet kell fordítani a „Regnum”-hoz tartozó dokumentumok felkutatására is. ... Somogyi Sándor őrizetbe vételéhez és lakásán tartandó házkutatásához szükséges:

Operatív tiszt 4 fő, Gépkocsi 1

6.2. Az illegális szervezkedés tagjainál

„A szervezkedés tagjainál a következő házkutatásokat kell végrehajtani.

1./ Kereszti Alfréd /: személyi adatok, lakcím:/ Nevezett főmérnök ... Különös figyelemmel kell lenni, hogy ez év nyarán Keresztiékhez érkezett külföldről /:nyugatról:/ egy személy akivel Tabódy a Keresztiék lakásán találkozott. ... A házkutatás lefolytatásához szükséges:

Operatív tiszt: 3 fő. Gépkocsi 1

2./ Rédly Elemér /:lakcím:/ lakásán. Nevezett Tabódy által vezetett illegális szervezkedés egyik vezető személyisége, ... minden szempont érvényes, amit Tabódy házkutatásánál megjelöltünk. Az operáció végrehajtáshoz szükséges

Operatív tiszt: 3 fő, Gépkocsi 1

3./ Adriányi /Vít/ Gábor /lakcím:/ lakásán. Nevezett albérlőként lakik. Illegálisan felszentelt pap. A Tabódy által vezetett illegális szervezkedés csoportvezetője. Lakásán rendszeres összejövetelek vannak. Adriányi három illegális csoporttal foglalkozik, tehát ezzel kapcsolatos dokumentumok is találhatóak. ... lengyelországi egyházi személyekkel

való kapcsolatára és a kapcsolat jellegére vonatkozó dokumentumokat is találhatunk. A házkutatáshoz szükséges: Operatív tiszt: 2 fő, Gépkocsi –

4./ Arató László /:lalcím:/ lakásán. Illegálisan felszentelt pap. Adataink szerint kapcsolatban áll a Pálos szerzetesrend volt vezetőivel. Illegális összejöveteleket szervez, és e célból két illegális találkozási lakással rendelkezik A házkutatás során illegális felszentelésével kapcsolatos dokumentumokat, a szervezkedés propaganda tevékenységére vonatkozó dokumentumokat és más illegális szervezetek tevékenységére vonatkozó dokumentumokat kell keresni.

Arató fenti lakhelyén kívül a két illegális találkozási lakáson /:cím megadva:/ is házkutatást kell tartani. A három helyen tartandó házkutatást egy brigád tartja meg folyamatosan. Az operáció végrehajtásához szükséges:

Operatív tiszt: 4 fő, Gépkocsi 1

5. Dr. Gyéressy Béla Ágoston /: lalcím:/ „K” ellenőrzés során tudomásunkra jutott ... pálos szerzetesrend illegális tevékenységével kapcsolatos Arató Lászlóval találkozik. Az operáció végrehajtásához szükséges:

Operatív tiszt: 3 fő, Gépkocsi 2

6./ Balázs Tibor /: lalcím:/ lakásán. Nevezett albérlésben lakik ... A házkutatást ki kell terjeszteni az egész lakásra. A Tabódy által vezetett illegális szervezkedés egyik legaktívabb tagja. A házkutatás során ... illegális felszentelésével kapcsolatos dokumentumokat. A szükséges: Operatív tiszt: 3 fő, Gépkocsi –

7./ Balázs Tibor szüleinek lakása /: lalcím:/ a szervezkedéssel kapcsolatos dokumentumok.

Operatív tiszt: 3 fő, Gépkocsi 1

8./ Fábíán István r.k. pap/: soroksári plébánia:/Adataink szerint szoros baráti és politikai kapcsolatban van Tabódy Istvánnal. Az 1957-ben felszámolt illegális szervezkedésben együtt dolgozott. ... Feltételezhető, hogy a”Regnum ügy” realizálása után ... anyagokat nála rejtett el. Az akció végrehajtásához szükséges:

Operatív tiszt: 3 fő, Gépkocsi 1

9./ Pályi László /: lalcím /: az illegális szeminárium és szervezkedés aktív tagja. ... Lakásukon illegális összejöveteleket tartottak. ... A szervezkedéssel kapcsolatos anyagok. Szükséges: Operatív tiszt: 3 fő, Gépkocsi: –

10./ Rózsa István /: lalcím:/ Illegálisan felszentelt pap. Lakásán rendszeres összejöveteleket tartottak. Az illegális szervezkedés aktív tagja. Adataink szerint lakásán egy olyan doboz van, amelyben az illegális szervezkedéssel kapcsolatos dokumentumokat őrzi. Szükséges létszám:

Operatív tiszt: 2 fő, Gépkocsi –

11./ Virágh József /: lalcím:/ Illegálisan felszentelt pap. A szervezkedés aktív tagja. Adataink szerint kapcsolatban áll a jezsuitákkal. A házkutatás megtartásához szükséges:

Operatív tiszt: 2 fő, Gépkocsi –

12./ Nagy Imre /: lalcím – plébánia:/ felszentelt pap, beosztása nincs. ... Az illegális szeminárium tanára. A házkutatás megtartásához szükséges:

Operatív tiszt: 3 fő, Gépkocsi –

13./ Szentkuty /Sztancsik/ Lajos /lalcím/ Agrártudományi Egyetem, gépészmérnöki kar, diákothton. ... Ő gépeli, illetőleg sokszorosítja ... a brosúrákat /feltételezésünk szerint a munkahelyén. Operatív tiszt: 2 fő, Gépkocsi 1

14./ Uzdóczy Zdravetz István volt tábori püspök./: lakcím:/ Endrey püspök utasítására végezte az illegális papszenteléseket, ... adataink szerint a lakásán ... latin nyelvű és magyar szövegű iratok, dokumentumok találhatóak. A házkutatás végrehajtásához:

Operatív tiszt:3 fő, Gépkocsi 1
 Az akció végrehajtásához szükséges összesen:
 Operatív tiszt:55 fő
 Gépkocsi 16 /Szeifert József. r. őrgy. s.k./”

7. ELLENŐRZÉSEK

1960. december 29-ei keltezéssel „ellenőrzési terv” készült³⁰ „az 1961 januárjában realizálásra kerülő „Kizártak” fn. ügyben foganatosítandó ellenőrző intézkedésekre. A Tabódy által vezetett illegális szervezkedés feldolgozása során bebizonyosodott, hogy széles kiterjedésű propaganda és agitációs tevékenységet folytatnak a r.k. egyházon belül és az ifjúság felé. A szervezkedés Endrey Mihály püspök utasítása alapján illegális teológiát szervezett, amely tanári karral illegális találkozó helyekkel, technikai és anyagi bázissal rendelkezik. ...

A realizálás során 3 személyt veszünk őrizetbe, és kb. 20 helyen tartunk házkutatást. A realizálás végrehajtásával egy időben az alábbi ellenőrző intézkedések végrehajtását tervezzük:”

7.1. Házkutatások

„1./ Dr. Endrey Mihály s. püspök /: Budapest, Vámosmikola:/ ... Cél: felderíteni: kik keresik fel budapesti lakásán és Vámosmikolán, és megállapítani mozgását. ...

2./ Rédly Elemér /: szem. adatok, lakcím, munkahely:/ ...Cél: felderíteni Rédly mozgását, kiket keres fel, milyen anyagok összegyűjtését és elrejtését végzi. ...

3./ Adriányi /Vit/ Gábor /: szem, adatok, lakcím:/ A II/9. osztály korábban „Fiú” fedőnév alatt figyelte.³¹ Cél: mozgásának és kapcsolatainak felderítése. ...

4./ Dr. Mócsi Imre jezsuita szerzetes /: szem. adatok, lakcím:/ ... Cél: kideríteni mozgását az utóbbi időben.

5./ Dr. Döbrössy Károlyné és Döbrössy Antal /: lakcím /: ahol rendszeresen illegális összejöveteleket tartanak ... Tabódy tevékenységéről ... tudomással bírnak, annak segítői, és támogatói voltak. Feltehető, hogy különböző helyekre értesítéseket, üzeneteket, elrejtett anyagokat visznek.

6./ Rózsa István

7./ Balázs Tibor /: szem. adatok, lakcím:/ Feltételezésünk szerint a realizálás után a szervezkedés tagjait értesíteni fogja, és gondoskodni fog a meg nem talált anyagok biztonságba helyezéséről.

30 ABTL 3.1.5 O–11522/3 15–18.old.

31 Adriányi (Vit) Gábor a felderítés során folytatott megfigyelésekben a „fiú” fedőnevet kapta, amely utal arra, hogy megfigyelője édesapja: „Eszterházi” fn. (elsősorban Endrey Mihály személyére foglalkoztató) ügynök, a püspök volt gimnáziumi osztálytársa. Vö. fentebb III/3. fejezet 3. pont: Adriányi beszámolt Endrey püspöknek egy látogatásuk alkalmával, amikor a lehallgatás következtében ismertté vált „illegális” papi tevékenysége.

8./ Arató László /: szem adatok, lakcím :/ illegálisan felszentelt pap. A II/9 osztály „hadúr” fn. alatt már korábban figyelte.”

7.2. Rendszabályok

„A III/a rendszabályt az alábbi személyeknél javasoljuk bevezetni: /név, telefonszám, cím/:

Dr. Endrey Mihály, Dr. Döbrössi Károlyné, Adriányi /Vit/ Gábor, Pályi Sándor (*helyesen László*), Hrotkó Géza, Kelényi Tibor, Kereszti Alfréd, Nikovicz Antal, Fábián István, Közlekedési Múzeum.

A III/e rendszabályt a realizációval egy időben az alábbi helyeken kívánjuk működtetni:

Endrey Mihály, Tabódy István, Hanák Anna, Kollár Ferenc.

A II/15 Osztályon keresztül az alábbi személyeket kívánjuk ellenőrizni: (név, lakcím):

Matasits Ferenc és Ferencné, dr. Endrey Mihály, dr. Liptay György, Rédly Elemér, dr. Mócsy Imre, Adriányi /Vit/ Gábor, Arató László, Ruszina Vilmos, Uzdóczi Zdravetz István, dr. Gyéressy Béla, Mehle Tamás /Svájc/ Balázs Tibor.” *Szeifert József*
/Aláírás: Szeifert József. r. örgy./

8. LETARTÓZTATÁSOK ÉS A PÜSPÖKI KAR FELELŐSSÉGRE VONÁSA

1961. február 7-re virradó éjszaka a Központi Szemináriumából kizárt és elbocsátott növendékeken kívül számos egyházi és civil személyre kiterjedő „realizálás” folyt ország-szerte. A Központi Szemináriumából eltávolított növendékek közül többeknél házkutatások³² voltak, és letartóztatások is történtek. Letartóztatták: Tabódy Istvánt és Rédly Elemért, majd később Hrotkó Gézát és Nagy Imrét, és többeket szabad lábbon terhelte nyilvánítottak.

Február 7-én soron kívül berendelték a püspöki kart a Parlamentbe Kállai Gyula miniszterelnök-helyetteshez. Az eseményről az ÁEH feljegyzést készített.

Kállai Gyula közölte a püspöki kar tagjaival, hogy „ellentétben a korábbi kellemes eszmecserekkkel, amelyeket a püspöki kar egyes tagjaival folytatott, ez alkalommal nem a legkellemesebb dolgokról kívánja tájékoztatni a püspöki kart.

Bejelentette, hogy az államvédelmi szervek államellenes összeesküvés miatt az ország területén több helyen előzetes letartóztatásba helyeztek egyházi és világi személyeket.

A püspöki kar előtt is köztudomású, hogy egyházi tevékenység miatt, vagy világnézeti okból senki ellen eljárást nem folytatnak. Államellenes tevékenység esetén, papi személyek vagy akár kommunista múltú személyek ellen is eljárnak. Mindaddig, és talán mindvégig sem konkrét ügyekről, sem konkrét személyekről nem esett szó, és jöllehet a püspöki kar utolsó vitás ügye a Központi Szeminárium növendékeiről szólt, a hangsúlyokból sokkal súlyosabb dolgokra lehetett számítani.

³² MOL XIX-A-21-d-0021/1/1961/Eln.

Az adatok szerint a szervezkedésről a püspöki kar egyes tagjai is valószínűleg tudomással bírtak. Az előzetes letartóztatásba helyezett papi személyek egy része ... korábban is politikai magatartása miatt büntetésben részesült. ... Az állam és az egyház között kialakult jó viszonynak az ilyen jelenségek ártanak.

Az állam ... törekszik a kialakult jóviszony fenntartására. Ehhez határozottan megköveteli az állam és az egyház között létrejött egyezmények pontos betartását.

A püspöki kar és a Magyar Népköztársaság között 1950. augusztus 30-án létrejött egyezmény kötelezi az egyházi személyeket, hogy ... a törvényes rendet a maga részéről is védelmezze, és ne engedje, hogy a magyar katolikus egyházat államellenes tevékenységre felhasználhassák.

Az egyezménynek ezt a részét a püspöki kar, illetőleg annak tagjai, a leleplezett államellenes összeesküvés tanúsága szerint a maguk részéről nem tartották be. ... a leleplezett államellenes összeesküvés egyházi személyeiért különös felelősség terheli a püspöki kart. A letartóztatottak közül egyes államellenes bűncselekményekért börtönbüntetést szenvedtek, és a püspöki karnak tudnia kellett, hogy milyen személyekről van szó.

Az egyház szervezetében ... baj van, ha ilyen jelenségek lehetségesek. A püspöki kar nem fordít elég gondot arra, hogy a rendszer ellenségei ellen a papság körében fellépjen. Felelőtlen elemek az egyházat fedőszervnek használhatják, és azért a püspöki kar és annak tagjai is felelősek, hogy az állam iránti kötelezettségeket elhanyagolhatják, ... illegális püspökök működnek és illegális papszentelések folynak."

„A püspöki kar egyes tagjai ellen a nyomozás ... során súlyos adatok merültek fel, de nem akarták ezzel a helyzetet kiélezni ... és türelmi időt adtak a hibák kijavítására. Figyelembe vették, hogy a gyanúba keveredett ordináriusok magas korúak. ... Nem léptek fel egyes személyek ellen ... meggyőződésük, hogy a püspöki kar fogja fegyelmi úton felelősségre vonni azokat, akik az államellenes összeesküvést ilyen vagy olyan módon elősegítették.”

Kifejezte azt a reményét, hogy a jövőben nem kell ilyen kérdésekről a püspöki karral tárgyalni. Végül kérte, hogy az 1950-es egyezmény értelmében tartsák be az abból folyó kötelezettségeket.

Válaszok:

Grósz József kalocsai érsek:

Kijelentette, hogy a leleplezett szervezkedésről nem tudott, minden püspök a saját papjaiért felel. Ő maga igyekezett az állam és az egyház közötti viszonyt jó irányba fejleszteni, igen hálás lenne azért, ha időnként állami részről közölnék az észrevételeket.

Hamvas Endre csanádi püspök:

A püspöki kar mint olyan, nem joghatóság. Csak tanácskozószerv, tehát kollektív felelősségre vonás velük szemben nem lehetséges. ... A püspöki kar is foglalkozott a krypto papszentelések kérdésével, és ebben az ügyben Grósz érsek úr Rómához fordult felvilágosításért. A Vatikántól azonban válasz ebben az ügyben eddig nem érkezett. A püspöki kar a maga részéről messzemenően elítéli a krypto tevékenységet.

Shvoy Lajos székesfehérvári püspök:

A volt szeminaristák közül két teológust pappá szentelt, ez azonban nem volt illegális cselekedet a részéről. Az Állami Egyházügyi Hivatal a két felszentelt papnak nem ad működési engedélyt. (Közbeszólás: ugyanez a helyzet Győrben 1, Pécsen 4 teológusról van szó.)

Schwarz-Eggenhofer Artúr az esztergomi főegyházmegye apostoli kormányzója: „Mielőtt a mai értekezletre Esztergomból elindult, közölték vele, hogy a belvárosi plé-

bánia egyik káplánját letartóztatták. A szexuális betegségek és a politikai ügyek között többnyire nincs semmi kapcsolat.

A „kripto” szentelésekkel a püspöki kar nem azonosítja magát. Sajnos arról sem tudunk meggyőződni ezidő szerint, hogy kik azok, akik a szenteléseket végezték”.

Shvoy Lajos székesfehérvári püspök:

Megemlíti a Hídvégi ügyet, amelynek során őt is meggyanúsították, hogy homoszexuális viszonyt folytatott volna. Kijelenti, hogy soha nem volt homoszexuális. Kérte, hogy a két felszentelt papja részére adják meg a működési engedélyt.

Kállai Gyula hangsúlyozta, a nyomozás adatai szerint a püspökök tudtak az államellenes összeesküvésről. Ezért a Püspöki Karnak meg kell vizsgálnia saját sorait, és a bűnösöket esetleg saját soraiból ki kell rekesztenie. Az egyik püspök megemlítette, hogy melyek azok az iratok, amelyeket tilos olvasni államellenes tartalmuk miatt...

Minden magyar állampolgár... el tudja dönteni egy-egy irat tartalmáról, annak politikai jellegét, szovjetellenességét, stb. Mi fel fogjuk használni az alkalmat most arra, hogy a püspöki kar tagjait egyes reakciók egyházi személyekre külön felhívjuk.

Február 18-án az ÁEH az őrizetbe vett egyházi személyekkel kapcsolatban tájékoztatót³³ készített, és megküldte Kállai Gyulának. A tájékoztatóban összeállították Grósz József érsek, dr. Hamvas Endre csanádi, Kovács Sándor szombathelyi, Shvoy Lajos székesfehérvári megyéspüspökök, Brezanóczy Pál és Klempa Sándor kormányzók, Horváth Richárd főszervező, Szécsi Antal templomigazgató, dr. Ásguthy Ádám főesperes, Langmár Lipót veszprémi helynök, Cserháti József dékán és dr. Mojzes Péter kiskőrösi káplán nyilatkozatát.

Február 22-én Olt Károly feljegyzést³⁴ állított össze – Kállai Gyula utasítása alapján – a püspöki kar konferenciáján megvitatásra javasolt témákról:

- az eskü egyházi és világi vonatkozásban egyaránt kötelező;
- a püspöki kar ítélje el az államellenes szervezkedést;
- az állam és az egyház közötti jó viszonyt fenn kell tartani;
- a püspöki kar állásfoglalása tagjainak felelősségéről.

Március 9-én Miklós Imre, az ÁEH elnökhelyettese, felkereste³⁵ Hamvas Endrét a február 7-ei letartóztatások kapcsán, hogy véleményét megismerje. Hamvas óvatosan válaszolt: „amíg nincs bírósági ítélet, nem tudhatja, hogy a letartóztatottak bűnösök-e” Miklós Imre megerősítette: „csak a bűnösöket tartóztatják le. A bíróság a bűnösség mértékét és az ítéletet állapítja meg. Az ÁEH is, Hamvas is készített nyilatkozat tervezetet, és megállapodtak, hogy Hamvas felkeresi az Érseket, és 14-én, a konferencia előtti napon Olt elnök fogadja őket.”

Március 14-én az ÁEH elnöke megküldte Komornik Vilmosnak (BM) és Kállai Gyulának (MT) a püspöki kar nyilatkozatának szövegtervezetét.³⁶ A nyilatkozat fő mondanivalója:

„A püspöki kar tudomást szerzett arról, hogy aktív szolgálatban lévő katolikus papok és szolgálaton kívüli szerzetesek államellenes szervezkedésben való részvétele miatt eljárás indult. ... Nem engedhető meg, hogy felelőtlen elemek a katolikus egyházat ... államellenes célra használják fel. ... Az ordináriusok eltökélt szándéka, hogy határozot-

33 MOL XIX-A-21-a-0021-2/1961/Eln.

34 MOL XIX-A-21-a-0021-3/1961/Eln.

35 MOL XIX-A-21-a-0012-7c-5/1961/Eln.

36 MOL XIX-A-21-a-0013-5/1961/Eln.

tan fellépnek ... azokkal szemben, akik a magyar állam és az egyház közötti jó viszonyt veszélyeztetik, és az 1950-ben kötött megállapodást nem tartják be.”

Március 15-én a püspöki kar értekezletet tartott,³⁷ amelyről Kovács Sándor püspök betegsége miatt maradt távol. Dr. Rogács Ferenc pécsi püspök halálát követően a pécsi székes káptalan dr. Cserháti Józsefet választotta káptalani helynöké. A konferencián az elnök ismertette a Püspöki Kar aznap közzétett nyilatkozatát.

Május 24-én újabb értekezletet tartott³⁸ a püspöki kar, amelyen Grósz József kalocsai érsek elnökletével Shvoy Lajos székesfehérvári, Dudás Miklós hajdúdorogi, Hamvas Endre csanádi és Papp Kálmán győri megyéspüspök, Kovács Vince püspök, váci apostoli kormányzó, Legányi Norbert pannonhalmi főapát, Schwarz-Eggenhofer Artúr esztergomi ap. kormányzó, Brezanóczy Pál egri, Klempa Sándor veszprémi apostoli kormányzó, valamint Cserháti József pécsi káptalani helynök vett részt. Kovács Sándor szombathelyi megyéspüspök betegsége miatt maradt távol. A konferencia „egyebek” napirendjéből két pont érintette a témánkat:

8./ A Központi Szeminárium számadása. Az apostoli kormányzó érvényesítse jogait a rektorral szemben, aki arra való hivatkozással tagadta meg a zárszámadás aláírását, hogy a kiadásokról előzetes tudomása nem volt, és hogy a szeminárium terheit nem Esztergom viseli. A költségvetés keretében mozgó kiadásokról nem kell külön tudnia, a bevételekről pedig, akárhonnán erednek is, el kell számolnia. A Központi Szemináriumban uralkodó állapotok, előjárói torzalkodások kivizsgálására a püspöki kar dr. Hamvas Endre püspökből, dr. Schwarz-Eggenhofer Artúr esztergomi apostoli kormányzóból és dr. Cserháti József pécsi káptalani helynökből álló bizottságot küldte ki.

10./ A Központi Szemináriumból eltávolított presbyter-növendékek ügyével elégszer foglalkoztunk – eredménytelenül. Az ÁEH ezt az ügyet véglegesen lezárta. Mindkét témát, illetve a 8. ponttal kapcsolatos határozatot a konferencia tudomásul vette.

9. KIHALLGATÁSOK ÉS BÍRÓI ÍTÉLETEK

Az „illegális szeminárium őrizetbe vett vezetőjének (Tabódy István) és helyettesének (Rédly Elemér) kihallgatásai napról napra folyamatosak voltak.³⁹ A többi gyanúsítottat vagy beidézték vagy előállították a kihallgatásokra. Szembesítő tanúkihallgatások és ennek eredményeként felmentések is voltak.

A kihallgatásokon Tabódy feltáró vallomást tett.

Tabódy Istvánt (földbirtokos család, ludovikás katonatiszt, büntetett előélet) azzal vádolták, hogy személyes törekvéseire használta fel a Központi Szemináriumból eltávolított növendékekből hozzá csatlakozottakat. Abban bízott, hogy egy harmadik világháború hamarosan kitörhet, utána polgári típusú államalakulat szerveződik, és ennek elit rétegét és majdani egyházi vezetőit látta a kispapokban, amiről beszélt is nekik, és egymás között is megtárgyalták ezt. Kapcsolatba lépett szemináriumi előjárókkal és akadémiai vezetőkkel. Ismerni kívánta a kispapok további sorsával kapcsolatos előjárói intézkedéseket. Felkereste Grósz érseket, arra kérve, hogy ne tárgyaljon az állammal a kispapok sorsáról, visszavételéről.

37 BALOGH: *i. m.* 1075. old.

38 BALOGH: *i. m.* 1078. old.

39 ABTL 3.1.5 O–11522/4 (Tabódy)

Budapestre hívta a szétszéledt növendékeket, lakást és munkahelyet szerzett számukra, gondoskodott lelki gondozásukról (rekollekciók), oktatásukról, továbbképzésükről (négy csoport) és felszentelésükről (17 fő).

Ennek a céljának eléréséhez társakat választott (Rédly Elemér, Hrotkó Géza, Nagy Imre, dr. Liptay György, dr. Schimmer József) vendégoktatókat és vizsgáztatókat szervezett (Mócsy Imre, Bálint Andor, stb.)

Tabódy (egykori arisztokrata) barátaira, és azok külföldi kapcsolataira alapítva, külföldről anyagi támogatást szerzett, akik ennek érdekében kapcsolatot teremtettek számára a bécsi nunciuson keresztül a Vatikánnal, ahonnan anyagi támogatást kért és kapott. Az illegálisan (az olasz és a francia követségeken keresztül) becsempészett pénzküldemények felhasználásáról jelentéseket írt, amelyeket ugyanezek a személyek és úton keresztül eljuttatott a bécsi nunciushoz, illetve (nem dokumentáltan) a Vatikánhoz.

Számot adott a rekollekciók szervezéséről (Halász Pius, Rózsavölgyi László, Kerényi Lajos, Werner Alajos) és az egyéb illegális összejöveletekről, megjelölve azok helyszínét. Vallomást tett négy tanulócsoporthoz szervezéséről, a csoportvezetők, oktatók és vizsgáztatók kiválasztásáról, díjazásáról, az egyes csoportokba sorolt nyolc-nyolc növendék pontos névsoráról, név szerint mindazokról a volt növendékekről, akikkel rendszeresen vagy alkalomszerűen találkozott. Az anyagi támogatások juttatott összegeiről, és tárgyi segélyekről. Beszámolt a két csoportban végzett „illegális” papszentelésekről. Pontos „elszámolást” adott az elbocsátott növendékek szemináriumi visszavételek szemináriumokba jutottakról, a hivatásukkal felhagyókról, és a kint maradókról.

Az alapvető vád a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése (Tabódy István), illetve abban való részvétel (Rédly Elemér, Hrotkó Géza, Nagy Imre, Schimmer József, Adriányi Gábor, Balázs Tibor, és mások). Külön csoportot alkottak az oktatásban és vizsgáztatásban résztvevők (Bálint Andor, Mócsy Imre, Liptay György).

Hasonlóképpen részletes feltáró vallomást tett Rédly Elemér,⁴⁰ Hrotkó Géza és Nagy Imre.

Tabódy perét különválasztották, és a szervezkedés vezetése vádján kívül hazaárulással és hűtlenséggel súlyosbították. A bíróság Tabódy Istvánt 12 évre ítélte.⁴¹

A kispap perben, amely a többi egyházi perrel párhuzamosan, az államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvétel és részben vezetés vádjával folyt,⁴² az

– I. rendű vádlottat, Rédly Elemért, Tabódy helyetteseként is vizsgálták. Bűnéül rótták fel a „kispaplázadás” memorandumának fogalmazása és aláírása mellett a négy tanulócsoporthoz megszervezését, egy csoport vezetését, a szentelési eljárással kapcsolatos iratok megfogalmazását és legépelését. A cselekménye kis veszélyességére tekintettel 3 év 6 hónap szabad ságvetsztésre ítélték;

– II. rendű vádlottként Hrotkó Gézát a szervezésben való részvétellel, tanácsadással vádolták és 3 év elzárásra ítélték; A

– III. rendű vádlottat, Nagy Imrét az oktatott csoport vezetéséért, a szervezkedésben való részvételért 2 év szabadságvesztésre ítélték. Mindhárom elítélt pénzbüntetést is kapott.

40 ABTL 3.1.5 O–11522/5 (Rédly)

41 ÁBTL 3.1.5 V 14833 (részletes:1–10. old.) ill.:V–146833 (rövid:1–2. old.)

42 ABTL 3.1.5 V–146787/8. (részletes: 1–11. old.)

– Schimmer Józsefet Tabódy I. –Rédly E. –Hrotkó G. tanúvallomása alapján felmentették;

– Adriányi /Vit/ Gábor ellen nem volt megfogalmazott vád, mert alighogy szabadlábbon terhelte nyilvánították, szinte másnap szabályosan külföldre távozott, az NDK-ba szervezett társasutazásról azonban nem tért vissza Magyarországra;

– Somogyi Sándort, az illegális szervezkedésben való részvételért, a „Regnum” szervezettel való kapcsolattartásért (pl. rekollekciók, szentelésben részvétel) a Regnum-perben vonták „feldolgozás alá.”

– A többi gyanúsított: Balázs Tibor, Bán Endre, Fábíán István, Károly Róbert, stb. ellen októberre az eljárást megszüntették.

– A Tabódy Istvánnal együttműködő, a Vatikán által küldött anyagi támogatás becsempészésével vádolt (arisztokrata származású) személyeket (IV-VI. rendű vádlottak) ugyanebben a perben, ugyancsak börtönbüntetéssel sújtották.

A kispappernek zárt tárgyalása volt, de Tabódy István több olyan perben is elővezeték, amelyeket párhuzamosan folytattak államellenes szervezkedésben résztvevő egyházi személyek ellen. Erről dr. Várkonyi Imre AC igazgató. – hivatalos kiküldöttként – készített jelentéktelen beszámoló jelentést a püspöki kar részére, amelyet az ÁEH archívuma megőrzött.

Július 3-án Olt Károly megküldte a KB Agit. Prop. Osztályának az ÁEH-ban készített nyilatkozat-összeállítást,⁴³ amelyben egyházi vezetők, „haladó papok,” a lelkeskedő papság tagjai elítélő véleményüket nyilvánítják az államellenes szervezkedésekben részt vettekéről

A dokumentumban ismertetik a püspöki kar körlevelét, dr. Hamvas Endre, dr. Kovács Sándor megyéspüspökök, dr. Cserháti József dékán, dr. Horváth Richárd főszerkesztő, Sztrilich Károly kalocsai irodaigazgató, dr. Bán Endre – a vád alól éppen felmentett volt központista, pécsi püspöki titkár, Pálos Iván hitoktatási felügyelő véleményét, nyilatkozatát.

Ezzel a peres akcióval, és a hozzá kapcsolódó ÁEH intézkedésekkel, amelyek szerint kizárt vagy elbocsátott központista növendékeket semmiféle egyházi, vagy egyházközei munkakörben nem szabad foglalkoztatni, *befejeződött a „kispaplázadás” felszámolása.*

10. TOVÁBBI KIHALLGATÁSOK

Az ítélelhirdetésekkel Tabódy István (1961.június 19.) Rédly E., Hrotkó G., Nagy Imre (1961. július 12.) nem fejeződött be az eljárás. Továbbra is folytak kihallgatások, egyeztetések a „kizártak” ügyben szabadlábbon vád alá helyezett papok és kispapok beidézésével, vagy előállításával mindaddig, amíg az eljárást fel nem függesztették, vagy a vádat törölték.

Július 10-én jelentés⁴⁴ készült a „KIZÁRT” fn. ügyben történő kihallgatandó személyekről.”A kihallgatások során beszerzés és személyes megismerés céljából tanulmányozásokat hajtunk végre.

A nevek mellett előre beírt „intézkedések” vannak, illetve egyes nevek mellett ceruza kézírással a gépellőtől eltérő megjegyzések:

43 MOL XIX–A–21–d–0021–5/1961./Eln.

44 ÁBTL 3.1.5 O–11522/3 (112–113.old.)

a Vizsg. Oszt. rendőri figyelmeztetést javasolt (1); „kiszorítás” (2); „foglalkozunk” (3); kirúgás (4); Tempótól elküldeni (5);

A kihallgatásokat az alábbi sorrendben hajtjuk végre:

Július 12-én: Székely Tibor (1), Tóth László (2), Kerekes András (2), Zavetz József (2); Lőrincz Sándor (3); Krichenbaum József (1); Szentkúti Lajos (4), Hevér György. (5)

Július 13-án: Rubint Ferenc (1); Pályi László (2); Györkös János (2); Égi Ferenc (1); Rózsa István (2); Fóti János (1), Virágh József (2); Mády György (2); Lontay Ervin (3)

Július 14-én: Takács Lajos (1); Horváth József (1); Kiss Dénes (1); Orbán János (3); Juhász József, Szakál Antal (1); Takács János (1); Meccséri István (2); Madari Péter (2); Vigh Szabolcs.

11. ZÁRÓJELENTÉS

A további fél évig tartó eljárások befejezése után a nyomozást vezető Szeifert József r. örgy. 20 oldalas zárójelentést⁴⁵ írt, amelynek IV. fejezete a realizálás és feldolgozás alatt álló ügyben alkalmazott op. eszközök és intézkedéseket foglalja össze:

1a./ A székesfehérvári ...

1b./ Beszervezés céljából tanulmányoztuk Adriányi /Vít/ Gábor, Nikovitz Antal, Rózsa István, Balázs Tibor, Somogyi Sándor, Virágh József, Lontay Ervin, Lőrincz Sándor, Kozma György, Székely Tibor, Horváth József, Kerekes András, Bodó Károly, Liptay György és Hrotkó Gézát.

A tanulmányozott személyek közül *Bodó Károly* alkalmas szervezés céljából és azt ez év decemberében végrehajtjuk.

Dr. Liptay György teológiai tanár szervezését végrehajtottuk, azonban az első találkozon a velünk való együttműködést megtagadta. ...

2./ III/e rendszabály:

a./ ...a székesfehérvári Nyomozó Osztállyal közösen bevezettük a III/e rendszabályt Shvoy Lajos székesfehérvári püspök rezidenciájába.

b./ Endrey Mihály ügyében 1961 októberében alkalmaztuk a rendszabályt.

c./ A III/e „Szikra” rendszabályt két esetben alkalmaztuk Shvoy Lajos püspök tárgyalásainak rögzítésére.

3./ III/a rendszabály: Tabódy István lakásán és munkahelyén., Somogyi Sándor lakásán,

Adriányi /Vít/ Gábor munkahelyén és lakásán, Endrey Mihály s. püspök lakásán, Hrotkó Géza lakásán, dr. Klimkó Dezsőné lakásán, Ruzsinszky Éva lakásán, vári Nagy Lászlóné lakásán, dr. Edelényi István munkahelyén és lakásán, Strancz Gyula lakásán és munkahelyén, dr. Kovács László lakásán, Bodó Károly lakásán..

4./ „K” ellenőrzés alá vontuk: Tabódy István, Rédly Elemér, Döbrösy Károlyné, Karg Györgyné, dr. Klimkó Dezsőné, Adriányi Vít Gábor, Endrey Mihály, Liptay György, Edelényi István, Polyvás Dániel, Ruzsinszki Éva, dr. Körbler Walter, Vidéki Tibor.

5./ Külső figyelést alkalmaztunk: dr. Liptay György, dr. Endrey Mihály, dr. Edelényi István, Vári Nagy Lászlóné, dr. Ruzsinszky Éva, dr. Körbler Walter, Steiger Hildegard osztrák állampolgár, Johann Springsitz osztrák állampolgár, dr. Kovács László és dr. Halász Ervin személyek esetében.

45 ÁBTL 3.1.5 O–14963/1 (18–22.old.)

6./ Titkos úton dokumentáltuk és filmfelvételt készítettünk Shvoy Lajos székesfehérvári püspök nyugati diplomatákkal történt találkozásjáról, és Steiger Hildegard osztrák állampolgárságú személyről, aki futár szerepet töltött be Shvoy Lajos és a bécsi nuncius között.

7./ Titkos házkutatást tartottunk Shvoy Lajos székesfehérvári püspök titkos irattárában és dolgozószobájában. A birtokunkba került dokukumentumok kiértékelése folyamatban van.

8./ 1961 februárjában realizáltuk a Tabódy István által vezetett illegális szervezkedést, amely során a szervezkedés */egyres – Szerk./* tagjainál házkutatást tartottunk. A házkutatás során megtaláltuk azokat a dokumentumokat, amelyek bizonyítják Tabódy és társai államellenes tevékenységét. A házkutatások során került birtokunkba a pálos illegális szerzetesrend teljes beszámolója és névsora. A beszámolót a rend vatikáni központja részére készítették.

9./ Nyilvántartás: „Kizártak” fn. ügyben 31 személyt vettünk nyilvántartásba, és házi veszélyesként kezeljük. Ezen kívül az illegális csatornák ügyében „Canale” fedőnév alatt objektum dossziét nyitottunk.

12. AZ ÜGYNÖKSÉG HELYZETE:

Új beszervezések:

1./ „A Székesfehérvári Politikai Nyomozó Osztállyal közösen 1961 tavaszán beszerveztük „Aspiráns” fedőnéven /: Halász Ervin:/ ügynökünket. Nevezett 42 éves, egyházi beosztása irodaigazgató és titkár. Az eddigi munkája bebizonyította, hogy őszinte hozzánk. Az általa adott jelentés alapján felderítettük Tabódy István francia követséghez fűződő kapcsolatát és illegális csatornáját. Jelentéseket adott Shvoy Lajos székesfehérvári püspök ellenséges tevékenységéről, annak illegális csatornáiról. „Aspiráns” segítségével alkalmaztuk két esetben a III/e „szikra” rendszabályt ... Shvoy Lajos püspök távollétében konspirált körülmények között bevezetett bennünket a püspökvárba, ahol titkos házkutatásokat tartottunk és annak leple alatt beszereltük a III/e rendszabályt. Aspiráns eddig végzett ügynöki munkája során teljes mértékben lekompromittálta magát, a velünk való együttműködést őszintén vállalja.”

2./ „Terhelő és kompromittáló anyagok alapján 1961. június 29-én beszerveztük dr. Liptay György teológiai tanárt. A kihallgatása során elismerte a Tabódy által vezetett illegális szervezkedésben való részvételét. */innét másfél sor „anonimizálva” – Szerk./*

A beszervezésnél nevezett vállalta a velünk való együttműködést, azonban az első találkozóan az ügynöki munkát megtagadta.”

Meglévő ügynökség:

1./ „Kiss János” fn. ügynököt 1955 áprilisában szervezte be alosztályunk terhelő és kompromittáló adatok alapján. Hamar felismerte ügynöki feladatát. Sokoldalú általános és nyelvismerettel rendelkezik. Ügynöki munkát, mint görög-katolikus pap, és mint a Hittudományi Akadémia professzora ... végzi. Munkáját, a kapott feladatokat a legjobb tudása szerint végrehajtja. Hozzánk való viszonya jó és őszinte. ...”

2./ „Tóth János fn. ügynököt alosztályunk 1960 októberében szervezte be, politikai terhelő adatok alapján. Nevezett jó képességű, a kapott feladatot a legjobb tudása szerint végzi. „Tóth János” ügynök, mint a Központi Szemináriumból „kizárt” kispap, a Tabódy féle államellenes szervezkedésben résztvevők tevékenységéhez a felderítésben végzett

eredményes munkát. Az ügy realizálása óta munkahelyén – Egyesült Gyógyszer és Tápszergyár – foglalkoztatjuk. Az ügynököt egyházi vonalon foglalkoztatni nem tudjuk, mivel annak köréből a realizálás után kivontuk Amennyiben az 1962-es tanévben sikerül az Orvostudományi Egyetemre való felvétele, úgy ott részünkre értékes ügynöki munkát tudna végezni.⁴⁶

3./ „Eszterházi” fn. ügynök 1947 óta végez ügynöki munkát a Zala-megyei Osztályon a határőrségnek, majd 1960 óta alosztályunknak. Átvétele után Endrey személyére kezdtük foglalkoztatni, amire a lehetősége adott, mert diákkori ismeretség fűzte Endreyhez. A számunkra végzett munkája jónak mondható, ... Értékes anyagokat adott Endreynek a „Kizártak” ügyében való szereplésére, amit az ügy feldolgozása során fel tudtunk használni. Az ügy realizálása után adott jelentései elsősorban Endrey magatartására és egyes a „Kizártak” ügyben szereplő illegálisan felszentelt papok személyére vonatkozóan adott értékes adatokat. Azonban a munkája során tapasztalható volt nem teljes őszintesége, és ez elsősorban fia⁴⁷ személyével kapcsolatos. Fia –ez évben disszidált – aki a „Kizártak” ügyben szerepelt, ugyancsak illegálisan lett felszentelve és ezt a tényt az ügynök elhallgatta. Ennek ellenére megállapítható, hogy a viszonya hozzánk jónak mondható. Jelenleg időnként Endreyvel foglalkozik, amelyet „Kizártak” ügyében szerepelt közvetlen kapcsolataival, és az UNUM női rend egyik tagjával való kapcsolata. Ez utóbbi elsősorban a budapesti Osztály számára jelentős, mivel ők dolgoznak a rend feldolgozásával.

4./ „Endre Géza” fn. ügynökünket 1959-ben szerveztük be., és azóta foglalkoztatjuk Endrey személyére. ...

5./ „Hívó” fn. ügynököt 1947-ben szerveztük be terhelő adatok alapján. Megbízhatóságához kétség sem fér, többször ellenőriztük. 1957-ben dekonspirálódott a mi hibánkából. Felhasználhatósági köre:⁴⁸ Központi Szeminárium és Hittudományi Akadémia előjárói körében, egyéb op. feladatok elvégzése és egyházpolitikai kérdésekben való tanácsadásban.

6./ „Házás János” fn. ügynököt 1959-ben szerveztük (*másfél sor anonimálva – Szerk.*) be. Mint a Hittudományi Akadémia titkára, értékes jelentéseket adott a „Kizártak” fn. ügyben, valamint egyes személyek jellemzésére vonatkozóan. Ügynökünkkel kapcsolatban „Halápi fn. ügynök jelentést tett arról, hogy „Házast” azzal gyanúsítják, hogy részünkre ügynöki munkát végez. Környezetében ezt azzal magyarázzák, hogy ez azért valószerű, mert még soha nem történt semmi bántódása, holott köztudomású, gazdasági ügyeinek rendezetlensége. Ügynökünket többször ellenőriztük, megbízhatóságához kétség nem fér. Felhasználhatósági köre: Budapesti Hittudományi Akadémia

46 „Tóth János” /:Nemes Balázs/ felvétele másodsorra sikerült az Orvostudományi Egyetem Fogorvostudományi Karára, amelyet eredményesen elvégzett. 2001-ben otthonában felkerestem, amikor elmondta, hogy egy Szakorvosi Rendelőintézet igazgatóhelyettesi beosztásából ment nyugállományba. Két gyermeke van, fia rendőrtiszt.

47 ADRIÁNYI Gábor – „Egy élet nyomában” c. – önéletrajzában (Kairosz Kiadó, Budapest, 2007. 87–88. old.) „Az államvédelem markában” fejezetében írja: „belsőleg iszonyúan megrendített, amikor ... megtudtam, apám is jelentett rólam. ... Eszterházi néven leadta a drótot.”

48 „Hívó” fn. ügynök személyét Beregi Gábor szds. a II/5-c alosztály akkori vezetője leplezte le az EH-tól 1957 folyamán kért intézkedésekről 1958. január 2-án írt jelentésében: Semptey László, a Központi Szeminárium vicerektora .Neveztetet a ellenforradalom alatt Mindszenty megbízta a Központi Szeminárium vezetésével. Semptey évek óta „Hívó” fedőnéven ügynökünk, ellenőrzött, megbízható, értékes. Endrey püspök 1957 nyarán, majd decemberben ismét ki akarta helyezni a Központi Szemináriumból, amit az EH, részben ügynöki kombináció segítségével megakadályoztunk.

vezetői és hallgatói környezetében, egyéb op. feladatok elvégzése és egyes személyek anyagainak megszerzése vonatkozásában.

TIBOR SZÉKELY

THE ESTABLISHMENT, FUNCTIONING, EXPLORATION AND LIQUIDATION OF THE SECRET SEMINARY OF ORDINANDS EXCLUDED AND DISMISSED FROM THE CENTRAL SEMINAR (1959-1961)

The young ordinands of the Central Seminary – the supreme institution of priest training in Hungary – were forced by the state authorities to participate in the movement of „peace priests”, an activity initiated by the Communist state in order to divide the clergy. From among the 79 students, there were only 13 willing to co-operate. Consequently, the state constrained the leaders of the church to exclude the reluctant students. Those who were removed continued their studies secretly, and between 1959 and 1960 most of them were ordained. During this time the agents of the State Protection Authority (Államvédelmi Hatóság) inspected them and with the help of denunciators were informed about everything. Many of the secretly ordained priests had to suffer perquisition and several of them were arrested and arraigned. Many of them had to spend long years in jail. The aim of the author of the present study is to explore the details of this case.

13. FÜGGELÉK

Nemes Balázs a 14 „kizárt” kispap egyike, akit 1960 októberében beszerveztek, aki „földatá” társait.

ÁBTL - 6-os karton katalógus

2008.10.30.

MINISZTERELNÖKSÉG ÁLLAMVEDELMI HATÓSÁG

Minőség-törvény

Beszervezés ideje: 1960. okt. 8.

Beszervezés végzője (név, rendf. osztály): Szeifert József r.szds. II/5-c.ale

Osztályozása: USYDK

A beszerzés alapja: kompromitt. adatok

A foglalkoztatás vonala: r.k. kispapok

Családi neve: Nemes Balázs aláírás

Utónéve:

Előző neve (leánykori neve):

Születési éve: 1938. 11. 24.

Születési helye: Polgár

Anyja neve: Lukács Mária

Foglalkozása: segédm.

Munkahelye: Egyesült Gyógysz. és Táp. z.

Lakcíme: Bp. V., Tolbucsin krt. 10. I. 8.
VIII. Brédy Sándor u. 19.

Nemzetisége: magyar

Milyen kategóriához tartozik: R.K. egyház

1960. október 12. nap.

Naplószám: 1961. 11. 15. 390

Dosszié szám: 5. 41877. 1. 27. 413

Isztvári szám:

osztályvezető

A dosszié átadásának megjelölése

Kelt	Szerv. — osztály, Op. list. neve
1960. 11. 15.	1056. U. 1. 5
1967. 10. 15.	1056. U. 1. 5

193318

ÁBTL - 2.2.2.

Lehetséges lenne (?), hogy a börtönben, vagy a szabaduláskor valamilyen zsarolással beszervezték Tabódy Istvánt „másodkezes” ügynöknek, aki kapcsolatán keresztül teljesít titkos feladatokat? Vagy hamis az okirat?

ÁBTL - 6-os karton katalógus

2008.10.28.

ÁLLAMBIZTONSÁG
TÖRTÉNETI LEVÉLTÁR

Szigorúan Titkos!
Különösen Fontos!

M. osztás törölve!
 aláírás: Bu

6 11

044 - 13413

Tabódy István

Neve:
 (asszonyok leányneve)

Eelőző neve:
 (asszony neve)

Születési év, hó, nap: 1921. április 1.
 Születési helye: Budapest.

Anyja neve: Trinkel. Hermin

Foglalkozása: rk. pap

Munkahelye: Szérvári. EH

Lakcíme: Budapest. V. Tanács. körnt. 10.
 Hittud. Főisk.

Iskolai végzettsége: felszab. előtt: Sulvok. pále. pártt.

Pártállása: felszab. után: rk.
 felszab. előtt: Pártgy.

Katonai viszonya: felszab. után:

Állampolgársága: magyar

Nemzetisége: magyar

BHM 72. 9. - 13405
 ÁBTL - 2.2.2.
 1973 JUN 17
 235048

ÁLLAMBIZTONSÁG
TÖRTÉNETI LEVÉLTÁR

Melék hálózati személy kapcsolata:

a) Neve: Dr. Benczy Gyula
 (asszonyok leányneve)

b) Előző neve:
 (asszony neve)

c) Születési éve, hónapja, napja: 1907. Okt. 21.

d) Születési helye: Lúsd

e) Anyja neve: Fatalin Erzsébet

f) B-dosszié száma: H-19764

g) Fedőneve: "Kelemen János"

Milyen kapcsolata a hálózati személynek:
 Tökéletesen ismeri

Kelt: 1973. év V. hó 17. nap

05 MFXX-XX-XO

engedélyező vezető
 ÁBTL - 2.2.2.
 235048

WODITSCH PÉTER

JUGOSZLÁVIAI MAGYAR JEZSUITA JELENLÉT 1970 ÉS 1975 KÖZÖTT.

A bácska-bánáti misszió

BEVEZETÉS

A jugoszláviai katolikus egyház második világháborút követő helyzetét a jugoszláv állam és a pápai állam viszonyának alakulása határozta meg. 1945 és 1952 között a két állam kapcsolatát az Alojzije Stepinac zágrábi érsek személyéhez való viszonyulás kérdése befolyásolta. Az érseket 1946. október 13-án első kelet-európai főpapként állították bíróság elé és ítélték el háborús bűnösneként, mert a második világháború alatt nem foglalt nyilvánosan állást a Németország által életre hívott Független Horvát Államon belül működő usztasák és az ortodox szerbek üldözése ellen. A két állam közti diplomáciai kapcsolatok beszüntetését az 1951 vége óta szülőfalujaiba száműzött Stepinac érsek bíborosi kinevezése idézte elő. XII. Piusz ezen lépését Tito provokációként értékelte, és ezért 1952. december 17-én a pápa delegáltjának el kellett hagynia mind a belgrádi nunciatúra épületét, mind Jugoszláviát is. Az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején változás ment végbe mind a jugoszláv politikai vezetés, mind a pápai állam hozzáállásában. A Vatikán egy multinacionális és több vallású országot látott Jugoszláviában, mely alkalmasnak tűnt a II. vatikáni zsinat ökumenizmusról alkotott tanításainak megvalósításához. A másik oldalon Tito a felszín alatt meghúzódó nemzeti ellentétek csökkenését remélte a nagyjából 6,2 millió főt jelentő horvát katolikus egyháztól. A törekvések 1964-ben találkoztak egymással, és 1966. június 25-én foglalták írásba a megszületett megállapodást. A dokumentum garantálta a vallási toleranciát, az állam távolmaradását a belső, egyházi ügyektől. Cserébe a papok nem politizálhattak nyilvánosan, és nem járulhattak hozzá a nemzeti érzelmek fellángolásához. Mika Špiljak, jugoszláv miniszterelnök 1968. január 11-én hivatalos látogatást tett Rómában. 1970. augusztus 15-én hivatalos szintre emelkedett a két állam kapcsolata és újra lett nagykövete a Szentszéknek Belgrádban, és Jugoszláviának Vatikánban. A kapcsolat csúcspontját Tito vatikáni látogatása jelentette 1971. március 29-én, amikor VI. Pál fogadta a jugoszláv állam vezetőjét és feleségét.¹ A Vatikánnak a szocialista országok közül a legsikeresebb módon Jugoszláviával sikerült rendeznie a kapcsolatát, ennek köszönhető, hogy a többi szocialista államberendezkedés-

¹ STEHLE 1975, 358–362.

hez képest nagyobb szabadsággal és mozgástérrel rendelkezett a jugoszláviai katolikus egyház.²

A trianoni békeszerződés előtt Magyarországhoz tartozó, majd Jugoszlávia részét képező Vajdaságban, azon belül is Bácskában és Bánátban a Loyolai Szent Ignác által alapított jezsuita szerzetesrend Magyarországról elszakadt tagjainak³ a keresztény hittérítésre tett törekvéseit vizsgálom 1970 és 1975 között. A kijelölt időintervallum a jubileumi Szent István-év⁴ kezdetéhez igazodik, melyet 1970. augusztus 20. és 1971. augusztus 21. között rendeztek meg a Bánátban és Bácskában, és ennek az évnek a keretében hívták meg a szerzeteseket a Szabadkai Egyházmegye, ahol egészen 1975-ig volt lehetősége a jezsuita rendnek a missziós tevékenységre. Dolgozatomban kutatom továbbá a szerzetesekkel szembekeverülő kihívásokat és feladatokat, végső soron pedig a jelentőségét interpretálom ennek az öt évet felölelő akciónak.

A dolgozatom forrásait a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltárában őrzött levéltári anyagok adják. A konkrétan a témát jelölő, Bácskai misszió nevet viselő vékony kis mappában csupán pár oldalnyi dokumentum található. A Vajdasági (Bácska-Bánát) jelentés 1971-ből, illetve A lelkipásztori munka Bácskában című beszámoló, ugyanerről az időintervallumról. Beláthatjuk, hogy ez kevés még akár egy szeminárium dolgozat megírásához is. A forrásanyag nagy része így a misszióban résztvevő szerzetes atyák hagyatékának részletes vizsgálata során került birtokomba. Az Ádám János⁵ atyával folytatott levelezések, a provinciai konzultusok jegyzőkönyvei, a missziós atyák által készített naplófeljegyzések, illetve a későbbi prédikációk voltak a legfontosabb dokumentumok, melyekben a jugoszláviai misszió bemutatásához nélkülözhetetlen információkat találtam.

A MISSZIÓ ELŐKÉSZÍTÉSE

1969-ben Ádám János jezsuita provinciális Jugoszláviába látogatott és Szabadkán találkozott édesapjával. Szabadkai tartózkodása alatt kapcsolatba lépett a helyi papokkal, akik kérdésre a népmissziók tartását jelölték meg, mint olyan területet, melyben a Sectio II. tagjaiként működő jezsuita szerzetesek segítséget nyújthatnak.⁶ Fontos szempont, hogy a Sectio II. szerzetesei az 1950-es megalakulás óta a nyugati blokk számos országában végezték tanulmányaikat, igazgatták a rendtartomány életét, de ami az egyik legfontosabb tevékenységükként értékelhető, hogy végezték a magyar közösségek lelkipásztori szolgálatát szerte a világban, például Észak- és Dél-Amerikában, Ausztráliában és Angliában, ezért a bácska-bánáti hívek körében végzett missziós munka illeszkedett

2 GERGELY 1982. 402.

3 A jezsuita rend 1950-ig működött hivatalosan Magyarországon, ugyanis a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1950-ben feloszlatta az ország területén működő összes szerzetesrendet (kivéve négy rendet). A rendtagok egy része Magyarországon illegálisan folytatta működését, míg másik része az országot elhagyva folytatta tovább a lelkipásztori működését. Így alakult ki az egységes magyarországi rendtartományból a Sectio I. és a külföldre került magyar jezsuita atyákból a Sectio II. BIKFALVI 2006. 703.

4 JTMRL VI. 78. A bácskai-bánáti helyzet kiértékelése 1970. szeptember 16.

5 P. Ádám János SJ (1927–2010): jezsuita szerzetes, 1968 és 1977 között a II. szekció tartományfőnöke, majd a két magyar rendtartomány újja egyesülése után 1996 és 2002 között tartományfőnök. BIKFALVI 2007. 15.

6 BÓDAY Jenő: *A Szeretet Társaságában*. In: SZABÓ 1998. 103–104.

a rendtartomány profiljába. A bácskai területeket magába foglaló Szabadkai Egyházmegye és a bánáti részeket felölelő Apostoli Kormányzóság is híján volt a magyar nyelvű lelkipásztorokból, a paphiány mindkét területet súlyosan érintette.⁷ Így a népmissziók jelentette feladatot az egyházmegye szolgálatában álló papok nem tudták ellátni, mert saját szolgálati helyeiken is nagy szükség volt jelenlétükre. Kézenfekvő megoldást jelenthettek volna a népmissziók lebonyolítására és a lelki megújulás előmozdítására a Szabadkai Egyházmegye területén működő férfi szerzetesrendek. Az egyházmegye területén 1969 előtt két férfi szerzetesrend, a ferencesek és a kármeliták működtek.⁸ Ám a rendtagok alacsony száma, és különösképpen a magyar nyelvet ismerő szerzetesek renden belüli kicsi megoszlása⁹ nem tette lehetővé, hogy további feladatokban szerepet vállaljanak. Ilyen adottságok között Zvekanović Máttyás szabadkai megyéspüspök számára számos lehetőséget rejtett a világszerte szétszórt magyar jezsuita atyák helyzete, akik kellő gyakorlattal, tapasztalattal és teológiai tudással rendelkeztek a népmissziók jelentette feladatok ellátásához, melyhez erőforrással is rendelkezett a rendtartomány. 1969 szeptemberében már levelezett Ádám atya és Zvekanović Máttyás szabadkai püspök. A jugoszláviai katolikus egyház helyzetét nagyban befolyásolták az 1964 nyarán kezdődött tárgyalások a Vatikán és Jugoszlávia között. 2 év alatt 38 tárgyalási nap zajlik le és négy találkozásra kerül sor a felek között. Ezek eredményeként születik meg 1966. június 25-én egy megállapodás, mely dokumentum rendezte az egyház és az állam viszonyát Jugoszláviában.¹⁰ A püspök álláspontja szerint a helyzet sokat javult Tito vatikáni látogatása óta,¹¹ amely elhozta a Vatikán és Jugoszlávia közötti kapcsolat rendeződését, és lehetővé tette, hogy külföldi lelkipásztorok engedélyt kapjanak a missziós tevékenységre.¹² Ennek ellenére a megyéspüspök még korainak tartotta a letelepedést jelentő állandó jelenlét kérdésének eldöntését, így határozatlan idejű, ideiglenes lelkipásztori munkák elvégzésére várta a jezsuita atyákat.¹³ Levelében kifejtette, hogy elsősorban a Szent István-év¹⁴ keretében megrendezendő, az 1970 őszi tervezett szabadkai népmisszióban és a papság illetve a nővérek lelki megújulását célzó 1971-ben tartandó papi lelkigyakorlatban számított a szerzetesrend tagjainak segítségére.¹⁵ Erre a munkára a második szekció tartományfőnöke által először felkért két páter nemet mondott, így került a képhe Bóday Jenő¹⁶ és

7 A bácskai helyzetről lásd bővebben 18. lábjegyzet, a bánáti helyzetről lásd bővebben 19. lábjegyzet.

8 A szabadkai egyházmegye honlapja az egyházmegye területén működő szerzetesrendekről (<http://www.suboticka-biskupija.info/> – letöltés ideje: 2018. 04.10.).

9 Szabadkán 3 magyar ferences atya, Újvidéken 1 magyar ferences és Zomboron 1 magyarul tudó kármelita atya működött 1970 novembere és 1971 októbere között. JTMRL VI. 78. Vajdasági (Bácska-Bánáti) jelentés 1971.

10 STEHLE [1975] 358–362.

11 Zvekanović püspök itt téved, 1969. szeptember 17-én kelt levelében feltehetőleg Mika Špiljak 1968. január 11-én történt vatikáni látogatására gondol, mivel Tito vatikáni látogatása csak 1971. március 29-én valósult meg (vö. GERGELY 1982. 402.). Bővebben lásd 4. lábjegyzet.

12 BÉKÉSI István: *Magyar Misszió Kanadában*. In: SZABÓ 1998. 58.

13 JTMRL VI. 78. P. Ádám János SJ levele P. Bóday Jenőnek 1969. szeptember 17.

14 Szent István-év: Szent István megkeresztelésének 1000. évfordulójának ünneplése, hasonlóan a korábban Cirill és Metód kapcsán megrendezett egyházi ünnepségsorozathoz. BÓDAY Jenő: *A Szeretet Társaságában*. In: SZABÓ 1998. 104.

15 JTMRL VI. 78. P. Ádám János SJ levele P. Bóday Jenőnek 1969. szeptember 17.

16 Bóday Jenő (1912–2006): 1912. április 28-án született Budapesten. A Jézus Társaságába 1934-ben lépett be és 1943-ban szentelték pappá. 1950-ben elhagyta az országot, Kanadában, Németországban és Belgiumban tevékenykedik 1998-as végleges hazatérése előtt. BIKFALVI 2007. 34.

Békési István.¹⁷ A két jezsuita páter egy évben született, de korábban együtt még sosem dolgozott, ám az intenzív közös munka gyorsan összekovácsolta a missziós atyákat.

1970 augusztusa és szeptembere között egy hónapot tartózkodtak az atyák Jugoszláviában.¹⁸ Bóday atya 1970. augusztus 16-án indult útnak Kanadából, majd innen 21-én Németországból indult autóval Újvidékre. Zentán találkozott Szabó Ferenc¹⁹ és Békési István atyával, aki Ausztráliából való eljövetele után Magyarországra ment, majd innen érkezett Jugoszláviába. Egy hónapos ittlétük alatt kapcsolatépítési szándékkal felkerestek néhány magyar plébániát és magyarajkú plébánost. Ily módon Zenta, Verbász, Kúla, Torda, Tóba, Kisorosz, Nagybecskerek, Mohol, Újvidék lelkipásztoraik sikerült közelebbről megismerniük. Működésük és ittlétük kereteit Szabadkán egyeztettek a püspökkel, így többek között tisztázták a missziós munka hivatalos kezdésének időpontját (1970. november 1.), és azt, hogy nem vesznek részt a Szent István-év alkalmából felállított öt fős bizottság²⁰ munkájában. Ittlétükkor találkoztak még Dr. Ghéczy Tiborral, aki a Bánáti Apostoli Kormányzóság generális provikáriusa és Huzsvár László plébánossal, aki Verbász lelkipásztoraként tevékenykedett ekkor. Az itt töltött egy hónap alatt a Bácskában²¹ és a Bánátban²² tapasztalatról 1971-ben a Vajdasági jelentésben számolt be a két szerzetes.²³

17 Békési István (1912–2000): Mezőhegyesen született 1912-ben. Teológiai tanulmányai után 1936-ban szentelték pappá a csanádi egyházmegyében, ahonnan 1937-ben belépett a Jézus Társaságába, majd 1948-tól kezdődően az amerikai kontinensen élt, és végezte papi szolgálatát. 1960-ban Ausztráliába került, majd 1970-ben tért vissza Európába. 1974-től az Egyesült Államokban majd a Kanadában élő magyarok lelkét dobozta, itt is halt meg 2000-ben. BIKFALVI 2007. 28.

18 Fontos kiemelni, hogy a missziós munkában csak olyanok vehettek részt, akiknek nem volt kapcsolatuk az 1956-os magyarországi eseményekkel, ugyanis a szabadkai püspök nem akarta magára vonni a magyar kormány esetleges tiltakozását, ezért is tartotta mindvégig szorosan a keze között a jubileumi évhez kapcsolódó eseményeknek az irányítást. JTMRL VI. 78. Bácska-Bánáti helyzet kiértékelése 1970. szeptember 16.

19 P. Szabó Ferenc SJ (1931–): a Vatikáni Rádió magyar műsorának munkatársa, széleskörű publicisztikai tevékenysége miatt személye ismert volt a bácskai és bánáti hívek körében is. JTMRL VI. 78. A bácskai-bánáti helyzet kiértékelése 1970. szeptember 16.

20 Milleniumi Bizottság: a Szent István-év programjainak szervezésére, koordinálására és kapcsolattartásra létrehozott öt főből álló papi testület, elnöke Csipak Ferenc. JTMRL VI. 78. A bácskai-bánáti helyzet kiértékelése 1970. szeptember 16.

21 Bácska területe 1968-tól lett önálló püspökség, Szabadka székhellyel. 51 tiszta magyar, 9 többségében magyar, 10 kisebbségében magyar plébánia és 6 magyar filia található itt. Az itt élő hívek lelkipásztori a szolgálatát 54–52 magyar pap látja el. A legnagyobb probléma a paphiány. Legtöbbször az idős, beteg papok vannak, akik már 60 év fölött járnak, illetve a 30 év alattiak, nekik kell öt vagy több ezer fős plébániákat egyedül vezetniük. Körülbelül 350.000 a magyar katolikusok száma. JTMRL VI. 78. Vajdasági (Bácska-Bánáti) jelentés 1971.

22 Bánát a Csanádi püspökséghez tartozott, de itt az első világháború után Apostoli Kormányzósággá alakult, Belgrád irányítása alatt. Központja Nagybecskerek (Zrenjanin), generális provikáriusa Dr. Ghéczy Tibor. A nagyjából 115.000 magyar hívőt számláló területen 20 magyar plébánia, 7 magyar többségű plébánia és 12 filia található, ahol 20–22 magyar pap tevékenykedik. A paphiány itt is jellemző probléma. Céljuk a belgrádi irányítás alól való kikerülés, egy önálló püspökség létrehozása. JTMRL VI. 78. Vajdasági (Bácska-Bánáti) jelentés 1971.

23 JTMRL VI. 78. A Bácska-Bánáti jelentés.

BÁCSKA-BÁNÁTI MISSZIÓ

1970. november 1-jén²⁴ kezdte meg hivatalos működését Bóday Jenő és Hegyi István Jugoszláviában. Az atyák célja a II. vatikáni zsinat szellemében való lelki megújulás előmozdítása volt a Vajdaságban.²⁵ A szerzetesek a fő célkitűzésük eléréséhez mindvégig fontosnak tartották a munkájuk missziós jellegének megtartását, és egyéb aspektusokat is kiemelten kezeltek így a vallási élmény nyújtása, a hívők hitéletének elmélyítése, a családi kapcsolatok erősítése, az egyházközségek közösségi tudatának megteremtése és a liturgikus cselekményekben való elmélyülés elérése is a kívánt eredmények között szerepelt.²⁶ Célkitűzéseik legfontosabb eszköze a népmisszió volt. Általánosságban a missziók vasárnap délután kezdődtek a gyermekek megáldásával, majd este nyitószentmise következett, melyeken az ünnepélyességre való törekvés fontos szerephez jutott.²⁷ Körmenetben vonultak be a templomba, melyet a missziós kereszt vezetett, és a Szentírás és egy Jézus Szíve kép követett.²⁸ Ezeket az adott egyházközség tagjai hozták.²⁹ A tanító beszédek reggel és este hangzottak el, a főbeszéd mindig az utóbbi volt, mely az esti szentmise prédikációjaként hangzott el. Ezt nemek és korosztályok szerint bontott „állapotbeli oktatás” követett, mellyel céljuk az volt, hogy a plébánia közösségének minden tagját megszólítsák. Hétfőn a nők, kedden a férfiak, szerdán a fiatalok, pénteken pedig a fiatal házások gyűltek össze a templomban. Emellett volt egy tematikus beosztása is a hétnek. Szerdán a bűnbánati szertartás volt középpontban, csütörtökön az Oltáriszentség ünneplése, majd engesztelés történt. Péntekenként családfelajánlás és kereszthódolat a missziós keresztnél. Szombati nap folyamán történt a keresztségi fogadalom megújítása, majd a pápai áldás közvetítése. Bácskában előfordult, hogy a vasárnapi záró szentmisén Zvekanović megyéspüspök is részt vett, még arra is volt példa, hogy keresztelést is végzett.³⁰

A jezsuita atyák általános pasztorációs feladatai közé tartozott a hétköznapokon és vasárnapokon való szentmise bemutatás, a hívek szentségekben és szentelményekben való részesítése is. De például a Szent István-év moholi és újvidéki eseményein is Békési volt az ünnepi szónok, míg Bóday az advent beköszöntével tartott Mohol, Ada és Péterrére településeken lelkigyakorlatot.³¹ Végezetül ide tartozott még a templomi búcsúkon való részvétel, ifjúsági és gyermeknapok szervezése is.

Az iskolás korúak lelki gondozását elsősorban a hitoktatás tette lehetővé, ami az iskolai tanítástól függetlenül folyt, és az egyházközség adott neki keretet. Ezeknek a helyi plébániáknak vagy közösségi termekben tartott hittanóráknak a látogatottsága a szülőkön múlt. Az oktatást a plébánosok és nővérek végezték, ám utóbbiak képzettsége gyakran hiányos volt.³² P. Békési István 1975. nagybőjtében mondott szentbeszédében elevenítette fel a bácskai hittanórák emlékét, azonban a felidézett történések ideje sajnos nem

24 JTMRL VI. 78. Vajdasági beszámoló 1971. szeptember 29.

25 JTMRL VI. 78. Bóday Jenő naplójegyzete (1971 augusztus–1974. május 1.)

26 JTMRL VI. 78. Vajdasági (Bácska-Bánáti) jelentés 1971.

27 JTMRL VI. 78. Vajdasági (Bácska-Bánáti) jelentés 1971.

28 Jelentése: lelki megújulás a kereszt által, ehhez az út az Isten szava, a Szentírás, és Isten a szeretet. JTMRL VI. 78. Vajdasági (Bácska-Bánáti) jelentés 1971.

29 JTMRL VI. 78. Vajdasági beszámoló 1971. szeptember 29.

30 JTMRL VI. 78. Vajdasági beszámoló 1971. szeptember 29.

31 JTMRL VI. 78. Vajdasági beszámoló 1971. szeptember 29.

32 JTMRL VI. 78. Vajdasági beszámoló 1971. szeptember 29.

ismert. Eszerint vasárnap kezdődött a misszió, de ő már szombaton megérkezett, és az öt vendégül látó esperesplébános kérésére hittanórát tartott az 5. és 6. osztályosoknak. A „missziós atya”³³ korábbi szolgálati helyéről, Ausztráliáról mesélt a gyerekeknek, akiknek nem volt ismeretlen az ország, hiszen sok bácskai és bánáti magyar volt ott, akikkel levelezéssel tartották a kapcsolatot. A szerzetes megállapítása szerint nem volt olyan hittancsoport, ahol ne lett volna legalább egyvalaki, akinek egy rokona emigrált. Megtörtént olyan is, hogy egy diák megismerte Perth-ből. Játékosan, ausztráliai állatok példáján keresztül magyarázta nekik az egyház tanítását. Például a koala, aki mindig mosdatja magát, párhuzamba került az emberrel, aki bánattal és bocsánatkéréssel mossa le magáról hibáit és bűneit. Békési atya leírása szerint ezek a gyerekek rendkívül élvezték az órát, és kérték, hogy legyen még hasonló alkalom. Ugyanakkor a kommunista hatalom nem mindig nézte jó szemmel a missziós atyák tevékenységét, a történetben Békési atya sem képezett ez alól kivételt. Az iskolások a népmisszió eseményein nem tudtak részt venni, mert délutánonként iskolai keretek között kellett utcát és parkok takarítását végezniük, csak este mehettek haza. Az esperes biztos volt benne, hogy szombatra is kitalál valamit az iskola vezetősége, hogy ne tudjanak hittanórára menni a gyermekek, főleg ne olyanra, amit a „missziós atya” tart. Csütörtökön értesült róla, hogy szombat délután „ingyen mozi... de kötelező”. Amivel viszont nem számolt az iskola vezetősége, hogy négy előtt véget ért a program, és onnan minden iskolás egyenesen a templomba futott. Mindegyikük meggyónt, majd megáldozott a szentmisén.³⁴

A középfokú vagy egyetemi tanulmányaikat végzők közül kevesen látogatták a templomot, Bóday atya szerint ennek az oka a lelki vezetésük hiánya volt.³⁵ Ennek ellenére léteztek ifjúsági csoportok Szabadkán, Újvidéken és Óbecsén. Békési szerint „kiélezett harc” folyt az állammal ezekért a fiatalokért, melynek legtöbbször az iskola adott keretet. Szintén nagybőjti prédikációjában eleveníti fel Békési atya, hogy a templomba járó diákok tudták, hogy tanáraik hivatalból figyelik őket.³⁶ Aki volt vasárnap templomban, azt másnap az osztály előtt elszámoltatták, általában egy jeggyel rosszabb jegyet kapott magaviseletére. Ám arra nem számítottak, hogy következő reggel az egész osztály magától feláll, és felvállalják, hogy szentmisén jártak, ezzel dilemma elé állítva a tanerőt hiszen, ha emiatt mindenki rossz osztályzatot kap, akkor az osztály rossz átlaga a saját munkáját is minősítette volna.³⁷ Az ifjúság pasztorálása szempontjából jelentős tényező, hogy Újvidéken több mint ezer magyar egyetemi hallgató tanult. Számukra fontos volt, hogy Bóday atya lehetőséget kapott évfolyam előadások tartására, „Az ember az üdvösség történetében” címmel.³⁸ Az atyák beszámolóikban megemlítik a topolyai ifjúsági napot is, ami az ezeréves jubileumi ünnepségek keretében került megrendezésre. Bánáti és Bácskából illetve az Vajdaságból, összesen 28 helyről 400 résztvevő gyűlt össze, legnagyobb számban 15–25 évesek.³⁹ Ez reményt adott a pátereknek, hogy ifjúsági csoportok

33 A történetben szereplő esperesplébános így mutatja be Békési atyát a gyerekeknek.

34 JTMRL VI. 70. 1975. nagybőjtjében mondott szentbeszéd

35 JTMRL IV. 1. Acta Consultus Provinciae 1971. 06. 13–16-i ülés jegyzőkönyve

36 Az elbeszélés szerint a templom a falu közepén, két út elágazásában helyezkedett el, odafelé el kellett menni az iskola előtt. JTMRL VI. 70. 1975. nagybőjtjében mondott szentbeszéd

37 JTMRL VI. 70. 1975. nagybőjtjében mondott szentbeszéd

38 JTMRL VI. 78. Bácska-Bánáti helyzet kiértékelése 1970. szeptember 16.

39 JTMRL VI. 78. Lelkipásztori munka a Bácskában

jöhetnek létre. Ám ehhez előírt programot és vezetőképzést láttak szükségesnek, de a lelki olvasmányok hiányára is felhívták a figyelmet.⁴⁰

A szerzetesek fiatal házaskörében végzett szolgálatának célja az volt, hogy felkeltésük érdeklődésüket a hit iránt, illetve megerősítsék ezeket a párokat elhatározásaikban. Fontos volt a felelősségtudat erősítése is, hiszen a szülők példája és támogatása döntő volt a gyermekek hitbeli neveléséhez. Örömmel állapították meg Békésiék, hogy van igény a további tanulásra és az adódó problémák egy pappal való megvitatására. Nem csak a templomban, hanem a családban is meg akarják élni hitüket, ehhez Bóday szerint – pont, mint az ifjúságnál – a szellemi táplálék nélkülözhetetlen.⁴¹ Megemlítendő még, hogy jegyesoktatás tartására is voltak próbálkozások.⁴²

1971 augusztusában lezárult a Szent István-év, melynek keretében 17 nyolcnapos, 12 háromnapos népmisszió, egy ünnepi kilenced a szabadkai székesegyházban és számtalan ünnepi és alkalmi beszéd valósult meg. Lelkipraktikákból hatot tartottak nővéreknek, hármat az ifjúságnak és egyet a papságnak.⁴³ Az ünnepségsorozat lezárása azonban nem volt egyenlő a jezsuita atyák jugoszláviai működésének a lezárulásával. 1972 nagyböjtjében visszatért a két jezsuita páter és külön-külön tartottak lelkipraktikákat Bácska és Bánát magyarajkú híveinek. Békési István atya Horgos, Kispiac és Tornajos településeken végezte szolgálatát, míg Bóday Jenő atya Zentagunaras, Keve és Szabadka hívei között fejtette ki tevékenységét. Magyarkanizsán közösen vezették a lelkipraktikát.⁴⁴ Munkájuk eredményességét mi sem mutatja jobban, hogy 1972. június 10-én Zvekanović Mátyás levelet írt Ádám János atyának, melyben a püspök a köszönetét nyilvánította ki, és egy fatimai zarándoklat végzéséhez kérte a tartományfőnök atya beleegyezését Bóday Jenő és Békési István számára, egyfajta viszonzásaképpen az áldozatos munkájukért.⁴⁵ János atya természetesen engedélyezte a szerzetesek számára az utazást⁴⁶, melyre 1972 júliusának első hetében sor is került.⁴⁷ 1973-ban Békési István nagyrészt egyedül tevékenykedett, ennek oka, hogy Bóday atyát elhelyezte a tartományfőnök Európából az Amerikai Egyesült Államok és Kanada magyar közösségeinek szolgálatára. Így Békési páter volt az, aki május és június folyamán minden hétvégén a szabadkai püspököt elkísérte bérnálási útjaira, majd július hónapban Bácskossuthfalva hívei illetve a szabadkai egyházmegye szerzetesnővérei között végezte apostoli munkáját.⁴⁸ Úgy tűnhet, mintha Bóday Jenő elhelyezése az első jele volt annak, hogy a magyar jezsuita páterek jugoszláviai működése a végéhez közeledett, ám a munkájuk betetőzése még csak ekkor következett.

A jugoszláviai magyar jezsuita jelenlét csúcspontja az 1973 decemberében megrendezett szabadkai misszió volt. Az esemény helyét és okát a szabadkai székesegyház alapkövetételének 200. évfordulója nyújtotta. A jubileum alkalmából megtörtént a templom freskóinak restaurálása és az oltártér márványkövezetének felújítása, azonban Zvekanović Mátyás szabadkai püspök szükségesnek látta a külsőségek megújítása mellett, a lélekben

40 JTMRL IV. 1. 1971. 06. 13–16-i ülés jegyzőkönyve

41 JTMRL IV. 1. 1971. 06. 13–16-i ülés jegyzőkönyve

42 JTMRL VI. 78. Lelkipásztori munka a Bácskában

43 JTMRL VI. 78. Vajdasági beszámoló 1971. szeptember 29.

44 JTMRL VI. 70. Jugoszláviai misszió

45 JTMRL VI. 78. Zvekanović Mátyás Szabadkán kelt levele Ádám Jánosnak 1972. június 10.

46 JTMRL VI. 78. Ádám János levele Zvekanović Mátyásnak 1972. június 26.

47 JTMRL VI. 70. Jugoszláviai misszió

48 JTMRL VI. 70. Jugoszláviai misszió

történi megújulást is. A püspök ezen elképzelését a szabadkai plébániákon egy időben történő, egymással párhuzamosan zajló missziókkal képzelte el. Zvekanović kétszer egyhetes turnusokban gondolkodott. Az első héten Szabadkán horvát nyelven folyt volna az igehirdetés, míg a várost környező plébániákon magyar nyelven zajlott volna a misszió, majd az ezt követő héten fordítva, tehát a központban magyarul, a perifériákon horvátul prédikáltak volna a missziós atyák. A feladat végrehajtásához azonban nem állt rendelkezésre elegendő számú magyarul jól beszélő missziós pap. Zvekanović püspök a helyzet megoldását magyar szerzetesek meghívásában látta, ezért meghívására négy bencés szerzetes Magyarországról, míg hat magyar jezsuita különböző európai országokból érkezett Szabadkára. A jezsuita atyák között volt a már többszörösen bizonyított Békési István és társa Bóday Jenő, aki ekkor tért vissza az európai kontinensre. Az említett szerzetesek csoportja kiegészült egy szabadkai származású domonkos rendi szerzetessel és két egyházmegyes pappal. A horvátajkú lelképásztorok kapcsán nem állt fenn hasonló, létszámihiánnyal kapcsolatos probléma. Az így megvalósult szabadkai misszió a magyar jezsuiták jugoszláviai jelenlétének az időbeli felezőpontján helyezkedik el, munkájuk csúcscsaként értékelhető.⁴⁹

Az 1974-es esztendőben került sor a Magyarok Nagyasszonya-év megrendezésére, melynek okát a magyarság megtérésének milleniumi éve adta. A szervezők célja a lelki megújulás és a kiengesztelődés volt, melyek elérésében nagy segítséget nyújtottak személyes jelenlétükkel a magyar jezsuita atyák. Bóday Jenő atya levelezésében az 1974-es év és 1975-ös év tavasza az európai missziók éveként jelent meg. Az említett időszakban a katolikus megújulási mozgalmak (Fokoláre mozgalom, Cursillo, Blue Army of Our Lady of Fátima) megismertetése kapott nagy hangsúlyt az emigrációban és Magyarország határain kívül élő hívek körében.⁵⁰

Fontos megállapítani, hogy nem beszélhetünk állandó jezsuita jelenlétről, mert a szerzetesek munkájukat megszakítással végezték.⁵¹ Ezt emberi korlátaik és a vízum megújításának⁵² a szükségessége okozta.⁵³ Ez az indoka annak is, hogy az atyák életrajza a Magyar Jezsuiták Történeti névtárában⁵⁴ miért nem tartalmazza a bácska-bánati misszióban való részvételüket. Azonban a Jézus Társaságán belül ismert volt a jugoszláviai működésük. Erre enged következtetni, hogy Peter Hans Kolvenbach, a jezsuita rend 29. generálisa, Bóday Jenő legfontosabb munkaterületeként a népmissziók területén tett fázadozásait, a kanadai, amerikai és jugoszláviai magyarok között kifejtett eredményes tevékenységet jelöli meg abban a levélben, melyet az atya 50 éves rendi jubileuma alkalmából küldött.⁵⁵

A MISSZIÓ ÖSSZEZEGÉSE

A legnagyobb probléma a Bánátban és a Bácskában az volt, hogy az iskola vallásellenes nevelésével szemben a helyi egyház a paphiány és izoláltsága miatt nehezen tudott hatékonyan fellépni. Ebből az állapotából szerette volna elmozdítani az ittenieket a két

49 JTMRL VI. 78. Bóday Jenő Leuvenben kelt levele Eszterház Istvánnak 1974. január 27.

50 JTMRL VI. 78. Bóday Jenő Leuvenben kelt levele Eszterház Istvánnak 1974. január 27.

51 JTMRL VI. 78. Bácska-Bánati helyzet kiértékelése 1970. szeptember 16.

52 Minden Jugoszláviába történő beutazáskor külön vízumot kellett csináltatni, ami egyhónapi tartózkodást tett lehetővé, ezen felül már hosszabbítást kellett kérni.

53 JTMRL VI. 78. P. Bóday Jenő P. Ádám Jánosnak írt levele 1973. november 9.

54 BIKFALVI 2007. 28., 34.

55 JTMRL VI. 78. A Curia Praepositi Generalis Rómában kelt levele Bóday Jenőnek 1984. augusztus 20.

jezsuita páter. Az iskolákban tudniillik az egyház tanításainak módszeres cáfolása történt filozófiai és történelmi példákon keresztül.⁵⁶ Ezt a papság számára készített prédikációs anyagok készítésével, a Szolgálat című folyóirat lelkipásztori rovatval történő bővítésével és a hitoktatást végző apácák⁵⁷ nívós hitoktatói képzésében látták megoldhatónak.⁵⁸ Ugyanakkor mindketten úgy látták, hogy a megkezdett munka csak akkor fogja meghozni gyümölcsét, ha továbbra is foglalkoznak velük és kapcsolatban maradnak mind a papokkal, mind a hívekkel, és a későbbiekben is aktívan foglalkoznak velük.

A II. szekció számára a bácska-bánáti misszió szerepe abban ragadható meg, hogy egy kommunista országban élő magyarokkal sikerült kapcsolatot felvenniük és fenntartaniuk.⁵⁹ Bóday Jenő atya két éven át járt el az NSZK-ból Jugoszláviába missziózni, míg Békési István atya összesen négy évig tette ezt, egészen 1974 októberében történő kitiltásáig.⁶⁰ Ádám János, a II. szekció tartományfőnöke 1975 decemberében kelt levelében egyre nehezebbként írja le a helyzetet, levele végén így fogalmaz: „becsukódtak előttünk a kapuk Bácska-Bánát felé...”⁶¹

A FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM JEGYZÉKE

Források

Levéltári források

- JTMRL Jézus Társasága Magyarországi Rendtartomány Levéltára
 JTMRL VI. 70. P. Békési István (1912–2000)
 JTMRL VI. 78. P. Bóday Jenő (1912–2006)
 JTMRL IV. 1. Acta Consultus Provinciae

Irodalom

- BIKFALVI 2007. = BIKFALVI Géza: *Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003*. Bp. 2007.
 BIKFALVI 2006. = BIKFALVI Géza: *A magyar jezsuita tartományi központ története és 1950 között*. In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. Szerk. Szilágyi Csaba. Piliscsaba, 2006. 693–705.
 GERGELY 1982. = GERGELY Jenő: *A pápaság története*. Bp. 1982.
 SZABÓ 1998. = *Magyar jezsuiták vallomásai II*. Szerk. Szabó Ferenc. Bp. 1998.
 STEHLE 1975 = Hans Jakob STEHLE: *Die Ostpolitik des Vatikans. 1917–1975*. München – Zürich, é. n. [1975]

56 JTMRL VI. 78. Lelkipásztori munka a Bácskában

57 Az apácákat érintő problémák közül a legfontosabbak: előregedett közösségek magas szinten képzettek, ám közülük sokan a tanításhoz már túl idősek, a fiatalok képzése hiányos, jó esetben 8 végzettséggel rendelkeztek. JTMRL VI. 78. Lelkipásztori munka a Bácskában.

58 JTMRL IV. 1. 1971. 06. 13–16-i ülés jegyzőkönyve

59 JTMRL IV. 1. 1971. 06. 13–16-i ülés jegyzőkönyve

60 JTMRL VI. 70. Jugoszláviai kitiltásom története 1974. Karácsonya; Szabó 1998. 58.

61 JTMRL VI. 78. P. Ádám János levele P. Bóday Jenőnek 1975. december 15.

THE PRESENCE OF HUNGARIAN JESUITS IN YUGOSLAVIA BETWEEN 1970 AND 1975:
THE MISSION OF BÁCSKA-BÁNÁT

The topic of the research is the presence of Hungarian jesuits in the Vojvodina region of the former Yugoslavia, specifically in Bácska and Bánát, in between 1970 and 1975, following the 1950 dissolution of the Hungarian branch of the Jesuit Order founded by St. Ignatius of Loyola, analysing the reason and preparation of the mission, the formation of *nepmissziók*/ people's missions and the effect of the priests' work.

The present topic has not been covered in historiography so far, so I primarily analysed the content of the archives of the Hungary Province of the Society of Jesus.

The correspondence and memoirs of the mission's jesuits revealed that two Hungarian jesuits were invited by the Diocesan of Subotica in 1969, stayed off and on and had been of ministerial service to the native Hungarian population until 1975.

They took part in organizing the Saint Stephen jubilee and contributed to the success of the *nepmisszio*.

Their significance lies in the fact that they succeeded in getting and staying in contact with a Hungarian community in a communist country in the 1970s.

ADRIÁNYI GÁBOR

AZ 1928. ÉVI KALOCSAI EGYHÁZMEGYEI ZSINAT*

I. ELŐZMÉNYEK

Amikor Kunszt József¹ kalocsai érsek 1863. szeptember 8-án megnyitotta tartományi zsinatát, beszédében² arra mutatott rá, hogy a főegyházmegye rendkívül nagy kiterjedése ellenére korábbi zsinatokra vonatkozóan semmiféle történelmi adattal nem rendelkezik. Lehet, hogy a főpásztorok között megbeszélések folytak, de hivatalos zsinat a tatárdúlás, majd a török hódoltság és a reformáció miatt nem jöhetett létre. Amikor a tartományi zsinat bezárult, Kunszt érsek az előírásoknak megfelelően bejelentette a következő tartományi zsinatot³ – természetesen időmeghatározás nélkül –, de a tartományi zsinat rendszerint követő egyházmegyei zsinatra még csak nem is célzott, bár Scitovszky⁴ prímás 1858-as tartományi zsinatát 1860-ban egy egyházmegyei követte.⁵ Kunszt hirtelen, 1866. január 5-én bekövetkezett halála miatt, ha tervében és szándékában is állt egyházmegyei zsinatot tartani, erre már nem került sor. Utóda a jeles és meghurcolt Lonovics József⁶ lett, de már olyan betegen, hogy kalocsai székét el sem tudta foglalni. Királyi kinevezése után hat hónappal, pápai megerősítése után három héttel meghalt.

Az 1867-es kiegészítés előestéjén két igen jelentős főpásztori kinevezésre került sor. Az első az esztergomi érseki, prímási székét illette, a második a kalocsait. A letűnőben lévő bécsi kamarillának sikerült jelöltjét, Simor János⁷ győri püspököt az ország első főpapi méltóságába emelni.⁸ Az alakulófélben lévő magyar kormánynak meg kellett

* A kutatást az OTKA NK 83799 számú programja támogatta.

1 Kunszt József (1790–1866) 1850-től kassai püspök, 1852-től kalocsai érsek. Takács Emma in: *Magyar Katolikus Lexikon* (továbbiakban MKL) 7 (2002) 549–550.

2 *Acta et Decreta Concilii Provinciae Colocensis*. Malatin–Holmeyer, Kalocsa 1864, 15–22, itt: 10.

3 Uo. 25.

4 Scitovszky János (1785–1866) 1827-től rosznyói, 1858-tól pécsi püspök, 1849-től esztergomi érsek, 1853-tól bíboros. Cséfalvay Pál in: BEKE Margit (kiadó): *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szent István Társulat. Budapest 2003 (továbbiakban BEKE 2003), 370–375.

5 *Decreta et Acta Concilii Provinciae Strigoniensis anno Domini 1858... celebrati*. Pestini 1860; *Statuta Synodi dioecesis Strigoniensis anno 1860*. Pestini 1860.

6 Lonovics József (1793–1867) 1834-től csanádi püspök, 1848-ban kinevezett egri érsek, 1849-ben lemondatták, 1866-ban kalocsai érsek, Viczián János In: MKL 8 (2003) 90–91.

7 Simor János (1813–1891) 1857-től győri püspök, 1867-től esztergomi érsek, 1873-tól bíboros. Adriányi Gábor in: BEKE 2003, 376–379.

8 ADRIÁNYI, Gabriel: *Ungarn und das Erste Vaticanum*. (Bonner Beiträge zur Kirchengeschichte, 5) Böhlau. Köln–Wien 1975 (továbbiakban ADRIÁNYI 1975), 31–37.

elégednie azzal, hogy a szintén meghurcolt Haynald Lajos⁹ korábbi erdélyi püspököt, címzetes érseket tudta kalocsai érseknek kineveztetni. Ők ketten, Simor és Haynald voltak azután halálukig, 1891-ig, a magyar egyházpolitika irányítói. A poliglotta, tudós és művészetpártoló Haynald Simort kétségkívül felülmúlta és a 19. század legjelentősebb magyar egyházi férfiának számíthat.

Haynald, aki mint erdélyi püspök tevékenyen részt vett az 1863-as kalocsai tartományi zsinaton, és az első vatikáni zsinaton (1869–1870) is jelentős szerepet vitt,¹⁰ feltehetően meggyőződésből nem tartott hosszú, 24 éves érseksége alatt tartományi vagy egyházmegyei zsinatot. Viszont ötször tartott egyházmegyei konferenciát, úgymint 1869-ben, 1871-ben, 1872-ben, 1878-ban és 1882-ben.¹¹ Ezek a konferenciák – tanácskozások pontosan ugyanúgy jöttek létre és zajlottak le, mint az egyházmegyei zsinatok, de a döntéseket nem nevezték „statútumoknak”, hanem csak „decisiones”-eknek, elhatározásoknak és a főpásztor nem is adott ki dekrétumot róluk. Tehát egyházjogilag nem számítottak zsinatnak. Egyébként Haynald a főegyházmegye valamennyi esperesi kerületének javaslatait bekérte, ezeket összeállíttatta, megtárgyalta, majd a meghirdetett gyűlésen elfogadtatta. A gyűlés az első kettő kivételével csak egy napig tartott. Az 1882-es konferencián az érseken kívül 9 kanonok, 7 címzetes kanonok, 6 apát, illetve prépost, a 16 esperesi kerületből 30 kiküldött, a főegyházmegye tisztségviselőiből 9 személy, a szerzetes papságból öt szerzetes, köztük két jezsuita és két ferences, összesen 67 egyházi személy vett részt.¹²

Az ülés reggel nyolc órakor a püspöki palota földszinti kápolnájában szentmisével kezdődött, majd a könyvtárteremben folytatódott. A munkát az érsek beszéddel nyitotta meg. Ezután előadásra és tárgyalásra kerültek az összeállított javaslatok, majd ezeknek a nyomtatott jegyzőkönyvét Haynald bíboros-érsek a főegyházmegyei papság tudomására hozta.¹³ Ennek ellenére szigorúan jogi értelemben vett egyházmegyei zsinatok nem voltak, jóllehet az egyházmegyei köztudat ezeket a tanácskozásokat mint egyházmegyei zsinatokat tartotta számon. Csak így érthető Zichy Gyula¹⁴ kalocsai érsek szavai, amelyeket az 1928-as egyházmegyei zsinat befejezésénél mondott: „Buzgó elődeink az utolsó egyházmegyei zsinatot 1878-ban, vagyis éppen ötven évvel ezelőtt tartották ugyancsak Kalocsán. Az ott hozott üdvös statútumok immár több, mint egy félszázad óta irányították, lelkesítették a főegyházmegye lelkipásztorait.”¹⁵ Haynald, hogy a tanácskozások döntéseit és az egyházmegye fontosabb előírásait a papság számára könnyebben hozzáférhetővé tegye, a hivatalos körlevelekből („Circulares Litterae”) ezeket kigyűjtette és a kalocsai Malatin-Holmeyer nyomdával 1882-ben kiadatta.¹⁶

9 Haynald Lajos (1816–1891) 1852-től erdélyi püspök, 1864-es lemondása után címzetes érsek Rómában, 1867-től kalocsai érsek, in: ADRIÁNYI 1975, 64–73. és Viczián János in: MKL 4 (1998) 661.

10 ADRIÁNYI 1975, 561.

11 *Statuta ab Eminentissimo et Reverendissimo Domino Ecclesiarum Colocensis et Bacsiensis Archiepiscopo Ludovico S. R. E. Cardinale Haynald pro Archidioecesi suo a die 4-a Junii 1867 usque finem anni 1879. Tum e conferentiis dioecesanis, tum peculiaribus occasionibus sporsim edita nunc vero pro faciliore cleri curati usu in unum collecta.* Malatin et Holmeyer. Colocae 1880 (továbbiakban *Statuta*); *Circulares Litterae ad venerabilem clerum Archi-Dioecesis Colocensis et Bacsiensis ab ordinariatu archiepiscopali dimissae anno Domini 1882.* Franciscus Holmeyer. Colocae 1882 (továbbiakban *Circulares*), 105–132.

12 *Circulares* 106–107.

13 Uo. 132.

14 Zichy Gyula gróf (1871–1942) 1905-től pécsi püspök, 1925-től kalocsai érsek, Viczián János in: MKL 15 (2010) 559–560.

15 Kalocsai Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények (továbbiakban FHK) 1928. 24. szám, 98.

16 Lásd fent 11. lábjegyzetet.

Ez a 242 oldalas kötet 7 fejezetből áll. Az első fejezet Haynald 1867. június 4-én kalocsai beiktatásakor mondott székfoglaló beszédét tartalmazza.¹⁷ A második fejezet az 1869. január 27-én és 28-án lezajlott első konferencia történetét és 16 határozatát sorolja föl.¹⁸ A második tanácskozásra – harmadik fejezet – két év múlva, 1871. október 25-én és 26-án került sor.¹⁹

A következő, harmadik konferencia – negyedik fejezet – már egy év múlva, 1872. október 22-én zajlott le.²⁰ Ezután hatéves szünet következett, a legközelebbi negyedik gyűlés – ötödik fejezet – 1878. október 16-án volt.²¹ Ezen a szokásos mintegy 60 egyházi férfiún kívül Lodovico Jacobini²² bécsi nuncius is részt vett. Érthető, hogy a 39 határozat tárgyalta többek között a pápának küldött támogatás („Péter-fillérek”) felemelését, de az anyakönyvezést, az iskolaügyeket, az egyházi vagyont, a papi hagyatékokat, a hitehagyottak problémáját is. Sőt kérelem született, hogy a konferenciákon a káplánok küldöttei is részt vehessenek. A könyv hatodik fejezete a különféle egyházmegyei előírásokat gyűjti össze,²³ míg a hetedik fejezet a Szentszék től adott papi felhatalmazásokat tartalmazza.²⁴ A könyv tárgyjegyzékkel (index) zárul.²⁵

A fent már említett, 1882. szeptember 26-án utolsó Haynald által vezetett tanácskozás (itt: „consultationes”) jegyzőkönyvét a főegyházmegye hivatalos közlönye²⁶ a 105–132 oldalakon közölte. A gyűlést az érsek, mint mindig, most is egy nagy latin nyelvű beszéddel²⁷ nyitotta meg. Ebben széles európai összefüggésben kitért korának problémáira, foglalkozott az egyházat ért támadásokkal, az ifjúság nevelésével, a Pázmány Péter által alapított egyetem katolikus jellegével, a katolikus sajtó és irodalom elégtelen helyzetével, a magyar katolikus autonómia célkitűzéseivel, az iskolaüggyel. Végül kitért a röviddel előbb elhunyt segédpüspök, Kubinszky Mihály²⁸ érdemeire és XIII. Leó pápa a gyűlés számára Jacobini nunciuson keresztül küldött táviratára.

A gyűlés ezután az előterjesztett 27 döntést („decisiones”) tárgyalta. Ezek foglalkoztak a megemelt „Péter-fillérekkel”, a szemináriumi és iskolai oktatással, a hittanköny-

17 Uo. „Proemium” 1–10.

18 Uo. 10–22. A jegyzőkönyvek tartalmazzák a jelenlévők névsorát is, a határozatok („decisiones”) leginkább az állami házassági törvényekkel és azok egyházi következményeivel foglalkoznak.

19 Uo. 22–52. Ez alkalommal tért ki Haynald az első vatikáni zsinaton történetekre, utalt az akkori felfogásra és az azóta eltelt eseményekre, valamint a zsinat elismerésére, itt: 26. Vö. ADRIÁNYI 1975, 374–379. A határozatok tárgyalják többek között a papi zsolozsmát, öltözetet, a konkubinátust, a káromkodást, az ún. rorate szentmiséket adventben, a főkegyúri jogokat, a káplánok helyzetét és jobb fizetését, az iskolák ügyét.

20 Uo. 52–76. Itt is számos, 62 határozat („decisiones”) született. Az egyik megismétli a káplánok jobb ellátása érdekében az előző évben benyújtott javaslatot, az egyik esperesi kerület pedig sürgeti az 1863-as tartományi zsinat következményeképp egy egyházmegyei zsinat tartását. Döntés azonban a javaslatokról nem születik, az érsek nem nyilatkozik. A határozatok foglalkoznak még a teológia tanításával, házassági ügyekkel és az elharapódzott újonc szökésekkel is.

21 Uo. 77–111.

22 Jacobini Lodovico (1832–1887) 1874 és 1880 között bécsi nuncius, 1880-tól XIII. Leó pápa bíboros államtitkára, Wodka Josef in: *Lexikon für Theologie und Kirche* (továbbiakban LThK) 5 (1960) 832.

23 *Statuta* 112–232. „Alii ordines normales variis occasionibus editi.”

24 Uo. 232–237. „Facultates Romanae ad notitiam cleri perlatæ.”

25 Uo. 238–242.

26 *Circulares*. Protocollum 105–132.

27 Uo. 107–113.

28 Kubinszky Mihály (1824–1881) 1876 óta felszentelt tinnini püspök, érseki helynök, Takács Emma in: MKL 7 (2002) 516.

vekkal, az egyre népszerűbb válással és törvénytelen együttléttel. Több határozat is szólt részletesen az egyházközségekről, a plébánosok és káplánok anyagi ellátásáról. Ez utóbbival kapcsolatban Haynald rámutatott arra,²⁹ hogy ő már 1868-ban javított a klérus anyagi helyzetén, felsorolta a többi magyar egyházmegyei állapotokat és megállapította, hogy a most bevezetett javítással egyházmegyéjében jobb a papság anyagi helyzete, mint bármely más magyar egyházmegyében. Haynald bíboros utolsó konferenciájának jegyzőkönyvét még aznap, 1882. szeptember 26-án a papság tudomására hozta.³⁰

II. A ZSINAT ELŐKÉSZÍTÉSE ÉS LEFOLYTATÁSA

Az 1918. május 19-én életbe lépett egyházi törvénykönyv, a Codex Juris Canonici³¹ 356. kánona előírta, hogy legalább tízévenként minden egyházmegyében egyházmegyei zsinatot kell tartani a papság és a hívek különös szükségleteiről, illetve hasznukat szolgáló intézkedésekről. Ez a rendelkezés ezután az egyházmegyei zsinatok egész sorozatát indította meg az egész világegyházban, főként a német nyelvterületeken, amelyek célja elsősorban az volt, hogy a helyi jogszabályokat a Codex előírásaihoz igazítsák.³² Nyilvánvaló, hogy a magyar püspökök is igyekeztek eleget tenni a törvénykönyv előírásának, természetesen a helyi viszonyokhoz igazítva.

A kalocsai főegyházmegyében nem volt égetően szükség egy egyházmegyei zsinat tartására, mivel mint Zichy érsek leszögezte,³³ az 1858-óta nyomtatásban is megjelent körlevelek és statutumok minden felmerült kérdést eligazítottak. Vonatkozott ez főleg az öt Haynald érsek által rendezett – fent vázolt – konferenciára és azok előírásaira. Ezért azután egyházmegyei zsinat összehívásának kérelmezése a papság részéről nem is nagyon történt.

Ennek ellenére Zichy érsek eleget akart tenni a Codex előírásának és 1928. január 6-án az egyházmegye hivatalos lapjában bejelentette az egyházmegyei zsinat tartását.³⁴ Időpontjául az év őszét jelölte meg. Egyben azonban felsorolt tíz olyan kérdést, amelyek szerint a zsinatnak foglalkoznia kellene, mégpedig a gyakori szentáldozással, a gyermekáldás megakadályozásának büntetével, az alakuló egyházközségekkel (itt: „hitközségekkel”), az ifjúsági mozgalmakkal, a hitoktatással, a Jézus Szíve-tisztelettel, az egyházmegyei tisztviselők, a bírák, a vizsgálók és tanácsadók megválasztásával, a temetővel, az egyházi épületekkel és az egyházi énekekkel kapcsolatban. Arra nem utalt, hogy esetleg kik tanácsolták neki ezeket a tárgyakat, minden bizonnyal azonban megtárgyalta őket bizalmas udvari papjaival. Zichy érsek egyúttal arra is felszólította a papságot, hogy az esperesi kerületeken keresztül az ottani gyűléseken kialakított véleményét, kérelmét a zsinattal kapcsolatban a folyó év február 15. napjáig neki beterjesszék.³⁵

29 Circulares XXIII. 127–129.

30 Uo. 132. „Hocce consultationis Archi-Dioecesanae protocollum venerabili et honorabili clero in perpetuum rei memoriam agendorumque directionem communico.”

31 Erdő Péter in: MKL 2 (1995) 259.

32 ADRIÁNYI Gábor: *A zsinatok fejlődése, és a zsinatok a német nyelvterületen a középkortól 1975-ig*. in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (továbbiakban MEV) 2011/1–2, 5–19.

33 Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények. (továbbiakban FHK) 1, 1928, 1; 92. sz. körirat.

34 Uo.

35 A papságnak tehát az érsek rövid időt, adott a tanácskozáásra, csak öt hetet.

A kalocsai főegyházmege levéltárának a zsinattal kapcsolatos anyaga nem teljes.³⁶ Nyilvánvaló, hogy az esperesi kerületek felterjesztései sem jöhettek létre öt héten belül, mivel számos felterjesztésnek a dátuma jóval későbbi.³⁷ Ennek ellenére az ügy annyira előrehaladott, hogy Zichy érsek május 25-én a beérkezett javaslatokat a káptalan és a szentszék (egyházi bíróság) bírálata alá bocsátotta,³⁸ amelyek ezután kiemelték a fontosakat, míg egyes javalatok elintézését a szokásos közigazgatási útra terelték.³⁹ Gyakorlatilag ez úgy folyt le, hogy Zichy érsek március 26-án utasította Horváth Győző⁴⁰ segédpüspököt, érseki helynökét, hívja össze a káptalan, az egyházi bíróság és a tanfelügyelők ülését.⁴¹ Ezt azután Horváth püspök április 1-jén meg is tette, a gyűlést április 10-re összehívta.⁴² De még május 25-én Zichy tíz előkészítő bizottságot hozott létre és ezek elnökét és tagjait kinevezte. A tíz bizottság a következő volt: 1. Gyakori szentáldozás bizottsága, 2. Az „egyke”-ügyi bizottság, 3. Az egyházközségügyi bizottság, 4. Papi hagyatékügyi bizottság, 5. Ifjúsági ügyek bizottsága, 6. Hitoktatásügyi bizottság 7. Katolikus sajtóügyi bizottság, 8. Temetőügyi bizottság, 9. Egyházi épületfenntartó-ügyi bizottság, 10. Egyházi énekügyi bizottság. Promotori, vagyis zsinati előadói tisztnek az érsek irodaigazgatóját, Révay Tibort⁴³ tette meg. Egyben felhívta a papság figyelmét, hogy amennyiben valakinek a felsorolt tárgyakkal kapcsolatban még javaslata van, azt június 10-ig nyújtsa be.⁴⁴

Időközben befutottak a promotor, Révay Tibor és a bizottságok tagjainak javaslatai is.⁴⁵ Ezek alapján Zichy érsek 1928. június 14-én 2419. számú köriratában részletesen foglalkozott a meghirdetett zsinat feladataival.⁴⁶ Első és legfontosabb zsinati feladatnak a hívek buzgóságának fokozását látta, és ennek érdekében szorgalmazta a papoknak a Codex által is előírt (canon 126) lelkigyakorlatát, a havi szentgyónást, a hívek gyakori gyónását, a hívek érdekében a templomok belső berendezéseinek kényelmét, a magyar szentek tiszteletét, elsősorban Árpád-házi Boldog Margit kultuszát. Ez utóbbi érdekében remélte, a zsinat elrendeli, hogy 1929-ben az év minden hónapjának egy vasárnapján

36 Kalocsai Főegyházmegei Levéltár (továbbiakban KFL) I. 1a, Egyházkormányzati iratok. 183. ND Synodus 1928.

37 Uo. Így a bácsalmási kerület, március 5-én (Nr. 1120), a keceli kerület március 12-én (Nr. 1197), a miskei kerület március 16-án (Nr. 1257), a bajai kerület március 19-én (Nr. 1345), a kalocsai kerület április 15-én (Nr. 1262), a gorai kerület március 20-án (Nr. 1928), a jánoshalmi kerület február 16-án (Nr. 945), a hajósi kerület április 11-én (Nr. 1263). Egy köteg dátum nélkül „Egyházközségi jelentések” címet viseli (Nr. 4145), sőt két köteg dátum és regisztráció nélkül „Papok kérelmei” és „Papok kívánságai” címen. Köztük Mészáros Béla vaskúti plébános indítványa 1928. március 14-i kelettel, aki az egyöntetű házassági anyakönyvezésre tett javaslatot főként a családnevek helyesírására vonatkozóan, mivel egy Kulinics (magyarosan) nevezetű híve szerepel németesen is mint „Kulinitsch”, de még horvátul is, „Kulinić”.

38 FHK 8, 29, Nr. 2138.

39 Uo.

40 Horváth Győző (1867–1944) 1912-től kalocsai segédpüspök, 1923-tól érseki helynök. Takács Emma in: MKL 5 (2000) 48–49.

41 KFL Nr. 1549.

42 Uo. Nr. 1402.

43 Révay Tibor (1874–1956) 1930-ig kalocsai egyházmegyei pap, kanonok, 1930-tól jezsuita. Viczián János in: MKL 11 (2006) 593.

44 FHK 29–30, Nr. 2138.

45 KFL Nr. IX. 24–1928. Hét fejezet: 1. promotori javaslat, 2. előadói javaslat az ifjúsági bizottsághoz, 3. a hitoktatói bizottsághoz, 4. az egyházközségi bizottsághoz, 5. az egyházi épületek karbantartásának bizottsághoz, 6. a papi hagyatékfelügyelő bizottsághoz és 7. az ún. „egyke” bizottsághoz.

46 FHK 10, 33–35, Nr. 2419.

életrajzának egy-egy részletét ismertesse a papság prédikációjában. A promotor pedig ezeket a szempontokat a bizottság figyelmébe fogja ajánlani.

Június 30-án Zichy két köriratban is foglalkozott a zsinat három kérdésével, úgymint az ifjúság lelki képzésével, a gyermekek korai szentáldozásával és a temetői ügyekkel kapcsolatban.⁴⁷ Elvárta, hogy a zsinat a gyermekek első szentáldozását az elemi iskola harmadik osztályába helyezze, a temetőkkel kapcsolatban pedig július 30-ig elvárta a papságnak az esperesi kerületeken keresztül benyújtott válaszait. Jelesen 46 kérdésre kellett szabatos választ adni, a témák voltak: kerítés, út, ravatalozó, kápolna, sírhelyek, kripták – ezek ára –, síremlékek, anyagi ügyek, tulajdonosok, sírásók, kertészet, másvalásúak sírja stb. A liturgikus könyvekkel kapcsolatban kiderült, hogy az egyházmegyei Rituálén kívül sok más liturgikus szöveg is forgalomban van; ezek egységesítése érdekében az érsek augusztus 15-ig jelentést kért.⁴⁸

Az egyházközségek felállításával és működésével kapcsolatban nyilván voltak a papságnak fenntartásai, aggodalmai. Ezért Zichy érsek július 2-án részletes köriratban fordult a papsághoz⁴⁹ és 16 pontban foglalkozott a kérdéssel. felvázolta a történelmi előzményeket, az 1924 óta bevált gyakorlatot, a nemzetközi elfogadottságot (például az USA-ban), XI. Pius pápa ajánlásait, valamint az anyagi javak kezelését.⁵⁰ Egyben bejelentette, hogy „az egyházközségek kötelező megalakítását a zsinat vezérlő gondolatává teszi”.⁵¹ Erről nem mond le.

Július 10-én az érsek ismét hosszabb köriratban fordult a papsághoz.⁵² Azt írta, a zsinat tárgysorozatába fel kellett vennie az egyházi épületek karbantartásának kérdését is, mivel egyházlátogatásai során meg kellett győződnie, hogy e tekintetben még igen sok a tennivaló. Jelesen kifogásolta az épületek elhanyagolt állapotát. Gondolatait és rendelkezéseit ezután 17 pontban foglalta össze, és jelezte, hogy a zsinattól üdvös intézkedéseket vár, így például alkalmas gondnokok alkalmazását, évi jelentéseket a javítási munkákról és azok költségvetéséről.

Zichy 1928. augusztus 27-én újra hosszabb köriratban⁵³ fordult a papsághoz, a zsinatnak az ún. „egyke” kérdésével kapcsolatban. Megállapította, hogy egyházmegyéjében a gyermekszülések száma az utóbbi ötven évben ijesztően csökkent, jöllehet a lakosság jelentősen növekedett. Szerinte az országban található mintegy 300.000 egykés család megrontója a magyar nemzetnek.⁵⁴ Gondolatait, érveit és az ellenvetések cáfolatát 27 pontban foglalta össze. Elvárta, hogy a zsinat alkalmas határozatokat hozzon „ennek a lelki járválynak és családi eretnekségnek” a leküzdésére.

Zichy 1928. október 16-án elérkezettnek látta az időt, hogy utasítást⁵⁵ adjon az esperesi kerületeknek egy-egy plébános megválasztására, aki az egyházmegyei zsinaton köteles megjelenni. De azt is jelezte, hogy szívesen látja bármelyik egyházmegyei papját, aki a hívek hátránya nélkül megjelenehet, sőt szívesen látja az egyházmegyében lévő

47 Uo. 11. 37–40, Nr. 2472, Nr. 2243, Nr. 2621.

48 Uo. 11, 40, Nr. 2621.

49 Uo. 12, 41–44, Nr. 2620.

50 Uo. 44, Nr. 2620.

51 Uo. 13, 47, Nr. 2826.

52 Uo. 13, 45–47, Nr. 2826.

53 Uo. 14, 49–53, Nr. 2995.

54 Uo. 49, 4. pont.

55 Uo. 53.

szerzetesházak előljáróit is. A résztvevők a 362-es kánon értelmében tanácsadói joggal rendelkeznek.⁵⁶

A papság nyugdíjának, hagyatéki ügyeinek rendezése az előkészítő tárgyalások során nyilvánvalóan annyi vitára adott alkalmat, hogy Zichy kényszerítve érezte magát, október 30-án egy hivatalos nyilatkozatot kiadni.⁵⁷ Ennek első része a papi nyugdíj-járulékkal („decimalitas”) foglalkozik. Történelmi visszapillantást ad 1752 óta és megállapítja, hogy 1803-tól kezdve köteles volt minden egyházmegyei javadalmas évi jövedelmének tíz százalékát (innen az elnevezés: „decimalitas”) a munkaképtelen papok ellátására befizetni. A rendelkezések 1846-ban, 1883-ban, 1893-ban változtak, az utolsó intézkedéseket ő, Zichy, 1926-ban és 1927-ben tette. Változás annyiban is volt, hogy a befizetés egy része a papnevelő pénzügyi alapjába került. A nyilatkozat második része a papi hagyatékot, végrendeletet tárgyalja hét pontban és felsorolja az ezzel kapcsolatos főegyházmegyei és állami rendeleteket. Mivel két esperesi kerület is a papi nyugdíj felemelését kérte, Zichy úgy látta, jó lenne, ha a zsinat „a viszonyok gyökeres jobbrafordultáig” beleegyezne abba, hogy a segélyre szoruló nyugdíjasok támogatásban részesüljenek, a nyugdíjalapot pedig az érseki hatóság kiegészíti. A nyugdíjalap megerősítésére Zichy egyben 20.000 pengőt adományozott és kérte az ügyben a papság véleményét.

Ugyancsak október 30-án foglalkozott Zichy igen részletesen az egyházi zene kérdésével.⁵⁸ Először is közzétette a hivatalos közlönyben magyar fordításban X. Pius pápa 1903. november 23-án „Tra le solitudinibus” motu proprioját az egyházi zenéről.⁵⁹ Ezután az érsek az itt kihirdetett egyházi előírások értelmében 19 pontban tárgyalt az egyházi zenéről, kifejtette álláspontját és elvárásait a zsinattal szemben. Bejelentette, hogy egyházi zenei bizottságot kíván felállítani, ezzel kapcsolatban kéri a jelöltek megnevezését, óhajtja, hogy a bizottság az egyházmegye zenéjét és kórusait irányítsa. A továbbiakban foglalkozik az érsek tanulmánya az orgonákkal és a kántorokkal, „akiket nem ellenőrzött jóformán senki”, jóllehet ő becsüli őket, különben nem vizsgálná meg minden bérmaútja alkalmával a kórust és az orgonát. Ismételten elrendeli a papnevelőben az egyházi zene és ének tanítását, szorgalmazza a latin énekek („Tantum ergo” stb.) és a gregorián dallamok templomi éneklését, ez utóbbival kapcsolatban pedig még egy alapos történelmi visszapillantást is ad, kiegészítve hivatalos római instrukciókkal és dekrétumokkal.⁶⁰

Zichy november 3-án két köriratban két kérdéssel is foglalkozott.⁶¹ Az elsőben az egyházi előírások alapján a hitoktatást tárgyalta és a zsinattól azt várta, adjon választ a kérdésre, hogyan lehetne a hitoktatást a plébániákon tökéletesebbé, jobbá tenni. Úgy gondolta, jó lenne bevált németországi példák alapján szünetekben világi hitoktatók, tanítók számára hitoktatási tanfolyamokat szervezni. A hitoktatás ellenőrzését egyúttal az egyházmegye összes iskolájában az egyházmegyei főtanfelügyelőségre bízta és sürgette a hatékonyabb segédeszközök alkalmazását a hitoktatásban.

56 Uo. 17, 59, Nr. 3940.

57 Uo. 19, 67–69, Nr. 4259.

58 Uo. 20, 71–84, Nr. 4140, Nr. 4205, Nr. 4315, Nr. 4314, Nr. 4513.

59 Uo. 71–79, Nr. 4140. A dokumentumot Zichy érsek különnyomatban és lekötöztette „*A kalocsai érsek körlevele az egyházmegye kántorai részére. 1928. november 1.*” címen.

60 Uo. 80–84, Nr. 4320, Nr. 4282, Nr. 4315, Nr. 4314, Nr. 4313.

61 Uo. 21, 85–88, Nr. 4350, Nr. 4359.

Az érsek második körirata a katolikus sajtót érintette.⁶² Itt is előbb egy történelmi visszapillantást vetett elődje, Városov Gyula⁶³ működésére. Megállapította, hogy az egyházmegye nagyon szegény katolikus lapokban, hitbuzgalmi lapok alig vannak elterjedve a hívek között. A zsinattól tehát azt várja, hogy felkarolja a katolikus sajtó ügyét.

Zichy érsek ezután november 14-én körlevelének mellékletében közölte⁶⁴ a tíz zsinati bizottság határozati javaslatait és kérte, hogy a papság esetleges észrevételeit kellő indokolással tegye meg rájuk. Külön leiratban⁶⁵ jelentette be a zsinat hivatalos időpontját, azaz december 5-ét, és erre a 358. kánon értelmében meghívta helynökét, a kanonokokat, a nagyszeminárium rektorát, a küsszeminárium szubrégensét, a kerületi espereseket, Kalocsa város plébánosát és külvárosa lelkészét, az esperesi kerületek választandó plébánosait és az egyházmegyében működő szerzetesrendek tartományfőnöke által küldött egy-egy szerzetest is. Közölte, hogy ezek megjelenése kötelező. De közölte azt is, hogy ezeken kívül szívesen látja a szerzetes házfőnökök által küldött egy-egy szerzetest is, valamint az egyházmegye jelenlegi területén (tehát nem az elcsatolt területeken) működő papokat, akik a zsinaton részt szeretnének venni. Bejelentette a zsinat lebonyolításának tervét is és előírta a hívek tájékoztatását, valamint az imákat november 27. és december 5. között.

Az egyházmegyei zsinat tíz előkészítő bizottságának november 22-én elkészült határozati javaslati hét nyomtatott oldalt tesznek ki.⁶⁶ Egybevetve ezeket a javaslatokat a zsinat jegyzőkönyvével,⁶⁷ illetve a végleges határozatokkal,⁶⁸ a változtatások minimálisak és nem lényegbevágók voltak. Az első bizottság – a gyakori szentáldozásról – javaslatainak 3., 7., és 9. pontjához volt megjegyzés, a második bizottság – a gyermekek gyakori, korai szentáldozásáról – javaslatainak 13., 20., és 22. pontjai változtatás után lettek elfogadva. A harmadik bizottság – a hitoktatásról – javaslatainak 26. pontjához sok hozzászólás volt, de mégis az eredeti szöveg lett elfogadva. A negyedik bizottság – az egyházközségekről – javaslatának 45. pontjához a felterjesztés dátuma lett hozzáadva, az ötödik bizottság – egyházi épületek karbantartásáról – előterjesztésének 53. pontja körül élénk vita alakult ki, de végül is a zsinat a bizottság által javasolt szövegezés mellett döntött. A többi öt bizottság határozati javaslatait később a zsinat minden változtatás nélkül elfogadta.⁶⁹ Az itt felsorolt pontoknak a bizottságok által javasolt eredeti szövege a függelékben olvasható.⁷⁰

Az egyházmegyei zsinat – mint jegyzőkönyve megörökíti⁷¹ – 1928. december 5-én zajlott le. A zsinati atyák – összesen 45 személy – a székesegyházban reggel fél kilenc órakor gyülekeztek össze. Ezután Zichy érsek bevonult a templomba, ahol a Szent Lélekről csendes misét mondott. Hosszú szentbeszédében⁷² előbb megokolta, miért maradtak el Kalocsán a zsinatok, majd kitért a Codex előírására és a kor követelményeire. Böven foglalkozott a zsinat tárgyalási pontjaival, így a papi buzgósággal, a gyermekek vallásos

62 Uo. 86–88, Nr. 4359.

63 Városov Gyula (1846–1910) 1901-től székesfehérvári püspök, 1905-től kalocsai érsek. Viczián János in: MKL 14 (2009) 807–808.

64 FHK 22, 89, Nr. 4481.

65 Uo. 89, Nr. 4482.

66 Uo. melléklet, azonkívül KFL Nr. 4661, 1928. november 22.

67 FHK 24, 93–99, Nr. 5180.

68 Uo. 99–105, Nr. 5216.

69 Uo. 97–98.

70 Lásd Függelék Nr. 1.

71 FHK 24, 93, Nr. 5180 és MKL Nr. 5180 gépelt, kézzel javított kézirat. Lásd Függelék Nr. 2.

72 FHK 24, 93–94.

nevelésével és korai szentáldozásával, az egyke problémájával, az egyházközségek felállításával, a papi nyugdíjjal, az egyházi épületek karbantartásával, az egyházi énekekkel, a katolikus sajtóval, végül a temetőkkel. Ezután megnyitotta a zsinatot, majd megnevezték a zsinati tisztségviselőket. Ekkor a hívek elhagyták a székesegyházat.

A trienti zsinat két előírásának (rezidencia és eskü) felolvasása és a szavazócédulák kiosztása után került sor a zsinati bírák, vizsgálók és plébános konzultorok (tanácsadók) megválasztására. A választás után minden zsinati atya térden állva közösen elmondta az esküszöveget, majd a főpásztor előtt az evangéliumos könyvet egyenként megérintette. A három zsinati tisztségviselő külön tette le az esküt, majd utánuk a főpásztor is. Mialatt a zsinati atyák aláírták az esküszöveget, a főpásztor a sekrestyében tartózkodott.

Ezután Zichy érsek a székesegyházban helyet foglalt trónusán és felkérte az atyákat a zsinati javaslatok tárgyalására.

Ekkor Révay Tibor, a zsinat előadója (promotora) ismertette a határozati javaslatok szövegének kialakulását, és a tárgyalás kezdetét vette. A tíz határozati javaslatból – mint fentebb láttuk – csak az első, a második, a harmadik, negyedik és az ötödik bizottságnak egy-egy pontja (témája) körül alakult ki vita, illetve került a szöveg módosításra, kiegészítésre. A hatodik, hetedik, nyolcadik, kilencedik és tizedik bizottság javaslatai minden vita és módosítás nélkül lettek elfogadva.

A zsinat a munkáját déli egy óraker megzakította, majd délután fél négy óraker a negyedik bizottság javaslatának tárgyalásával folytatta. A többi bizottsági határozat felolvasása, illetve elfogadása után Zichy érsek rövid beszédet mondott. Méltatta az előkészítő munkálatokat, megköszönte az illetékesek munkáját, dicsérte az elődök buzgóságát – így az 1878-as „zsinatot” is –, majd Isten kegyelmét kérve a megvalósítandó munkára áldást osztott. A megjelenésre kötelezettek névsorának felolvasása és azok igen „adsum” felelete után a főpásztor kihirdette az engedélyezett búcsút, majd a papság sorsfala között kivonult a templomból. Ezzel a zsinat véget ért.

III. A ZSINAT HATÁROZATAI

A zsinat tíz bizottságának összesen 140 határozatát Zichy érsek 1928. december 21-én írta alá, azaz emelte törvényerőre.⁷³

Az első bizottságnak a felnőttek gyakori szentáldozásával kapcsolatban kilenc határozata (Nr. 1–9) született. Az első kettő a papok havi gyónását és kétévenkénti lelkigyakorlatát írta elő. A harmadik és a negyedik a templom belső felszerelésével – mint szélfogó ajtók, ablakok – foglalkozott a hívek kényelmének érdekében. Az ötödik és a hatodik a szentmisék és az ünnepek előtti gyóntatást, a hetedik az ötévenkénti népmissziót, a nyolcadik az eucharisztikus beszédek tartását, a kilencedik, tekintettel a Codex előírására (canon 711, § 2), az Oltáregylet⁷⁴ felállítását szorgalmazta.

A második bizottság a gyermekek korai és gyakori szentáldozásával foglalkozott. Az érsek tizenöt határozatát (Nr. 10–24) szentesítette. Az első kettő előírta a „Quod singulari”⁷⁵

⁷³ Uo. 99–105. Lásd Függelék Nr. 3.

⁷⁴ Az „Oltáregylet” egy 1849-ben alapított egyesület az Oltáriszentség imadására és a szegény templomok oltárainak ellátására. Diós István in: MKL 10 (2005) 97–98.

⁷⁵ X. Pius pápa „Quam singulari” enciklikájával (1910. augusztus 8.) a gyermekek korai elsőáldozásának lehetőségét nyitotta meg, vö. Török József: *Pius X.* in: MKL 10 (2005) 992–993.

pápai enciklika évenkénti kötelező felolvasását és ezzel kapcsolatban a gyermekek elsőáldozásra való felkészítését, mikor is a gyermektől még nem kell a hittan teljes ismeretét elvárni. A harmadik, negyedik és ötödik határozat a pedagógusok ilyen irányú munkáját, a hatodik és a hetedik az esperesek feladatát jelöli ki a „Püspökkari Tanterv és Utasítás”⁷⁶ értelmében. A nyolcadik a hitbuzgalmi egyesületek jelentőségét emeli ki, a kilencedik és a tizedik a tanuló ifjúság gyónásra előkészítését és kéthavonkénti közös szentgyónását írja elő. A tizenegyedik szorgalmazza, hogy minden gyermek valamilyen hitbuzgalmi társulat tagja legyen. A tizenkettedik a serdülő ifjúság havi első pénteki gyónását és áldozását, a tizenharmadik a leventék kötelező vasárnapi misehallgatását, évenként lehetőleg háromszori gyónását, szentáldozását, a tizennegyedik a cserkészek valláserkölesi tanítását írja elő. A tizenötödik a tanárok köteleességévé teszi a „kitűnő” katolikus ifjúsági lapok terjesztését.

A harmadik, a hitoktatási bizottságnak húsz határozata (Nr. 25–44) lett elfogadva. Az első három a lelképásztorok ebbeli köteleességét és buzgóságát emeli ki a 1329-es kánon alapján, a negyedik a tanítók teológiai ismereteinek az elmélyítését szorgalmazza. Az ötödik a katolikus tanítóttestületnek a „Rendszabályok”⁷⁷ által előírt tanácskozásait említi. A hatodik elrendeli, hogy rendes hitoktatást csak külön felhatalmazott tanító végezhet a lelkész felügyelete mellett. A hetedik előírja, hogy a vizsga elnöke mindig a lelkész. A nyolcadik és a kilencedik a szakfelügyeletet az egyházmegyei főtanfelügyelőségre bizza. A tizedik ajánlja a Szívgyárda, Jézus szívét tisztelő és érte apostolkodni akaró ifjúsági szervezet fejlesztését. A tizenegyedik előírja, hogy a hitoktató látogassa a beteg gyermekeket. A tizenkettedik, tizenharmadik és tizennegyedik a hitoktató részvételével a szülői értekezleteken, a növendékek testi-lelki nevelésével, foglalkoztatásával törődik. A tizenötödik előírja az ifjúsági hitbuzgalmi nyomdatermékek terjesztését. A tizenhatodik elrendeli, hogy a hittanárok a főtanfelügyelőségnek évenként jelentést tegyenek munkájukról. A tizenhetedik határozat a polgári és szakiskolák számára egyéni lapok kiadását sürgeti. A tizennyolcadik előírja a 1352. kánon rendelkezéséhez híven a katekétikai beszédek tartását. A tizenkilencedik úgy rendelkezik, hogy minden hitoktató köteles a Hittanárok Országos Egyesületébe beiratkozni. A huszadik határozat pedig szorgalmazza, hogy iskolai szünetben (is) lehetőleg testületileg vezessék az ifjúságot a templomba.

A negyedik, az egyházközségekkel foglalkozó bizottság négy határozatot (Nr. 45–48) fogadtatott el. Az első előírta a püspöki kar határozata szerint⁷⁸ az egyházközségi szervezetek felállítását, a második az évi költségvetés kötelező felterjesztését, a harmadik a képviselőtestület háromévenkénti megválasztását, a negyedik az egyházközségi elszámolásokrak okmányolt bemutatását.

Az ötödik bizottság az egyházi épületek karbantartását tárgyalta, tizenkét döntés (Nr. 49–62) született. Az első két határozat az Egyházközségek Igazgatóságának Szabályzata⁷⁹ értelmében bevezeti a gondnokot és eltörli az eddigi szindikusi (jogi képviselő) állást. A harmadik, negyedik és az ötödik előírja az épületek gondozását, évi általános

76 A Püspöki Kar 1930. november 6-án iskolák szerint négy tantervet hagyott jóvá, köztük az 1926. márciusában megjelent elemi iskolák számára készült tanterv módosítását is, vö. BEKE Margit: *A magyar püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei, 1–2.* Aurora, München–Budapest 1992 (továbbiakban BEKE 1992), 1, 359–360, 27. pont.

77 „Rendszabályok a Katolikus Népiskolák részére”, amelyet a Katolikus Tanügyi Tanács adott ki. Utóbbiról Vizota Gyula in: *Katolikus Lexikon* 2 (1931) 530.

78 Lásd Katolikus Tanügyi Főhatóság is. Erdő Péter in: MKL 6 (2001) 390.

79 Az egyházközségek Alapszervezetét – később Igazgatási Szabályzatát és Adóztatási Szabályzatát – az 1920. október 27-i püspökkari konferencia fogadta el, vö. BEKE 1992, 62, 10 pont.

összegét, megállapítja, hogy a karbantartás gondja az egyházközséget terheli, ha más forrás, vagy kegyuraság nincs. Felsorolja részletesen a plébániák fő- és melléképületeinek nagyobb javításait. A hatodik határozat arról szól, hogy más helyeken a karbantartásról az egyházmegyei előírások rendelkeznek. A hetedik határozat előírja, hogy az egyházközség gondnoka köteles évente a karbantartásról jelentést tenni. A nyolcadik hivatkozik a kánonjogra (can. 1476. §. 2., can. 1186., can. 2147.), és hangsúlyozza a lelkesz-javadalmas felelősségét. A kilencedik tiltja a javadalmi földön a fairtást, a művelés megváltoztatását, a tizedik előírja, hogy a plébániai udvar kerítésének felállítása, gondozása a kegyurat, illetve az egyházközséget és a javadalmat terheli. A tizenegyedik megállapítja, hogy a javítási munkák költsége a híveket terheli, esetleg fuvarral, napszámmal. A tizenkettedik határozat előírja a bádofeszületek kicserélését kőből, vasból vagy bronzból készültrekre.

A hatodik bizottság a papok hagyatékáról és nyugdíjáról kilenc határozatban (Nr. 61–69) döntött. Az első határozatban elrendeli a zsinat, hogy minden javadalmas köteles az egyházi hozzájárulást az ún. „decimalitást”⁸⁰ az egyházmegyei kasszába befizetni. A második határozat ezt a javadalom jövedelmének 3%-ban állapítja meg, amelynek fele a harmadik határozat szerint a javadalomba lépéskor, de egy éven belül egészében befizetendő. A negyedik határozat úgy rendelkezett, hogy a befolyt összeg fele részben a papnevelőt, fele részben a nyugdíjalapot illeti. Az ötödik határozat úgy döntött, hogy 1929-től kezdve a felszentelt papok⁸¹ hagyatékának tíz százaléka egyházmegyei célok támogatását szolgálja. A hatodik határozat előírta, hogy a végrendelet nélkül elhalt papok hagyatékának harmas felosztása előtt 10% levonandó, míg a hetedik határozat szerint a végrendelettel elhalt papok kötelezettséget vállalnak, hogy a 10% befizetésre kerül. A nyolcadik határozat úgy szól, a korábban, tehát 1928 előtt felszentelt papokra a fenti határozatok csak akkor érvényesek, ha ők ezt a döntést írásban a maguk részére érvényesnek elismerik. A nyolcadik határozat kimondja, hogy a fenti rendelkezések a papok személyi vagyonát nem érintik, míg a kilencedik határozat kijelenti, a 10% felett az érseki hatóság szabadon rendelkezik.

A hetedik bizottság az ún. „egyke” problémával foglalkozott, azaz hogy a szülők legtöbbször anyagi okokból, a földbirtok és a vagyon egy kézben tartásának szándékával csupán egy gyermeket vállaltak. A problémával kapcsolatban, tizenöt határozat (Nr. 70–84) született. Az első két határozat előírja az egykével kapcsolatos lelkipásztori kötelezettségeket, a harmadik és az ötödik a kötelező jegyesoktatást és ekkor a gyermekvállalási kötelezettség kihangsúlyozását, a negyedik az 1926-os körlevél figyelmeztetésének felolvasását. Az ötödik és hatodik határozat kitér az anyának a szülés utáni ingyenes megáldására („avatására”), a hetedik szorgalmazza az egyházi előírások ismertetését, a nyolcadik és kilencedik pedig a hitbuzgalmi, illetve női katolikus egyesületek ebbéli tevékenységét. A tizedik határozat előírja az egyházközségeknek a többgyermekes családok iskolai, karácsonyi segélyezését. A tizenegyedik határozat részletesen kitér az 1901. évi gyermekvédelmi törvény (1901/VIII. tc. és 1901/XXI. tc.) rendelkezéseinek betartására, illetve figyelembevételére, valamint az elhagyottnak nyilvánított kiskorúak lelencházi vagy családoknál lévő rászorulók felkarolására. A tizenkettedik határozat

80 Decima a régi tized neve, a „decimalitás” („tizedelés”) itt a köteles befizetést jelöli.

81 A 65. pont félreérthető módon a „felszentelendő papok” hagyatékáról szól. Márpedig ha papok, akkor már fel lettek szentelve, ha pedig nem, akkor csak seminaristák, papjelöltek. A „felszentelendő papok” kifejezés íráshiba, helyesen a jövőben, 1928 után felszentelt kalocsai egyházmegyei papokról van szó, vö. a következő 67. pontot. Azaz az előírás a már felszentelt papokra nem vonatkozik.

szorgalmazza a papság hatásos népjóléti állásfoglalását, a tizenötödik úgy rendelkezik, hogy a szülésznőnek a plébánosnál be kell jelentkeznie, miután a tizenharmadik már úgy rendelkezett, hogy meg kell kívánni a szülésznők és szülész-orvosok lelkigyakorlatozását. A tizennegyedik határozatban a zsinat arra kéri a püspöki kart, hogy tegyen meg mindent egy új örökösödési törvényen keresztül az egyke leküzdésére, az állam ne részesítse előnyben állások betöltésénél a gyermekteleneket, ne adjon engedélyt házasságkötésre 16 éven aluli lányoknak, óvszerek előállítását, árusítását pedig a legszigorúbban büntesse.

A nyolcadik zsinati bizottság tárgya az egyházi ének és zene volt. Erről tizenhárom határozat (Nr. 85–97) született. Mint láttuk, Zichy érsek az ügyet annyira a szívéen viselte, hogy X. Szent Pius pápának 1903. november 22-én kiadott motu proprioját a Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények 1928-as 20. számában,⁸² október 30-án nemcsak kiadta, hanem külön nyomtatványban a kántorok tudomására is hozta. A motu proprio kiegészítette több vatikáni rendelkezéssel is,⁸³ és óhajtotta, hogy a zsinat az egyházi zenével behatóan foglalkozzék.⁸⁴

Mindjárt az első határozat felállítja az egyházmegyei egyházzenei bizottságot, kinevezi tagjait, míg a hatodik határozat a kántorok szakfelügyeletét ennek a bizottságnak a kötelességévé teszi. A második és a harmadik határozat előírja a szerződés kötést az orgona hangolására és javítására, valamint az énekes, és kántorkönyvek leltárának beküldését az érseki hivatalba. A negyedik és ötödik határozat a szakértők által vizsgált kántorok kinevezéséről és az alkalmatlanok elmozdításáról rendelkezik. A hetedik és a nyolcadik előírja a kántorok kötelességeit, jelesen az ifjúság miséin az orgonakiséretet, az ifjúság ének-betanítását, a hívek egyházi énekképzését. A kilencedik szorgalmazza a vasár- és ünnepnapon tökéletes orgonajátékot, a tizedik a latin responzóriumok éneklését a nép részéről, a tizenkettedik a gregorián énekek használatát. A tizenegyedik a buzgóbb kántorok jutalmazását javasolja. Az utolsó, a tizenharmadik határozat úgy intézkedik, hogy a temetésekkor szokásos „mérsékelt” búcsúztatók (énekek, szövegek) csak akkor tarthatók fenn, ha ezek az egyház szellemével nem ellenkeznek.

A kilencedik bizottság a temetővel foglalkozott. Harminc határozata (Nr. 98–127) került a zsinat előírásai közé. Az első kettő és a tizedik a temetők bekerítését, valamint a hozzá vezető és a temetőben lévő utak rendezését írja elő. A harmadik úgy dönt, hogy az 1215-ös kánon értelmében a halottakat a templomba kell szállítani, ahol beszentelésük megtörténik. A negyedik előírja a temetési társulatok létesítését, az ötödik szorgalmazza a temetkezési vállalatok létrehozását. A hatodik óhajtja, hogy a halottkém tisztét lehetőleg orvos lássa el. A hetedik a halottas kassa felállítását sürgeti, a nyolcadik megengedi, hogy a halott felravatalozása a temetői kápolnában történjék. A kilencedik előírja, hogy a temető kapujára a „Feltámadunk” újszövetségi idézet irandó, a tizenegyedik azt kívánja, hogy az új kálváriákat a temetőben állítsák fel. A tizenkettedik határozat bevezeti a sírhelyek kötelező megváltását, a tizenharmadik úgy dönt, hogy ezt a pénzt a temető pénztárába kell befizetni, valamint a temető egyéb jövedelmező területének bevétele is a pénztár kapja a tizenharmadik határozat szerint. A tizenötödik határozat úgy szól, hogy azok a lelképászorok, akiknek jövedelme van a temetőből, ezt megtarthatják,

82 FHK 20, 71–75, Nr. 4140.

83 Uo. 75–79, Nr. 4141, Nr. 4142, Nr. 4204, Nr. 4272, Nr. 4203, Nr. 4274, Nr. 4210, Nr. 4320, Nr. 4282, Nr. 4315, Nr. 4314, Nr. 4313.

84 Uo. 79–80, Nr. 4205.

de a jövő javadalmazások nem. A tizenhatodik és tizenhetedik határozat szerint a temetőt be kell fásítani, ennek tervét és költségvetését fel kell terjeszteni, temetőőrnek kertészti kell alkalmazni. A tizennyolcadik a temetői kútról, a tizenkilencedik temetőőri lakások építéséről, a huszadik legalább sírásó alkalmazásáról, a huszonegyedik harang állításáról határoz. A huszonkettedik előírja, hogy a temetőőr, illetve sírásó minden új sírról köteles naplót vezetni. A huszonharmadik úgy dönt, új temető vételére és bekerítésére községi segély igénybe vehető. A huszonnegyedik, huszonötödik és huszonhatodik határozat szerint másvallásúakat és egyházi temetésben nem részesülőket a temető elkerített részébe kell temetni, temetésükkor harangozni nem szabad, másvallású felekezetek papjainak vallási ténykedést az elkülönített részben kell végezniük. A huszonhetedik előírja, hogy a temetőőr a már nem használt temetőről feljegyzést készítsen. A huszonnyolcadik szorgalmazza belügyminiszteri rendeletre hivatkozva a temető katolikus jellegének visszaszerzését. A huszonkilencedik előírja az érseki hatóság által jóváhagyott temetői szabályzatot, a harmincadik óhajtja, hogy a művészi értékű síremlékek gondozására az érdekelt családok alapítványt hozzanak létre.

A zsinat utolsó, tizedik bizottsága a katolikus sajtó ügyét tárgyalta. A zsinat ezzel kapcsolatban tizenhárom határozatot (Nr. 128–140) hozott. Az első két határozat a papság lelkiismereti kötelességének tartja a katolikus sajtó támogatását és termékeinek terjesztését. Ebbeli munkájáról évenként beszámolni is tartozik. A harmadik határozat katolikus nyomdák felállítását, a negyedik a plébániai, egyházközségi értesítők kiadását, az ötödik a papság irodalmi tevékenységét szorgalmazza. A hatodik előírja a katolikus egyesületek számára a katolikus hitbuzgalmi lapok járatását. A hetedik és a kilencedik különösen javasolja A Szív újság⁸⁵ járatását és ennek német nyelvű kiadását, a nyolcadik pedig katolikus politikai, társadalmi, szépirodalmi sajtótermékek támogatását; és terjesztését. A tizedik szerint ezen a téren a katolikus ifjúság közreműködése is igénybe vehető. A tizenegyedik határozat előírja, hogy a papság a sajtóvasárnapokon és a végrendeletek készítésénél hívja fel a hívek figyelmét a katolikus sajtó támogatására. A tizenkettedik határozatban a zsinat kijelenti, hogy az ellenséges és a közömbös sajtó ellen fellép, a tizenharmadikban pedig előírja a templomi hirdetőtáblák rendszerének visszaállítását. Ezekről évi jelentést is kell tenni.

IV. A ZSINAT KÖVETKEZMÉNYEI

Zichy érsek 1940-re újabb zsinat tartását tervezte.

1940. március 31. napján azonban arról értesítette a papságot, hogy vatikáni engedéllyel a december hó 9–11. napjára tervezett zsinatot 1941 első felére halasztotta.⁸⁶ Közben a Délvidék visszacsatolása (de facto 1941. április 11.) után a Szentszék Zichy érseket 1941. június 1-jén a Bácskai Apostoli Adminisztratúra⁸⁷ apostoli adminisztrátorává nevezte ki.⁸⁸ Az érsek azután 1942. február 20-án közölte a papsággal, hogy a Szentszék

85 A Szív újság Magyarországon 1922 és 1941 között megjelent katolikus hitbuzgalmi hetilap volt. Viczián János in: MKL 13 (2008) 319.

86 KFL 184. ND Synodus 1928–1943. Nr. 5138. dátum nélkül. FHK 5, Nr. 1317. 11.

87 A Bácskai Apostoli Adminisztratúrát a kalocsai érsekség elcsatolt bácskai részéből 1923. február 10-én hozta létre a Szentszék, majd VI. Pál pápa 1968. január 25-én szabadkai püspökségi rangra emelte. Takács Emma in: MKL 1 (1993) 507–508.

88 Vö. Viczián János cikkét fent 14. jegyzet.

1942. január 21-én engedélyt adott neki a zsinat idejét arra az időre halasztani, amikor a Bácskai Apostoli Adminisztrátúra ismét együtt lesz a főegyházmegyével.⁸⁹ Erre a háború miatt már nem került sor, Zichy érsek pedig már egy hónap múlva 1942. március 20-án meghalt. A kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban a két jelzett dokumentumon kívül semmiféle zsinati anyag nincs egy 1940–1941-re tervezett egyházmegyei zsinattal kapcsolatban.

1. FÜGGELÉK

Az egyházmegyei zsinat előkészítő bizottságainak határozati javaslataiból azok a pontok, amelyekről vita volt, illetve amelyek változtatásra kerültek. A végleges szöveg a zsinat jegyzőkönyvében olvasható (lásd 2. függelék). Nyomtatva in: FHK 22. szám, 89. oldal 4481. számú körirat 1–7 oldalas mellékleteként. – Levéltári száma: KFL Nr. 4661. 1928. november 22.

I. A felnőttek gyakori szentáldozásának zsinati bizottságától

3. A templomok főbejárataiban szélfogó ajtók és függönyök a templompénztár terhére, illetve a hívek adományaiból két éven belül felállítatnak, a kókusz szőnyegek, a vaskeretű, ólmozott, vastag üvegű ablakok fokozatos beállítása a templomokban elhatároztatik.

7. Az esperesi kerületi papság gondoskodik róla és felel érte, hogy népmisszió a kerület, összes plébániáin minden öt évben tartassék, és ebben készségesen segédkezik.

9. A 711. can 2. §-ra való tekintettel kéri a zsinat annak elrendelését, hogy minden plébánia területén az oltáregyesület felállíttassék.

II. A gyermekek gyakori szentáldozása

10. A „Quam singulari” kezdetű pápai körlevél évi, kötelező felolvasása alkalmával a hívek felhívandók, hogy a gyermeknevelés tengelyévé az első szentáldozásra való előkészületet tegyék; ha azt tapasztalják, hogy a gyermek az előírt kellékekkel rendelkezik, kérhetik a lelkésztől, hogy az első szentáldozásra bocsátassék.

13. A tanítótság ily irányú közreműködésének biztosítása végett a papság és a tanítótság között fontos a jó viszonyt még áldozatok árán is ápolni.

20. Minden gyermek valamely hitbuzgalmi társulatba beírandó. Ezen egyesületek vezetésében és a tagsági kötelmek teljesítésében a tanítók és a tanítónők, illetve a szülők támogatása kikérendő.

22. A leventék vasárnapi mischallgatása megkövetelendő annál is inkább, mert ezt a világi felsőbb hatóságok is megkívánják és a papságot az ifjúság erkölcsös nevelésében támogatják. A leventék évenként háromszor közös gyónásra és áldozásra vezetendők. A lelkészkedő papság a levente-egyesületek életébe belekapcsolódva a leventék szellemi és lelki nevelésében buzgón közreműködni el ne mulassza.

⁸⁹ KFL 184. ND Synodus 1928–1943. Nr. 1204. FHK 1940, 11, 39.

III. A hitoktatásügyi bizottságtól

26. Azon célból, hogy a hitoktatók magasztos kötelességüknek, úgy saját hivatásuknak teljesítése, mint a gondjukra bízottak üdvössége szempontjából eleget tehsenek, a zsinat kötelezi őket, hogy feladatuk méltó teljesítésére állandóan készüljenek.

IV. Az egyházközségügyi bizottságtól

4–5. Az egyházközségek következő évi költségvetései évenként az előző év július 31-ig a kerületi esperesek után az érseki hivatalba terjesztendőek jóváhagyás végett.

V. Az egyházi épületek jókarban-tartásáról

53. A többi helyeken a plébániai fő- és melléképületek jókarban tartására nézve az egyházmegyei statútumok, körrendeletek, visita canonicák és országos érvényű rendeletek továbbra is érvényben maradnak.

2. FÜGGELÉK

Az egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve
Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények. 24. szám. 1928. december 21.
Az egyházmegyei zsinatról. Nr. 5180, 93–99.

Jegyzőkönyv a Kalocsán 1928. december hó 5-én megtartott egyházmegyei zsinatról.

I. D. e. 1/2 9 óra előtt a zsinati atyák a főszékesegyházban összegyűltek. A C. I. C. 358. canonja értelmében a megjelenésre kötelezettek közül a következők voltak jelen: Dr. Horváth Győző, püspök, érseki helynök, dr. Ámon Pál, prelátus, éneklőkanonok, dr. Révay Tibor prelátus, kanonok, zsinati előadó, Rechner Konrád c. apát kanonok, dr. Wiederkehr József c. apát, kanonok, dr. Kalmár Sándor c. prépost, kanonok, Katona István tb. kanonok, esperes, uszódi plébános, dr. Kőszeghy Mihály tb. kanonok, esperes, mélykúti plébános, Makay Gábor tb. kanonok, esperes, kunbajai plébános, dr. Gonczlik Kálmán c. apát, esperes, bajai plébános, Bászler István esperes, garai plébános, dr. Tantos Gyula esperes, bajaszentistváni plébános, Kurcz Adolf esp., keceli plébános, Tóth István kalocsa-külvárosi lelkész, Czeiner Ferenc géderlaki plébános, Bóhm Jenő tb. pápai káplán, baja-kiscsávolyi plébános, Schwerer Ferenc tb. pápai kamarás, katymári plébános. Szabó Árpád csengődi plébános, Szendelbach János hajósi plébános, Winkler Lénárd kelebía-sz.-annai pléb., espereskerületi kiküldöttek. P. Jablonkay Gábor S. J. kalocsai rektor, dr. Torday Anyos bajai főg. igazgató, P. Jugh Miklós O. S. F. bajai házfőnök, rendtartományi kiküldöttek. Az érseki körlevél értelmében meghívottak közül; Dr. Mosonyi Dénes protonotarius, pécsi kanonok, Tantos Ferenc tb. kanonok, nagyszemináriumi gondnok, Winkler Pál tb. kanonok, érseki könyvtáros, P. Csávossy Elemér S. J. főg. tanár, P. Alaker György S. J. kiszemináriumi subregens, P. Katona Sándor S. J. atya, a Tanoncotthon elnöke, Uhl József ny. plébános, Magyar István ny. plébános, Jeszenovits Félix bátyai plébános, Tillinger Ferenc császártöltési plébános, dr. Schweitzer Ferenc sükösdí plébános, vitéz Veres Mihály

dusnoki plébános, Stadler János fajszi plébános, dr. Horváth Alajos foktői plébános, dr. Pál Mátyás tb. pápai kamarás, tanítónőképzési igazgató, dr. Kerner István tb. pápai kamarás, theol. tanár, Oszwald József tb. pápai kamarás, képzési igazgató, dr. Kujáni Ferenc tb. pápai kamarás, érseki titkár, dr. Erdey Ferenc tb. pápai káplán, tanítóházi igazgató, dr. Szedlay István theol. tanár, dr. Fürstner Antal theol. tanár, dr. Schopper Antal theol. tanár, dr. Angeli Ottó szentszéki jegyző, Schneider Ferenc hitoktató, Kazinczy Imre karkáplán.

II. Fél kilenc órakor d. e. megkondult a nagyharang s gróf Zichy Gyula érsek az egybegyűlt zsinati atyák sorfala között bevonult a főszékesegyházba. Majd a szertartáskönyv előírásához képest csendes szentmisét mondott De Spiritu Sancto. Mise alatt a kalocsa-külvárosi iskolás gyermekek énekeltek szebbnél-szebb magyar és latin egyházi énekeket Berauer József ny. karnagy vezetése mellett. Ezután a szertartáskönyvben megjelölt módon az előírt könyörgések, imák következtek. Utána a főpásztor az egybegyűlt atyákhoz az alább közölt allocutiót intézte:

Tisztelendő Testvéreim!

Vége felé hajlik az esztendő s vele el fog múlni az első tíz év is, mely alatt az Egyház új Codexe szerint az egyházmegyei zsinat megtartása kötelező reánk. Első pillanatra azt hihetné a be nem avatott, hogy csupán az idő siettet bennünket és csak ezért iparkodunk – látszólag az utolsó percekben – betartani a törvény betűjét.

Előttünk azonban nyitott könyv a tíz év s a vele letűnő korszak története.

Századokra szóló súlyos események és nehéz válságok szakadtak ránk olyan láncolatban, hogy a zsinat megtartását hosszú éveken át teljesen kizárták. És a nagy válságok még el sem pihentek, mikor súlyos szenvedések után elhunyt a főpásztor, kettészakadt a nagy egyházmegye s olyan átmeneti helyzetbe sodródtunk, mely e fontos gyülekezet összehívására nem nyújtott alkalmat. Reménykedve vártunk, de – bár a javulást nem lehet tagadnunk – mélyrehatóbb fordulathoz eddig nem jutottunk.

Anyaszentegyházunk indokolt parancsa elemi erővel lépett tehát elénk, s mind jobban éreztük, hogy az, amit rendel és parancsol, egyúttal mindnyájunk benső szüksége is.

Avagy ki ne tudná és ki ne érezné, hogy szent hivatásunk időről időre elmélyedést kíván, hogy a belső egyéni számadás, lélekbemarkolás és rendezés mellett közös erővel is el kell mélyítenünk, sziklába kell vájnunk annak alapjait? Üdvünk, boldogságunk teljesen attól függ, mily mértékben teljesítjük azt a feladatot, melyre az Úr Isten papi hivatásunk fenséges díszében, de egyúttal súlyos terhében is meghívott bennünket, s amelyre mi az ő kegyelmével, szívünk készségében, kényszerítés nélkül magunk vállalkoztunk.

Ha már saját lelkünk tudatos mentése roppant nagy feladat, mert tőle függ és rajta fordul meg örök üdvösségünk, mennyivel fontosabb, mennyivel terheesebb száz és ezer lélek buzgó vezetése, akiket a Gondviselés nemcsak reánk bízott, hanem egykor kezünkől követel is vissza. „De manu viri... requiram animam hominis.” (Gen. 9. 5.)

A mai világban a gonoszság szédítő hatalma mint egy modern félelmetes Góliát tör az Istent őszintén kereső lelkek táborára.

Vezérnek és katonáknak Isten erejébe kell hát öltözniök, hogy az elszánt, veszélyes támadást bizton, bátran, sikerrel kivédjék.

Ezt a vértetét kívánjuk a zsinat munkájával mi is megszerezni nem magunkban bízva, hanem az Istenben, aki övéinek e nemes szándékát, elszánt törekvését és szilárd reményét nem hagyja elbukni, vagy megszegyenülni.

A zsinat előkészítése során úgy a tárgyak megválasztása, mint az előkészítő bizottsági ülések tanácskozásai alkalmából örömmel tapasztaltam, hogy T. papságom mennyire

át van hatva a zsinat fontosságától, mely hozzáértéssel és lelkiismeretességgel vett részt ennek munkálataiban, ami viszont azt a reményt kelti bennem, hogy a határozatok végrehajtásában hasonló buzgóságot fogok tapasztalni.

Erre a *buzgóságra valóban szükség van saját* végcélunk elérésének biztosítása végett, amire lelkünknek a megszentelő malaszt állapotában való megtartásával és a tökéletességben való előhaladásával törekszünk, amire a Codex I. C. 125. szakasza is figyelmeztet előírván: „Curent locorum Ordinarii l. ut clerici omnes poenitentiae sacramento *frequenter* conscientiae maculas eluant; 2. ut iidem quotidie orationi mentali per aliquod tempus incumbant, sanctissimum Sacramentum visitent, Deiparam Virginem mariano rosario colant, conscientiam suam discutiant.” A papság lelki életének ápolása eddig is a legfőbb gondját képezte a mindenkori főpásztoroknak; ennek lelkiismeretes ellenőrzése legszigorúbb kötelessége az espereseknek, ez édes mindnyájunknak legkedvesebb feladata, hiszen elsősorban azért lettünk papokká, hogy Istent minél jobban megismerjük, szeressük, neki szolgáljunk és egykor üdvözüljünk.

Hála Istennek – egyes szörványos esetektől eltekintve – van okom bízni papságom lelkületének tisztaságában. Hála érte azonban nagynevű elődeim főpásztori gondoskodásának és annak a kölcsönös lelkipásztori buzgalomnak is, mely a papság részéről egymás lelkigondozásában megnyilvánult. Őszintén köszönöm a szerzetesrendek részéről nyert önzetlen támogatást is, azt a krisztusi szeretetet, mely a legnagyobb bizalomra hangolja és arra készíti papságomat, hogy lelki ügyeiben szívesen forduljon szerzeteseinkhez; különösen köszönöm a Jézus társaságának, kispapjaim gondos nevelőinek hat évtizedet meghaladó apostoli munkáját. Isten kegyelme után főképp ennek tulajdonítom ugyanis a kalocsai egyházmegyei papság hithűségét, lelkipásztori buzgalmát s a közelmúlt nagy megpróbáltatásainak idején tanúsított jellemzilárdaságát.

Papságomnak ez az előnyösen ismert lelki élete felment attól, hogy *a havi gyónás és a lelkigyakorlatok* gyakrabbi végzésénél többet, zsinati határozat útján szorgalmazzak.

Szükség van a *papi buzgóság fokozására a hívek miatt is*, akik inkább indulnak lelkiatyjuk után az ő tökéletes élete, mint beszédei, prédikációi miatt. „Ha a só íztelen lesz, mivel adtok ízt annak?” (Márk. 9. 49.) Ezek a zsinati határozati javaslatok oly magas követelésekkel lépnek fel a lelkésszel szemben, hogy ha nincs benne igazi törekvés a tökéletesség, Isten egyre jobban hevülő szeretete és országának minél nagyobb erővel és önfeláldozással való terjesztése iránt, hiányozni fog belőle a lendület a határozatok végrehajtására, az erő és kitartás a több munka vállalására.

Az a rendeltetésünk, hogy általunk és bennünk ragyogjon Krisztus szelleme a világba, az emberek lelkébe, aminek ne bírjanak ellentállni.

Ily hódító munkára sarkalom önöket, midőn a szentség hírében meghalt *X. Pius* pápának jól ismert szándéka szerint *az iskolába még nem járó, szülői gondozás alatt levő gyermekek eucharisztikus nevelését és első szentáldozásra való bocsátását* lelkiatyai gondjaikba ajánlom.

Egészen új feladat ez a magyar lelkipásztorkodás terén és mégis oly régi, aminő maga a kat. egyház. Annál könnyebb lesz a megvalósítása. Minden családi tűzhely a kis Jézus szívét is hevíti, hisz ott vannak azok, akiké, amilyeneké a mennyek országa. (Máté 19. 14.) Ez a fölséges érzés adja meg a kat. családi élet utolérhetetlen báját és kimondhatatlanul nagy értékét. Ennek tudatában van a család, az okos szülő és írott törvény nélkül boldog kötelességérzettel csepegteti a kisgyermek lelkébe a kat. hit elemeit, elmondja a Biblia történeteit, figyelmessé teszi a kat. hit megnyilvánulásaira. Így válik a szülő, a testvér, a rokon a legjobb hitoktatóvá, olyan tanítóvá, aki biztos sikerrel egész életre

kiható oktatást, nevelést ad. Ismerek olyan anyát, aki arra törekedett, hogy gyermekei legelőször a Jézuska nevét ejtsék ki. De sokszor ismételte ez karon ülő gyermekeinek e legdrágább nevet! De sok épületes beszéd teszi Isten előtt ragyogóvá és vonzóvá azt a családi tűzhelyet, amelynél a kisgyermeket nevelik a kis Jézus kedves és méltó barátai-
vá! Mekkora erkölcsi érték, mily hatalmas nemzeti erő kel életre, szökik sudár katonába, válik tiszta szüzzé – akiben mindig bizni lehet – az ily családokból! Mikor minden magyar család így gondolkozott és cselekedett, mert mind katolikusán érzett, akkor „Virágos kert vala híres Pannónia, mely kertet öntöze a szép szűz Mária.” Mi pedig hozzá tehetjük, nemcsak öntöze, de meg is tartá teljes nagyságában.

Az Ausztriában elhatalmasodott istentelen áramlat csapatokba tömörített gyermekekkel rohamot intéz templomok ellen, hogy az Úr Jézus Szentségházát közáporral megdöbálják. Mi az ártatlan gyermekek tiszta, puha szíveit szervezzük hatalmas szívgárdákká, hogy templomaink isteni lakójának irgalmas szívét imáink és erénygyakorlataink ellenállhatatlan ostromával, hazánk sorsának jobbra fordítására megnyerjük, kiengeszteljük. Keresztes hadjárat ez is hazánknak, szentjeink és vértanúink által megszentelt földjéért és az örök hazáért, amit semmiféle ármány le nem győzhet, mert Isten a vezérünk, célunk és hatalmas támaszunk. „Bízatom, én meggyőztem a világot.” (Ján. 16. 33.)

A szülőnél senki sem hat jobban a gyermek szívére. Isten adta és áldotta nevelő a szülő. Legjobban ismeri gyermekének fejlődését, tehetségét. Legügyesebben tud alkalmazkodni hozzá. Legtöbb időt szentelhet neki, a családi ház a legjobb iskola, melynek *legmelegebb szívű hitoktatónöje* az édesanya. Ezt a tudatot kell ébren tartani, folyton hangoztatni, a családokban megerősíteni, családi hagyománnyá, tradícióvá tenni, így kapunk majd készen kisgyermeket, egészen ártatlanokat, akik tudják, érzik, hogy van Isten és szeretik; akiknek nem is titok a Szentháromság, akinek tiszteletére magukat keresztellett illetik; akik értik, tudják, hogy a mennyei atyának isteni fia van, édesanyja a boldogságos Szűz Mária; ezek őszintén sírni tudnak az Úr Jézus szenvedése fölött és szeretettel csókolják a feszületet, mely által kibékült, megengesztelődött a mennyei atya, kit elsőként szüleink és mi is rosszaságunkkal megbántottunk. Ezek könnyen megértik, hogy más a kenyér, amit az édesanya szeg, más az, amit a lelkiatya kezeiből vehet, ami-
ben benne van a Jézuska. Ezek a tiszta lelkek érzik azt, hogy a rossz az Isten megbántása, amiért büntetés, a jó az Isten gyönyörűsége, amiért jutalom jár. Ezek nem is tudják másképp elképzelni az embert, mint lelkes lényt, amely a halál után is él. Ezek az őrangyalok rendeltetésével tisztában vannak és könnyen rájönnek, hogy nemcsak a földi életben van szükség Isten segítségére, hanem e nélkül a mennyországba sem juthatunk. Valóban nincs olyan gyermek, akit a fenti igazságokra már az iskola előtt kioktatni nem lehetne. Pedig az első szentáldozáshoz ennyi ismeretre sincs szükség. Elég „a hittannak oly fokú ismerete, mely szerint az üdvösségre elkerülhetetlenül szükséges ismereteket felfogásához mérten értse, a szentségi kenyeret a közönséges mindennapitól megkülönböztesse és korához való áhítattal járuljon az Oltáriszentséghez,” mondja X. Pius pápa *Quam singulari* körlevelében a gyermekről.

Az elsőáldozáshoz tehát nem szükséges a bűn ismerete, még kevésbé ennek elkövetése. Tehát gyónás nélkül is lehet az ártatlan kisgyermeket a szentáldozáshoz bocsátani, „mikor a gyermek esze annyira megnyílik, hogy kezd a szentség iránti áhítatról fogalommal bírni.” (Aq. sz. Tamás.) Ha pedig jónak látjuk, hogy az ilyen elsőáldozó feloldozásban részesüljön, ennek a gyóntatásnak is alkalmazkodnia kell a zsenge gyermeki lélekhez. Inkább az öröm, a kibékülés, a szeretet felkeltésére és átérésére, mint a bűnök szorgos kutatására és minősítésére irányuljon a gyóntatás.

A lelkipásztorkodásnak ez a mindennél finomabb munkája bizonyára új feladatot jelent. *Kötelezővé még nem is teszem*, mert bízom T. Papságomban, hogy megszívleli Krisztus földi helytartójának atyai intelmét és az espereskerületi gyűléseken s még inkább a jó, az ügy fontosságát megértő és megbecsülő szülőkkel való értekezleteken, a hitbuzgalmi társulatok összejövetelein igyekeznek az ilyen gyermeknevelésnek minél több családot megnyerni, minél több kisgyermeket a Szentségi Jézushoz vezetni.

Ha a szülők és a nagyobb gyermekek hozzászoknak e mindennél nemesebb feladatok gyakorlásához, akkor majd nem hagyják a kisgyermeket egyedül a templomba menni, maguk is velük áldoznak és intézményesen biztosíttatni fog a *nagyobb gyermekek és a felnőttek gyakori szentáldozása*.

Origenes atya, sz. Leonides vértanú alvó gyermekeinek mellét csókolgatta tiszteletből a Szent Lélek iránt, aki Isten e legkedvesebb templomaiban lakozik. Így öleli magához gyermekét az a szülő is, akit sz. áldozásról hazasiető gyermeke karol át, hogy annak a csóknak édességében részesítse, amit előbb az Úr Jézustól kapott.

Jól tudom, hogy a gyermek-pastorációnak ez a része magasabb hitélet keretében tud csak kifejlődni, több munkát és jóval több munkást kíván az Úr szőlőjébe, ami még most nem áll rendelkezésre. Mégis jónak láttam ezt a zsinaton hangoztatni, mert *ezt a munkát is el kell egyszer kezdeni*, mert vannak néhányan, akik erre kedvet és képességet éreznek magukban; mert vannak olyan jó hívek, akik minél inkább lelkesednek a pápai szózat követéséért, annál buzgóbban iparkodnak is majd, hogy saját minél tökéletesebb közreműködésükkel pótolják Isten szolgálóinak számbeli hiányát, elmaradt munkáját és lelkiileg kiképezve, kikészítve hozzák legdrágább kincsüket, a keresztségi ártatlanság tisztaságában tündöklő, a gonosz világ bölcseit megszegyenítő tudással kiművelt magzataikat lelkiatyjuk elé, hogy Őket a kis Jézus élvezetében részesítse.

Ettől a neveléstől és társadalmi irányzattól várom a kalocsai főegyházmezgye súlyos csapásának az egyke pusztításának megszűnését, illetve gyökeres korlátozását is. Szégyenletes helyzetünket körleveleimben már adatokkal ismertettem. Az 1927. évi adatok fájdalmasan megdöbbentettek.

Ezek azt mutatják, hogy a 98%-ban kat. Bácsmezgye [Bács-Bodrog vármegye], hazánk legkatolikusabb megyéje, az ország sorvadó megyéi közé tartozik.

Hasonló a helyzet Pest megyében, a kalocsai járásban is, amely Pest megye 14 járása közt a legszánandóbb képet mutatja. Fájdalom és szégyen marcangolja szívünket, ha meggondoljuk, hogy a gyónás és áldozás szentségeinek erejétől megfosztott népek nem egy helyen lelkiismeretesebben teljesítik a házasságban magukra vállalt köteleességüket, mint az Isten kegyelmeinek bőségét élvező, említett katolikus hívek.

Ezért is hangsúlyozom újból a házasságban élő gyónóknak szigorúbb kezelését, a fogamzás megakadályozására irányuló kérdések feltevését és a javulás megtagadása esetén a feloldozás felfüggesztését.

Jeleztem már T. papságomnak, hogy az *egyházközségek* felállítását kötelezőleg akarom elrendelni. Papságom korszerű gondolkodására mutat az a megértés, amellyel a zsinat előkészítése kapcsán ezt az új eszmét fogadta s a vele járó több gond és munka végzését vállalta. Eddigi intézkedéseimből is meggyőződhetek arról, hogy ezzel nem felesleges terhet akarok T. papságom vállára helyezni; hanem ellenkezőleg, az egyházközségek jól felfogott érdekében, úgy anyagi, mint szellemi téren a lehető legjobb eredményt kívánom biztosítani. Kérem e téren továbbra is T. papságom bizalmát és buzgó közreműködését.

A decimalitás és a papi hagyatékügyi bizottság munkája főleg a *papi nyugdíj* javára irányul. Miként a magam részéről ennek javára ismételten nagyobb anyagi áldozatokat

hoztam, remélem, hogy T. papságom sem fog a javaslatokban tervezett szerény megterheltetéstől elzárkózni.

A zsinat elé kerülő javaslatokból látható, mily gondot kívánok fordítani a *hitoktatás* javítására, mélyítésére. Ezzel azt célozom, hogy a katekézis az Istent igazán szerető, tökéletesebb, erényesebb életnek megindítása és folytonos erősítése legyen, hogy a papságnak is minél nagyobb öröme váljék s éppen azért szívesen teljesítse és készségesen fogadja ennek az istenes munkának ellenőrzését.

Sok kellemetlenségtől akarom megkímélni T. papságomat az *egyházi épületek jókarban-tartására* vonatkozó javaslatokkal.

Ahol a javadalom, vagy a hívek szegénysege miatt egyik-másik kötelezettség teljesítése nagyobb nehézségekbe ütközik, a segítség nyújtása, miként a múltban történt, a lehetőség határai között a jövőben sem fog elmaradni.

Az *egyházi ének és zene* reformjaira vonatkozó törekvéseim nemcsak egyházmegyéim területén, hanem országszerte is olyan kedvező fogadtatásra találtak, hogy e tekintetben a legszebb reményekkel várom az eredményt. Az elemi iskolás gyermekeknek imént elhangzott pompás éneke is bizonyosága annak, hogy ez az anyag magasabb követelmények kielégítésére is felette alkalmas.

A *katolikus sajtó* fellendítése érdekében a propaganda szervezésére kívánok különösen súlyt helyezni. Ennek ügyes alkalmazásától remélem és várom a rossz sajtó kiküszöbölését és a jó irodalmi termékeknek a családokba való juttatását. Nyert ügyünk lesz, ha a programnak ezt az egy pontját az életbe át tudjuk vinni minden plébánián.

Azt hiszem, igen jó hatást gyakorolna a hívekre, ha halottjaik a Codex értelmében a templomba, vagy a temetőkápolnába vitetnének a temetés előtt. Itt is azonban olyan újítással állunk szemben, amely csak fokozatosan léptethető életbe. A temető mindenkire, még a hitetlen és erkölcstelen emberre is mély hatást gyakorol. A jól rendezett temetőktől ennek az üdvös hatásnak fokozását várom.

Midőn fentiekben egy-két szóval érintettem a zsinat tárgyait, benső meghatottság járta át lelkemet, mert feltűnt előttem Istenben boldogult *X. Piusnak*, áldott lelkű, szentéletű pápánknak alakja, aki mindezt nemcsak hangsúlyozta, hanem egy életen keresztül követte, hirdette, szentül gyakorolta, s midőn aranymiséjére készült, mindennek legjavát programba foglalta maradandó útmutatásképpen Szent Egyházunk összes papjainak.

És hogy az út, amelyet követett, valóban helyes volt, bizonyítja az a nagy tisztelet, mely őt már a földi életben is – a káplán szobától fel, egészen a pápai trónig – mindenkor kísérte, bizonyítja az a csodálatos, megkapó kegyelet, mely sírját övezi és könnyel borítja; bizonyítja az a sok kegyelem, melyeket a Mindenható az ő közbenjáró imájára számtalan esetben adott és ad ma is.

Emeljük fel tehát mi is esdő szemeinket és bízó szívünket az Egek Urához és kérjük áldását, hogy a zsinat minden törekvése, munkája s imája a pásztorok önmegszentelését és rajtunk keresztül a Krisztus vérével oly drágán megváltott és főleg ma temérdek vesztély közt forgó és fuldokló lelkek üdvösségét szolgálja és biztosítsa most és mindörökké.

Az egyházmegyei zsinatot ezennel megnyitom az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében. Amen.

A jegyzőkönyv vezetésével megbízom Nagyontisztelendő dr. *Kujáni Ferenc* pápai kamarás, érseki titkár és dr. *Erdey Ferenc* pápai káplán, igazgató urakat.

A jegyzőkönyv hitelesítésére felkérem Főtisztelendő dr. *Kalmár Sándor* provicarius és Nagyontisztelendő dr. *Horváth Alajos* szentszéki bírót, foktői plébános urat.

Szavazatszedőkké kinevezem Nagyontisztelendő dr. *Kerner István* pápai kamarás, teológiai tanár és Nagyontisztelendő dr. *Fürstner Antal* teológiai tanár urakat.

A szavazatok összeolvasására és meghirdetésére felkérem Főtisztelendő *Rechner Konrád* apát, kanonok urat.

Ellenőrök lesznek Nagyontisztelendő *Kerner* és *Fürstner* urak.

Ezután a hívek eltávoztak a főszékesegyházból.

III. Ezután dr. Ámon Pál olvasókanonok felolvasta a tridenti zsinat két decretumát de residentia és de professione fidei. Majd kiosztattak a szavazócédulák. Dr. Révay Tibor zsinati előadó kérdést intézett a zsinati atyákhoz, mely módon kívánják a zsinati bírák, vizsgálók és parochus consultorok választását megejteni. Az egybegyűltek dr. Kalmár indítványára felállással megválasztották a következőket zsinati bírának: dr. Révay Tibor, Rechner Konrád, dr. Wiederkehr József, dr. Kalmár Sándor, dr. Kis-Erős Ferenc, Tantos Ferenc, dr. Pál Mátyás, dr. Kujáni Ferenc, dr. Horváth Alajos, Oswald József, dr. Szedlay István és dr. Erdey Ferenc urakat. Zsinati vizsgálókul: Dr. Ámon Pál, Huber Lipót, Rechner Konrád, dr. Wiederkehr József, dr. Kalmár Sándor, dr. Kis-Erős Ferenc, dr. Pál Mátyás, dr. Kujáni Ferenc, Oswald József, dr. Szedlay István, dr. Fürstner Antal, dr. Schopper Antal urakat. Parochus consultorokká: Makay Gábor, Tillinger Ferenc, Tóth István, Jeszenovits Félix, Szabó Árpád, Winkler Lénárd urakat.

A választás megejtése után az összes jelenvoltak elmondották térden állva a tridenti hitvallást és az antimodernista esküt. Az eskü végén egyenkint a főpásztor elé járultak és kezükkel az evangéliumos könyvet érintve egyenkint mondták az eskü szavait. A zsinati bírák, vizsgálók, parochus consultorok letették saját külön esküjüket a főpásztor kezébe. A vonatkozó esküformulát valamennyien aláírták.

Ennek végeztével a főpásztor saját külön esküjét letette.

Az eskütétel végeztével a főpásztor bevonult a sekrestyébe, mialatt a papság az esküszövegeket aláírta.

IV. Utóbb a főpásztor visszatért a sekrestyéből s a trónuson helyet foglalt. A zsinati atyákat a határozati javaslatok tárgyalására felhívta. A zsinat tíz tárgyának megvitatásánál azok töltötték be az elnöki tisztet, akik a bizottsági üléseken is elnököltek. Dr. Révay Tibor zsinati előadó ismertette röviden a határozati javaslatok szövegének kialakulását, mire a tárgyalás kezdetét vette.

A javaslatok I. 2. pontja a következő módosítással lőn elfogadva: *és erről az esperesi látogatás alkalmával beszámol.*

Az I. 3. pont szövege a következő betoldással fogadtatott el: két éven belül helyett: *lehetőleg mielőbb.*

Az I. 7. pont a következő módosítással fogadtatott el: *lehetőleg minden öt évben tartassék.*

Az I. 9. pontnál a zsinat a következő módosítással fogadta el a szöveget: *...ajánlja a főpásztor az oltáregyesületek megalakítását.*

Több hozzászólás történt a II. 10. ponthoz, mire a zsinat a szöveget változatlanul elfogadta.

A II. 13. pontnál „*még áldozatok árán is*” szavak töröltettek.

A II. 20. és 22. javaslatnál: Minden gyermek *lehetőleg...* (20.) A leventék évenként *lehetőleg* háromszor (22.) módosítások fogadtattak el.

Több hozzászólás történt a III. 26. ponthoz, mire a zsinat a szöveget az eredeti fogalmazásban elfogadta.

Déli háromnegyed egy óraker a főpásztor az ülést felfüggesztette s közölte a zsinati atyákkal, hogy az ülés d. u. fél négy óraker folytatódik.

Délután fél négy óraker az ülés a főszékesegyházban folytatódott. Több észrevétel után a IV. 45. pont a következő változtatással lön elfogadva: *Június hó 30-ig terjesztessenek be.*

Élénk vita keletkezett az V. 53. pont körül. A zsinat többsége az eredeti szövegezés mellett döntött.

Egyebekben a zsinat a határozati javaslatok szövegét változtatás nélkül elfogadta.

V. A tárgyalás befejeztével a főpásztor ornátusban az oltárhoz lépett és a következő beszédet intézte a jelenvoltakhoz:

Tisztelendő Testvéreim!

Az egyházmegyei zsinat munkáját egy évi szorgos előkészület és az imént megtartott beható tanácskozás után Isten kegyelmével befejeztük.

Mélységes hálával eltelve borulok le az Úr oltára előtt, hogy kegyes segítségét, melyben a zsinat tárgyainak megállapítása, a szakosztályok üléseinek megtartása és az ünnepléses zsinati tárgyalás során bennünket részesített, buzgó imában megköszönjem.

De köszönöm Tisztelendő papságomnak is azt a megértő, buzgó támogatást, mellyel a lelkek javára irányuló, törvényes előírásoknak megfelelni és a zsinat szervező munkájában részt venni iparkodott. Jóleső biztatás ez a jövőre nézve, melyben megkezdett munkánkat folytatnunk kell.

A hála és az elismerés érzésén kívül szükségünk van azonban alázatos imákra és bizodalmas könyörgésekre is.

Csontig és velőig áthat ugyanis az a tudat és az a szent meggyőződés, hogy legjobb szándékú törekvéseinknek csak abban az esetben lesz foganatjuk, ha a Mindenható, aki bennünket eddig megvilágosított, buzdított és megsegített, a zsinat határozatainak megvalósítására irányuló nehéz munkánkban is állandóan gyámolítani fog bennünket szentes kegyelmével.

Bármily sokat tanulmányoztunk, tanácskoztunk és határoztunk is ugyanis a mai napig, az igazi apostoli munka tulajdonképen ezután kezdődik, mikor mindazt, amit a zsinat tárgykörébe tartozó kérdésekben határozatilag kimondottunk, a mindennapi életben valóra váltani iparkodunk.

És itt azzal a bizalmas kéréssel fordulok mindnyájukhoz, hogy szent hivatásunk eredményes és üdvös betöltése érdekében legyünk mindenkor katolikus szent hitünknek és a bensőséges imának lánglelkű kerubjai, akik a modern világ és a világszemlélet minden kísértését megalkuvást, csüggedést nem ismerő lélekkel elszántan legyőzik, a lelkek mentésének tengernyi akadályát Isten erejével könnyen elhárítják, az ingadozókat saját vonzó példájukkal öntudatra rázzák, imádságukkal pedig leesdik azt az égi erőt, mely a föld képét felderíti és a hervadó lelkek szomorú arculatát a kegyelem fényébe öltözteti újra. „*Emitte Spiritum tuum et creabuntur et renovabis faciem terrae.*”

A szent hiten és a reményt keltő imádságon kívül áradjon szét azonban szívünkben az irgalmas Istennek és a reánk bízott lelkeknek lángoló szeretete is, s akkor a hivatás terhén kívül érezni fogjuk annak gyönyörűségét – „*iugum enim meum suave est et onus meum leve*” – magunkra vállalt kötelezettségek nehézségein túl tapasztalni fogjuk azoknak balzsamos vigaszt, s a földi életet felemészítő munka súlyos keresztjén túl látni, érezni és élvezni fogjuk annak felemelő, boldog varázsát is.

Ámde legyünk készen emellett arra is, hogy minden jószándékunk, imánk és törekvésünk dacára is jelentkezni fognak fojtogató, nem várt nehézségek. Ne feledjük azonban soha sem, hogy ezek munkánk értékéből mit sem vonhatnak le, ha mi erős, kitartó lélekkel iparkodunk legyőzni azokat bizva Urunk és Mesterünk buzdító szavában: „*Confidite, ego vicimundum*” (Ioan. 16. 33.) s ama másik, nagy ígéretében: „*Qui autem perseveraverit usque ad finem, hic salvus erit.*” (Matth. 10. 22.)

Ezt az állhatatosságot igyekezzünk megszerezni, és ha megvan, megtartani az utolsó percig.

Buzgó elődeink az utolsó egyházmegyei zsinatot 1878-ban, vagyis éppen 50 évvel ezelőtt tartották – ugyancsak Kalocsán. Az ott hozott üdvös statútumok immár több mint egy félszázad óta irányították, lelkesítették a főegyházmegye lelkipásztoraikat. Tisztelettel nézünk az ő munkájukra és bizvást reméljük, hogy a jelen gyülekezet minden imájából, minden apostoli fellángolásából és közös erővel megalkotott határozatából szintén áldás és kegyelem fakad a lelkekre.

Szankcióul pedig mindazokhoz, amiket itt, az Úr színe előtt megbeszéltünk, elfogadtunk és elhatároztunk, csak egyet ajánlok, csak egyet kötök ki: szeressük az Istent, az ő szentegyházát, a hívő lelkeket és a saját szegény lelkünket is olthatlan, égő szeretettel, s akkor ez a szent láng nemcsak megvilágít, nemcsak áttüzesít, hanem magával is ragad majd bennünket minden szent munkára, minden áldozatra, minden szenvedésre, sőt ha kell, a földi halálra is – az örök életért.

Ezt adja meg nekünk hitvalló életünk, apostoli munkánk s égő áldozatunk örök jutalmául az irgalmas Isten, az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében. Amen.

Majd ünnepélyes áldást adott.

VI. Utána dr. Ámon Pál éneklőkanonok a megjelenésre kötelezettek névsorát olvasta fel, mire az illetők adsum-mal feleltek. Végül kihirdette a főpásztor által engedélyezett indulgentiát.

Erre a zsinati tárgyalás véget ért s a főpásztor a papság sorfala között kivonult a templomból.

Dr. Kalmár Sándor, sk.
Dr. Horváth Alajos, sk.
hitelesítők.

Jegyezte:
Dr. Kujáni Ferenc,
érseki titkár.

3. FÜGGELÉK

Az egyházmegyei zsinat határozatai

Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények. 24. szám. 1928. december 21.

Főpásztori rendelkezések az egyházmegyei zsinat megtartása alkalmából. Nr. 5216.

Az egyházmegyei zsinat meghallgatása után a zsinat alábbi javaslatait elfogadom, illetve következőképpen rendelkezem:

I. A felnőttek gyakori szentáldozása kapcsán

1. A papság a lelkigyakorlatoknak másodévenként való végzésére kötelezettséget vállal.

2. A papság a sz. gyónás havi végzését magára nézve kötelezőnek tartja és erről az esperesi látogatás alkalmából beszámol.

3. A templomok főbejárataiban szélfogó ajtók és függönyök a templompénztár terhére, illetve a hívek adományaiból lehetőleg mielőbb felállítatnak, a kókuszszőnyegek, a vaskeretű, ólmozott, vastag üvegű ablakok fokozatos beállítása a templomokban elhatározatik.

4. A padok térdeplői és a gyóntatószékeknek a körlevélileg közölt terv szerint való átalakítása elhatározatik.

5. A mindennapi gyóntatás a sz. mise előtt, illetve a plébániai mise alatt, a szombat délutáni és az ünnepnap előtti gyóntatás pedig a szükséghez mért módon és időben kötelezővé tételik.

6. A havi első péntekre vonatkozó gyóntatásokra, illetve áldozásokra különös gond fordítatik s az első péntek megtartásának adatai félévenként a ker. gyűlés elé terjesztetnek.

7. Az espereskerületi papság gondoskodik róla, hogy népmisszió a kerület összes plébániáin lehetőleg minden öt évben tartassék, és ebben készségesen segít.

8. A sűrűn tartandó eucharisztikus beszédekben főleg oly szentek vagy boldogok behatöbb ismertetésére kívánom irányítani a hívek figyelmét, akik az Oltáriszentség tiszteletében kitűntek és kézzelfoghatóbb módon a szentáldozásnak köszönik az erényben való megerősödésüket.

9. A 711. Can. 2. §-ra való tekintettel ajánlom minden plébánia területén az oltár-egyesületek felállítását.

II. A gyermekek gyakori szentáldozásáról

10. A Quam singulari kezdetű pápai körlevél évi, kötelező felolvasása alkalmával a hívek felhívdók, hogy a gyermeknevelés tengelyévé az első szentáldozásra való előkészületet tegyék; ha azt tapasztalják, hogy a gyermek az előírt kellékekkel rendelkezik, kérjék a lelkészétől, hogy az első szentáldozásra bocsáttassék.

11. A hitoktatás a fenti pápai rendelet szolgálatába állítandó. Elsőáldozás előtt tehát a gyermekektől nem a teljes katekizmus és bibliai tankönyv ismerete, hanem csak „az üdvösségre elkerülhetetlenül szükséges hittitkoknak a gyermek fölfogásához mért ismeret-

rete, a szentségi kenyérnek a közöséges, mindennapitól való megkülönböztetése és a korához való áhítat” – vagyis, „mikor a gyermeknek esze annyira megnyílik, hogy kezd a Szentség iránti áhítatról fogalommal bírni” – kívántassék meg.

12. Mivel a vallásos nevelés minden iskolának feladatává van téve, bármily jellegű iskolák tanítóinak az ifjúság korábbi és gyakori szentáldozására vonatkozó ily irányú közreműködése részint a tanítói tanácskozmányokon, részint a gondnoksági, illetve iskolaszéki üléseken állandóan szőnyegen tartandó.

13. A tanítóság ily irányú közreműködésének biztosítása végett a papság és a tanítóság között a jó viszonyt ápolni kell.

14. A szülői értekezleteknek egyik főtárgyát a gyermekléleknek az Oltárszentség vételére való előkészítése és ennek a tiszta lelkiületnek megőrzése, mint a nevelés egyik legfontosabb tényezője képezze.

15. Hogy a ker. esperesek és akik a vallástanítás ellenőrzésére megbízást kaptak, a püspökkari utasítás 7. pontja értelmében a gyermekek első sz. gyónásának és áldozásának miként való megtörténtéről beszámolhassanak, a vonatkozó adatok az illetékeseknek az iskolai év végén pontosan beszolgáltatandók.

16. Az első sz. áldozáshoz, illetve gyónáshoz a Püspökkari Tanterv és Utasítás értelmében ott, ahol a hitoktatás kedvező körülmények között történik, a II., egyebütt a III. el. osztályban kell vezetni a gyermekeket.

17. Az egyesületekben, főleg a hitbuzgalmiakban a lelkipásztorok a szülők figyelmét a gyermekek eucharisztikus szellemben való nevelésére minél gyakrabban hívják fel.

18. Az első gyónásra való előkészítés ne csak a bűnök szorgos tárgyalásából álljon, hanem inkább a bánat és erős fogadás felkeltésére, legkivált pedig a kis Jézus iránti szeretet, a Vele való egyesülésből fakadó öröm fölébresztésére szolgáljon.

19. A tanuló ifjúság két havonként közös gyónásra vezetendő. Ügyelni kell arra, hogy egy-egy alkalommal ne túl sokan zehetessenek gyónásra.

20. Törekedni kell, hogy minden gyermek valamely hitbuzgalmi társulatba beírassék. Ezen egyesületek vezetésében és a tagsági kötelek teljesítésében a tanítók és tanítónők, illetve a szülők támogatása kikérendő.

21. A serdültebb ifjúságnál a havi, elsőpénteki gyónás, illetve áldozás szorgalmazandó.

22. A leventék vasárnapi testületi misehallgatása megkövetelendő, annál is inkább, mert ezt a világi felsőbb hatóságok is megkívánják és a papságot az ifjúság erkölcsös nevelésében támogatják. A leventék évenként lehetőleg *háromszor* közös gyónásra és áldozásra vezetendők. A lelkészkező papság a leventeegyesületek életébe bekapcsolódva a leventék szellemi és lelki nevelésében buzgón közreműködni el ne mulassza.

23. A papság a cserkészetet valláserkölcsi alapon álló paedagógiai mozgalomnak tekintse és hasson oda, hogy a kath. intézmények, egyházközségek cserkészcsapatokat alakítsanak, vagy legalább a vezető állásokat megfelelő szellemű egyénekkal betöltetni igyekezék.

24. Kítűnő, kath. ifjúsági lapjaink terjesztését a zsinat a tanüggyel foglalkozók kötelességévé teszi.

III. A hitoktatásra nézve

25. A hitoktatás a lelkészeknek egyik legszentebb kötelessége lévén (Can. 1329.), annak alapos, lelkes és buzgó végzését a zsinat minden lelkipásztornak és hitoktatónak hangsúlyozottan a lelkére köti. Minden plébános, illetve lelkész tényleg vegyen részt a hitoktatásban.

26. Azon célból, hogy a hitoktatók magasztos kötelességüknek, úgy saját hivatásuknak teljesítése, mint a gondjukra bízottak üdvössége szempontjából eleget telessenek, a zsinat kötelezi őket, hogy feladatuk méltó teljesítésére állandóan készüljenek.

27. A hitoktatás nem pusztán tanítás és ismeretközlés, hanem a benső, tettekben megnyilatkozó hitélet megkedveltetése. A hitoktatók iparkodjanak tehát soha nem szűnő buzgósággal mindent elkövetni, hogy tanítványaik lelkében a hittan életté válják, vagyis életük a szent hit tanai szerint alakuljon. Ezért ismerje meg minden gyermekének családi körülményeit a hitoktató és minden gyermekénél egyénileg ellenőrizze a hitoktatás egész tartama alatt a vallásos élet külső megnyilatkozásainak elvégzését.

28. Mivel e szakmában a tanítóknak is fontos szerepük van, a zsinat a hitoktatásban való eredményesebb segédkezés biztosítása végett szükségesnek látja a tanítók theologiai ismereteinek megfelelő bővítését.

29. A Rendszabályok II. 36. §. c. (71. 1.) szerint a tanítótestület negyedévi, illetve havi tanácskozmányain úgy a tantárgyak módszeres tanításáról, mint a tanítás és nevelés összhangzatos vezetéséről köteles tárgyalni. Ezzel kapcsolatban a zsinat felette kívánatosnak tartja, hogy ilyenkor a hitoktatás és a vallásos nevelés ügye minél gyakrabban szőnyegre kerüljön.

30. A hitoktatás rendszeres és állandó végzésével csak erre külön felhatalmazott tanítók bízhatók meg egy évi gyakorlat és az illetékes lelkész ajánlása után, ez azonban nem menti fel a lelkészt a tanító állandó ellenőrzése és legkivált azon kötelezettsége alól, hogy a gyermekeket a szentségek felvételére előkészítse.

31. A hittani vizsgák úgy osztandók be, hogy ezeken lehetőleg mindig a lelkész elnököljön.

32. A hitoktatás szakfelügyelete további intézkedésig az egyházmegyei főtanfelügyelőségre bízatik, amely ezt részben közvetlenül, részben a theologiai, a középiskolai hittanárok és a hitoktatásban kiváló egyének által végzi.

33. A hitoktatás szakfelügyeletével kapcsolatban felmerülő kiadások fedezése az illető tanintézet, az iskolafenntartó, illetve az egyházközség költségvetésébe veendő fel.

34. A zsinat kiváltképp ajánlja a kitűnően vezetett Szívgyárda terjesztését.

35. Főleg beteg tanítványainak meglátogatása a hitoktató kötelességévé tétetik.

36. A szülői értekezleteken a hitoktató köteles megjelenni és odahatni, hogy a szülők a hitoktató munkájának eredményesebbé való tételében közreműködjenek.

37. Mivel a test nevelése, edzése nem választható el a lélek nemesítésétől: a hitoktatással foglalkozók kötelesek a test fejlesztésére irányuló mozgalmakban részt venni.

38. Törekedniök kell arra, hogy az ifjúság lelkületének megfelelő ünnepélyekkel, előadásokkal, játékokkal, kirándulásokkal stb. az ifjúság kedélyére minél jobb hatást gyakoroljanak.

39. Minden osztályban a III. elemitől kezdve a hitbuzgalmi, illetve a kath. ifjúsági lapok és az ifjúsági irodalom termékei terjesztendők.

40. Mindazok, akik hitoktatással foglalkoznak az iskolaév végén az esperesek útján az egyházmegyei főtanfolyamvezetésnek jelentést tesznek a fent elhatározottaknak miként való megvalósításáról.

41. A zsinat a polg. közép- és szakiskolákra nézve az egyéni lapok kiállítását szorgalmazza.

42. A zsinat az 1332. Can. végrehajtásaképp a katechetikai beszédek tartását sürgeti.

43. A hitoktatással foglalkozó egyének a hittanárok és hitoktatók országos egyesületébe beiratkozni tartoznak.

44. Szünetben az ifjúság lehetőleg testületileg vezettség templomba.

IV. Az egyházközségekre nézve

45. A zsinat az egyházközségi szervezeteknek az 1921. évi febr. 15-én 806. sz. a. közölt szabályzat szerint minden lelkeszi állomáson való megszervezését elhatározza.

46. Az egyházközségek következő évi költségvetései évenként az előző év jún. 30-ig a ker. esperesek útján az érseki hivatalba terjesztendőek jóváhagyás végett.

47. Az egyházközségi képviselő választása 3 évenként május havában megtartandó.

48. Az egyházközségi, okmányolt számadások évenként március havában a ker. esperesek útján felülbírálás és jóváhagyás végett az egyházmegyei számvizsgáló székhez feiterjesztendőek.

V. Az egyházi épületek jókarban-tartása ügyében

49. A kath. egyházközségek igazgatásának országos szabályzata (44. §.) értelmében minden egyházközség tanácsa válasszon egy gondnokot, aki a 48. §-ban körülírt teendőket végezze.

50. Ennek megtörténte után a syndicus állások megszűnnek s a syndicusok hivataluktól minden további intézkedés nélkül felmentetnek. Amennyiben a helyi viszonyok indokoltá teszik a syndicus állás fenntartását, ez iránt az egyes egyházközségek külön határozzanak.

51. Az egyházi épületeknek évi átalányösszegért való jókarban tartása ajánlatik.

52. Azon helyeken, amelyeken a plébániai fő- és melléképületek nagyobb és kisebb rongálmányainak ki, vagy kik által való megszüntetésére, illetve helyrehozására nézve sem a visita canonica, sem a szokás nem rendelkezik; azon helyeken továbbá, amelyeken nincs kegyuraság: a plébániai fő- és melléképületeken a nagyobb rongálmányok helyrehozása az egyházközség terhére képezi, amiknek fedezéséről az egyházközség évi költségvetésében gondoskodni kell. A kisebb javítások ezen javadalmi épületeken a mindenkori javadalmast terhelik.

53. Nagyobb javítások alatt értendő a tető vagy fal nagyobb részének megújítása, új padló, új kályha, új kapu, ajtók, ablakok beállítása, a mennyezet vagy a padlás gerendáinak kicserélése, a tetőzet beeresztése, az összes ajtók és ablakok bemázolása, a külső falaknak évi javítása és meszelése. Kisebb javítás alatt értendőek mindazon munkálatok, amelyeket a bérben lakó felek szabály és szokás szerint maguk tartoznak viselni, jelesül: a tető egyes helyein való beázásának megszüntetése, a belső falaknak a meszeléshez való előkészítése és kimeszelése, illetve festése, a padló javítása, a kályhák átrakása, ajtók,

ablakok javítása, gittelés megújítása, kilincsek, záruk jókarban-tartása, a pöcegödör tisztítása, a szerelőmunkák a kút, fürdőszoba, motor, víz és villanyvezeték körül.

54. A többi helyeken a plébániai fő- és melléképületek jókarban-tartására nézve az egyházmegyei statútumok, körrendeletek, visita canonicák és országos érvényű rendeletek továbbra is érvényben maradnak.

55. Az egyházközség gondnoka köteles évről évre pontos kimutatást készíteni arról, hogy az egyházi épületek jókarban-tartására évenként mily címeiken, mily pénzforrásokból, mily összegek használtattak fel. Ezek a kimutatások a ker. esperesek útján az érseki hatósághoz küldendők.

56. Mivel a lelkész állásából kifolyólag és a Codex Iuris Canonici rendelkezései értelmében is (Can. 1476. 2. §., Can. 1186, Can. 2147.) felelős az egyházi épületek jókarban-tartásáért: amennyiben a lelkészt mulasztás terhelné, az érseki hatóság megállapításához képest; a megfelelő részlet még hagyatékából is levonható. A javadalmi épületek mindig jókarban adandók át az utódnak.

57. A javadalmi földön- illetve a plébánia udvaron és kertben lévő fák kiirtása, a művelési ág megváltoztatása, p. szőlő megszüntetése érsekhatósági engedély nélkül tilos.

58. A plébániai udvar kerítésének jókarban-tartása a kegyuraságot, ennek hiányában az egyházközséget, a kert kerítésének felállítása, illetve fenntartása a javadalmast terheli. Ahol a község ezen terhek viselésében részt vesz, ezen állapot fenntartandó.

59. Magától értetik, hogy mindezen rongálmányok helyrehozása alkalmával a híveket a kézi napszám és fuvar szolgáltatása, illetve megváltása terheli, ami az összes költségek 20-30%-a között ingadozik.

A bádogfeszületek fokozatosan, azaz öt éven belül eltávolítandók és helyettük vasból, horganyból, bronzból vagy kőből való feszületek állítandók. Az újonnan készült kőszobroknak, feszületeknek és kereszteknek olajfestékkel való bemázolása tilos.

VI. A papi hagyaték, illetve nyugdíjról

61. A zsinat minden javadalmas decimalitásának valorizáltan való lefizetését határozza el.

62. A decimalitás című teher a javadalom jövedelmének 3%-ában állapíttatik meg, amint ez az 1206/1927. körlevélben szám szerint felsorolva olvasható.

63. Ezen összeg fele lehetőleg a javadalomba való belépéskor, de egy év alatt feltétlenül az egész lefizetendő.

64. A decimalitás fele részben a szemináriumok, fele részben a papi nyugdíjalap javára fordítandó.

65. A folyó évtől kezdve felszentelendő papok hagyatékából 10% az egyházmegyei célok támogatására levonandó.

66. Amennyiben ugyanezen papok végrendelet nélkül halnak el, a hagyaték hármas felosztása előtt ez a 10% levonandó.

A végrendelező papok pedig – ezek között is elsősorban a főpásztor – kötelezettséget vállalnak az iránt, hogy hagyatékuk 10%-az egyházmegyei célok támogatására fordíttassék.

67. A korábban felszentelt papokra nézve ez a zsinati határozat az esetben terjesztetik ki, ha ezt a határozatot írásban magukra nézve is kötelezőnek elismerik, illetve elfogadják.

68. A szóban forgó határozatokkal a zsinat nem akarja érinteni az örökölt vagyont. A hagyatékból levont 10% felett az érseki hatóság szabadon rendelkezik.

VII. Az egykéről

70. A papság az egykével és a vele járó járványszerű bajokkal szemben az egységes, erélyes, állandó állásfoglalást szükségesnek tartja, és ezt elhatározza.

71. Az anyakönyvi adatok év végi és év eleji meghirdetésekor a korábbi évek kedvezőbb adataival való összehasonlításából kiindulva figyelmeztesse a papság a híveket a gyermekáldás megbecsülésének súlyos, lelkiismeretbeli kötelességére.

72. A jegyesek oktatását a plébános, illetve akadályoztatása esetén az idősebb káplán végzi és ezen alkalommal a jövőendő szülőket figyelmezteti arra, hogy Istentől rendelt hivatásukat gyöngéd lelkiismerettel teljesítsék. Hogy erre a figyelmeztetésre alkalom legyen, a jegyesoktatásra minden jegyespárt be kell hívni, illetve minden jegyespárt szükséges ilyen figyelmeztetésben részesíteni.

Ahol szokásban van esketéskor a Rituáléban közölt figyelmeztetésnek felolvasása, ott a 822/1926. körlevélben ajánlott pótlás a szövegbe okvetlen felveendő.

74. A jegyesek oktatásakor a menyasszony figyelmeztetendő az esküvőt követő avatásra. Amennyiben a nászutazás, vagy egyéb ok miatt az avatás az esküvőt követő napokban meg nem tartható, az avatás az esküvő után mindjárt is elvégezhető a sekrestyében.

75. Ugyancsak szorgalmazandó az újszülött gyermeknek az anya által való bemutatása a templomban, illetve az anya avatása, amiért a pap részére díjazás fel nem számítható.

76. Gyóntatások alkalmával a házassági visszaélésekre vonatkozó egyházi rendelkezések minél lelkiismeretesebb betartása szorgalmaztatik.

77. Minden hitbuzgalmi, illetve kath. társadalmi női egyesület a gyermekágyas szegény asszonyok mindennemű felkarolását munkarendjébe felvenni törekedjék és működésükről a február havi jelentésben számoljon be. A Stefánia-egyletbe való bekapcsolódás kívánatos.

78. Minden hitbuzgalmi, illetve kath. társadalmi férfiegyesület a gyermeknyaraltatási akciót igyekezzék felkarolni és az eredményről február havában küldjön beszámolót.

79. Minden egyházközség évi költségvetésében a többgyermekes családok szegény, iskolás gyermekeinek iskolát, illetve karácsonyi segélyezésére megfelelő összeg beállítását kell sürgetni.

80. A gyermekvédelmi törvény értelmében állami támogatásra szoruló gyermekek felkarolásában minden pap vegyen részt.

Az 1901. évi VIII. t.-c. ugyanis a hatóságilag elhagyottaknak nyilvánított 7 éven aluli gyermekek védelmére Budapesten és az ország különböző vidékein állami gyermekmenhelyek felállítását határozta el. Ezen intézetekben rendszeren a beteg, gyenge fejlettségű és különösebb ápolást és orvosi gondozást igénylő gyermekek tartatnak, a többiek rendszerint az intézeten kívül helyzetnek el. A lelenházak igazgatósága ellenőrzi, hogy úgy az intézetben bennlevő, mint kívül elhelyezett gyermekek 3 éves koruktól óvodába, 6 éves koruktól pedig elemi iskolába járjanak. Jóllehet ezen törvénycikk a gyermekek védelmét az állam feladatává tette, mégis a 7. §. 2-ik és 3-ik bekezdése megengedi, hogy jótékony célú magánintézetek és egyesületek közreműködését is igénybe vegye, valamint felhatalmazta a belügyminisztert, hogy az állami és társadalmi tevékenységet megszervezze.

Az 1901. évi XXI t.-c. a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek támogatására intézkedik és elrendeli, hogy a gyermek 7-ik életévének betöltésekor, ha köz, vagy magán árvaházba vagy jótékony intézetbe el nem helyezhető, 15 éves korig az állami gyermekmenhelyen marad.

A menhelyek a gyermekeket vagy állami tanintézetekbe, vagy megbízható gazdáknál és iparosoknál helyezik el.

81. A papság a többtermelési és népjóléti mozgalmakban hatásosan törekedjék közreműködni, hogy ezen munkájával elhárítsa azt a vádat; mintha nem viselné szívén az emberek tisztességes megélhetését a földön, hanem csak ezeknek Isten akarata szerint való megszületését hangsúlyozná.

82. A zsinat a bábaasszonyok és orvosok részére külön lelkigyakorlatok tartását szorgalmazza.

83. Az egyházi zsinat kéri a nm. püspöki kart, hogy az egyke leküzdése céljából az állam segítségét is kérje, név szerint: Új örökösödési törvényt, mely szerint a gyermektelen vagy egykés családok vagyona bizonyos mértékben az államra szálljon, és ebből a többgyermekes családokat segítse. Akadályozza meg azt az erkölcstelen állapotot, hogy állások betöltésénél a gyermektelenek részesüljenek előnyben. A 16 éven alóli leányoknak még orvosi bizonyítványra se adjon felmentést a házasságkötéshez. Az óvószerkek előállítását és árusítását a legszigorúbban büntesse.

A keresztség kiszolgáltatásánál ne assistálhasson az a bába, aki a plebánosnál be nem mutatkozott, tőle hivatásának lelkiismeretes betöltésére utasítást nem kapott, vagy hivatalos ténykedését bebizonyítottan lelkiismeretlenül végzi.

VIII. Az egyházi énekről és zenéről

85. A zsinat b. e. X. Pius pápának az egyházi énekre és zenére nézve motu proprio kiadott törvényét minél előbb életbe léptetni és minél tökéletesebben megvalósíttatni kívánja. Az egyházzenei bizottság tagjaivá való kinevezésre ajánlja a mindenkori éneklőkanonok elnöklete alatt a nagyszemináriumi rectort, a kisszemináriumi regentst, illetve ezek helyettesét, a két tanítóképezde igazgatóját, zenetanárát amennyiben katolikusok, az érseki iroda igazgatóját, illetve helyettesét, a főszékesegyházi karnagyot, a 2 főgimnázium igazgatóját, avagy helyetteseit, illetve kath. énektanárait. Továbbá ezidő szerint Sztára József ny. fsz. karnagyot, Berauer József ny. fsz. karnagyot, dr. Angeli Ottó fsz. jegyzőt, és dr. Wildinger Jakab hercegszántói plébánost. A bizottságnak jogában áll magát kiegészíteni azokkal, akiket erre alkalmasoknak tart. Jogában áll továbbá a saját kebelében az egyházi ének és zene egyes szakai szerint szakosztályokat létesíteni.

86. Az egyházmegye templomi orgonáinak jókarban-tartása és évi hangolása ügyében szerződés-kötését tartja a zsinat szükségesnek.

87. A templomok chorusain használatban levő énekes, illetve kántorkönyvekről 2 példányban leltár állítandó ki és küldendő az érseki hivatalba.

88. A kántorok a választást megelőzően a népnek nem énekelhetnek, nem orgonálhatnak. A próbaéneken a hívek jelenléte tilos. A pályázók megvizsgálása csak a szakértők és a választók jelenlétében történhetik.

89. A kántorok orgonajátéka és éneke felülvizsgálendő. Az istentiszteletre alkalmatlan kántorok megfelelő módon elmozdítandók.

A kántorok szakfelügyeletét a zsinat kívánatosnak tartja és ezt az egyházzenei bizottság kötelességévé teszi.

Az ifjúság miséjén a kántor köteles az ifjúság énekét orgonán kísélni, a tanítók által betanított egyházi énekek közös előadására próbákat tartani.

A kántor a híveket egyházi énekekre oktatni köteles.

93. Vasárnap és ünnepeken az istentiszteletek alatt a népének minél tökéletesebben adandó elő. Ilyenkor a kántor egyedül lehetőleg ne énekeljen.

94. A latin responsoriumoknak a nép által való éneklése legalább egy éven belül megvalósítandó.

95. A buzgóbb kántorok a helyi, egyházi, illetve a hitközségi pénztár terhére való jutalmazás végett karácsonykor az egyházzenei bizottság útján javaslatba hozandók az érseki hatóság előtt.

96. A zsinat a vatikáni kiadás szerint való gregorián énekek használatát szorgalmazza.

97. A mérsékelt búcsúztatók csak az esetben tarthatók fenn, ha ezek az egyház szellemével nem ellenkeznek.

IX. A temetőről

98. A zsinat a temetők bekerítését szorgalmazza úgy az egyházközségi, mint a községi temetőknél. Bekerítés előtt a temetők felméréndők. A temetők kapui éjjelre bezarandók.

99. Az egyházközségek szorgalmazzák a községeknél a temetőbe vezető kocsis- és gyalog utak rendbehozását.

100. A zsinat az 1215. canonnak a hívekkel való közlését elhatározza. Amenynyiben a halottaknak a templomba vitele nagy nehézség nélkül keresztülvihető, a templomban a nagy Rituáléban előírt szertartások végzendők.

101. A zsinat a halotti társulatoknak lehető megszervezését 10-20 filléres alapon elhatározza és ennek kivitelével az esperesi kerületeket megbízza.

102. Olyan helyeken, ahol nincs temetkezési vállalat, a lelkészek ezeknek magánosok által, vagy az egy[ház]községi szervezet kapcsán való felállítását sürgessék.

103. Mivel több helyütt nem orvos végzi a halottkémi teendőket, ezen állásnak orvossal való betöltése szorgalmazandó.

104. A községi előjáróság azon plebániákon, ahol halottaskamra nincs, megkeresendő, hogy halottaskamarát létesítsen.

105. A temetőkápolnáknak ravatalozás céljaira való felhasználhatása a híveknek meghirdetendő.

106. Minden temetőnek főkapujára a szentírásból vett vigasztaló felirat helyezendő: „Feltámadunk, I. Kor. 15, 51.” vagy „Mindnyájan feltámadunk, I. Kor. 15, 51.” a legalkalmasabb feliratok. Ez a felirat magyar legyen minden községben.

107. A temető főbb útjainak burkolása, illetve kövezése a községektől kérelmezendő, ahol a temetőpénztár, illetve az egyházközség ezen kiadások fedezésére képtelen.

108. Az új kálváriáknak lehetőleg a temetőben való elhelyezése kívánatos.

109. A hívek a különféle értékű sírhelyek árát fizessék meg. Ahol ez még nem történt meg, a sírhelyek ára érsekhatósági jóváhagyással megállapítandó.

110. A temetők fel nem használt része jövedelmezővé teendő. A régi temetők jövedelmező felhasználása a kegyelet megsértése nélkül és külön kérendő érsekhatósági engedéllyel történjék.

111. A temető jövedelme a temetőpénztárban kezelendő. Az egyházközségek hassanak oda, hogy a községek e jövedelmet a temetőpénztár javára átadják.

112. Azon állandó jövedelmek, amelyeket némely lelkész élvez a temetőből, csak a jelenlegi javadalmasok személyére biztosítanak.

113. A temetők rendszeres befásítása elhatározatik. A vonatkozó tervek és költségvetések jóváhagyás végett az érseki hatósághoz terjesztendők.

114. Temetőörnek lehetőleg kertész alkalmaztassék.

115. Minden temetőben kút készítendő.

116. Temetőéri lakások építésére a községek felhívandók, feltéve, hogy az egyházközségek erre képtelenek.

117. Minden egyházközség köteles gondoskodni arról, hogy legalább sírásója legyen.

118. Minden temetőben a hívek adományaiból harang állítandó fel.

119. A sírásó, illetve a temetőőr az újonnan ástott sírokról naplót köteles vezetni.

120. Új temetők vételére és bekerítésére a községek segélye igénybe veendő.

121. A másvallásúak és az egyházi temetésben nem részesülők részére külön hely kerítendő el.

122. Másvallásúakra temetés alkalmával sem a templomban, sem a temetőben harangoztatni nem szabad.

123. A felekezetek papjai a temető megszentelt részében vallási ténykedést nem végezhetnek. Ezt vagy az elkülönített részben, ha ennek külön bejárata van, vagy a temető ajtaja előtt teljesíthetik.

124. A temetőőr naplójában a használaton kívül helyezett temetőre vonatkozó adatok feljegyzendők.

125. A kath. temetők ezen jellegének visszaszerzése a beszerzendő adatok alapján és a 15091/1906. B. M. rendeletre való hivatkozással szorgalmazandó.

126. Minden temető a számára külön, érsekhatóságilag jóváhagyott terv szerint használandó.

127. A művészi kivitelű síremlékek gondozása céljából az érdekelt családok megfelelő alapítvány elhelyezésére felhívandók.

X. A kath. sajtóról

128. A kath. egyház megerősödését és terjedését az élő szó erején és Isten kegyelmén kívül kezdettől fogva a jó iratok mozdították elő. A papság szorosan vett, lelkiismeretbeli kötelességének tekintti tehát a jó iratoknak a mi viszonyainknak megfelelő módon, a sajtó által való terjesztését.

129. A papság ennek a kötelességnek miként és mily eredménnyel való teljesítéséről évenként részletesen beszámolni tartozik.

130. Nagyobb helyeken katolikus nyomdák felállításában és fenntartásában való közreműködését lelkipásztori feladatának tekintti, és ezt az egyházközségi szervezet bevonásával és támogatásával megoldani törekszik.

131. Ezzel a segítséggel igyekeznek a nagyobb helyeken vidéki, helyi érdekeltségű, kath. lapokat létesíteni, vagy legalább időközönként, alkalmilag megjelenő egyházközségi, plébániai értesítőket kiadni, melyek az egyházközség, illetve a plébánia híveit közelről érdeklő eseményeket tartalmaznak.

132. Az irodalmi tevékenységet a zsinat a papságnak nyomatékosan figyelmébe ajánlja.

133. Minden kath. egyesületbe több hitbuzgalmi lap járjon.

134. A zsinat a hitbuzgalmi lapok, főleg a családi élet megszentelése szempontjából fontos »A Szív« újságterjesztését a papság fokozott kötelességévé teszi.

135. Hasonlóképpen kívánja azonban, hogy a papság a kath. politikai, társadalmi, szépirodalmi lapok és naptárak járatása, támogatása és terjesztése iránt behatóan érdeklődjék és azt minden lehető módon elősegíteni iparkodjék.

136. A zsinat »A Szív« újságnak német nyelven való megjelenését szorgalmazza.

137. A lapoknak propaganda munkájában az iskolás gyermekek közreműködése, úgyszintén az egyházközségek szervezett támogatása is igénybe veendő, ennek eredményéről az érseki hatóság a febr. havi relatiók kapcsán értesítendő.

138. A kath. sajtó anyagi támogatására a hívek úgy a sajtóvasárnapokon mint egyéb alkalmakkor, legkivált a végrendeletek megtételekor felhívandók.

139. Úgy az ellenséges, mint a velünk szemben közömbös sajtó ellen a zsinat állást foglal. Ennek termékeitől a híveket megmenteni törekszik.

140. A templomi könyves táblák intézményének új életre keltését szorgalmazza. Ezek gondozása alkalmas egyénekre bízandó s az évi eredményekről az érseki hatóságnak jelentés teendő.

Kalocsa, 1928. dec. 21.

† Gyula s. k.
érsek.

GÁBOR ADRIÁNYI

THE SYNOD OF THE DIOCESE OF KALOCSA IN 1928

When József Kunszt, archbishop of Kalocsa opened his provincial synod in 1863, he acknowledged that despite the nearly 1000 years' of history of his archdiocese not even a single synod was held there. His provincial synod was not followed by another provincial or diocesan assembly. His second successor, Cardinal Lajos Haynald, was able to hold only five conferences between 1869 and 1872, although he organized them as synods and published their decisions officially. A real synod was held only in 1928, after the Ecclesiastical Legal Code of 1919 (canon nr. 356) ordered that in every tenth year a diocesan synod is to be retained. The synod of 1928 was announced by Archbishop Gyula Zichy on 6th January of that year, and he called upon the parishes and the monasteries to notify their claims. At the same time Archbishop Zichy set up ten preparatory committees and dealt with the case of the synod in several circumscriptions. He assigned as central issues the improvement of the religious life of believers, the spiritual education of young people, the early heavenly banquet of children, the problem of the families that had only one child and church music. The schedule of the synod was made on the basis of the supervision of the submitted suggestions and the assembly ran its course on 5 December 1928. The synod adjudicated 140 decisions that were enacted by Archbishop Zichy on 21 December. Although another diocesan synod was planned to be held, due to political and wartime reasons and their consequences (communist takeover) the subsequent assembly was convened only in 1995.

BÁLINT LÁSZLÓ

„KEREKES” FEDŐNEVŰ ÜGYNÖK LISTÁJA

A mellékelt listát az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, az egykori „Kerekes” fedőnevű ügynök – dr. Pataky Kornél¹ irodaigazgató, később győri püspök – M-36278 számú M (munka) dossziéjában találtam.

A lista a Csanádi Egyházmegyében készült 1970-ben és az ottani papok nevét, beosztását és működési helyét tartalmazta. Egy ilyen névsorra a „Kerekes” fedőnevű ügynököt foglalkoztató BM Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztály III/III (belső elhárító) alosztályának aligha volt szüksége, hiszen egyéb forrásokból nagyon jól tudták, hogy melyik pap hol s milyen beosztásban van. Nagy a valószínűsége annak, hogy a papok jellemzését kérték „Kerekes” fedőnevű ügynöktől, aki lemásolta, vagy magához vett egy példányt a püspökségen levő névsorból és különböző jeleket alkalmazva² minősítette az egyes egyházi személyeket, a püspöktől a segédlelkészig bezárólag.

1 Pataky Kornél (Erzsébetfalva, 1920. március 11. Dobos Janka) a Szeged-csanádi püspökség irodaigazgatója volt, amikor Garzó Ferenc rendőr nyomozó főhadnagy, a BM II/5 (belső elhárító) Osztály beosztottja 1958. január 29-én, hazafias alapon, ügynök minősítéssel, „Kerekes” fedőnéven beszervezte az állambiztonsági hálózatba, a római katolikus egyház vonalán végzendő felderítésre. 1960. őszén foglalkoztatásra átvette a BM Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály belső elhárító tisztje, Molnár István rendőr százados. Egyházi vonalon egyike volt a legeredményesebben és legodaadóbban tevékenykedő hálózati személyeknek. Soha, semmiféle erkölcsi gátlások nem akadályozták munkájában, belső ösztönzője minden bizonnyal a karrierizmusa volt. 1972-ben titkos megbízott minősítéssel foglalkoztatták tovább, majd amikor püspökké szentelték és Győrbe került, megváltozott a fedőneve „Rábai”-ra, a minősítése pedig a legmagasabb hálózati kategóriát jelentő titkos munkatárs lett. Mint püspököt, további foglalkoztatásra 1975. januárjában átvette a BM III/III-1 Osztály, az egyházi vonalakon tevékenykedő belső elhárítási vonalak központja, és mint kiemelten fontos együttműködőt ezt követően „titkosított” hálózati személyként tartották nyilván. A rendelkezésre álló nyilvántartási adatokból arra lehet következtetni, hogy egészen a BM III/III Csoportfőnökség felszámolásáig foglalkoztatott hálózati személy volt.

2 A „Kerekes” fedőnevű ügynök által készített – kézzel írt – jelmagyarázat helyenként nehezen olvasható és megfeythetetlen rövidítést is tartalmaz, csak következtetni lehet ezek tényleges jelentésére. Megkockázatom azonban az állítást, miszerint az alábbi megfejtés a lényeget illetően fedi a valóságot:

– Azt sejttem, hogy ez valamiféle passzív reakciót jelenthet.

= Ennél a jelnél olvasható az, hogy „reakciós aktív”.

+ Egyértelmű a jelzés, hiszen olvasható is, hogy „lojális”.

++ Minként az előbb, itt is olvashat a jelentés, hogy „nagyon pozitív”.

O Ebben az esetben sem férhet kétség a jelentéshez, ami a „semleges”.

Némileg bonyolítja a helyzetet az, hogy „Kerekes” fedőnevű ügynök több esetben alkalmazott dupla jelölést, amely esetekben arra lehet következtetni, hogy nem mert határozottan állást foglalni és az elsődleges jel mellé zárójelben odairt még egy másikat is. Ilyenek voltak pl. a következők: O(+), (-)O, stb.

Személyes kutatási tapasztalatom szerint van néhány egészen furcsa besorolás (biztosan van több is, csak korlátozott ismereteim miatt azokat nem vettem észre!), amelyek nem egészen helytállóak:

Csizmazia Rezső „*lojális*” megjelölése eleve elhibázott, hiszen az 1960-as években több Csongrád megyei egyházi vonatkozású ügyben – pl. a „*Misszió*” fedőnevű ügyben³ – operatív feldolgozás alatt álló célszemély volt.

Dávid Lajos Szaniszló „*semleges*” minősítése sem lehet helytálló, hiszen már 1958-ban is ellenőrzés alatt állt, az 1960-as években pedig a már említett „*Misszió*” fedőnevű ügyben állt operatív feldolgozás alatt.

Horpácsy Ignác „*semleges (lojális)*” besorolása is igencsak furcsa, hiszen 1956 után is és az 1960-as években is államellenes bűncselekmény miatt büntetőeljárás folyt ellene.

Ormai Zsigmond „*semleges (lojális)*” minősítése is több mint elgondolkodtató, hiszen az 1950-es évek legvégén még a „*Fekete hollók*” fedőnevű ügyben⁴ állt többedmagával operatív feldolgozás alatt.

Lohmann Ferenc is „*nagyon pozitív*”, pedig ő is felmerült a „*Fekete hollók*” fedőnevű ügyben

Vass József is ellenőrzés alatt állt a már említett „*Fekete hollók*” fedőnevű ügyben s mégis politikailag „*semleges*” magatartásúnak lett jelölve.

A sor bizonyára bővebb ismeretek birtokában még folytatható lenne. A dokumentum hiteleségének megállapításához azonban nem ártana előkeresni Pataky Kornél irodaigazgatói, vagy titkári időszakából néhány kézírásos dokumentumot és összehasonlítani a névsoron levő kézírásos szövegekkel. Ha kézírások azonosak, akkor a jelöléseket, minősítéseket „*Kerekes*” fedőnevű ügynök – Pataky Kornél – saját kezűleg készítette, ha nem azonos, akkor viszont a belső elhárító kapcsolattartója az ő bemondása alapján tette ugyanezt. Ahhoz azonban kétség sem férhet, hogy a minősítésekhez „*Kerekes*” fedőnevű ügynöknek így vagy úgy mindenképpen köze van.

LÁSZLÓ BÁLINT

THE LIST OF AGENT WITH THE CODE-NAME “KEREKES” (WHEELER)

The list containing the name, status and the place of activity of the priests serving in the Bishopric of Csanád, was produced in 1970 in the aforesaid diocese. Evidently, the Internal Security Subdivision (III/III) of the Political Department of the Police Headquarters of Csongrád County of the Ministry of Interior – that employed Agent Kerekes (Wheeler), was not in need of such a list, since – from other sources – it was precisely known for them where the priests served and in what position. It is highly probable, that Agent Kerekes was requested to characterise the priests, and that he copied or took a sample from the lists that were available in the office of the bishop, and, by applying different marks on the list, he qualified the clerics from bishops to curates.

3 A „*Misszió*” fedőnevű ügy (Forrás: ÁBTL O-12202) célszemélyei Katona Nándor és társai – Gyulay Endre, Ormai Zsigmond, Dusik Péter, Rostás Sándor, Bielek Gábor, Gyulai Sándor, stb. – voltak.

4 A „*Fekete hollók*” fedőnevű ügy az előbbinél – a „*Misszió*” fedőnevű ügynél korábban indult (Forrás: ÁBTL O-12147) és célszemélyei voltak Kovács Imre, Havass Géza és néhányan a másik ügyben is érintettek voltak – pl. Gyulay Endre, Dusik Péter, Csizmazia Rezső, stb.

CSANÁDI EGYHÁZMEGYE

888/1970. sz. sz. sz.

- U. társaság.
= a megalakuló árban
+ kiegészítés
++ magánponthír
o szemlezes 263

CSANÁDEGYHÁZMEGYEI PAPOK NÉVSORA.

1. Antal József	- a	segédlelkész	BATTONYA
2. Aradi József	- a	segédlelkész	Kínágotta
3. Aranyai Imre	++	plébános	Nagyszénás
4. <u>Ábrahám István</u>	++	segédlelkész	Szeged
5. Bacsi Sándor	-	lelkész	Kétegyháza
6. Bagi Alajos	++	plébános	Oroszáza
7. Baji János	+	plébános	Hosszúpályi
8. Balázs Sándor	+	segédlelkész	Szeged
9. Balogh Imre dr.	+	plébános	Gyoma
10. Bálint Vilmos	+	lelkész	Almásbányás
11. Bánfai Imre	+	lelkész	Szabadkigyós
12. Bánhidi László	+	lelkész	Szeged
13. Bányai János dr.	+	segédlelkész	Debrecen
14. Bielek Gábor	+	s.lelkész	Békéscsaba
15. <u>Boldvai Antal</u>	+	s.lelkész	Debrecen
16. Boldvai Antal	+	plébános	Békéscsaba
17. Boris István	++	plébános	Rézske
18. Borsos Ferenc	++	lelkész	Füsttásser
19. Borsos József	++	plébános	Makó
20. Buri János	+	plébános	Gedőcsanak Bócsánantudomány
21. Csibák István	+	plébános	Békésszentandrás
22. Csabay Béla	++	s.lelkész	Békéscsaba
23. Csapó László	+	lelkész	Vésztő
24. <u>Csah Zoltán</u>	+	s.lelkész	Ácsóthalom
25. Csépel Ádrás	+	lelkész	Csanádalbarti
26. Csizmadia Mihály	o(+)	plébános	Derecske
27. Csizmadia József	+	segédlelkész	Makó
28. Csizmadia Rezső dr.	++	lelkész	Kövegy
29. Csönka Ferenc	++	plébános	Szeged
30. Danió László dr.	++	püspöki szertartó	Szeged
31. Dávid Béla	+	plébános	Kondoros
32. Dávid Lajos Szaniszló	o	s.lelkész	Szeged
33. Deli András	+	s.lelkész	Kistelek
34. Dévény István dr.	+	teol.tanár	Szeged
35. Dobocny József	+	s.lelkész	Debrecen
36. Dombi János	(-) o	plébános	Végegyháza
37. Dusik Péter	+	lelkész	Kevermes
38. Farkas András	+	plébános	Berettyódfalu
39. Fazekas Gyula	+	lelkész	Józsa
40. Fehér Lajos	+	plébános	Kőrösladány
41. Fodor Miklós	+	s.lelkész	Szeged
42. Fráter Gyula	+	s.lelkész	Derecske
43. Fülöp István	+	plébános	Csanádpalota
44. <u>Gálbics Dénes</u>	+	lelkész	Makó
45. Gimes Gyula	o(+)	plébános	Szeged
46. Gálóczi László	=	s.lelkész	Szeged
47. Gyenes Mihály	+	plébános	Ujkigyós
48. Gyulay Endre	=	plébános	Mezőhegyes
49. Gyulai Sándor	-	plébános	Dezsk
50. Gyurkovics Béla	-	plébános	Haroslele
51. Havvas István	+	plébános	Tiszassziget
52. Hamasz Lajos dr.	o(-)	plébános	Békés
53. Havvas Géza	=	plébános	Ujszeged
+ Hantos István	o	+	Vendégház
* Fadgyas István	-	sl.	Békés

264

54.	Hári Lajos	1	plébános	Pitvaros
55.	Hidas Vilmos	1	plébános	Budapest
56.	Holló István	0	teol. tanár	Szeged
57.	Horvácsy Ignác	0(+)	s.lelkész	Makó
58.	Horváth Gyula	1	plébános	Csanádapáca
59.	Juhász József dr.	0(+)	segédlelkész	Szeged
60.	Kalocsai János	+	segédlelkész	Mórhalom
61.	Kardos Mihály	1	s.lelkész	Endrőd
62.	Kartal József	1	s.lelkész	Gyula
63.	Katona István dr.	1	lelkész	Klárafalva
64.	Katona Nándor	1	segédlelkész	Szeged
65.	Katona Pál	1	segédlelkész	Makó
66.	Kendrella József	1	plébános	Balástya
67.	Kiss Ferenc	1	plébános	Medgyesegyháza
68.	Kiss János	1	lelkész	Kaba
69.	Kiss József	1	plébános	Szeged
70.	Kiss László dr.	1	gimm.tanár	Budapest
71.	Koröspai János	1	plébános	Garendás
72.	Kósa Ferenc	1	s.lelkész	Balástya
73.	Kovács Imre	1	lelkész	Bőlmegyer
74.	Kovács Andor	1	segédlelkész	Gyula
75.	Kovács László	0	segédlelkész	Mezőkovácsháza
76.	Kovács László	1	segédlelkész	Debrecen
77.	Kovács Mihály	1	plébános	Mezőhegyes
78.	Kovács Lajos	1	segédlelkész	Szeged
79.	Kurilla Béla	1	segédlelkész	Békésszentandrá
80.	Laczkó Ferenc	1	segédlelkész	Apátfalva
81.	Lengyel László	1	plébános	Hunyá
82.	Lénárd György dr.	0	plébános	Zákányszék
83.	Lohmann Ferenc	+	plébános	Kiszombor
84.	Lots Antal dr.	1	segédlelkész	Szeged
85.	Lőrincz Koltán	1	lelkész	Kőrösziget
86.	Mag Lajos	0	lelkész	Szentotornya
87.	Marosi Endre dr.	1	lelkész	Szeghalom
88.	Marosvári Pál	1	plébános	Ujirás
89.	Matula Mihály	+	plébános	Nagykamarás
90.	Médai Richárd	+	plébános	Makó
91.	Méjer Tibor	1	lelkész	Léleksháza
92.	Mészáros Ernő	1	segédlelkész	Debrecen
93.	Márky Antal	+	lelkész	Kübekháza
94.	Mátai Tóth József	+	plébános	Endrőd
95.	Merkes Elemér	+	teol. tanár	Szeged
96.	Miklós István	++	gondnok	Szeged
97.	Molnár Antal	+	plébános	Szeged
98.	Müller Antal dr.	0(-)	plébános	Szatmár
99.	Nacsa Sándor	0	lelkész	Ófűlde
100.	Nagy József	-	segédlelkész	Kistelek
101.	Nagy József	+	lelkész	Pusztafőlvár
102.	Nagy Tibor	++	püspöki titkár	Szeged
103.	Nádor Ferenc dr.	1	teol. tanár	Szeged
104.	Németh Imre	0	plébános	Russa
105.	Novák Gyula	0	lelkész	Gyulavári
106.	Nyirnyánszky Lajos	++	segédlelkész	Debrecen
107.	Ormai Zsigmond	0(+)	plébános	Dombiratos
108.	Orbán Vilmos	1	segédlelkész	Békésszentandrá
109.	Pachay László dr.	1	teol.tanár	Budapest
110.	Pataky Kornél dr.	+	irodaigazgató	Szeged
111.	Pálmai József dr.	1	plébános	Tótkomlós
112.	Páva Pál	0	lelkész	Sarkadkeresztúr

+ Horváth Sándor + 1

Alapítva

113. Pelle András	=	segédlelkész	Ujszeged
114. Petrovasky György	+ (+)	plébános	Furta
115. Pétur József	lelkész	lelkész	Kétsoprony
116. Pozsgay Pál	++	plébános	Szeged
117. Rács Lajos	(teljeskör.)	segédlelkész	Domaszék
118. Regős András	+	plébános	Szarvas
119. Regős Gyula dr.	++	plébános	Debrecen
120. Réthy István	-	segédlelkész	Békéscsaba
121. Révay Tibor	o (-)	plébános	Mezőpeterd
122. Révész István	+	plébános	Debrecen
123. Rokonai Béla	o	plébános	Füledk
124. Rostás Sándor	o (-)	plébános	Dombgyház
125. Rózsa Jenő dr.	+	plébános	Gyula
126. Sánta Antal	o (-)	plébános	Füzegyarmat
127. Sávai János	o	segédlelkész	Csanádpalota
128. Singer Ferenc	o	plébános	Szeged
129. Solti Károly	o (-)	segédlelkész	Oroszláza
130. Sófalvy Márton	+	plébános	Csorvás
131. Steib János	o	plébános	Doboz
132. Sulik János	o	plébános	Kaszaper
133. Szakács János	o	segédlelkész	Békéscsaba
134. Szakács József	o	plébános	Kúnigota
135. Szántó János dr.	o	plébános	Medgyesbodzás
136. Szarvas Béla	o	plébános	Szörög
137. Szeles Sándor	o (+)	plébános	Battonya
138. Széchenyi János	o	segédlelkész	Battonya
139. Széll József	+	plébános	Kistelek
140. Sziebert Iare	-	segédlelkész	Elek
141. Szigeti Antal	-	segédlelkész	Zákányassák
142. Szigeti István	-	lelkész	Komádi
143. Szikora Károly	++	plébános	Szeged
144. Szilas József dr.	o (+)	rektor	Szeged
145. Szilágyi Antal	o	plébános	Öttömös
146. Szimeiszter István	o	plébános	Magyarbánhegyes
147. Szurómi András	o (+)	segédlelkész	Debrecen
148. Sztankai István	o (+)	plébános	Csengele
149. Szűcs József	o (+)	lelkész	Ujszentiván
150. Szűcs Vince	o	lelkész	Szeged
151. Szvetits Kálmán	o	plébános	Biharkeresztes
152. Szvetits Viktor	o	plébános	Sarkád
153. Takács József	o	plébános	Királyhegyes
154. Tátrai Gábor	o (-)	plébános	Békéscsaba
155. Temevári Károly	o	segédlelkész	Békéscsaba
156. Terjék Ferenc	o	segédlelkész	Röszke
157. Timár Mihály	o	plébános	Magyarbánhegyes
158. Tóth Ferenc dr.	o (+)	plébános	Bucsa
159. Tóth István	o (+)	plébános	Békéscsaba
160. Tölgyes Tibor	o	segédlelkész	Mezőkovácsháza
161. Udvardy József dr.	o	püspök	Ujkigyás
162. Udvarhelyi Béla dr.	+	plébános	Szeged
163. Uhrin György	-	plébános	Mezőberény
164. Varga Béla	o (+)	segédlelkész	Szeged
165. Varga Ferenc	o (+)	plébános	Szarvas
166. Vass József	o	plébános	Domaszék
167. Vecsey András	o	segédlelkész	Magyarcsanak
168. Verdung József	o	lelkész	Szeged
169. Verner Dezső	o (+)	plébános	Hajdúsás
170. Virág János dr.	o	plébános	Ács
171. Wagenhofer Ede	o	plébános	Debrecen
172. Winkler József	o	plébános	Elek
173. Winkler Lajos	o	plébános	Mórahalom
174. Felföldi Balázs	o	segédlelkész	Békéscsaba
175. Fodor András	o	újmisés	Szeged
176.	o	újmisés	Szeged
+ Radnai János	o		

- 4 -

266

176. Katona József	-	újmisé	Szeged
177. Müller János	-	újmisé	Szeged
✓ 178. Szécsi József	-	újmisé	Szeged

2 óra elvonás munkatársakkal
 Szeged, 1970. október 15. *Katona József.*

BUBNÓ HEDVIG

EMLÉKEZÉS SZ. JÓNÁS ILONÁRA (1929–2017)

Sz. Jónás Ilona történész, az MTA doktora, az egyetemes középkor történetének kutatója, 1954-től az ELTE Középkori (később Középkori és Kora Újkori) Egyetemes Történeti Tanszékének oktatója, 1985 és 1995 között tanszékvezetője, majd nyugdíjba vonulása után professzor emeritusa 2017. április 18-án, Húsvét harmadnapján távozott közülünk, életének 88. évében. Temetési szertartását 2017. május 12-én Török József, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának professzora végezte, majd engesztelő gyászmiséjét is ő mutatta be. Búcsúbeszédét a pályatársak, tanítványok és a tanszéki kollégák nevében közeli tanítványa, Nagy Balázs tartotta. A nekrológ az ELTE BTK honlapján olvasható. Kollégája és tisztelője Klaniczay Gábor, az ELTE és a CEU professzora a Századok hasábjain emlékezett meg róla (2017/4.). Jelen írás a „legkedvesebb” tanítvány búcsúja a szeretett mestertől.

„*Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják az Istent*”
Mt 5:8

Ezekkel a szavakkal vettem búcsút szeretett tanáromtól, mesteremtől, támogatómtól, Sz. Jónás Ilonától azon a koszorún, melyet utolsó virágcsokorként még adhattam neki, köszönetképpen és útravalóul a végtelen univerzumba. A koszorú a teljesség szimbóluma. Ő, aki jól ismerte, kedvelte és írásaiban tükröztette a középkor gazdag szimbólumvilágát, melyben a kör számtalan összefüggésben megjelenik, személyes életében is igyekezett megélni ezt a teljességet.

2017. május 12-i temetésén erre a teljes életre emlékezve álltuk körül a sírját, s egy évre rá, amikor részt vehettem fia, menyé és öt unokája körében az érte mondott emlékmisén, újra megidézhettem ismeretségünk negyvennyolc évét. Valójában a szüleimmel ismerkedett meg először egy tudós-köri kiránduláson, amelyen ő férjével, Szabó Kálmán közgazdaságprofesszorral együtt vett részt, és ahol lenyűgözte őt apám, a zeneileg is jól képzett görögkatolikus pap, aki a szegedi zsinagógában elénekelt egy héber zsoltárt a háború borzalmaiban elpusztult honfitársaink emlékére. Ezt a számára különleges és megindító élményt évtizedeken át fölelegette, s talán nem véletlen, hogy engem is épp a középkori zenei műveltség kutatásának irányába terelt.

Szerette a zenét, nem csupán koncertjáróként, hanem úgy is, mint a harmónia legjellemzőbb megnyilvánulását. Egyik kedvence volt az írásaiban is gyakran megidézett Musica, aki Martianus Capella 5. századi észak-afrikai író *Philologia és Mercurius házassága* című művében a tudományokat reprezentáló allegorikus nőalakok egyike. Musica a leírás szerint „kifejezhetetlenül szép hangokat hív elő az aranypajzsán kifeszített húrokból, s minden mozdulatára dallamosan rezdülnek ruhájának aranylemezei...”.

Szépség és természet, művészet és műveltség, ember és társadalom – alapvető hívószavak ezek habitusának és munkásságának megidézéséhez.

Kutatási témái kezdetben a középkori francia társadalomtörténetre irányultak, de rövidebb írásait rendre a széleskörűen értelmezett kultúra, a természet és a benne élő, munkálkodó ember számtalan módú megjelenítése jellemezte. Kedvenc témái között ott volt a vadászat, játékok, kert, a természet alkotásai – hegy, víz, fa stb. – ahogyan megmutatkoznak a középkori ember világában, szimbólumrendszerükkel és gazdag ikonográfiájukkal egyetemben. Értékesnek és kutatásra, megírásra érdemesnek találta mindezt, ő, aki a szépről és szépen szeretett írni, és másokat is arra ösztönzött, hogy lehetőség szerint a jó dolgokat örökítsék meg. Az alkotás örömét nap mint nap megélte és értékelt, ezért a jóra irányuló minden erőfeszítés, s az elért eredmény felvillantását és megbecsülését valóságos misszióként élte meg. Ezért is tartotta oly fontosnak, hogy bemutassa az antiktivítás kultúrkinésének bármilyen felbukkanását a középkori kolostori kultúrában, a barbár királyi udvarokban, a Karoling-kori tanítómesterek költészetében, vagy általában a középkori iskolai tanításban. A 12. századi reneszánszról szólva is gyakran hangoztatta azt a korabeli felfogást, miszerint az ember a Teremtő társává válik az alkotófolymatban, melyben értelemszerűen a tökéletességre kell, hogy törekedjék. Ezt az elvet is magáévá tette, miközben azt kutatta, tanította és népszerűsítette, amit szeretett: a középkort – mondhatnánk, felidézve a hetvenedik születésnapra készült ünnepi tanulmánykötet remekül megválasztott címét (*A középkor szeretete*. Szerk.: Klaniczay Gábor – Nagy Balázs, 1999). De ugyanerre a szeretetre utal, és jól tükrözi kutatói attitűdjét a nyolcvanadik születésnapra összeállított ajándékkötet borítóképe is (*Sokszínű középkor*. Szerk.: Nagy Balázs – Novák Veronika, 2010), a Pannonhalmi Hóráskönyv egyik lapjának színes or-

namentikája, melyen ember és természet együttese látható. Egy óraskönyv egyszerre ima- és énekeskönyv, kalendárium, művészeti album, olykor a szent elődöknek mint a lelki fejlődés példaképeinek tárháza, tartalmi összetettsége révén tehát a lélek egyensúlyát elérni segítő irodalom. Sz. Jónás Ilona mindezt tükröztette munkáiban, többek között az eddig még nem említett hagiográfiai írásaiban.

A szentéletrajzok szinte kikerülhetetlen forrásai a középkor kutatójának, ugyanakkor nem feltétlenül a '70-80-as évek magyarországi tudományosságának. Sz. Jónás Ilona úttörőjévé vált az ellentmondás feloldásának akkor, amikor szakavatott történészként megírta Árpád-házi Szent Erzsébet életrajzát (1986), ami széles körben ismertté vált, és több kiadást megért. Emellett rendszeresen jelentek meg írásai a Világosság, a Vallástudományi Szemle, a Vigilia vagy a Rubicon hasábjain. A hagiográfia forrásait nem csupán felhasználta kutatásaihoz, hanem arra is időt szánt, hogy az egyetemes értéket képviselő magyar szentek, elsősorban Szent Erzsébet vagy Szent István jelentőségére magyar és idegen nyelvű tanulmányaiban egyaránt felhívja a figyelmet. Ennek a küldetésnek volt része talán egyik utolsó külföldi megjelenése 2002 novemberében a Rómában tartott Szent Erzsébet konferencián.

Tudományos pályáját számos ösztöndíj, hazai és nemzetközi konferencia, vendégoktatás, szerkesztői, lektori, tanácsadói tevékenység, doktori és habilitációs ügyek, téma-vezetések fémjelezték, az utókor számára pedig jelentőségét könyvei, tankönyvei, tudományos és népszerűsítő írásai, média-szereplései mutatják. Munkáinak 1999-ig terjedő bibliográfiáját Kulcsár Erzsébet állította össze (*A középkor szeretete*, 533-539.), ezek közül több, nehezen hozzáférhető írása helyet kapott a *Sokszíniú középkor* című gyűjteményes kötetben.

Az emberi kapcsolatok fontos szerepet játszottak életében. Mindenekelőtt a család: hárman voltak testvérek, szoros kapcsolatot ápolt nővéreivel; édesanyjáról, aki élete utolsó éveiben sokat időzött nála mindig nagy szeretettel beszélt; férje, aki egyben kiváló szellemi társa volt az életben; és feltehetőleg első helyen fia, akinek születése és nevelése női-anyai mivoltának kiteljesedését hozta el számára.

Bármennyire is fontos volt azonban a család, az autonómiát is kiemelten kezelte. Legyen értelmes elfoglaltságod akkor is, ha a gyerekeid már kirepülnek – mondta –, ne vessz el a hétköznapi tevékenységben! Ezt önmagára is érvényesnek tekintette, még akkor is, amikor férje váratlanul jött és elhúzódó betegsége miatt sok türelmet és személyes jelenlétet kívánó életformára kellett berendezkednie, amit nagy szeretettel vállalt, de a tudományos munkát nem hagyta abba, még ha értelemszerűen kevesebb ideje maradt is erre.

A sort kedves barátaival kell folytatni, akik jórészt kollégái is voltak. A teljesség igénye nélkül említek csak meg néhány nevet, akikkel barátságát részben az együtt töltött egyetemi évek, vagy a szűkebb szakmai érdeklődés teremtettké meg – Csűrös Klára, Ritoókné Szalay Ágnes, Ritoók Zsigmond, Sarkady János és felesége, Obermayer Erzsébet, Németh Lajos, Gerics József, R. Várkonyi Ágnes, Szabad György, Prokopp Mária, Marosi Ernő és még sokan mások. Fontosnak tartotta, hogy kollégáival, barátaival állandóan megvitassa a szakmai kérdéseket, és e tekintetben széles volt a paletta. Külön is kiemelem Adamik Tamás klasszika-filológus professzort, aki szinte az utolsó időkig rendszeres látogatója volt, és aki a késő antikvitás és koraközépkor mindkettejük számára ismert alakjairól szóló kifogyhatatlan anekdotáival sokszor vidította fel őt gyakran jelentkező fejfájásai közepette is. Ezt a gondolatsort H. Balázs Éva professzorral, barátjával, tanszéki kollégájával zárom, akivel naponta telefonbeszélgetéseket folytat-

tak, megvitatva többek között a tanítványok mentorálásának kérdését. Habitusuk nagyon különböző volt, s ez óhatatlanul meghatározta a tanítványi kört is. „Éva néni” – ahogy sokan neveztük, mindenről tudott és tudni vágyott, így tanítványai személyesebb életére is nagyobb rálátással bírt, Jónás tanárnő zárkózottabb, visszafogottan kommunikáló, finoman érzékeny alkat volt. Ebben a szakmai kommunikációban remekül kiegészítették egymást.

Pályája meghatározó részét tanítványai adták, akiket lehetetlen lenne itt felsorolni. Közülük sokan a jelenlegi egyetemi és tudományos élet jelentős személyiségei a főváros és a vidék kiemelkedő szellemi és oktatási központjaiban.

Szemináriumai, előadásai ugyanakkor jóval többek számára voltak meghatározóak, mint akik a szűkebb tanítványi kört jelentették. Ebben nem kis szerepe volt előadói attitűdjének, mindig mosollyal kísért interpretációjának. Előadásaiból soha nem hiányozhattak az idézetek. Nem csupán azért, mert meggyőződése volt, hogy a szárazabb politika vagy gazdaságtörténet mellett a mondandónak elengedhetetlenül része kell, hogy legyen – különösen is a társadalomtörténeti stúdiumok esetében – az adott kor műveltségének, gondolkodásának, olvasmányanyagának ismerete. Ebben bizonyára hatással voltak rá a nagy francia középkortörténészek, különösen is Georges Duby, akivel személyes kapcsolatot is ápolt. Duby mai napig egyik legtöbbet forgatott műve, *A katedrálisok kora* is ebben a szellemben íródott, ennek kiadása, magyarországi megjelentetése is jórészt Sz. Jónás Ilona érdeme. Széleskörű műveltsége szinte kötelezte őt arra, hogy – ahogy mondani szokta – „reneszánsz ember módjára pazarlóan széthintse a megszerzett tudást”.

Feltehetőleg ez is motiválta, amikor a '90-es évek egyetemalapítási lázában nevét és munkáját adta előbb a Baptista Teológiai Akadémia Bölcsészettudományi Karán, majd pedig a Károli Gáspár Református Egyetem 1993-ban létrehozott Bölcsészettudományi Karán a történelemoktatás megszervezéséhez. A Károlin 1998-ban részt vett az addig osztatlanul működő Történettudományi Intézet átszervezésében, ahol az akkori akkreditációs elveknek megfelelően, R. Várkonyi Ágnes és G. Etényi Nóra közreműködésével felállították a tanszékeket. Ettől kezdve két éven át ő vezette a Középkori Magyar és Egyetemes Történeti Tanszékot – miközben kurzusokat tartott a Néderlandisztika Tanszéken is –, visszavonulása után pedig tanszékvezetői posztját Pálóczi Horváth Andrásnak adta át, aki további tíz éven keresztül képviselte és folytatta a megkezdett utat, autonóm és demokratikus szellemi műhelyként értelmezve a tanszékot, s a közös oktatói és kutatói tevékenységet. Magam e két újonnan alakult intézményben készülhettem fel arra az oktatói pályára, amit mai napig az utóbbin kamatoztathatok. Hétről-hétre hallgattam a Tanárnő előadásait, melyeket részben hamarosan át is ruháztott rám, az addig is rendszeresen tartott szemináriumok és speciálkollégiumok mellé. Ekkoriban gyakran felidézte, milyen kiváltságos helyzetben is volt ő, amikor egyetemi tanulmányai végeztével bekeült az ELTE Középkori Egyetemes Történeti Tanszékére, és tanszékvezetőjétől, Gyóni Mátyástól azt a feladatot kapta, hogy egy évig csak hallgassa a professzora előadásait, így készülve fel a következő évtől esedékes tanításra, a többi idejét pedig fordítsa a kutatásra és szakmai előmenetelére. Egy ehhez sok szempontból hasonló periódusban, az említett két helyszínen mellette végzett tanítási gyakorlat során tapasztalhattam meg végtelenül strukturált gondolkodásmódját, ami sok egyéb helyzetben rejtve maradt. Talán azért is, mert amikor kutatásról, ötletekről, megírandó témákról volt szó, akkor kissé csapongó lett, sok mindent szeretett volna megírni, vagy legalább tanítványaitól megírva látni. A középkor iránti elköteleződése tette, hogy olykor túlradóan kalandozott a témalehetőségek között, amikből viszont, megírva, végtelenül letisztult írások születtek.

Ezt a minőséget kritikus hozzáállásával a tanítványoktól is megkövetelte. Távollátott minden szenzációhajhász megközelítés, a kutatott korszak lehető legelmélyültebb megismerésére biztatott, és azt vallotta, hogy ennek tudatában a kortüneteket a maguk természetességében kell értelmezni és bemutatni. Írásaiban tömören, szabatosan fogalmazott.

Történezként a közélet is nagyon érdekelte, kedvenc Magyar Nemzetét, a korszak meghatározó polgári napilapját kávéja mellett minden nap tüzetesen áttekintette, s a szakmai beszélgetések végén is mindig megjegyezte: „Még nem is politizáltunk!” Ugyanakkor végtelen kulturáltsággal tudta távollátani magát a fölösleges ideológiai csatározásoktól mind a rendszerváltás előtti években, mind az azt követő időszakban. Mindig az embert nézte, nem a politikai beállítottságot. Talán ezért szerették és tisztelték oly sokan.

Férje halálát követően újra nagyobb hangsúly került a baráti kapcsolatok ápolására. Ekkor kezdődött el azoknak a tartalmas és jó emlékű kirándulásoknak a sorozata, melyek Bakonybélbe, Zircra, Ösküre, Csesznekre, Visegrádra, Szentendrére, Feldebrőre, Egerbe, Vácra és Kismarosra, ez utóbbi helyen a ciszteri nővérek rendházába vezettek. A természetjárásnak és szakmai kirándulásnak egyaránt tekinthető utakon Bak Borbála, Nagy Balázs és én voltunk állandó társai. Ezen túlmenően pedig rendszeres karácsonyi és születésnap-i összejövetelek is szerveződtek nála, a Stromfeld Aurél utcában, amikor a társaság kiegészült a szakmai és baráti szállal hozzá ugyancsak egyaránt kötődő Körmeny Kingával, Madas Edittel, Teke Zsuzsával, jelesebb alkalmakkor pedig a közvetlen kollégákkal és a családdal.

Két évvel férje halála után (2007. május 25.), és nem sokkal egy rutin szemműtét után, 2009 júliusában súlyos stroke érte. A betegség hirtelen nagyon mélyre repítette. Az első adandó alkalommal, hogy az intenzív osztályról kikerülve látogathatóvá vált, tanújelét adta annak az erős élni akarásnak, amit a későbbiekben még sokszor megtapasztalhattunk. Az ágya mellett vártuk, hogy vajon megismer-e minket, amikor majd felébred, keseregünk a méltatlan kórházi körülmények miatt, de őt mindez hidegen hagyta. Felébredve és meglátva bennünket, azonnal a középkorra asszociált: 11-12. századi szerzőket kezdett idézni, és szinte bombáztak a kérdései, hogy ezt vagy azt ki is mondta – „Mondjátok már a nevét, nem jut eszembe!”

Még kórházban volt, amikor 2009. augusztus 20-án a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje Polgári Tagozata kitüntetésben részesült. A kitüntetést Sólyom László köztársasági elnök adta át, amit friss betegsége miatt fia, Szabó Gábor fizikus vett át helyette.

Nagy megkönnyebbülést jelentett a hozzá közelálló számára, hogy augusztus 26-án már megünnepelhetjük 80. születésnapját, mégpedig a János-kórház kertjében, családjával – köztük kis unokái – és a közeli barátok körében. Ezt követően látványosan javult az állapota, erős akarattal küzdött, hogy a rehabilitáció sikeres legyen, egyre nagyobb sétákat tett, majd felépülve hamarosan újra bekapcsolódott az egyetemi és konferencia életbe. Ha akadt fuvarosa – márpedig mindig akadt –, akkor szívesen jelent meg előadásokon, könyvbemutatókon, konferenciákon, nagydoktori védéseken vagy akadémiai székfoglalókon. Professzor emeritusként rendszeresen elnökölt PhD-védéseken. Végül a csúcson az a 2010. november 30-án Tihanyban I. András király halálának 950 éves évfordulóján megrendezett konferencia jelentette, ahol maga is újra előadott, a királyi temetkezés kapcsán Saint-Denis apátságáról, a francia királyok kultikus temetkezési helyéről. Hamarosan kiderült, hogy ez lett szakmai búcsúja is.

Utolsó publikációja 2012-ben jelent meg abban az ünnepi tanulmánykötetben, ami Draskóczy István, a középkori magyar történelem professzora – és ugyancsak a Tanárnő nagy tisztelője – 60. születésnapjára készült. Ez különösen nagy öröm volt számomra, nem csupán azért, mert a cikket kiadásra részben már én készítettem elő, szintén sok hasznos beszélgetés kíséretében, hanem azért is, mert az élet úgy hozta, hogy mindössze kétszer jelenhettünk meg együtt, egy kötetben, és ez egyben az utolsó lett.

2012 után, ahogy járása nehezebbé vált, és ő is fáradékonyabb lett, a kirándulások elmaradtak, de a lakásán tett látogatások még sokáig folytatódtak. Figyelme olykor talán már lankadt, de egész pályáját meghatározó, szellemi otthonának is tekintett szeretett tanszékéről és az egyetemről még ekkor is mindent tudni akart. Íróasztala, ami a betegágya mellett is ott állt, egy életen át hidat képezett a két helyszín között. Korábban igen tisztelt tanáraé, Gyóni Mátyásé volt, majd tőle megörökölve maga is ennél dolgozott az egyetemen, nyugdíjba vonulásakor pedig megvásárolta, így maradt élete végéig „alkotótársa”. Utolsó látogatásunkkor, 2017 Vízkeresztjén, amikor már ágyhoz kötött, de a régi derűvel és mosollyal fogadott, sokat viccelődve és az ágya melletti íróasztalon felállított karácsonyfában gyönyörködve „búcsúzott”, megjegyezve, hogy itt az ideje a karácsonyfa leszedésének.

Korábbi beszélgetéseink egyikén egyszer szóba hozta, hogy szeretné, ha a temetésén elhangozna valami a bizánci szertartás énekei közül. Szép gyerekkori emlékeket őrzött ugyanis arról a liturgiáról, melyen görögkatolikus édesanyjával többször megfordult.

Kívánsága teljesült, búcsúszertartásán a Szent Efrém Férfikar három tagjának előadásában elhangzott a nyolc boldogság, a bizánci rítusú temetési szertartásnak a Hegyi beszédből vett eleme, majd pedig az agg Simeon elbocsátó éneke. Ez utóbbi édesapám feldolgozásában.

A személyes kör itt bezárult.

„Most bocsátod el, Uram, szolgálodat a Te igéd szerint békességben...”

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

SOMORJAI ÁDÁM OSB

ÚJABB CHRESTOMÁTIÁK AZ APOSTOLI SZENTSZÉK ÉS CSEHSZLOVÁKIA
KAPCSOLATAIRA 1917–1928 KÖZÖTT

A Cseh Tudományos Akadémia Levéltára és a Prágai Masaryk Intézet
új vatikáni sorozata

A vatikáni levéltárak 2006-ban megnyitották XI. Piusz pápaságát (1922–1939) a kutatók előtt. Ez tette lehetővé azt, hogy az egyes nemzeti történetírások forrásközlésekkel jelentkezzenek az első világháború utáni periódusra. A szlovák történetírás részéről elsősorban Emília Hrabovec munkásságával foglalkoztunk,¹ a cseh történetírás ezt részben megelőzve, részben követve több kötettel jelentkezett, amely sorozatba illeszkedik. Ez a sorozat a Masaryk Intézet és a Cseh Tudományos Akadémia Levéltárának közös kiadásában jelenik meg, több levéltáros és történész munkájának eredménye. A sorozat címe: *Csehszlovákia és az Apostoli Szentszék. Az első, 2012-ben megjelent bevezető kötet alcíme: Az ellenségeskedéstől az együttműködésig (1918–1928).*² Ez az első kötet teljes terjedelmében (229 oldalon) egy cseh nyelvű tanulmánykötet, amely bevezeti a II/1. és a III. köteteket, amelyek a dokumentumokat közlik. Hátránya mind a bevezető kötetnek, mind az egész sorozatnak, hogy a cseh nyelvű cím mögött rejtve marad az a tény, hogy a két forrásközlő kötet esetében nagyobb részt nem cseh nyelvű forrásközlésekről van szó. 2013-ban jelent meg a II/1. sz. kötet, benne kizárólagosan az Apostoli Szentszék Államtitkárságának Államok közti Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltárában őrzött „Rapporti delle Sezioni”, azaz a kongregációs döntések vonatkozó

1 HRABOVEC, Emília: *Slovensko a Sväta stolica 1918–1927 vo svetle vatikánskych pramenov* [Szlovákia és az Apostoli Szentszék 1918–1927 a vatikáni források tükrében], Bratislava 2012. 557. Lásd ismertetésünket: SOMORJAI Ádám: *Vatikáni források a szlovák államiság kezdetére, 1918–1927. A szlovák–magyar közös egyháztörténelem egyoldalú szemlélete igényes tudományos publikációkban?* in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 24 (2012) 3–4. sz. 167–181. Interneten lásd: <http://real-j.mtak.hu/1018/> (Letöltés – a továbbiakban is: 2018. áprilisában.)

2 PEHR, Michal – SEBEK, Jaroslav: *Ceskoslovensko a Svaty stolec. Od neprátelství ke spolupráci (1918–1928). I. Úvodní studie.* [Csehszlovákia és az Apostoli Szentszék, Az ellenségeskedéstől az együttműködésig (1918–1928). Bevezető tanulmányok.], Masarykův ústav a Archiv Akademie ved CR, v.v.i. [Masaryk Intézet és a Cseh Köztársaság Tudományos Akadémiájának Levéltára], Prága 2012. 229.

dokumentumaival,³ 2015-ben pedig a vaskos III. kötet, benne több vatikáni és prágai levéltár anyagi alapján bő válogatás és dokumentumközlés.⁴

Érthető, hogy a cseh és a szlovák tudósok kiemelt helyen foglalkoznak a vatikáni dokumentumokkal, hiszen a csehszlovák állam az Osztrák–Magyar Monarchia egyik utódállamként nemzetközi elismerésért küzdött, így az egyházmegyei határoknak az új államhatárokhoz való igazításáért, az egyes szerzetesrendek szervezetének az államhatárokon belüli módosításáért, adott esetben nyomást is gyakorolt mind a helyi egyházakra, mind a Vatikánra, amikor az egyházi vagyont még 1919-ben állami zár alá vette és ezzel gyakorlatilag megszarolta az egyházi vezetőket. Törekvései sikerrel jártak, 1927-ben került sor a konkordátummal majdnem egyenlő jogállású modus vivendit kötnie, melyet 1928 elején ratifikált a prágai parlament. Ettől eltér a magyarországi helyzet. Míg a szomszédos államokkal a Vatikán konkordátumot, Csehszlovákiával modus vivendit kötött, esetünkben csak – szintén 1927-ben – egyszerű megegyezésre (*intesa semplice*) került sor, amely a püspökökinevezések módját szabályozta és nem volt más, mint egy bíboros államtitkári átirat, amelyet a magyar szentszéki követ tudomásul vett és továbbított a külügyminisztériumnak Budapestre.⁵ Az Apostoli Szentszék ugyanis nem ismerte el a Horthy-féle kormányzat igényét az apostoli királyi címre, amelyet, amint a múltban is, fenntartott egy esetleges katolikus király számára.

Jelen ismertetésünkben néhány magyar vonatkozásra figyelünk fel, eminensen az Apostoli Szentszék Államtitkárságának Államközi Kapcsolatai Szekciójának Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok alapján, már csak azért is, mert ez – az Apostoli Szentszék külügyminisztériumának tekinthető dikasztérium, 1988 óta az államtitkárság második szekciója – volt hivatott arra, hogy figyelemmel kísérje az egyes államok, így Csehszlovákia keletkezését és az új államokkal kiépülő kapcsolatokat szabályozását.⁶

3 HELAN, P. – SEBEK, J.: *Ceskoslovensko a Svaty stolec*. II/1. Kongregace pro mimorádné církevní záležitosti (1919–1925). Vyberová edice dokumentu. [Csehszlovákia és az Apostoli Szentszék, II/1. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja (1919–1925). Válogatott dokumentumok.] Masarykův ústav a Archiv Akademie věd CR, v.v.i. [Masaryk Intézet és a Cseh Köztársaság Tudományos Akadémiájának Levéltára], Prága 2013. 307 lap. – Lásd még: HELAN, Pavel: *II. Vaticano e la Cecoslovacchia negli anni venti del XX secolo nei fondi vaticani – profilo dei rapporti*. In: *Bollettino dell’Istituto Storico ceco di Roma*, VII. füzet, Prága 2010. 95–105. Továbbá: SMID, Marek: *Co skryvají vatikánské archivy k období první republiky let 1918–1929*. In: *Církevní dejiny* 4 (2020) 7. sz. 55–62.

4 *Ceskoslovensko a Svaty stolec*. III. *Diplomatická korespondence a dalsi dokumenty (1917–1928)*, Vyberová edice [Csehszlovákia és az Apostoli Szentszék, III. Diplomáciai levelezés és más dokumentumok (1917–1928)]. Válogatott dokumentumok], szerk. SMID, Marek – PEHR, Michal – SEBEK, Jaroslav – HELAN, Pavel. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd CR, v.v.i. [Masaryk Intézet és a Cseh Köztársaság Tudományos Akadémiájának Levéltára], Prága 2015. 608.

5 Ennek szövege magyar fordításban jelent meg 1966-ban, olasz eredetijének fakszimilije és átirata csak 2015-ben. Lásd: ICKX, Johan: *A Pápai Államtitkárság Második Szekciójának Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetírás számára*. in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015*, szerk. Fejérdy András, Budapest 2015. 45–59. Itt: 53–59. Interneten: http://real.mtak.hu/31011/1/Magyarország_es_a_Szentszek_press_u.pdf

6 Ennek a levéltárnak leírására lásd újabban: ICKX, Johan: *A Szentszék külügyi történeti levéltára, különös tekintettel Magyarországra*. In: *Levéltári Szemle* 65 (2015) 2. sz. 5–25; [https://library.hungaricana.hu/en/view/LeveltariSzemle_65_2015/?query=SZO%3D\(bazilika\)&pg=107&layout=s](https://library.hungaricana.hu/en/view/LeveltariSzemle_65_2015/?query=SZO%3D(bazilika)&pg=107&layout=s) – Lásd még dolgozatunkat: SOMORJAI Ádám: *Kétszáz éves a Vatikáni Államtitkárság történeti – „külügyminisztériumi” – levéltára. Módszertani szempontok a magyar vonatkozású források kutatásához*. In: *Levéltári Közlemények* 87 (2016) 219–248. Uő: *Magyar vonatkozású kutatások a Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárában*, in: *Levéltári Szemle* 66 (2016) 3. sz. 45–57. http://epa.oszk.hu/03000/03048/00003/pdf/leveltari_szemle_2016-03_045-057.pdf

A II/1. kötet

Csehszlovákia és az Apostoli Szentszék, II/1. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja (1919–1925). Válogatott dokumentumok

Első megállapításunk tulajdonképpen ismétlés: az Államközi Kapcsolatok Szekciójának, a korábban (1814–1967 között) Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja kongregációs üléseinek jelentőségét bizonyítja az a tény, hogy e sorozat II/1. sz. kötete csak és kizárólagosan ennek az anyagából teszi közzé eredeti nyelven, tehát általában olaszul, kisebb részben latinul és franciául a vonatkozó dokumentumokat, illetve dokumentum-részleteket. Külön értéke ennek az összeállításnak, hogy átírásban közli az egyes bíborosok véleményét, továbbá alaposan jegyzetel.

Táblázatban foglaltuk össze az itt publikált dokumentumokat, dokumentum-részleteket. Sorszám alatt a dokumentum kötetbeli sorszámát értjük, dátumát évekre, majd hónapokra, és ha közli, napra is lebontva tanulmányozhatjuk. A leírás eredetileg olaszul van, itt saját fordításunkban közöljük. A bizottsági vita bejegyzés az azt megelőző rubrikával kapcsolatos vitára utal. A „Rapporti delle Sessioni” előbb a nyomtatott kötet számát adja, majd az ülés sorszámát. A „Rapporti delle Sessioni”, azaz a bizottsági ülések beszámolója a díkaszterium keletkezése óta sorszámot kaptak. Az egyes tárgyvekben tartott ülések anyagát utólag egy kötetbe gyűjtötték össze. A kötetek sorszámot kaptak, az ülések ugyanígy. Egy kötetben több ülés anyaga található. A nyomtatott rész az, amit a bizottság bíboros tagjai kézhez kaptak, a kézírásos jegyzőkönyv az, amely rögzíti a bizottsági vitát, egyfajta jegyzőkönyv. Az itt hozott döntések kerültek a pápa elé, aki azokat általában jóváhagyta, kivételes esetben felülvizsgálatra küldte. Az M.S. rubrikában a kézírásos följegyzés főliószámait adjuk meg a kötet alapján, a „Stampa” rubrika a nyomtatványok sorszámát hozza, illetve az eredeti nyomtatott füzetek oldalszámait. Végezetül pedig a recenzált könyv vonatkozó oldalszámait adjuk meg.

1919

Ssz.	Dátum	Leírás	Rapporti Sessioni Kötet/Sz.	M.S.	Stampa	pp.
1.	február 2.	Csehszlovákia és Magyarország	73/1225	ff. 1-4		pp. 21-24.
2.	június	Intézkedések a prágai érsekség területén	73/1227		stampa 1065, p. 1. 5-39	pp. 25-71.
3.	június 28.	Bizottsági vita	73/1225	ff 2-15		pp. 73-79.
4.	augusztus	Balás Lajos rozsnyói püspök lemondása	73/1229		stampa 1068, p. 1-2	pp. 80-82
5.	augusztus 14.	Mons. Cerretti bécsi apostoli nuncius jelentése Szlovákia helyzetéről	73/1229	ff. 13-15.		pp. 83-84.
6.	december	Csehszlovákia. Vallási kérdések	73/1229		stampa 1071 p. 5-30.	pp. 85-116.

7.	december 14.	Bizottsági vita	73/1231	ff. 5-12.		pp. 117-121.
----	--------------	-----------------	---------	-----------	--	-----------------

1920

8.	március	Csehszlovákia. Liturgikus nyelv	73/1233		stampa 1073 p. 5-13.	pp. 122-129.
9.	március 14	Bizottsági vita	73/1233	ff. 2-6.		pp. 130-133.

1921

10.	november	Konkordátum, főkegyúri jog	74/1243		stampa 1085, p. 5-19.	pp. 134-142.
11.	november 8.	Bizottsági vita	74/1243	ff. 2-6.		pp. 143-146.
12.	december	Csehszlovákia. Vallási kérdések	74/1244		stampa 1086, p. 1-77.	pp. 147-181.
13.	december 18.	Bizottsági vita	74/1244	f. 2-9.		pp. 182-186.

1922

14.	április	Trnava/Nagyszombati apostoli kormányzó kinevezése ⁷	75/1249		stampa 1091, p. 5-15.	pp. 187-203.
15.	április 12.	Bizottsági vita	75/1249	ff. 2-4.		pp. 204-207.
16.	augusztus	Csehszlovákia. Vallási kérdések	76/1257		stampa 1100, p. 1-10.	pp. 208-216.
17.	augusztus 13.	Bizottsági vita	76/1257	ff. 2-4.		pp. 217-218.

1923

18.	október	Olmütz/Olomouc érsekének kinevezése	77/1268		stampa 1114, p. 5-11.	pp. 219-228.
19.	október 18.	Olmütz/Olomouc érsekének kinevezése	77/1268	ff. 2-5.		pp. 229-233.

⁷ Ezzel kapcsolatban lásd Tórh Krisztina: *The formation of the apostolic administration of Trnava from the prospective of János Csernoch in the light of Vatican documents*. Kézirat, a 2012. május 10-én Trnaván (Nagyszombatban) tartott „90 years of Trnava’s archdiocese” konferencián elhangzott előadás szövege. (Forrásközlés.); ill. HRABOVEC, Emília: *Der Heilige Stuhl und die Slowakei 1918–1922 im Kontext internationaler Beziehungen*. Frankfurt am Main 2002. Der schmerzlichste Punkt: Die Loslösung von Esztergom, c. fejezet, 357–380.

20.	december	Csehszlovákia. Liturgikus nyelv	77/1269		stampa 1115, p. 5-10.	pp. 234-241.
21.	december 18.	Bizottsági vita	77/1269	ff. 2-11.		pp. 242-247.

1924

22.	április	Csehszlovákia. Görög katolikusok	78/1274		stampa 1124, p. 1-14.	pp. 248-257.
23.	április 8.	Bizottsági vita	78/1274	ff. 21-23.		pp. 258-259.

1925

24.	február	Csehszlovákia. Az ünnepek számának csökkentése. Husz-ünnepségek	79/1283		stampa 1139, p. 5-25. 38-45.	pp. 260-289.
25.	február 24.	Bizottsági vita	79/1283	ff. 2-5.		pp. 290-292.

Táblázatunk alapján ilymódon látható a tárgyalt fontosabb témák sora. Tágabb értelemben magyar vonatkozásúnak tekinthetünk minden olyat, amely Szlovákiával, vagy Szlovákia területén fekvő valamely egyházmegye helyzetével foglalkozik, itt kiemelten Rozsnyóra és Nagyszombatra gondolunk, de ide tartozik a görög katolikusok helyzetének rendezése is.

Kifejezetten magyar vonatkozásnak tarthatunk két dokumentumközlést. Így rögtön az első tételt, amelynek a kötet közreadói – véleményünk szerint – önkényesen a Csehszlovákia és Magyarország címet adták, valójában itt a történelmi Nagy-Magyarország és más, egykor az Osztrák–Magyar Monarchia területéhez tartozó bizonyos területek hovatarozásáról van szó és a kötet szerkesztői azok, akik az optikát Csehszlovákiára szűkítették. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja 1919. február 2-ai ülésének apropóját Csernoch János bíboros, esztergomi érsek Magyarország prímásának levele adta, aki levélben fordult XV. Benedek pápához, kérve közbenjárását Magyarország területi integritásának védelméhez a párizsi békekonferencián.⁸ A bíborosok véleménye szerint kitérő választ kell adni és föl kell hívni Csernoch figyelmét arra, hogy Wilson amerikai elnök hamarosan Rómába érkezik. Az Apostoli Szentszéknek ugyanis semlegesnek kell maradnia a nacionalista érzelmek kirobbanása láttán, főleg, hogy már nyilatkozatban elfogadta az igazolt aspirációkat. Ráadásul a Szentszék nem is fordulhat a békekonferenciához.⁹

⁸ Csernoch bíboros levelét a szerkesztők nem közlik és sajnos sem a levél dátumát, sem levéltári adatait nem lehet kihámozni a kötetből. Feltehetően az 1918. november 20-án kelt leveléről van szó, amelyet Johan Ickx levéltárigazgató a következő levéltári jelzet alatt idézett: S. RR. SS. AA. EE. SS. Austria–Ungheria 1918, pos. 1340, fasc. 531, ff. 42r–44v. Lásd Ickx, Johan: *A Pápai Államtitkárság... i. m.* 45.

⁹ Segreteria di Stato (S), Sezione per i Rapporti con gli Stati (S.RR.SS.), Rapporti delle Sezioni, vol. 73, Sess. 1225, kézírásos jegyzőkönyv ff. 1–4. Nyomtatva in: *Ceskoslovensko a Svaty stolec*. II/1. i. m. , 21–24.

Kifejezetten magyar vonatkozású az 1921. novemberi, 10. dokumentum is, amelynek tárgya az 1855. évi (és 1870-ben a pápai infallibilitás körül keletkezett ellentétek miatt osztrák részről felfüggesztett, majd 1874-ben végleg felmondott) osztrák konkordátum érvénye Csehszlovákia területén, egyben a magyar királyi főkegyúri jog érvénye az új államterületen. Az első kérdésre a bíborosok azt a választ adták, hogy az két okból is megszűntnek tekinthető: egyrészt, mert az osztrák fél felmondta, másrészt, mert az osztrák birodalom megszűnt. A konkordátum XXV. cikkelyét – amely a vallás- és tanulmányi alapokhoz tartozó kanonokságok és plébániák esetében ugyan kijelölési joggal ruházta fel az uralkodót, de csak a püspök által megnevezett három személy közül választhatott – Ferenc József császár apostoli felség és az ő katolikus utódai számára kivételesen engedélyezte az Apostoli Szentszék.¹⁰ Ez az alapelvet később Magyarországgal kapcsolatban is érvényesítették. A bizottság javasolta, hogy a Szentszék nyilatkozatban jelentse ki az osztrák és a német konkordátumok hatályon kívül helyezését, ami meg is történt. Ám ugyanezt a hatálytalantítást nem tartotta indokoltnak a magyar királyi főkegyúri jog kapcsán. A több évszázados szokásjogon alapuló privilégiumot ugyanis már az 1918. évi egyházi törvénykönyv felülírta és az alapítási, illetve kinevezési jogosítványokat a Szentszék magához vonta. Mivel a magyar királyi kormány szerint a legfőbb felügyeleti és főkegyúri jog nemcsak szigorúan a koronás királyt, hanem a mindenkor államfőt illette meg, ezért a kongregáció bíborosai a kérdést alaposabban tanulmányozni kívánták, amihez időre volt szükségük.¹¹

E kötet, mint jeleztük, a bizottsági ülések anyagából hoz kivonatolt forrásokat. A magyar kutatók ezek felhasználásával céltudatosan veheti elő ugyanezeket a levéltári tételket és tanulmányozhatja újra. További anyag az ún. bilaterális sorozatokban található, az Ausztria–Magyarország, a Csehszlovákia, a Magyarország (az országnév mindig így kiegészítve: és az Apostoli Szentszék) stb. sorozatokban.¹²

A III. kötet

Csehszlovákia és az Apostoli Szentszék, III. Diplomáciai levelezés és más dokumentumok (1917–1928)

Az itt ismertetett sorozat III. kötete is ezt a munkát folytatta, de nem csupán a Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltára említett sorozatai alapján, hanem a prágai apostoli nunciatúra levéltári anyagának bevonásával, amelynek egyik őrzési helye a Vatikáni Titkos Levéltár, a másik a prágai Cseh Központi Levéltár.

A szerkesztők ennek a levéltárnak az anyagából válogatták a kötetükben közölt 134 dokumentumnak majdnem felét, 64 db-ot. Ezek közül többet Emília Hrabovec már

10 „[...] un Indulto per la Maestà Apostolica di Francesco Giuseppe Imperatore atque catholicis Eius in imperio successoribus”.

11 1921. november 8-án tartott bizottsági ülés jegyzőkönyve, hitelesítette Francesco Borgongini Duca protitkár jegyzőkönyvvezető: S.RR.SS. AA.EE.SS. Rapporti delle Sessioni, 1921, vol. 4/1243, m. s. ff. 2–6. Nyomtatva: *Ceskoslovensko a Svaty stolec*. II/1. i. m., 143–145. A vonatkozó bizottsági ülés bevezető részét lásd: i. h., 134–140.

12 Ennek leírását lásd SOMORJAI Ádám: *Kétszáz éves a Vatikáni Államtitkárság történeti – „külügyminisztériumi” – levéltára*, i. m.

2012-ben közzétette, így ismétlésről van szó.¹³ Egy fontos magyar vonatkozású dokumentum korábban már megjelent nyomtatásban a Szentszék hivatalos közlönyében, az Acta Apostolicae Sedisben. XV. Benedek pápa 1918. november 8-án ugyanis instrukcióban fordult Pietro Gasparri bíboros államtitkárhoz, amelyben válaszul a győztes olasz közvéleményre, megvédte az Apostoli Szentszék álláspontját.¹⁴ Mint a pápa leírja, 1917. augusztus 1-jén az összes hadviselő félhez fordult békejavaslatában,¹⁵ amelyben azt kérte, hogy Ausztria és Olaszország vitás területi kérdéseiben a népek jogos törekvéseinek megfelelő megoldást találjanak, ezt követően pedig a bécsi nunciussnak adott instrukciót, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia egyes nemzetiségeivel, amelyek független államokat alapítanak, barátságos kapcsolatokat alakítson ki. Az egyháznak egyetlen célja minden idők és minden ország embereinek megszentelése,¹⁶ ezért nehézség nélkül el tudja fogadni a népek legitim területi és politikai változásait. Mindez, ismételjük meg, 1918. november 8-i dátummal már nyomtatásban megjelent, bár tudható, hogy az Acta Apostolicae Sedis egyes számai jelentős késéssel hagyták el a nyomdát. Nem hagyhatjuk szó nélkül itt sem, hogy a kötet cseh szerkesztői úgy kommentálják ezt a pápai dokumentumot, mintha kizárólag a Csehszlovákiával való kapcsolatok felvételéről szólt volna. A pápai megnyilatkozások általában egyetemes jellegűek, ahogy ebben az esetben is, és a dokumentumban a csehszlovákok konkrét megnevezése nélkül, általában egyes népekről van szó.

Csak kívánni tudjuk, hogy Eördögh István, Érszegi Márk, Tóth Krisztina és Tóth Tamás vonatkozó előmunkálatait követően¹⁷ a magyar tudományosság is közvétegye és feldolgozza az Osztrák–Magyar Monarchia, így a történelmi Magyarország utódállamaival való kapcsolattartás vatikáni dokumentumait.¹⁸

13 A sorozat szerkesztői utalnak arra, hogy már nem tudták figyelembe venni a 2012-ben nyomtatásban megjelent forrásközlést, mert a kiadás munkálatai már előrehaladtak. Lásd *i. m.* II/1. 16. lap 28. j. Megjeli az általuk is kiadott dokumentumokat: *i. m.* III. 11. lap 19. j.

14 *I. m.* III. kötet 3. sz. dokumentum, 3–4. Eredeti megjelenés: Acta Apostolicae Sedis X (1918) 12. sz. december 5. 478–479.

15 Megjelent in: AAS IX (1917) 9. sz. 1917. január 9. 417–423.

16 Itt a közölt szöveg elírását tartalmaz: „[...] la Chiesa, società perfetta, che ha per unico fine la santificazione degli uomini [helyesen: uomini – S. Á. megj.] di ogni tempo e di ogni paese”, *I. m.* III. 27.

17 Lásd: ICKX, Johan: *A Pápai Államtitkárság... i. m.* 52sk. SOMORJAI Ádám: *Magyar vonatkozású kutatások a Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárában, i. m.*

18 Előkészületben egy válogatás Lorenzo Schioppa, Cesare Orsenigo és Angelo Rotta budapesti nunciussok 1920–1939 politikai jellegű jelentéseiből, a vatikáni levéltárak alapján.

INKÁBB LÉTEZNI, MINT LÁTSZANI. ULLMAN PÉTER ÁGOSTON
PREMONTREI SZERZETES EMLÉKEZÉSEI

(Premontrei Könyvek [1121–2021])

Szent István Társulat, Budapest 2017. 325 lap, 42 fekete-fehér fotó

A Premontrei Könyvek új sorozat első kötetét jelentette meg a Szent István Társulat, a Premontrei Rend alapításának 900. évfordulójára való készület jegyében. A magyarországi megtelepedés még az alapító Szent Norbert életében, 1130-ban történt, Váradhegyfokon. Az Árpád-korban már közel negyven monostorban éltek és pasztorálták a környéket. A török hódítás, a kommandarendszer és a reformáció miatt a 16. század folyamán a rend működése megszűnt hazánkban. A 18. századtól hat korábbi premontrei kolostorban újra megindult az élet, de II. József 1785–1787 között feloszlatta őket. I. Ferenc király 1802-ben a hat kolostort két központtal egyesítette: a Dunától keletre a mai Szlovákiában fekvő Jászó volt a központ, ehhez csatolta Leleszt (Szlovákia) és Nagyváradot (Románia), a Dunántúlon pedig Csornát, ehhez csatolta Türjét és Jánoshidát. Ilymódon a premontreiek öt gimnázium vezetését vették át: Csehszlovákiában Kassán és Rozsnyón, Romániában Nagyváradon, Magyarországon pedig Keszthelyen és Szombathelyen.

Gödöllő gimnáziumát a jászóiak alapították 1924-ben, ugyanitt noviciátust és főiskolát is 1929-ben. 1937-től az Apostoli Szentszék önálló perjelséggé emelte. Gödöllő magáénak vallja Jászó, Várad és Lelesz szellemi örökségét. 1950-ben, a feloszlatakor, a Csornai prépostsághoz hatvannégy rendtag tartozott, Gödöllő perjelségéhez pedig ötvenöt.¹ Utóbbi, sajátos módon, 1950-től 1989-ig (!) Váradhoz tartozott, amelynek oka az, hogy Gerinczy Pál jászói apát, Szatmár megyei születésű lévén, Romániában élt és magának tartotta fenn a szétszórásban a magyarországi közösség vezetését is.

A szétszórás idején hazánkban megszűntek a szervezett keretek.² Ezeknek az esztendőknél a történései Ullmann Péter – gödöllői kormányzóperjel 1997–2015 – visszaemlékezéseiben elevenednek meg. Szerző eredetileg esztergomi főegyházmegyés kispapként kezdte meg teológiai tanulmányait a Központi Szeminárium növendékeként 1958/1959-ben, de 1959 tavaszán hetvenedmagával kizárták onnan. Ettől kezdve élete számos fordulót vett, amelyben észre lehetett venni az isteni Gondviselés útmutatását. Kántori ismeretei révén biztosítani tudta egzisztenciáját és közben folytatta teológiai tanulmányait és vizsgáit. Tabódy László áldozatos illegális szervezőmunkája volt itt nagy segítségére, ilymódon találkozott pl. egy budapesti cselédszobában a Rómában végzett és börtönviselt Mócsy Imre jezsuita páterrel (1907–1980), a biblikus tárgyak vizsgázatójával. 1960-ban visszavették az – esztergomi – szemináriumba, de onnan pártállami utasításra ismét, többedmagával elbocsátották. Ez időtájt került kapcsolatba Fényi Ottó-

1 ULLMANN Péter OPraem: *Szent Norbert rendjének magyarországi története*. A Gödöllői Premontrei Öregdiákok Emlékkönyve, Budapest 1998. 6–12. Említsük meg néhány kiemelkedő premontrei történész nevét: Gábrriel Asztrik (1907–2005), Hermann Egyed (1895–1970), Oszvald Arisztid (1890–1973) és Kumorovitz L. Bernát (1900–1992). Lásd még: SOMORJAI Ádám OSB: Magyar szerzetes egyház- és rendtörténetészek 1939 után, in: *Sapientiana* 9 (2016/2) 94–113.

2 Hét csornai páter 1957-ben a californiai Orange-ben (Los Angeles-től keletre) alapított, ez az alapítás mára igen népes apátsággá nőtte ki magát. Internetes elérhetőség: <https://stmichaelsabbey.com/> (letöltés 2017. novemberében) Alapításuk története angol nyelven kéziratban van: Gabriel STACK: *A History of St. Michel's*. Doktori értekezés Pepperdine, Malibu (California) Egyetemén 1997-ben, kézirat. – A gödöllői atyák az egyes amerikai egyetemeken helyezkedtek el, nem alapítottak új házat.

val, akit Gerinczy Pál 1964-ben megbízott a Magyarországon élő ún. nagyváradai közösség irányításával, s aki 1961-ben – az illegális körülményei közepette – fölvette őt a gödöllői premontrei perjelség tagjává. Ullmann hét évvel később, 1968-ban tett örökfogadalmat. Amikor eltiltották mindenfajta egyházi állás végzésétől, nem kántorkodhatott tovább, így kórházban, műtősként szerzett újabb ismereteket. Két egyházellenes perben is terheltnek nyilvánították, de nem ítélték el. 1965-től orvostanhallgató Pécssett, de koholt indokokkal 1967-ben kizárták az ország minden egyeteméről. 1972-ben római engedéllyel, az egykori zsámbéki prépostság rendi titulására Krakkóban pappá szentelte Julian Jan Groblicki (1908–1995) segédpüspök. 1972-től Ullman az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában breviárium-típusú kódexeket jegyzetelt ki Rajeczky Benjámín számára, így lett két esztendővel később a MTA Zenetudományi Intézetének munkatársa. Az intézet könyvtárosaként működött, számos szaktanulmány szerzőjeként a népzenei archívum munkatársa lett.³ 1980–1990 között az OMCE Kántorképző Tanfolyamának gregorián tanára is. 1990-től a zsámbéki premontrei plébániát vezette, majd a visszaállított Gödöllői Premontrei Perjelség alperjele és a magyarországi premontrei nővérek magisztere. 2006-tól a premontrei generális apát vikáriusa a Magyar Cirkáriában.

A kötet főszerzője Szerzőnek az élőbeszéd jellegzetességeit megtartó elbeszélése, amely rendkívül informatív a pártállami időkre vonatkozóan. Indokolt és kevésbé indokolt esetekben a narratívát Szabó Csaba levéltáros – aki a bevezető tanulmányt is írta a premontreiek történetéről – jegyzetei egészítik ki, ezek tudományos alapossággal adják meg részben az alapvető, kiegészítő magyarázatokat, a téma iránt továbbkutató számára hasznos levéltári jelzeteket. Ugyanakkor az egyes életfordulókon azt tapasztaljuk, hogy az illegális keretei jól működtek, mert előjárója, Fényi Ottó révén a Gondviselés hatóság együttműködőre talált és némi személyi átcsoportosítással megoldást talált a további életszakaszokra, így pl. az MTA Kutatóintézetbe való bekerüléskor. Ezért Fényi Ottó illegálisban való működésére további visszaemlékezések gyűjtésére lenne szükség. Kérdés maradhat a figyelmes olvasó számára, hogyan oldották meg az illegálisban azt, hogy éveken át heti gyakorisággal találkoztak a rendtestvérek, s mégsem kapsolták le őket az őket megfigyelő titkosrendőrök.

A kötet befejező részében számos korabeli dokumentumot találunk.

„Inkább létezni, mint látszani” – kiváló mottó a pártállami illegális működés keretei között, amelyben az egyes életfordulók kiváltói a pártállami hatóságok, de az életút elrendezője a jó Isten, emberi, egyházi, előjárói közreműködéssel. Fényi Ottó iskolája ott is igazolódott, hogy sohasem hagyta fel a remény sem őt, sem az őrá bízottakat, hogy készüljenek arra, amikor már nem csupán létezni fognak, hanem látszani is. Ez következett be 1990-ben. Kiváló tanulság számos rendi közösség számára is, amelyek a pártállami időszakban kényszerből vagy opportunitásból felhagytak új rendtagok felvételével és integrálásával.

Somorjai Ádám OSB

³ Az egyes irodalmi tételeket lásd: ULLMANN Péter Ágoston OPraem, in: *Magyar Katolikus Lexikon*, XIV. kötet. Budapest 2009. 521–522.